C. CORNELII TACITI

O P E R A.

RECOGNOVIT BREVIQUE ANNOTATIONE
INSTRUXIT

FRANCISCUS RITTER
WESTFALUS.

TOMUS PRIOR.

BONNAE AD RHENUM,
IMPENSIS T. HABICHTI.
MDCCCXXXIV.

C. CORNELII TACITI

ANNALES.

RECOGNOVIT BREVIQUE ANNOTATIONE
INSTRUXIT

FRANCISCUS RITTER
WESTFALUS.

BONNAE AD RHENUM,
IMPENSIS T. HABICHTI.
MDCCCXXXIV.

PRAEFATIO.

Postquam duobus fere abhinc annis duo illi codices, unde praeclara ingenii Taciti monumenta praecipue petuntur, de integro perlustrati, ac plura a prioribus editoribus neglecta aut ignorata nunc demum cognita sunt, iam Taciti editiones in usum scholarum prius factae non sufficiunt iis, quibus ad legendos et explicandos scriptores antiquos operam accurate conferre destinatum est. Quapropter rogatus ab librario ut novam Taciti editionem pararem, quae in scholis tam minoris quam maioris ordinis usui esset, operam ei ita pollicitus sum, ut liceret de illis locis, in quibus scribendis aut interpretandis mea ratio a prioribus editoribus discreparet, diversae sententiae argumenta proponerem. Ita enim fore providebam, ut et ipse nonnulla afferrem ad praestantissimum rerum scriptorem vel emendandum vel rectius intelligendum. Editionem autem sic institui, ut eam codicibus Mediceis attemperarem, nisi si graves rationes ex linguae sententiarumque legibus petitae a ducibus illis discessum suadebant. Quod quotiens accidit, aut aliorum recepi emendationes breviter in notis indicatas, aut a me ipso excogitatas dedi. Orthographiae fere eam viam ingressus sum, quam praeivit vir prudentissimus Immanuel Bekkerus, nisi quod in paucis constantiae causa, in nonnullis ratione inductus auctorem deserui. Annotationes exegeticas adieci, ubi alios aut tacere aut errare animadverti. De codicibus, quos litteris suis initialibus signavi, haec accipe:

M est Mediceus sive Corbeiensis, bibliothecae Laurentianae plutei 68 codex 1, olim in monasterio Corbeiensi Westfalorum inventus ab Angelo Arcimboldo quaestore Leonis X. pontificis Romani et ab eodem delatus ad Leonem, abs quo quingentis aureis nummis emptus in bibliothecam, post mortem Florentiam migravit. Sex priores Annalium libros, qui non nisi hoc codice servati sunt, primus ex eo edidit Philippus Beroaldus, Romae 1515, forma maxima; deinde eundem librum denuo excusserunt Curtius Pi-

chena (1607) et Iacobus Gronovius (1720) ac nostra memoria ceteris diligentius Franciscus Furia in usum Bekkeri (1831).

Ma est Mediceus alter, Laurentianae plutei 68 codex 2. Hic, qui ceteros Annalium libros et Historias tenet, ad Tacitum emendandum adhibitus est a Pichena et Iac. Gronovio, lectionemque inde accurate excerptam cum Bekkero Franciscus Furia communicavit. Eiusdem libri cum Beroaldina collationem iam pridem instituerat Petrus Victorius, eamque nuper in usum suum convertit G. Henricus Waltherus (1831). Ex ceteris codicibus inde ab undecimo Annalium libro scripturae diversitatem attuli, ubi meliora quam Mediceus alter praebebant. Est autem

A codex Agricolae.
B — Budensis.
C — Corbinellianus s. lectiones a Iac. Corbinello Beroaldinae appositae.
F — Farnesianus.
G — Guelpherbytanus.
R — Regius Parisiensis.
V — Vaticanus.

Nota (M) et (Ma) usus sum, ubi scripturam huic siglae praepositam inesse in illis libris admodum quidem verisimile est, sed non constat certo testimonio. Inde ab undecimo Annalium libro si ex Mediceo altero corruptae lectiones afferuntur nullo additamento, scripturam emendatam in aliis codicibus inveniri silentio significavi. Denique monendum est librorum argumenta a Lipsio Tacitina brevitate conscripta me in hanc editionem transtulisse.

Scribebam Bonnae ad Rhenum Idibus Octobr. a. 1833.

Corrigenda. P. 10, 9. *lege* Gaius 39, 9. interfecta 48, 24. rapit, 56, 29. delapsus 59, 13. decimam 62, 29. questus 257, 21. iaciebat. 270, 12. officii 291, 5. verterentur 349, 14. gradu 374, 8. occidioni 380, 18. confingeret 424, 10. addidit 430, 25. obsaepserat. *In notis lege ad* p 91, 19. Ann. I, 14. *pro* II, 14. *Ad* p. 124, 16 *expunge notam et lege* responsumque M: responsum editiones ante Bekkerianam. p, 224, 22. *lege* congressus Latine 250, 10 (h. e. quandocunque)

C. CORNELII TACITI

A N N A L E S.

C. CORNELII TACITI
ANNALIUM
LIBER PRIMUS.

BREVIARIUM LIBRI.

Augustus Nolae mortem obit. Tiberius succedit tarde et cupidinem dissimulans. Pannonicas legiones tres gravis seditio incessit. Ea misso Druso Tiberii filio aegre componitur. Idem in Germania inferiore motus; qui consedit non sine sanguine et caede. Germanicus Caesar in hostem ducit, eaque expeditione Marsi Tubantes Bructeri Usipetes vastati aut caesi. Iulia Augusti filia Rhegii vitam finiit. Sodales in honorem Augusti et ludi Augustalia instituti. Germanicus iterum Rhenum transmittit, in Cattos ducit, agros domos homines vastat urit caedit. Segestes obsidione Arminii liberatur. Ob haec imperator consalutatus. Bellum deinde in Cheruscos gestum. Reliquiae Vari et militum lectae, iisque suprema soluta. Romani in reditu, sub Caecina duce, periclitati: tamen hostes prospera eruptione fusi fugati. Maiestatis lex reducta et aspere exercita. Tiberis inundat. Theatralis tumultus est, et per eam causam decreta patrum expressa ad coercendos histriones. Postremo actum de subducendis Tiberi aquis, eoque nomine querelae civitatum Italiae et legationes.

Haec biennio fere gesta, Sexto Pompeio et Sexto Appuleio, Nerone Claudio Druso Caesare et Gaio Norbano consulibus.

Urbem Romam a principio reges habuere. Libertatem et consulatum Lucius Brutus instituit. Dictaturae ad tem-

1. *Urbem—habuere.*] Annalium τηλαυγὲς πρόσωπον ab hexametro graviter ad aures accidente orditur; quod utrum casu acciderit an ratione institutum sit, qui quaesivere, non satis at-

pus sumebantur. Neque decemviralis potestas ultra biennium, neque tribunorum militum consulare ius diu valuit. Non Cinnae non Sullae longa dominatio; et Pompeii Crassique potentia cito in Caesarem, Lepidi atque Antonii arma in Augustum cessere, qui cuncta discordiis civilibus

---

tenderunt quod eiusmodi scriptores, quales sunt Sallustius Livius Tacitus, tum ingenio suo poeticum spirantes, tum in poematis Romanorum historicis a prima aetate probe versati, ad versus heroicos casu fundendos imprimis inclinabant. Id qui meminerunt, in his versibus Ennianum sive priscum quoddam agnoscent atque inde intelligent, cur satis graves sed parum numerosi decurrant. Talis est etiam qui infra (I, 71.) subito intervenit:

Quorum laudato studio Germanicus armis, itemque XV, 73.

Donec consensu patrum deterritus est ne.

et ille quem prooemio absoluto in principio belli Iuiurthini (c. 5.) ponit Sallustius:

Bellum scripturus sum, quod populus Romanus.

Persaepe apud Livium, Ennii admiratorem et imitatorem, versus longi, sive integri sive dimidii, reperiuntur, ut in Praefatione:

Facturusne operae pretium sim.

et XXIII, 18.

Moliri portas et claustra refringere.

et VII, 13.

Ut signum daret, ut capere arma iuberet.

Integri hexametri ac prisce sonantes intercinuntur apud eundem VII, 11.

Pugnatum haud procul
Porta Collina est totius viribus urbis.

et VII, 14.

Sedulo, ut adversus montes consisteret hostis.

Sed bene facti sunt duo versus heroici, quos idem XXI, 9. XXII, 15. posuit:

Arma: nec Hannibali tanto discrimine rerum.
Haec ubi dicta dedit, stringit gladium cuneoque.

Conf. Drakenborchius ad Livii Praefat. §. 1.

fessa nomine principis sub imperium accepit. Sed veteris populi Romani prospera vel adversa claris scriptoribus memorata sunt, temporibusque Augusti dicendis non defuere decora ingenia, donec gliscente adulatione deterrerentur. Tiberii Gaiique et Claudii ac Neronis res florentibus ipsis ob metum falsae, postquam occiderant, recentibus odiis compositae sunt. Inde consilium mihi pauca de Augusto et extrema tradere, mox Tiberii principatum et cetera, sine ira et studio, quorum causas procul habeo.

2 Postquam Bruto et Cassio caesis nulla iam publica arma, Pompeius apud Siciliam oppressus, exutoque Lepido, interfecto Antonio, ne Iulianis quidem partibus nisi Caesar dux reliquus, posito triumviri nomine consulem se ferens et ad tuendam plebem tribunicio iure contentum, ubi militem donis, populum annona, cunctos dulcedine otii pellexit, insurgere paulatim, munia senatus magistratuum legum in se trahere, nullo adversante, cum ferocissimi per acies aut proscriptione cecidissent, ceteri nobilium, quanto quis servitio promptior, opibus et honoribus extollerentur, ac novis ex rebus aucti tuta et praesentia quam vetera et periculosa mallent. Neque provinciae illum rerum statum abnuebant, suspecto senatus populique imperio ob certamina potentium et avaritiam magistratuum, invalido legum auxilio, quae vi ambitu, postremo pe-
3 cunia turbabantur. Ceterum Augustus subsidia dominati-

---

12. *iulianus* M, et mox *reliqus.*

18. *per acies aut proscriptione*] Acri et eleganti iudicio secundi nominis casus mutatur: ea enim mutatione efficitur, ut praepositio priori substantivo praeposita primam suam et non translatam significationem teneat, eoque orationis vigor mirum quantum augeatur. Germanice convertas: *in den Reihen der Schlacht oder durch Aechtung*

20. *ac*] *at* M

oni Claudium Marcellum sororis filium admodum adulescentem pontificatu et curuli aedilitate, Marcum Agrippam ignobilem loco, bonum militia et victoriae socium geminatis consulatibus extulit, mox defuncto Marcello generum sumpsit; Tiberium Neronem et Claudium Drusum privignos imperatoriis nominibus auxit, integra etiam tum domo sua. Nam genitos Agrippa Gaium ac Lucium in familiam Caesarum induxerat, necdum posita puerili praetexta principes iuventutis appellari, destinari consules specie recusantis flagrantissime cupiverat. Ut Agrippa vita concessit, Lucium Caesarem euntem ad Hispanienses exercitus, Gaium remeantem Armenia et vulnere invalidum mors fato propera vel novercae Liviae dolus abstulit, Drusoque pridem exstincto Nero solus e privignis erat, illuc cuncta vergere: filius, collega imperii, consors tribuniciae potestatis assumitur, omnisque per exercitus ostentatur, non obscuris, ut antea, matris artibus, sed palam hortatu. Nam senem Augustum devinxerat adeo, uti nepotem unicum Agrippam Postumum in insulam Planasiam proiiceret, rudem sane bonarum artium et robore corporis stolide ferocem, nullius tamen flagitii compertum. At Hercule Germanicum Druso ortum octo apud Rhenum legionibus imposuit, adscirique per adoptionem a Tiberio iussit, quanquam esset in domo Tiberii filius iuvenis, sed quo pluribus munimentis insisteret. Bellum ea tempestate

6. *tum*] *dum* M; emendavit Fr. A. Wolfius.

9. *destinare* M; emendavit Ryckius.

19. *planesiam proieceret* M.

24. *sed quo—insisteret.*] Adversandi particula refertur ad sententiam quandam negantem, quae latet in verbis *quanquam esset in domo Tiberii filius iuvenis*: ea enim idem significant atque haec: *non quo deesset in domo Tiberii filius iuvenis*.

25. *monumentis* M; emendavit Lipsius.

nullum nisi adversus Germanos supererat, abolendae magis infamiae ob amissum cum Quintilio Varo exercitum, quam cupidine proferendi imperii aut dignum ob praemium. Domi res tranquillae, eadem magistratuum vocabula; iuniores post Actiacam victoriam, etiam senes plerique inter bella civium nati: quotusquisque reliquus qui rem
4 publicam vidisset? Igitur verso civitatis statu nihil usquam prisci et integri moris: omnes exuta aequalitate iussa principis aspectare, nulla in praesens formidine, dum Augustus aetate validus seque et domum et pacem sustentavit. Postquam provecta iam senectus aegro et corpore fatigabatur, aderatque finis et spes novae, pauci bona libertatis incassum disserere, plures bellum pavescere, alii cupere: pars multo maxima imminentis dominos variis rumoribus differebant: trucem Agrippam et ignominia accensum non aetate neque rerum experientia tantae moli parem, Tiberium Neronem maturum annis, spectatum bello, sed vetere atque insita Claudiae familiae superbia; multaque indicia saevitiae, quanquam premantur, erumpere. Hunc et prima ab infantia eductum in domo regnatrice; congestos iuveni consulatus, triumphos; ne iis quidem annis, quibus Rhodi specie secessus exsulem egerit, aliquid quam iram

---

8. *omnis* M; vitium sustulit Muretus.

13. *dissere* M: *disserere* Beroaldus.

22. *aliquid*] Saepe quidem apud optimos Latinitatis auctores *aliquis* nativam suam significationem *alius quis* (inde conflatum est *aliquis*) tenuit, sed recte observavit Fr. A. Wolfius in enuntiatis negantibus, quale hoc Tacitinum est, *aliquid* pro *aliud quicquam* longe rarissimum esse. Causa est, quod ita iunguntur quae seiungi natura et usus iubet. Simile tamen exemplum praebet ipse Cicero, sed in scriptione iuvenili, de Inventione I, 54, 104. *Duodecimus locus est, per quem indignamur quod nobis hoc primis acciderit, nec a l i c u i unquam usu venerit.*

et simulationem et secretas lubidines meditatum. Accedere matrem muliebri impotentia: serviendum feminae duobusque insuper adulescentibus, qui rem publicam interim premant, quandoque distrahant. 5 Haec atque talia agitantibus gravescere valitudo Augusti; et quidam scelus uxoris suspectabant. Quippe rumor incesserat paucos ante menses Augustum, electis consciis et comite uno Fabio Maximo, Planasiam vectum ad visendum Agrippam; multas illic utrinque lacrimas et signa caritatis, spemque ex eo fore ut iuvenis penatibus avi redderetur. Quod Maximum uxori Marciae aperuisse, illam Liviae. Gnarum id Caesari; neque multo post exstincto Maximo, dubium an quaesita morte, auditos in funere eius Marciae gemitus semet incusantis, quod causa exitii marito fuisset. Utcunque se ea res habuit, vixdum ingressus Illyricum Tiberius properis matris litteris accitur; neque satis compertum est, spirantem adhuc Augustum apud urbem Nolam

---

1. *lupidines* M.

5. *valitudo*] Hanc nominis formam Bekkerus in Annalibus ubique adoptavit codicis Medicei prioris auctoritate haud dubie (quippe tacet) permotus, quanquam Mediceus alter in Annalibus XIV, 51. teste Victorio bis scripturam *valetudo* exhibet, sed tacente Bekkero. Quamvis formam ē plenissima instructam adhibitam fuisse inscriptiones a Fabrettio (c. X. n. 443.), a Grutero p. 234., a Marinio (Atti e monumenti degli Arvali p. CII.) vulgatae ostendant, tamen alteram arbitror praevaluisse, propterea quod nomina in tudo exeuntia, quanquam aliter conformata, ad unum omnia vocalem ĭ ante terminationem positam habent. Conf. *claritudo beatitudo lippitudo acritudo aegritudo firmitudo lenitudo. Mansuetudo* et *consuetudo* ex longioribus formis contractae sunt. Etiam apud Livium plerique codices *valitudo* offerunt. Conf. Drakenborchius ad Liv. III, 6, 9.

11. *Gnarum id*] *G. Navum id* M; emendavit Lipsius.

an exanimem reppererit. Acribus namque custodiis domum et vias saepserat Livia; laetique interdum nuntii vulgabantur, donec provisis quae tempus monebat, simul excessisse Augustum et rerum potiri Neronem famā eadem tulit.

6 Primum facinus novi principatus fuit Postumi Agrippae caedes; quem ignarum inermumque quamvis firmatus animo centurio aegre confecit. Nihil de ea re Tiberius apud senatum disseruit: patris iussa simulabat, quibus praescripsisset tribuno custodiae apposito, ne cunctaretur Agrippam morte afficere, quandoque ipse supremum diem explevisset. Multa sine dubio saevaque Augustus de moribus adulescentis questus, ut exsilium eius senatus consulto sanciretur perfecerat: ceterum in nullius unquam suorum necem duravit; neque mortem nepoti pro securitate privigni illatam credibile erat. Propius vero Tiberium ac Liviam, illum metu, hanc novercalibus odiis, suspecti et invisi iuvenis caedem festinavisse. Nuntianti centurioni, ut mos militiae, factum esse quod imperasset, neque imperasse sese et rationem facti reddendam apud senatum respondit. Quod postquam Sallustius Crispus particeps secretorum (is ad tribunum miserat codicillos) comperit, metuens ne reus subderetur, iuxta periculoso ficta seu vera promeret, monuit Liviam, ne arcana domus, ne consilia amicorum, ministeria militum vulgarentur, neve Tiberius vim principatus resolveret cuncta ad senatum vo-

(a.u. 767.)
(a C. 14.)

1. *reppererit.*] Et propter auctoritatem libri Medicei prioris et propter rationem Grammaticam littera p in praeteritis huius verbi temporibus duplicanda est. De ratione grammatica dixi in *Element. Gramm. Latin.* pag. 27. 137. 138. Eadem est ratio in *reppuli rettuli reccidi rettudi.*

7. *caedis* M.

11. *agrippa* M.

(a C. 14.) cando: eam condicionem esse imperandi, ut non aliter ratio constet quam si uni reddatur.

At Romae ruere in servitium consules patres eques. 7
Quanto quis illustrior, tanto magis falsi ac festinantes, vultuque composito, ne laeti excessu principis, neu tristiores primordio, lacrimas gaudium, questus adulationes miscebant. Sextus Pompeius et Sextus Appuleius consules primi in verba Tiberii Caesaris iuravere, apudque eos Seius Strabo et Gagus Turranius, ille praetoriarum cohortium praefectus, hic annonae; mox senatus milesque et populus. Nam Tiberius cuncta per consules incipiebat, tanquam vetere re publica et ambiguus imperandi. Ne edictum quidem, quo patres in curiam vocabat, nisi tribuniciae potestatis praescriptione posuit sub Augusto acce-

---

2. *reddantur* M.

4. *falsi* passivam suam significationem tenet: est enim fallacitate induti.

5. *tristior* M; correxit Beroaldus.

6. *adulatione* M; *adulationes* Lipsius. — Codicis scripturam, *adulatione*, cum ignorato vel neglecto scribendi compendio (*adulationē*) ex *adulationes* vel *adulationem* natam esse dubitari vix possit, id tantummodo quaerendum restat, utrum prius aut posterius praeferendum sit. Equidem sine ulla haesitatione praefero numerum multitudinis: is enim non ut singularis significat actum adulandi, sed ipsas testificationes et verba adulatoria, id quod loci sententia requirit. Simili ratione antecedens *questus* propter numerum non est querendi actus, sed querelae reapse prolatae. Quoties hoc designandum est, plurali numero utitur Tacitus, quemadmodum in Historiis III, 74. *Minas adulationesque miscet.* Annal. II, 32. *Quorum auctoritates adulationesque retttuli, ut sciretur vetus id in re publica malum.* IV, 20. *Nam pleraque ab saevis adulationibus aliorum in melius flexit.*

7. *apuleius* M.

ptae. Verba edicti fuere pauca et sensu permodesto: de honoribus parentis consulturum, neque abscedere a corpore, idque unum ex publicis muneribus usurpare. Sed defuncto Augusto signum praetoriis cohortibus ut imperator dederat; excubiae arma cetera aulae: miles in forum, miles in curiam comitabatur. Litteras ad exercitus tanquam adepto principatu misit, nusquam cunctabundus nisi cum in senatu loqueretur. Causa praecipua ex formidine, ne Germanicus, in cuius manu tot legiones, immensa sociorum auxilia, mirus apud populum favor, habere imperium quam exspectare mallet. Dabat et famae, ut vocatus electusque potius a re publica videretur quam per uxorium ambitum et senili adoptione irrepsisse. Postea cognitum est ad introspiciendas etiam procerum voluntates inductam dubitationem: nam verba, vultus in crimen detorquens recondebat. (a C. 14.)

8 Nihil primo senatus die agi passus nisi de supremis Augusti; cuius testamentum, illatum per virgines Vestae, Tiberium et Liviam heredes habuit. Livia in familiam Iuliam nomenque Augustae assumebatur, in spem secundam nepotes pronepotesque; tertio gradu primores civitatis scripserat, plerosque invisos sibi, sed iactantia gloriaque ad posteros. Legata non ultra civilem modum, nisi quod populo et plebi quadringenties tricies quinquies, praetoriarum cohortium militibus singula nummum milia, legionariis trecenos, cohortibus civium Romanorum quin-

---

15. *nam verba — recondebat.*] Verba et vultus procerum in deterius accepta et tanquam sibi adversa interpretatus in futurum recondidit, ut aucta promeret atque ulcisceretur.

20. *Augustu* M; correxit Beroaldus.

26. *legionariis — quingenos*] *legionariis aut cohortibus civium Romanorum trecenos* M; emendavit I. Fr. Gronovius respiciens

(a C. 14.) genos nummos viritim dedit. Tum consultatum de honoribus; ex quis maxime insignes visi: ut porta triumphali duceretur funus, Gallus Asinius, ut legum latarum tituli, victarum ab eo gentium vocabula anteferrentur, Lucius Arruntius censuere. Addebat Messala Valerius renovandum per annos sacramentum in nomen Tiberii; interrogatusque a Tiberio, num se mandante eam sententiam prompsisset, sponte dixisse respondit; neque in iis quae ad rem publicam pertinerent consilio nisi suo usurum, vel cum periculo offensionis. Ea sola species adulandi supererat. Conclamant patres corpus ad rogum humeris senatorum ferendum. Remisit Caesar adroganti moderatione, populumque edicto monuit, ne, ut quondam nimiis studiis funus divi Iulii turbassent, ita Augustum in foro potius quam in campo Martis, sede destinata, cremari vellent. Die funeris milites velut praesidio stetere, multum irridentibus qui ipsi viderant quique a parentibus acceperant diem illum crudi adhuc servitii et libertatis improspere repetitae, cum occisus dictator Caesar aliis pessimum aliis pulcherrimum facinus videretur: nunc senem principem, longa potentia, provisis etiam heredum in rem publicam opibus, auxilio scilicet militari tuendum, ut sepultura eius quieta foret. Multus hinc ipso de Augusto 9

Sueton. Aug. c. 101. Dionem LVI, 32. Cohortes civium Romanorum sunt cohortes urbanae.

4. *anteferentur* M.

12. *remisit*] verbum hoc loco vim habet intransitivam ac respicit ad omnes honores Augusto defuncto a senatu decretos. Quasi precibus procerum suaque in eos observantia victus, ac non rei necessitate et utilitate permotus sit, Tiberius adversandi vim compescuit ac nervos suos paululum relaxavit. Eadem ratione infra c. 13. *flectere* significatione intransitiva adhibitum est.

19. *inprospera repetita* M.

sermo, plerisque vana mirantibus, quod idem dies accepti quondam imperii princeps et vitae supremus; quod Nolae in domo et cubiculo in quo pater eius Octavius vitam finivisset. Numerus etiam consulatuum celebrabatur, quo Valerium Corvum et Gaium Marium simul aequaverat; continuata per septem et triginta annos tribunicia potestas; nomen imperatoris semel atque vicies partum, aliaque honorum multiplicata aut nova. At apud prudentes vita eius varie extollebatur arguebaturve. Hi pietate erga parentem et necessitudine rei publicae, in qua nullus tunc legibus locus, ad arma civilia actum, quae neque parari possent neque haberi per bonas artes. Multa Antonio, dum interfectores patris ulcisceretur, multa Lepido concessisse. Postquam hic socordia senuerit, ille per libidines pessum datus sit, non aliud discordantis patriae remedium fuisse quam ut ab uno regeretur. Non regno tamen neque dictatura, sed principis nomine constitutam rem publicam; mari Oceano aut amnibus longinquis saeptum imperium; legiones provincias classes, cuncta inter se connexa; ius apud cives, modestiam apud socios; urbem ipsam magnifico ornatu; pauca admodum vi tractata, quo ceteris quies esset. (a C. 14.)

10 Dicebatur contra pietatem erga parentem et tempora rei publicae obtentui sumpta: ceterum cupidine dominandi concitos per largitionem veteranos, paratum ab adulescente privato exercitum, corruptas consulis legiones, simulatam Pompeianarum gratiam partium; mox ubi decreto patrum fasces et ius praetoris invaserit, caesis Hirtio et Pansa, sive hostis illos, seu Pansam ve-

---

9. *vitae* M.

13. *dum*] *tunc* M; emendavit Muretus. *ulciscerentur* M; correxit Beroaldus.

16. *ut* om. M.

(a C. 14.) nenum vulneri affusum, sui milites Hirtium et machinator doli Caesar abstulerat, utriusque copias occupavisse; extortum invito senatu consulatum, armaque quae in Antonium acceperit contra rem publicam versa: proscriptionem civium, divisiones agrorum, ne ipsis quidem qui cepere laudatas. Sane Cassii et Brutorum exitus paternis inimicitiis datos, quanquam fas sit privata odia publicis utilitatibus remittere: sed Pompeium imagine pacis, sed Lepidum specie amicitiae deceptos; post Antonium, Tarentino Brundisinoque foedere et nuptiis sororis illectum, subdolae affinitatis poenas morte exsolvisse. Pacem sine dubio post haec, verum cruentam: Lollianas Varianasque clades, interfectos Romae Varrones Egnatios Iulos. Nec domesticis abstinebatur: abducta Neroni uxor, et consulti per ludibrium pontifices, an concepto necdum edito partu rite nuberet; Vedii Pollionis luxus; postremo Livia, gra-

---

6. *cepere*] *fecere* M; emendavit Muretus.

8. *sed Lepidum*] aptissimo loco adversandi particula repetitur, ut eo luculentius appareat, quomodo iudices illi prudentes quidem sed rigorosi tamen, qui modo inimico quaedam condonaverant, acriores resurgant atque excusanda gravioribus prolatis diluere contendant. Quo attendi velim, ut ne opinemur hoc ipsum fuisse ipsius Taciti de Augusto iudicium. Forsitan *ὑστερολογία* illa, *post Antonium, Tarentino Brundisinoque foedere et nuptiis sororis illectum—exsolvisse*, admissa sit, ut horum iudicum festinatio designetur: nam Brundisinum foedus ictum Octaviaque Antonio uxor data anno 714. a. u., Tarentinum anno 717. Inde magis etiam probabilis sive omnino certa fit Mureti coniectura, qua *cepere* pro *fecere* correxit: ita enim proscriptionum iniquitas gravius extollitur.

14. *adducta* M: *abducta* Beroaldus.

16. *Vedii Pollionis luxus*] *quae tedii et vedii pollionis luxus* M. — Nomen inauditum *Tedii* per dittographiam natum est ex raro *Vedii* praenomine; inde ceterae corruptelae conse-

vis in rem publicam mater, gravis domui Caesarum noverca. Nihil deorum honoribus relictum, cum se templis et effigie numinum per flamines et sacerdotes coli vellet. Ne Tiberium quidem caritate aut rei publicae cura successorem adscitum: sed quoniam adrogantiam saevitiamque eius introspexerit, comparatione deterrima sibi gloriam quaesivisse. Etenim Augustus paucis ante annis, cum Tiberio tribuniciam potestatem a patribus rursum postularet, quanquam honora oratione, quaedam de habitu cultuque et institutis eius iecerat, quae velut excusando exprobraret. (a C. 14)
11 Ceterum sepultura more perfecta, templum et caelestes religiones decernuntur.

Versae inde ad Tiberium preces. Et ille varie disserebat, de magnitudine imperii, sua modestia. Solam divi Augusti mentem tantae molis capacem: se in partem curarum ab illo vocatum experiendo didicisse, quam arduum, quam subiectum fortunae regendi cuncta onus. Proinde in civitate tot illustribus viris subnixa non ad unum omnia deferrent: plures facilius munia rei publicae sociatis laboribus exsecuturos. Plus in oratione tali dignitatis quam fidei erat; Tiberioque etiam in rebus quas non occuleret, seu natura sive assuetudine, suspensa semper et obscura verba, tunc vero nitenti, ut sensus suos penitus abderet, in incertum et ambiguum magis implicabantur. At patres, quibus unus metus si intellegere viderentur, in questus lacrimas vota effundi; ad deos ad effigiem Augusti ad genua ipsius manus tendere, cum proferri libellum recitarique iussit.

---

cutae videntur. Insigne luxus ab Augusto adiuti exemplum cum nonnisi unum suppeteret, hoc severis istis iudicibus, qui probe discernendi sunt a plebe mussante, sufficere poterat.

1. *gravius* M; emendavit Beroaldus in annotationibus.

26. *ad eos* M: *ad deos* Beroaldus.

(a C. 14.) Opes publicae continebantur, quantum civium sociorumque in armis, quot classes regna provinciae tributa aut vectigalia, et necessitates ac largitiones. Quae cuncta sua manu perscripserat Augustus, addideratque consilium coercendi intra terminos imperii, incertum metu an per invidiam.

12 Inter quae senatu ad infimas obtestationes procumbente, dixit forte Tiberius se, ut non toti rei publicae parem, ita quaecunque pars sibi mandaretur, eius tutelam suscepturum. Tum Asinius Gallus, „interrogo", inquit, „Caesar, quam partem rei publicae mandari tibi velis". Perculsus improvisa interrogatione paulum reticuit: dein collecto animo respondit: nequaquam decorum pudori suo legere aliquid aut evitare ex eo, cui in universum excusari mallet. Rursum Gallus (etenim vultu offensionem coniectaverat) non iccirco interrogatum ait, ut divideret quae separari nequirent, sed ut sua confessione argueretur unum esse rei publicae corpus atque unius animo regendum. Addidit laudem de Augusto, Tiberiumque ipsum victoriarum suarum, quaeque in toga per tot annos egregie fecisset, admonuit. Nec ideo iram eius lenivit, pridem invisus, tanquam ducta in matrimonium Vipsania Marci Agrippae filia, quae quondam Tiberii uxor fuerat, plus quam civilia agitaret, Pollionisque Asinii patris ferociam retineret.

13 Post quae Lucius Arruntius haud multum discrepans a Galli oratione perinde offendit, quanquam Tibe-

---

13. *cui in universum excusari mallet*, h. e. a quo prolatis excusationibus liberari mallet. Serioris aetatis iurisconsulti, ut Ulpianus et Paullus, ablativo vel praepositione a ad idem significandum utuntur: Tacitino more nemo quod sciam locutus est.

16. *ut*] *et* M; correxit Lipsius.

21. *vipstania* M.

23. *polionis* M: *Pollionisque* Beroaldus.

25. *quam* M: *quanquam* idem.

rio nulla vetus in Arruntium ira: sed divitem promptum, (a C. 14.) artibus egregiis et pari fama publice, suspectabat. Quippe Augustus supremis sermonibus cum tractaret, quinam adipisci principem locum suffecturi abnuerent, aut impares vellent, vel iidem possent cuperentque, Marcum Lepidum dixerat capacem sed aspernantem, Gallum Asinium avidum et minorem, Lucium Arruntium non indignum et, si casus daretur, ausurum. De prioribus consentitur; pro Arruntio quidam Gnaeum Pisonem tradidere; omnesque praeter Lepidum variis mox criminibus struente Tiberio circumventi sunt. Etiam Quintus Haterius et Mamercus Scaurus suspicacem animum perstrinxere, Haterius, cum dixisset, „quousque patieris, Caesar, non adesse caput rei publicae?" Scaurus quia dixerat spem esse ex eo non irritas fore senatus preces, quod relationi consulum iure tribuniciae potestatis non intercessisset. In Haterium statim invectus est: Scaurum, cui implacabilius irascebatur, silentio tramisit. Fessusque clamore omnium, expostulatione singulorum flexit paulatim, non ut fateretur suscipi a se imperium, sed ut negare et rogari desineret. Constat Haterium, cum deprecandi causa palatium introisset ambulantisque Tiberii genua advolveretur, prope a militibus interfectum, quia Tiberius casu an manibus eius impeditus prociderat. Neque tamen periculo talis viri mitigatus est, donec Haterius Augustam oraret
14 eiusque curatissimis precibus protegeretur. Multa patrum

5. *idem* M.

14. *caput*] *aput te* M; emendavit Rhenanus.

26. *eiusque*] *et usque* M; emendavit Lipsius. — *curatissimis* h. e. quae summae curae ei erant. Apud priores neque hic superlativus, neque forma comparativa *curatius*, a Tacito infra II, 27. XIV, 21. admissa, invenitur. Idem dicendum est de forma *excusatius* infra posita III, 68.

(a C. 14.) et in Augustam adulatio. Alii parentem, alii matrem patriae appellandam, plerique, ut nomini Caesaris adscriberetur Iuliae filius censebant. Ille moderandos feminarum honores dictitans, eademque se temperantia usurum in iis quae sibi tribuerentur, ceterum anxius invidia et muliebre fastigium in deminutionem sui accipiens, ne lictorem quidem ei decerni passus est, aramque adoptionis et alia huiuscemodi prohibuit. At Germanico Caesari proconsulare imperium petivit; missique legati qui deferrent, simul maestitiam eius ob excessum Augusti solarentur. Quo minus idem pro Druso postularetur, ea causa quod designatus consul Drusus praesensque erat. Candidatos praeturae duodecim nominavit, numerum ab Augusto traditum; et hortante senatu ut augeret, iure iurando obstrinxit se non excessurum. Tum primum e campo comitia ad patres translata sunt: nam ad eam diem, etsi potissima arbitrio principis, quaedam tamen studiis tribuum fiebant. Neque populus ademptum ius questus est nisi inani rumore, et senatus largitionibus ac precibus sordidis exsolutus libens tenuit, moderante Tiberio ne plures quam quattuor candidatos commendaret, sine repulsa et ambitu designandos. Inter quae tribuni plebei petivere ut proprio sumptu ederent ludos, qui de nomine Augusti fastis additi Augustales vocarentur. Sed decreta pecunia ex aerario, utque per circum triumphali veste uterentur: curru vehi haud permissum. Mox celebratio ad praetorem translata, cui inter cives et peregrinos iurisdictio evenisset.

---

17. *feebant* M.

26. *celebratio*] *celebratio annum* M. Pro *annum*, quod ego ut inutile additamentum et casu quodam natum eiiciendum putavi, nonnulli *annuum* nonnulli *annua* reposuere, utrumque prave ne dicam stulte. Latine dicimus *magistratus annuos*, nun-

16 Hic rerum urbanarum status erat, cum Pannonicas legiones seditio incessit, nullis novis causis, nisi quod mutatus princeps licentiam turbarum et ex civili bello spem praemiorum ostendebat. Castris aestivis tres simul legiones habebantur praesidente Iunio Blaeso; qui fine Augusti et initiis Tiberii auditis ob iustitium aut gaudium intermiserat solita munia. Eo principio lascivire miles, discordare, pessimi cuiusque sermonibus praebere aures, denique luxum et otium cupere, disciplinam et laborem aspernari. Erat in castris Percennius quidam, dux olim theatralium operarum, dein gregarius miles, procax lingua, et miscere coetus histrionali studio doctus. Is imperitos animos, et quaenam post Augustum militiae condicio ambigentes, impellere paulatim nocturnis colloquiis aut flexo in vesperam die, et dilapsis melioribus deterrimum quemque congregare. (a C. 14.)

17 Postremo promptis iam et aliis seditionis ministris velut concionabundus interrogabat, cur paucis centurionibus, paucioribus tribunis in modum servorum obedirent? quando ausuros exposcere remedia, nisi novum et nutantem adhuc principem precibus vel armis adirent? Satis per tot annos ignavia peccatum, quod tricena aut quadragena stipendia senes, et plerique truncato ex vulneribus corpore, tolerent. Ne dimissis quidem finem esse militiae, sed apud vexillum retentos alio vocabulo eosdem labores perferre. Ac si quis tot casus vita superaverit, trahi adhuc diversas

---

quam *consules* sive *praetores annuos*: quippe unusquisque sciebat horum magistratum anno absolvi. Alienum igitur est *annuum ad praetorem*: sed magis etiam aliena erat *celebratio annua*, cum ludos Augustales sollennes fuisse non solum omnibus notum esset, sed etiam ex antecedentibus sponte appareret.

17. *conditionabundus* M; correxit Rhenanus.

24. *retentos*] *tentes* M; emendavit Beroaldus.

(a. C. 14.) in terras, ubi per nomen agrorum uligines paludum vel inculta montium accipiant. Enimvero militiam ipsam gravem infructuosam: denis in diem assibus animam et corpus aestimari; hinc vestem arma tentoria, hinc saevitiam centurionum et vacationes munerum redimi. At Hercule verbera et vulnera, duram hiemem, exercitas aestates, bellum atrox aut sterilem pacem sempiterna. Nec aliud levamentum quam si certis sub legibus militia iniretur, ut singulos denarios mererent, sextus decumus stipendii annus finem afferret; ne ultra sub vexillis tenerentur, sed isdem in castris praemium pecunia solveretur. An praetorias cohortes, quae binos denarios acceperint, quae post sedecim annos penatibus suis reddantur, plus periculorum suscipere? Non obtrectari a se urbanas excubias: sibi tamen apud horridas gentes e contuberniis hostem aspici. 18 Adstrepebat vulgus, diversis incitamentis, hi verberum notas, illi canitiem, plurimi detrita tegmina et nudum corpus exprobrantes. Postremo eo furoris venere ut tres legiones miscere in unam agitaverint. Depulsi aemulatione, quia suae quisque legioni eum honorem quaerebant, alio

---

9. *decimus* vulgo: *decumus* Bekkerus.

10. *isdem*] Hanc formam libri Medicei auctoritate niti partim et Bekkeri sic scribentis silentio partim inde colligo, quod infra c. 37. pro vulgato *donec iisdem* ex Mediceo *donec istem* affertur. Sed vel sine tali duce haec scribendi ratio restituenda erat suadente optimo Latinitatis magistro, Ciceronem dico scribentem in Oratore 47, 157. *Idem campus habet* inquit *Ennius, et in templis isdem probavit: at eisdem erat verius, nec tamen eisdem male sonabat, opimius iisdem:* nam sic legi debet locus, qui adhuc foede corruptus circumfertur. Secundum hoc praeceptum scribamus igitur aut *isdem* aut *eisdem*, *iisdem* autem opimitatis amatoribus relinquamus.

12. *accepit* M; sed vera scriptura in margine est posita.

vertunt, atque una tres aquilas et signa cohortium locant. (a C. 14) Simul congerunt caespites, exstruunt tribunal, quo magis conspicua sedes foret. Properantibus Blaesus advenit, increpabatque ac retinebat singulos, clamitans „mea potius caede imbuite manus; leviore flagitio legatum interficietis quam ab imperatore desciscitis. Aut incolumis fidem legionum retinebo, aut iugulatus paenitentiam accelerabo".

19 Aggerebatur nihilo minus caespes, iamque pectori usque accreverat, cum tandem pervicacia victi inceptum omisere. Blaesus multa dicendi arte non per seditionem et turbas desideria militum ad Caesarem ferenda ait; neque veteres ab imperatoribus priscis neque ipsos a divo Augusto tam nova petivisse; et parum in tempore incipientes principis curas onerari. Si tamen tenderent in pace tentare quae ne civilium quidem bellorum victores expostulaverint, cur contra morem obsequii, contra fas disciplinae vim meditentur? decernerent legatos seque coram mandata darent. Acclamavere, ut filius Blaesi tribunus legatione ea fungeretur, peteretque militibus missionem ab sedecim annis: cetera mandaturos, ubi prima provenissent. Profecto iuvene modicum otium: sed superbire miles, quod filius legati orator publicae causae satis ostenderet necessitate expressa quae per modestiam non obtinuissent.

---

8. *usque*] *eiusque* M.

11. *desiderium* et mox *ferendum* M.

13. *incipientes*] Acidalius cum *incipientis* legendum suadebat, non reputabat vel sic Romanum lectorem formam correctam pro accusativo et non pro genitivo accepturum fuisse. Nam ea Romanorum consuetudo, qua nomen adiectivum a substantivo interiecto genitivo seiungere amant, ita invaluit, ut multo magis *incipientīs principis curas* quam *incipientis principis curas* lector Latinus pronuntiare inclinet. Ceterum verisimile est hoc loco perspicuitatis causa formam in ēs desinentem praelatam esse.

19. *ab*] *ad* M.

(a C. 14) Interea manipuli ante coeptam seditionem Nauportum 20 missi ob itinera et pontes et alios usus, postquam turbatum in castris accepere, vexilla convellunt, direptisque proximis vicis ipsoque Nauporto, quod municipii instar erat, retinentis centuriones irrisu et contumeliis, postremo verberibus insectantur. Praecipua in Aufidienum Rufum praefectum castrorum ira, quem dereptum vehiculo sarcinis gravant aguntque primo in agmine, per ludibrium rogitantes, an tam immensa onera, tam longa itinera libenter ferret? Quippe Rufus diu manipularis, dein centurio, mox castris praefectus, antiquam duramque militiam revocabat, vetus operis ac laboris, et eo immitior quia toleraverat. Horum adventu redintegratur seditio, et vagi cir- 21 cumiecta populabantur. Blaesus paucos maxime praeda onustos ad terrorem ceterorum affici verberibus, claudi carcere iubet: nam etiam tum legato a centurionibus et

---

3. *accipere* M.

7. *ira*] Puncto post *insectantur* posito indicavi me verba *praecipua ira* non sexto casu ut vulgo sed primo prolata existimare: nam expositis centurionum contumeliis scriptor ad novum quoddam, quomodo scilicet in praefectum castrorum saevitum sit, transgreditur.

11. Sententia *antiquam duramque militiam revocabat, vetus operis ac laboris,* dilatatur ac certius definitur illata altera *et eo immitior quia toleraverat.* Eiusmodi exempla, vel a scriptore brevitatis studiosissimo haud aliena, turpi tautologiae nomine notare nefas duxerim.

12. *vetus*] *intus* M; emendavit Lipsius. — Quomodo VETVS in INTVS corrumpi potuerit, consideranti litterarum ductus apparet. Conf. VI, 12. *scientiae caerimoniarumque vetus.* VI, 44. *vetus regnandi.* Histor. IV, 20. *veteres militiae.*

16. *nam etiam tum – parebatur.*] Haec verba non ita intelligenda sunt, quasi centuriones et optimus quisque paulo post

optimo quoque manipularium parebatur. Illi obniti trahentibus, prensare circumstantium genua, ciere modo nomina singulorum, modo centuriam quisque cuius manipularis erat, cohortem legionem, eadem omnibus imminere clamitantes. Simul probra in legatum cumulant, caelum ac deos obtestantur, nihil reliqui faciunt quo minus invidiam misericordiam metum et iras permoverent. Accurritur ab universis, et carcere effracto solvunt vincula, desertoresque ac rerum capitalium damnatos sibi iam miscent. (a C. 14.)

22 Flagrantior inde vis, plures seditioni duces. Et Vibulenus quidam gregarius miles ante tribunal Blaesi allevatus circumstantium humeris, apud turbatos et quid pararet intentos „vos quidem", inquit, „his innocentibus et miserrimis lucem et spiritum reddidistis: sed quis fratri meo vitam, quis fratrem mihi reddit? quem missum ad vos a Germanico exercitu de communibus commodis nocte proxima iugulavit per gladiatores suos, quos in exitium militum habet atque armat. Responde, Blaese, ubi cadaver abieceris? Ne hostes quidem sepultura invident. Cum

---

rebellium furore correpti sint, sed parebatur ab iis, quia etiamnum ducis iussa exsequi poterant, mox autem ab lymphatis militibus omnino spreti ac verberibus petiti saluti suae fuga consulere debebant. Sine causa idonea ad hunc locum haesit Wolfius, cuius dubitationes bene removit Waltherus.

19. *ablegeris* M : *abieceris* Beroaldus. *sepultura invident*] Ablativus rem sive partem significat, unde oriatur invidia; dativus *ei* supplendus est: *von Seiten eines Begräbnisses beneiden ihn nicht einmal die Feinde.* Hic usus ablativi cum verbo *invidere* iuncti proprius est scriptorum serioris aetatis, Lucani (VII, 798.), Taciti, Plinii (Epistol. I, 10. III, 8.), aliorum. Discrepantem hanc argenteae aetatis consuetudinem notavit Quintilianus I. O. IX, 3, 1. *Itaque si antiquum sermonem nostro comparemus, paene iam quicquid loquimur figura est,' ut h a c*

(a C. 14.) osculis, cum lacrimis dolorem meum implevero, me quoque trucidari iube, dum interfectos nullum ob scelus, sed quia utilitati legionum consulebamus, hi sepeliant". Incen- 23 debat haec fletu, et pectus atque os manibus verberans; mox disiectis quorum per humeros sustinebatur, praeceps et singulorum pedibus advolutus tantum consternationis invidiaeque concivit, ut pars militum gladiatores qui e servitio Blaesi erant, pars ceteram eiusdem familiam vincirent, alii ad quaerendum corpus effunderentur. Ac ni propere neque corpus ullum reperiri, et servos adhibitis cruciatibus abnuere caedem, neque illi fuisse unquam fratrem pernotuisset, haud multum ab exitio legati aberant. Tribunos tamen ac praefectum castrorum extrusere; sarcinae fugientium direptae; et centurio Lucilius interficitur, cui militaribus facetiis vocabulum Cedo alteram indiderant, quia fracta vite in tergo militis alteram clara voce ac rursus aliam poscebat. Ceteros latebrae texere, uno retento

---

re invidere, *non ut omnes veteres et Cicero praecipue*, *hanc rem*. Respicit Quintilianus Ciceronis locum in Tusculan. III, 9, 20. Sed cavendum est nobis, ne iniqua prioris sermonis existimatione immutatam structuram pro depravata accipiamus. Quid est enim depravationis ubi propria casuum significatio religiose tenetur? Eadem de causa suo iure genitivum huic verbo coniungere potuit Horatius in Satir. II, 6, 84.

neque illi
Sepositi ciceris nec longae invidit avenae.

Genitivi eadem quae ablativi hoc loco est significatio, neque opus est ut similem Graecorum locutionem ad defendendam Latinam advocemus.

3. *hi*] *ii* M; correxere Muretus et Lipsius. *incedebant* M.

15. *facta vitae* M; correxit Beroaldus.

Clemente Iulio, qui perferendis militum mandatis habebatur idoneus ob promptum ingenium. Quin ipsae inter se legiones octava et quinta decuma ferrum parabant, dum centurionem cognomento Sirpicum illa morti deposcit, quintadecumani tuentur, ni miles nonanus preces et adversum aspernantis minas interiecisset. (a C. 14.)

24 Haec audita quanquam abstrusum et tristissima quaeque maxime occultantem Tiberium perpulere, ut Drusum filium cum primoribus civitatis duabusque praetoriis cohortibus mitteret, nullis satis certis mandatis, ex re consulturum. Et cohortes delecto milite supra solitum firmatae. Additur magna pars praetoriani equitis et robora Germanorum, qui tum custodes imperatori aderant, simul praetorii praefectus Aelius Seianus, collega Straboni patri suo datus, magna apud Tiberium auctoritate, rector iuveni et ceteris periculorum praemiorumque ostentator. Druso propinquanti quasi per officium obviae fuere legiones, non laetae ut assolet neque insignibus fulgentes, sed illuvie deformi et vultu, quanquam maestitiam imitarentur, contumaciae propiores.

25 Postquam vallum introiit, portas stationibus firmant, globos armatorum certis castrorum locis opperiri iubent: ceteri tribunal ingenti agmine circumveniunt. Stabat Drusus, silentium manu poscens. Illi quotiens oculos ad multitudinem rettulerant, vocibus truculentis strepere; rursum viso Caesare trepidare; murmur

---

16. *praemiorumque*] Particula copulativa que hic ut saepius disiunctivae (ve) munus explet, Conf. I, 25. *diversis animorum motibus pavebant terrebantque.* Agricol. 12. *Rarus duabus tribusque civitatibus ad propulsandum commune periculum conventus.*

20. *introit* M.

24. *sedtulerant* M.

(a C. 14.) incertum, atrox clamor et repente quies; diversis animorum motibus pavebant terrebantque. Tandem interrupto tumultu litteras patris recitat, in quis perscriptum erat praecipuam ipsi fortissimarum legionum curam, quibuscum plurima bella toleravisset; ubi primum a luctu requiesset animus, acturum apud patres de postulatis eorum; misisse interim filium, ut sine cunctatione concederet quae statim tribui possent; cetera senatui servanda, quem neque gratiae neque severitatis expertem haberi par esset. Responsum est a concione mandata Clementi centurioni 26
quae perferret. Is orditur de missione a sedecim annis, de praemiis finitae militiae; ut denarius diurnum stipendium foret; ne veterani sub vexillo haberentur. Ad ea Drusus cum arbitrium senatus et patris obtenderet, clamore turbatur. Cur venisset, neque augendis militum stipendiis, neque allevandis laboribus, denique nulla benefaciendi licentia? at Hercule verbera et necem cunctis permitti. Tiberium olim nomine Augusti desideria legionum frustrari solitum: easdem artes Drusum rettulisse. Nunquamne nisi ad se filios familiarum venturos? novum id plane, quod imperator sola militis commoda ad senatum reiiciat. Eundem ergo senatum consulendum, quotiens supplicia aut praelia indicantur. An praemia sub dominis, poenas sine arbitro esse? Postremo deserunt tribu- 27
nal, ut quis praetorianorum militum amicorumve Caesa-

---

10. *concione*] *contentione* M; Cf. I, 29.

20. *Nunquamne nisi*] Ut *nonnisi* fere idem est quod *tantum*, ita *nunquam nisi* dici potest pro *semper tantum*; id autem si cum interrogatione profertur *nunquamne nisi* dicendum est, ac respondet Germanico *immer nur*. Itaque Lipsii verborum collocatio *nunquamne ad se nisi* nobis cum Wolfio haud necessaria videtur.

ris occurreret, manus intentantes, causam discordiae et **(a C. 14)** initium armorum, maxime infensi Gnaeo Lentulo, quod is ante alios aetate et gloria belli firmare Drusum credebatur et illa militiae flagitia primus aspernari. Nec multo post digredientem cum Caesare, ac provisu periculi hiberna castra repetentem, circumsistunt, rogitantes quo pergeret, ad imperatorem an ad patres, ut illic quoque commodis legionum adversaretur? Simul ingruunt, saxa iaciunt. Iamque lapidis ictu cruentus et exitii certus, accursu multitudinis quae cum Druso advenerat protectus est.

28 Noctem minacem et in scelus erupturam fors lenivit: nam luna claro repente caelo visa languescere. Id miles rationis ignarus omen praesentium accepit, suis laboribus defectionem sideris assimulans, prospereque cessura quae pergerent, si fulgor et claritudo deae redderetur. Igitur aeris sono, tubarum cornuumque concentu strepere; prout splendidior obscuriorve, laetari aut mae-

---

12. *claro repente caelo*] *clamore pena caelo* M; emendavit Lipsius.

13. *suis*] *a suis* M: *ac suis* Mm. — Sententia *id miles rationis ignarus omen praesentium accepit* duabus aliis explicatur, altera *suis laboribus defectionem sideris assimulans*, altera *prospereque cessura quae pergerent, si fulgor et claritudo deae redderetur.* Priori enuntiato explicandi causa adiecto suum est participium *assimulans*, ad alterum ex hoc ipso supplendum est *censens* sive aliud cognatae significationis. Inde luculente apparet particulam *ac*, quae vulgo ante *suis* ex Medicei margine admissa est, prorsus importunam esse ac loci totius structuram impedire. Codicis scriptura, *a suis laboribus*, orta est, cum interpolator *suis laboribus* pro ablativo a nomine *defectionem* suspenso acciperet ac propterea praepositionem tum necessariam insereret. Eam qui mutavit in *ac* veram loci structuram magis impedivit.

15. *pergerent*] *gererent* et *peragerent* Mm.

(a C. 14.) rere; et postquam ortae nubes offecere visui creditumque conditam tenebris, ut sunt mobiles ad superstitionem perculsae semel mentes, sibi aeternum laborem portendi, sua facinora aversari deos lamentantur. Utendum inclinatione ea Caesar et, quae casus obtulerat, in sapientiam vertenda ratus, circumiri tentoria iubet. Accitur centurio Clemens, et si alii bonis artibus grati in vulgus. Ii vigiliis stationibus custodiis portarum se inserunt, spem offerunt, metum intendunt. „Quousque filium imperatoris obsidebimus? quis certaminum finis? Percennione et Vibuleno sacramentum dicturi sumus? Percennius et Vibulenus stipendia militibus, agros emeritis largientur? denique pro Neronibus et Drusis imperium populi Romani capessent? quin potius, ut novissimi in culpam, ita primi ad paenitentiam sumus? Tarda sunt quae in commune expostulantur: privatam gratiam statim mereare, statim recipias." Commotis per haec mentibus et inter se suspectis, tironem a veterano, legionem a legione dissociant. Tum redire paulatim amor obsequii: omittunt portas, signa unum in locum principio seditionis congregata suas in sedes referunt. Drusus orto die et vocata concione, quanquam ru- 29 dis dicendi, nobilitate ingenita incusat priora, probat praesentia; negat se terrore et minis vinci: flexos ad modestiam si videat, si supplices audiat, scripturum patri, ut placatus legionum preces exciperet. Orantibus rursum idem Blaesus et Lucius Apronius eques Romanus e cohorte Drusi, Iustusque Catonius primi ordinis centurio,

3. *potandi* M: *portendi* Mm.

4. *adversari* M: *aversari* Rhenanus. Conf. Ernestius ad *Histor.* I, 1.

8. *Ii*] *in* M; correxit Lipsius.

10. *percennioni* M.

21. *concione*] *contentione* M.

ad Tiberium mittuntur. Certatum inde sententiis, cum (a C. 14.) alii opperiendos legatos atque interim comitate permulcendum militem censerent, alii fortioribus remediis agendum: nihil in vulgo modicum; terrere, ni paveant; ubi pertimuerint, impune comtemni; dum superstitio urgeat, adiiciendos ex duce metus sublatis seditionis auctoribus. Promptum ad asperiora ingenium Druso erat: vocatos Vibulenum et Percennium interfici iubet. Tradunt plerique intra tabernaculum ducis obrutos, alii corpora extra val-
30 lum abiecta ostentui. Tum, ut quisque praecipuus turbator, conquisiti; et pars extra castra palantes a centurionibus aut praetoriarum cohortium militibus caesi; quosdam ipsi manipuli, documentum fidei, tradidere. Auxerat militum curas praematura hiems, imbribus continuis adeoque saevis, ut non egredi tentoria, congregari inter se, vix tutari signa possent, quae turbine atque unda raptabantur. Durabat et formido caelestis irae, nec frustra adversus impios hebescere sidera, ruere tempestates: non aliud malorum levamentum quam si linquerent castra infausta temerataque, et soluti piaculo suis quisque hibernis redderentur. Primum octava, dein quinta decuma legio rediere. Nonanus opperiendas Tiberii epistulas clamitaverat, mox desolatus aliorum discessione imminenten necessitatem sponte praevenit. Et Drusus non exspectato legatorum regressu, quia praesentia satis consederant, in urbem rediit.

31 Isdem ferme diebus isdem causis Germanicae legiones turbatae, quanto plures, tanto violentius, et magna spe fore ut Germanicus Caesar imperium alterius pati nequiret, daretque se legionibus vi sua cuncta tracturis. Duo

---

2. *primulcendum* M.
25. *considerant* M; correxit Rhenanus.
29. *tracturus* M; correxit Freinshemius.

(a C. 14.) apud ripam Rheni exercitus erant: cui nomen superiori, sub Gaio Silio legato; inferiorem Aulus Caecina curabat. Regimen summae rei penes Germanicum agendo Galliarum censui tum intentum. Sed quibus Silius moderabatur, mente ambigua fortunam seditionis alienae speculabantur: inferioris exercitus miles in rabiem prolapsus est, orto ab unetvicesimanis quintanisque initio, et tractis prima quoque ac vicesima legionibus: nam isdem aestivis in finibus Ubiorum habebantur per otium aut levia munia. Igitur audito fine Augusti vernacula multitudo nuper acto in urbe delectu, lasciviae sueta, laborum intolerans, impellere ceterorum rudes animos: ve-

---

2. *filio* M: *silio* Mm.

7. *unetvicesimanis*] Haec Medicei scriptura confirmatur eo, quod idem liber paulo post (c. 37.) *untetvicesimanique* quamvis levi vitio admisso exhibet. Editores, qui inde fecerunt *undevicesimanis*, in historiam, quique *unaetvicesimanis* vel adeo *una et vicesimanis*, in linguam peccaverunt. Nam unam orationis partem esse patet, propterea quod totum vocabulum quasi pro nomine proprio adhibetur; iam si in unum coniungitur, hiatus, cuius Romani sunt osores, evitandi causa prior vocalis delitescere debuit. Accedit analogia *undevicesimus*, *undeviginti*.

8. *a*[c] *vicessima* M.

12. *implere* M: *impellere* Acidalius. — *implere*, quod ex scripturae compendio ortum existimo, a Latini sermonis consuetudine alienum est: nam *implere animos* s. *homines* nonnisi adiecto eo, quo implentur, dici potest. Quis verbi causa Germanice scribat *sie erfüllten die unerfahrenen Gemüther? Impelli* homines sive animi tum fere dicuntur, cum paulo ante ambigui iam accedente momento in unam partem inclinant, imagine a lance sumpta. Eleganter Terentius Andr. I, 5, 31.

Dum in dubio est animus, paulo momento huc vel illuc impellitur.

Eleganter quoque Tacitus I, 16. *Is imperitos animos, et quae-*

nisse tempus, quo veterani maturam missionem, iuvenes (a C. 14.) largiora stipendia, cuncti modum miseriarum exposcerent, saevitiamque centurionum ulciscerentur. Non unus haec, ut Pannonicas inter legiones Percennius, nec apud trepidas militum aures, alios validiores exercitus respicientium, sed multa seditionis ora vocesque: sua in manu sitam rem Romanam; suis victoriis augeri rem publicam; in suum
32 cognomentum adscisci imperatores. Nec legatus obviam ibat: quippe plurium vecordia constantiam exemerat. Repente lymphati destrictis gladiis in centuriones invadunt: ea vetustissima militaribus odiis materies et saeviendi principium. Prostratos verberibus mulcant, sexageni singulos, ut numerum centurionum adaequarent. Tum convulsos laniatosque et partim exanimos ante vallum aut in amnem Rhenum proiiciunt. Septimius cum perfugisset ad tribunal pedibusque Caecinae advolveretur, eo usque flagitatus est donec ad exitium dederetur. Cassius Chaerea, mox caede Gaii Caesaris memoriam apud posteros adeptus, tum adulescens et animi ferox, inter obstantes et armatos ferro viam patefecit. Non tribunus ultra, non castrorum praefectus ius obtinuit: vigilias stationes et si qua alia praesens usus indixerat, ipsi partiebantur. Id militares animos altius coniectantibus praecipuum indicium magni atque implacabilis motus, quod neque disiecti nec pauco-

---

nam post Augustum militiae condicio ambigentes, impellere paulatim. Sed quamvis hoc, de quo disputamus, loco illa *ambigendi* vel *dubitandi* notio non est verbis expressa, indicata est quadamtenus adiecto *rudes*: nam eiusmodi animi per se ambigui facile ad utramvis partem impelluntur. Nimium religiose duumviri strenui, Doederlinius in Latin. Synonym. et Etymol. II. p. 55. et nuperrimus Annalium editor, G. H. Waltherus, membranarum sordi adhaeserunt.

24. *nec p.*] *nil p.* M; correxit Grotius.

(a C. 14.) rum instinctu, sed pariter ardescerent, pariter silerent, tanta aequalitate et constantia, ut regi crederes.

33 Interea Germanico per Gallias, ut diximus, census accipienti excessisse Augustum affertur. Neptem eius Agrippinam in matrimonio pluresque ex ea liberos habebat. Ipse Druso fratre Tiberii genitus, Augustae nepos, sed anxius occultis in se patrui aviaeque odiis, quorum caussae acriores, quia iniquae. Quippe Drusi magna apud populum Romanum memoria, credebaturque, si rerum potitus foret, libertatem redditurus; unde in Germanicum favor et spes eadem. Nam iuveni civile ingenium, mira comitas et diversa a Tiberii sermone vultu adrogantibus et obscuris. Accedebant muliebres offensiones, novercalibus Liviae in Agrippinam stimulis; atque ipsa Agrippina paulo commotior, nisi quod castitate et mariti amore quamvis indomitum animum in bonum vertebat. 34 Sed Germanicus quanto summae spei propior, tanto impensius pro Tiberio niti. Sequanos proximos et Belgarum civitates in verba eius adigit. Dehinc audito legionum tumultu raptim profectus obvias extra castra habuit, deiectis in terram oculis velut paenitentia. Postquam vallum iniit, dissoni questus audiri coepere. Et quidam prensa manu eius per speciem exosculandi inseruerunt digitos, ut vacua dentibus ora contingeret; alii curvata senio membra ostendebant. Assistentem concionem, quia permixta videbatur, discedere in manipulos iubet: sic melius audituros

---

9. *credebatur qui* M.

17. *proprior* M.

18. *seque* M: *sequanos* Mm.

26. *Sic melius audituros responsum*;] Germanicus, qui erat clementior (conf. II, 57.), eo mitigari turbidos militum animos putabat, si significaret se non tam praesentia incusare sed ad

responsum; vexilla praeferri, ut id saltem discerneret cohortes. Tarde obtemperavere. Tunc a veneratione Augusti orsus flexit ad victorias triumphosque Tiberii, praecipuis laudibus celebrans quae apud Germanias illis cum legionibus pulcherrima fecisset. Italiae inde consensum, Galliarum fidem extollit; nil usquam turbidum aut discors. (a C. 14.)

35 Silentio haec vel murmure modico audita sunt. Ut seditionem attigit, ubi modestia militaris, ubi veteris disciplinae decus, quonam tribunos, quo centuriones exegissent, rogitans, nudant universi corpora, cicatrices ex vulneribus, verberum notas exprobrant; mox indiscretis vocibus pretia vacationum, angustias stipendii, duritiam operum, ac propriis nominibus incusant vallum fossas, pabuli materiae lignorum adgestus, et si qua alia ex necessitate aut adversus otium castrorum quaeruntur. Atrocissimus veteranorum clamor oriebatur, qui tricena aut supra stipendia numerantes, mederetur fessis, neu mortem in

---

eorum querelas responsum dare velle; propterea dicit permixtam concionem in manipulos oportere discedere, ut ordine dispositi melius audirent responsum. Id cum factum esset, iam audentior admonet militaris disciplinae, atque cohortium signa praeferri expostulat.

3. *triumphos qui* M. Cf. p. 32, 9.

10. *universa* M: *universi* Lipsius. — Qui mordicus tenent membranarum ineptias, explicant *universa corpora* per *omnes corporis partes*, sed ii triplicem in modum peccant, primum quod id Latine dici oportuit *totum corpus*, secundum quod incredibilia narrantem scriptorem faciunt, tertium quod ignorant quid sit *nudare*. Iam vero qui *universa corpora* universi exercitus corpora intelligunt, itidem absurda Tacito obtrudunt: nam tum qui *nudant* alii sunt atque illi qui *nudantur*.

12. *praetia vocationum* M.

17. *neu mortem in isdem laboribus*]. Plena oratio foret *neu mortem in isdem laboribus obire sineret*, sed consulto admissum

(a C. 14.) isdem laboribus, sed finem tam exercitae militiae, neque inopem requiem, orabant. Fuere etiam qui legatam a divo Augusto pecuniam reposcerent, faustis in Germanicum ominibus, et si vellet imperium, promptos ostentavere. Tum vero, quasi scelere contaminaretur, praeceps tribunali desiluit. Opposuerunt abeunti arma, minitantes, ni regrederetur. At ille moriturum potius quam fidem exueret clamitans, ferrum a latere deripuit, elatumque deferebat in pectus, ni proximi prensam dextram vi attinuissent. Extrema et conglobata inter se pars concionis, ac vix credibile dictu, quidam singuli propius incedentes, feriret hortabantur; et miles nomine Calusidius strictum obtulit gladium, addito acutiorem esse. Saevum id malique moris etiam furentibus visum; ac spatium fuit quo Caesar ab amicis in tabernaculum raperetur. 36 Consultatum ibi de remedio. Etenim nuntiabatur parari legatos, qui superiorem exercitum ad causam eandem traherent; destinatum excidio Ubiorum oppidum, imbutasque praeda manus in direptionem Galliarum erupturas. Augebat metum gnarus Romanae seditionis et, si omitteretur ripa, invasurus hostis; at si auxilia et socii adversum abscedentis legiones armarentur, civile bellum suscipi: periculosa severitas, flagitiosa largitio: seu nihil militi sive omnia

---

videtur Zeugma satis audax, ut atrox atque inconditus veteranorum clamor luculentius describeretur, quod quidem magis apparet, si eorum voces sermoni directo includimus: *medere fessis, neu mors in isdem laboribus, sed finis tam exercitae militiae, neque inops requies.*

4. *ominibus*] *omnibus* M; correctum a Beroaldo. *promptas* M; correxit Rhenanus.

21. *at*] *ac* M; correxit Beroaldus.

23. *sive*] *sibi* M: *seu* Beroaldus: *sive* Iac. Gronovius.

concedentur, in ancipiti res publica. Igitur volutatis inter se rationibus placitum, ut epistulae nomine principis scriberentur, missionem dari vicena stipendia meritis; exauctorari qui sena dena fecissent, ac retineri sub vexillo ceterorum immunes nisi propulsandi hostis; legata quae (A. C. 14.)
37 petiverant exsolvi duplicarique. Sensit miles in tempus conficta, statimque flagitavit. Missio per tribunos maturatur; largitio differebatur in hiberna cuiusque. Non abscessere quintani unetvicesimanique, donec isdem in aestivis contracta ex viatico amicorum ipsiusque Caesaris pecunia persolveretur. Primam ac vicesimam legiones Caecina legatus in civitatem Ubiorum reduxit, turpi agmine, cum fisci de imperatore rapti inter signa interque aquilas veherentur. Germanicus, superiorem ad exercitum profectus secundam et tertiam decumam et sextam decumam legiones nihil cunctatas sacramento adigit. Quartadecumani paulum dubitaverant: pecunia et missio quamvis non flagitantibus oblata est.

38 At in Chaucis coeptavere seditionem praesidium agitantes vexillarii discordium legionum, et praesenti duorum militum supplicio paulum repressi sunt. Iusserat id Mennius castrorum praefectus, bono magis exemplo quam concesso iure. Deinde intumescente motu profugus repertusque, postquam intutae latebrae, praesidium ab audacia mutuatur: non praefectum ab iis, sed Germanicum ducem,

1. *concedentur*] *concederentur* ex ingenio scripsit Rhenanus, idemque a plerisque editoribus receptum, iure renitente Walthero. Mutavit Rhenanus, quia ad nominativos *periculosa severitas*, *flagitiosa largitio* falso supplebat *videbatur*, sed vel nihil suppleri debet vel tertia verbi substantivi persona (*est*).

9. *unetvicesimanique donec istem* M.

(a C. 14.) sed Tiberium imperatorem violari. Simul deterritis qui obstiterant, raptum vexillum ad ripam vertit et, si quis agmine decessisset, pro desertore fore clamitans, reduxit in hiberna turbidos et nihil ausos.

39 Interea legati ab senatu regressum iam apud aram Ubiorum Germanicum adeunt. Duae ibi legiones, prima atque vicesima, veteranique nuper missi sub vexillo hiemabant. Pavidos et conscientia vecordes intrat metus venisse patrum iussu qui irrita facerent quae per seditionem expresserant. Utque mos vulgo quamvis falsis reum subdere, Munatium Plancum consulatu functum, principem legationis, auctorem senatus consulti incusant; et nocte concubia vexillum in domo Germanici situm flagitare occipiunt, concursuque ad ianuam facto moliuntur fores, extractum cubili Caesarem tradere vexillum intento mortis

---

1. *deterritis qui obsisterant* M: *exterritis* editiones ante Bekkerianam. — *Deterritis* est *terrore iniecto depulsis.*

15. *vexillum*] Vexillo velum illud purpureum, quo supra praetorium expanso pugna in sequentem diem indicebatur, significari reclusis doctrinae thesauris demonstrare conatus est Lipsius: scilicet cum illo signo simul ius caedis atque armorum expostulasse milites lymphatos. Sed praeter illa, quae huic explicationi acute opposuit I. Fr. Gronovius, mirari subeat, quomodo huiusce vexilli memoria in militibus repente excitata sit: nam quominus accipiamus illud re vera tum expansum fuisse ad pugnam in Germanos indicendam, tam res impedit quam Taciti verba *vexillum in domo Germanici situm.* Sed ne Gronovii quidem sententia ad tenebras quibus involvitur locus discutiendas satis apta videatur: quippe opinatur milites metuisse, ne illis vexillum nuper expressum eriperetur, atque ideo illius compotes esse ipsos voluisse. Sed ea in re facile militibus poterat indulgere imperator, ut eos erroris convinceret, quo facto ipsi reportaturi erant. Singulas vexillariorum manus, quarum tot

metu subigunt. Mox vagi per vias obvios habuere legatos, audita consternatione ad Germanicum tendentes. Ingerunt contumelias, caedem parant, Planco maxime, quem dignitas fuga impediverat. Neque aliud periclitanti subsidium quam castra primae legionis. Illic signa, et aquilam amplexus religione sese tutabatur; ac ni aquilifer Calpurnius vim extremam arcuisset, rarum etiam inter hostes, legatus populi Romani Romanis in castris sanguine suo altaria deum commaculavisset. Luce demum, postquam dux et miles et facta noscebantur, ingressus castra Germanicus perduci ad se Plancum imperat, recepitque in tribunal. Tum fatalem increpans rabiem, neque militum sed deum ira resurgere, cur venerint legati aperit; ius legationis atque ipsius Planci gravem et immeritum casum, simul quantum dedecoris adierit legio, facunde miseratur, attonitaque magis quam quieta concione legatos, (a C. 14.)

40 praesidio auxiliarium equitum dimittit. Eo in metu argue-

---

erant, quot legiones, singula vexilla in castris habuisse, ut legiones signa et aquilas, non est quod dubitemus. Sed praeter haec vexilla omnium vexillariorum commune vexillum fuisse idque in tabernaculo ducis asservatum duobus ex indiciis colligo. Primum hic ipse locus suppeditat: nam quanquam duarum legionum vexillarii memorantur, tamen nonnisi unum vexillum commemoratur. Alterum indicium hoc est, quod nunquam latine dicitur *retineri apud vexilla*, *retineri sub vexillis*, *sub vexillis haberi*, *missi sub vexillis*, sed constanter *retineri apud vexillum*, *retineri sub vexillo*, *sub vexillo haberi*, *missi sub vexillo*. Conf. I, 17. 26. 36. 39. Iam si in tabernaculo ducis commune totius qui aderat exercitus (duarum legionum) vexillariorum vexillum, tanquam militiae lenitae quidem sed duraturae tamen symbolum, asservabatur, primum patet, cur turbidi milites tanto impetu illud expostulaverint, quo potiti militia prorsus exsoluti sibi videbantur, deinde cur imperator exposcentibus acriter restiterit, donec intento mortis metu ad tradendum signum subigeretur.

(a C. 14.) re Germanicum omnes, quod non ad superiorem exercitum pergeret, ubi obsequia et contra rebellis auxilium. Satis superque missione et pecunia et mollibus consultis peccatum. Vel si vilis ipsi salus, cur filium parvulum, cur gravidam coniugem inter furentes et omnis humani iuris violatores haberet? illos saltem avo et rei publicae redderet. Diu cunctatus aspernantem uxorem, cum se divo Augusto ortam neque degenerem ad pericula testaretur, postremo uterum eius et communem filium multo cum fletu complexus, ut abiret perpulit. Incedebat muliebre et miserabile agmen, profuga ducis uxor, parvulum sinu filium gerens, lamentantes circum amicorum coniuges, quae simul trahebantur; nec minus tristes, qui manebant. Non 41 florentis Caesaris neque suis in castris, sed velut in urbe victa, facies, gemitusque ac planctus etiam militum aures oraque advertere. Progrediuntur contuberniis: quis ille flebilis sonus? quod tam triste? feminas illustres; non centurionem ad tutelam, non militem, nihil imperatoriae uxoris aut comitatus soliti; pergere ad Treveros et externae fidei. Pudor inde et miseratio et patris Agrippae, Augusti avi memoria; socer Drusus; ipsa insigni fecunditate, praeclara pudicitia; iam infans in castris genitus, in contubernio legionum eductus, quem militari vocabulo Caligulam appellabant, quia plerumque ad concilianda vulgi studia eo tegmine pedum induebatur. Sed nihil aeque flexit quam invidia in Treveros. Orant obsistunt,

---

7. *cum*] *con* M.

19. *treviros* M. — Veriorem nominis formam restituit Lipsius; eam exhibet Ma in multis locis Historiarum, item inscriptio satis antiqua, publici iuris facta a Io. Frid. Schannat Eiflia illustrata t. I. p. 548., recepta ab Orellio t. I. p. 99. n. 192

26. *absistunt* M: *obsistunt* Beroaldus.

rediret maneret, pars Agrippinae occursantes, plurimi ad (a C. 14.) Germanicum regressi. Isque ut erat recens dolore et ira,

42 apud circumfusos ita coepit. „Non mihi uxor aut filius patre et re publica cariores sunt: sed illum quidem sua maiestas, imperium Romanum ceteri exercitus defendent. Coniugem et liberos meos, quos pro gloria vestra libens ad exitium offerrem, nunc procul a furentibus summoveo, ut quicquid istuc sceleris imminet, meo tantum sanguine pietur, neve occisus Augusti pronepos, infecta Tiberii nurus nocentiores vos faciant. Quid enim per hos dies inausum intemeratumve vobis? Quod nomen huic coetui dabo? militesne appellem, qui filium imperatoris vestri vallo et armis circumsedistis, an cives, quibus tam proiecta senatus auctoritas? Hostium quoque ius et sacra legationis et fas gentium rupistis. Divus Iulius seditionem exercitus verbo uno compescuit, Quirites vocando qui sacramentum eius detrectabant. Divus Augustus vultu et aspectu Actiacas legiones exterruit: nos ut nondum eosdem, ita ex illis ortos si Hispaniae Suriaeve miles aspernaretur, tamen mirum et indignum erat. Primane et vicesima legiones, illa signis a Tiberio acceptis, tu tot praeliorum socia, tot praemiis aucta, egregiam duci vestro gratiam refertis? hunc ego nuntium patri, laeta omnia aliis e provinciis audienti, feram? ipsius tirones, ipsius veteranos non missione, non pecunia satiatos; hic tantum interfici centuriones, eiici tribunos, includi legatos; infecta sanguine castra flumina, meque precariam animam

43 inter infensos trahere. Cur enim primo concionis die ferrum illud, quod pectori meo infigere parabam, detraxistis, o improvidi amici? melius et amantius ille qui gladium offerebat. Cecidissem certe nondum tot flagitiorum exercitui meo conscius; legissetis ducem, qui meam qui-

---

17. *detractabant* (M).

(a C. 14.) dem mortem impunitam sineret, Vari tamen et trium legionum ulcisceretur. Neque enim, di sinant, ut Belgarum, quanquam offerentium, decus istud et claritudo sit, subvenisse Romano nomini, compressisse Germaniae populos. Tua, dive Auguste, caelo recepta mens, tua, pater Druse, imago, tui memoria isdem istis cum militibus, quos iam pudor et gloria intrat, eluant hanc maculam, irasque civiles in exitium hostibus vertant. Vos quoque, quorum alia nunc ora, alia pectora contueor, si legatos senatui, obsequium imperatori, si mihi coniugem et filium redditis, discedite a contactu ac dividite turbidos: id stabile ad paenitentiam, id fidei vinculum erit." Supplices ad haec, 44
et vera exprobrari fatentes, orabant puniret noxios, ignosceret lapsis, et duceret in hostem, revocaretur coniux, rediret legionum alumnus, neve obses Gallis traderetur. Reditum Agrippinae excusavit ob imminentem partum et hiemem; venturum filium: cetera ipsi exsequerentur. Discurrunt mutati, et seditiosissimum quemque vinctos trahunt ad legatum legionis primae Gaium Caetronium, qui iudicium et poenas de singulis in hunc modum exercuit. Stabant pro concione legiones destrictis gladiis; reus in suggestu per tribunum ostendebatur: si nocentem acclamaverant, praeceps datus trucidabatur. Et gaudebat caedibus miles, tanquam semet absolveret; nec Caesar arcebat, quando nullo ipsius iussu penes eosdem saevitia facti et invidia erat. Secuti exemplum veterani haud multo post

---

6. Dum dicit Germanicus *isdem istis cum militibus* supprimit cogitationem sponte audientibus obversantem *quibus olim praefuisti*, neque sententia relativa quae sequitur *quos iam pudor et gloria intrat* referenda est ad *isdem istis*, sed per eam nova militum designatio affertur. Itaque virgula vulgo posita post *memoria* delenda erat.

in Raetiam mittuntur specie defendendae provinciae ob imminentis Suevos, ceterum ut avellerentur castris trucibus adhuc non minus asperitate remedii quam sceleris memoria. Centurionatum inde egit. Citatus ab imperatore nomen ordinem patriam, numerum stipendiorum, quae strenue in praeliis fecisset, et cui erant dona militaria, edebat. Si tribuni, si legio industriam innocentiamque approbaverant, retinebat ordines: ubi avaritiam aut crudelitatem consensu obiectavissent, solvebatur militia. (a C. 14.)

45 Sic compositis praesentibus haud minor moles supererat ob ferociam quintae et unetvicesimae legionum, sexagesimum apud lapidem (loco Vetera nomen est) hibernantium. Nam primi seditionem coeptaverant; atrocissimum quodque facinus horum manibus patratum; nec poena commilitonum exterriti nec paenitentia conversi iras retinebant. Igitur Caesar arma classem socios demittere Rheno parat, si imperium detrectetur, bello certaturus.

46 At Romae nondum cognito, qui fuisset exitus in Illyrico, et legionum Germanicarum motu audito, trepida civitas incusare Tiberium, quod, dum patres et plebem, invalida et inermia, cunctatione ficta ludificetur, dissideat interim miles, neque duorum adulescentium nondum ad-

---

3. *adhoc*, M.

4. *centurionatum egit*] Militum seditio cum magnam partem propter centurionum saevitiam et avaritiam exarsisset, ut de his severa cognitio et inde quasi nova eorum creatio institueretur par erat: id novo nomine *centurionatus* Tacitus consignavit. *Agere* autem *centurionatum* dictum est ut *agere delectum* I, 31.

6. *dona*] *donaria*, M.; correxit Ernestius. — *donaria* significant donorum complexum certo quodam loco asservatum, quemadmodum dona in deorum gratiam oblata et in templis eorum collocata.

10. *molis* M.

(a C. 14.) alta auctoritate comprimi queat. Ire ipsum et opponere maiestatem imperatoriam debuisse cessuris, ubi principem longa experientia eundemque severitatis et munificentiae summum vidissent. An Augustum fessa aetate totiens in Germanias commeare potuisse: Tiberium vigentem annis sedere in senatu, verba patrum cavillantem? Satis prospectum urbanae servituti: militaribus animis adhibenda fomenta, ut ferre pacem velint. 47 Immotum adversus eos sermones fixumque Tiberio fuit non omittere caput rerum, neque se remque publicam in casum dare. Multa quippe et diversa angebant, validior per Germaniam exercitus, propior apud Pannoniam; ille Galliarum opibus subnixus, hic Italiae imminens: quos igitur anteferret? [ac ne postpositi contumelia incenderentur.] At per filios pariter adiri maiestate salva, cui maior e longinquo reverentia. Simul adulescentibus excusatum quaedam ad patrem reiicere, resistentisque Germanico aut Druso posse a se mitigari vel

---

8. *adversos* M.

10. *in casum*] *incassum* M.

12. *subnixius* M.

13. *ac ne — incenderentur*] Magno tam brevitatis Tacitinae quam expeditae structurae dispendio verba a nobis auctori suo, h. e. interpolatori, reddita inferuntur. Quis enim paulo intentior ex verbis *quos igitur anteferret* id, quod interpolator adiicit, non ipse mente concipit vel adeo cogitatione debet supplere? Talia vero non exprimit scriptor verborum parcissimus. Eo accedit, quod particulae, *ac ne*, quamvis grammaticus defendere eas possit, tam sinistre adhibentur, ut inde vel maxime manum interpolatricem agnoscam, quodque eliminato otioso emblemate sententia *at per filios pariter adiri* ad praecedentem *quos igitur anteferret* optime congruit. Ceterum Mediceus *intenderentur* pro *incenderentur* praebet, quo abuti nolui ad sententiam meam confirmandam.

infringi: quod aliud subsidium, si imperatorem sprevissent? (a. C. 14.) Ceterum ut iam iamque iturus legit comites, conquisivit impedimenta, adornavit naves: mox hiemem aut negotia varie causatus primo prudentes, dein vulgum, diutissime provincias fefellit.

48 At Germanicus, quanquam contracto exercitu et parata in defectores ultione, dandum adhuc spatium ratus, si recenti exemplo sibi ipsi consulerent, praemittit litteras ad Caecinam, venire se valida manu ac, ni supplicium in malos praesumant, usurum promiscua caede. Eas Caecina aquiliferis signiferisque, et quod maxime castrorum sincerum erat, occulte recitat, utque cunctos infamiae, se ipsos morti eximant, hortatur: nam in pace causas et merita spectari: ubi bellum ingruat, innocentes ac noxios iuxta cadere. Illi tentatis quos idoneos rebantur, postquam maiorem legionum partem in officio vident, de sententia legati statuunt tempus, quo foedissimum quemque et seditioni promptum ferro invadant. Tunc signo inter se dato, irrumpunt contubernia, trucidant ignaros, nullo nisi con-
49 sciis noscente, quod caedis initium, quis finis. Diversa omnium, quae unquam accidere, civilium armorum facies. Non praelio, non adversis e castris, sed isdem e cubilibus,

---

10. *caenia* M: *caecinna* Mm.

20. *quod caedis initium, quis finis*] Cum *initium* hoc loco aperte *causam* significet, inde consequitur nomine opposito *finis* indicari id quod caedendo spectabant, *das Ziel*. Itaque praeter conscios nemo, utrum *finis* in caede esset necne, sciebat, ac propterea *quis* non *qui* rectissime adhibitum est. Si scriptum esset *qui finis*, ut Ernestius volebat, *finem* in caedendo esse omnes noscebant, sed *qualis* is futurus esset, nonnisi consciis notum erat. *Qui* in sententiis interrogantibus semper tenet qualitatis notionem.

(a C. 14.) quos simul vescentis dies, simul quietos nox habuerat, discedunt in partes, ingerunt tela. Clamor vulnera sanguis palam, causa in occulto, cetera fors regit: et quidam bonorum caesi, postquam intellecto in quos saeviretur, pessimi quoque arma rapuerant. Neque legatus aut tribunus moderator affuit: permissa vulgo licentia atque ultio et satietas. Mox ingressus castra Germanicus, non medicinam illud plurimis cum lacrimis sed cladem appellans, cremari corpora iubet.

Truces etiam tum animos cupido involat eundi in hostem, piaculum furoris: nec aliter posse placari commilitonum manes quam si pectoribus impiis honesta vulnera accepissent. Sequitur ardorem militum Caesar, iunctoque ponte tramittit duodecim milia e legionibus, sex et viginti socias cohortes, octo equitum alas, quarum ea seditione
intemerata modestia fuit. Laeti neque procul Germani 50
agitabant, dum iustitio ob amissum Augustum, post discordiis attinemur. At Romanus agmine propero silvam Caesiam limitemque a Tiberio coeptum scindit, castra in li-

19. *scindit*] Verbum nonnisi ad proximum accusativum, *limitem a Tiberio coeptum*, aptum est, non aeque ad remotiorem, *silvam Caesiam*. Nam ut ab *agmine propero* arbores stratae ac viae munitae sint per hanc silvam, quod quidem prorsus a verisimilitudine abhorret, tamen id neque *scindere* neque *dirimere* (h. e. scindere ut I, 65.) silvam est, nisi in silvis iuga sunt, quae viis dirimuntur. Itaque ad prius obiectum, *silvam Caesiam*, ex praedicato *scindit* verbum ei conveniens, ut *permeat*, vel simile, legentis mens debet assumere secundum dicendi licentiam (zeugma grammatici vocant) Tacito frequentissimam. Scisso limite castra in ipso posuit imperator eo haud dubie consilio, ut compendium operis faceret: nam cum alioqui vallum non minus in *lateribus* quam in *fronte* ac *tergo* struendum esset, iam concaedes sufficiebant firmandis lateribus: quippe abrupti scissi limitis parietes latera tuebantur.

mite locat, frontem ac tergum vallo, latera concaedibus munitus. Inde saltus obscuros permeat, consultatque ex duobus itineribus breve et solitum sequatur, an impeditius et intentatum eoque hostibus incautum. Delecta longiore via cetera accelerantur: etenim attulerant exploratores festam eam Germanis noctem ac sollemnibus epulis ludicram. Caecina cum expeditis cohortibus praeire et obstantia silvarum amoliri iubetur: legiones modico intervallo sequuntur. Iuvit nox sideribus illustris, ventumque ad vicos Marsorum, et circumdatae stationes, stratis etiam tum per cubilia propterque mensas, nullo metu, non antepositis vigiliis. Adeo cuncta incuria disiecta erant, neque belli timor; ac ne pax quidem nisi languida et soluta inter (a. C. 14.)

51 temulentos. Caesar avidas legiones, quo latior populatio foret, quattuor in cuneos dispertit; quinquaginta milium spatium ferro flammisque pervastat. Non sexus, non aetas miserationem attulit; profana simul et sacra, et celeberrimum illis gentibus templum quod Tanfanae vocabant, solo aequantur. Sine vulnere milites, qui semisomnos inermos aut palantis ceciderant. Excivit ea caedes Bructeros Tubantes Usipetes; saltusque per quos exercitui regressus insedere. Quod gnarum duci; incessitque itineri et proelio. Pars equitum et auxiliariae cohortes ducebant, mox prima legio, et mediis impedimentis sinistrum latus unetvicesimani, dextrum quintani clausere; vicesima legio terga firmavit; post ceteri sociorum. Sed hostes, donec agmen per saltus porrigeretur, immoti, dein latera et frontem modice assultantes, tota vi novissimos incurrere. Turbabanturque densis Germanorum catervis leves cohortes, cum Caesar advectus ad vicesimanos voce magna hoc illud tempus ob-

---

22. *gnaram* M.
29. *levis* M.

(a C. 14.) litterandae seditionis clamitabat: pergerent properarent culpam in decus vertere. Exarsere animis, unoque impetu perruptum hostem redigunt in aperta caeduntque. Simul primi agminis copiae evasere silvas castraque communivere. Quietum inde iter; fidensque recentibus ac priorum oblitus miles in hibernis locatur. 52 Nuntiata ea Tiberium laetitia curaque affecere. Gaudebat oppressam seditionem: sed quod largiendis pecuniis et missione festinata favorem militum quaesivisset, bellica quoque Germanici gloria, angebatur. Rettulit tamen ad senatum de rebus gestis, multaque de virtute eius memoravit, magis in speciem verbis adornata, quam ut penitus sentire crederetur. Panucioribus Drusum et finem Illyrici motus laudavit, sed intentior et fida oratione. Cunctaque quae Germanicus indulserat, servavit etiam apud Pannonicos exercitus.

53 Eodem anno Iulia supremum diem obiit, ob impudicitiam olim a patre Augusto Pandateria insula, mox oppido Reginorum, qui Siculum fretum accolunt, clausa. Fuerat in matrimonio Tiberii florentibus Gaio et Lucio Caesaribus, spreveratque ut imparem. Nec alia tam intima Tiberio causa cur Rhodum abscederet. Imperium adeptus extorrem infamem et post interfectum Postumum Agrippam omnis spei egenam inopia ac tabe longa peremit, obscuram fore necem longinquitate exsilii ratus. Par causa saevitiae in Sempronium Gracchum, qui familia nobili, sollers ingenio et prave facundus eandem Iuliam in matrimonio Marci Agrippae temeraverat. Nec is libidini finis: traditam Tiberio perficax adulter contumacia et odiis

---

4. *primis agminum* M.
11. *in speciem*] *inspectam* M.
25. *imparem*] *imperarem* M.
27. *Postumum*] *post unum* M: *posthumum* Mm.

in maritum accendebat, litteraeque, quas Iulia patri Augusto cum insectatione Tiberii scripsit, a Graccho compositae credebantur. Igitur amotus Cercinam, Africi maris insulam, quattuordecim annis exsilium toleravit. Tunc milites ad caedem missi invenere in prominenti littoris, nihil laetum opperientem. Quorum adventu breve tempus petivit, ut suprema mandata uxori Alliariae per litteras daret, cervicemque percussoribus obtulit, constantia mortis haud indignus Sempronio nomine: vita degeneraverat. Quidam non Roma eos milites sed ab Lucio Asprenate proconsule Africae missos tradidere, auctore Tiberio, qui famam caedis posse in Asprenatem verti frustra speraverat. (a C. 14)

54 Idem annus novas caerimonias accepit addito sodalium Augustalium sacerdotio, ut quondam Titus Tatius retinendis Sabinorum sacris sodales Titios instituerat. Sorte ducti e primoribus civitatis unus et viginti: Tiberius Drususque et Claudius et Germanicus adiiciuntur. Ludos Augustales tunc primum coeptos turbavit discordia ex certamine histrionum. Indulserat ei ludicro Augustus, dum Maecenati obtemperat effuso in amorem Bathylli; neque ipse abhorrebat talibus studiis, et civile rebatur misceri voluptatibus vulgi. Alia Tiberio morum via; sed popu-

---

15. *Titios*] *Tatios* M; veram nominis formam restituere Vertranius et Lipsius. — Quomodo Tacitus, qui scribit Histor. II, 95. *quod sacerdotium* (Augustales) *ut Romulus Tatio regi, ita Caesar Tiberius Iuliae genti sacravit*, aperte secum pugnare potuerit, eius rei causam inde petendam existimo, quod Titiorum originem ex nomine declarare se posse opinabatur. Titii non instituti sunt a Tito Tatio, qui est persona mythica, sed sacerdotes sunt Titiorum s. Titiensium, h. e. Sabinorum Romae habitantium.

(a C. 14.) lum per tot annos molliter habitum nondum audebat ad duriora vertere.

(a. u. 768.) (a. C. 15.) 55 Druso Caesare Gaio Norbano consulibus decernitur Germanico triumphus manente bello; quod quanquam in aestatem summa ope parabat, initio veris et repentino in Chattos excursu praecepit. Nam spes incesserat dissidere hostem in Arminium ac Segestem, insignem utrumque perfidia in nos aut fide. Arminius turbator Germaniae, Segestes parari rebellionem saepe alias et supremo convivio, post quod in arma itum, aperuit, suasitque Varo, ut se et Arminium et ceteros proceres vinciret: nihil ausuram plebem principibus amotis, atque ipsi tempus fore quo crimina et innoxios discerneret. Sed Varus fato et vi Arminii cecidit: Segestes, quanquam consensu gentis in bellum tractus, discors manebat, auctis privatim odiis, quod Arminius filiam eius alii pactam rapuerat. Gener invisus, inimici soceri; quaeque apud concordes vincula caritatis, incitamenta irarum apud infensos erant. 56 Igitur Germanicus quattuor legiones, quinque auxiliarium milia, et tumultuarias catervas Germanorum cis Rhenum colentium Caecinae tradit; totidem legiones, duplicem sociorum numerum ipse ducit; positoque castello super vestigia paterni praesidii in monte Tauno, expeditum exercitum in Chattos rapit; Lucio Apronio ad munitiones viarum et flumi-

5. *Chattos* M. perinde infra.

17. *inimici soceri*] magnam animi trepidationem interpretibus iniecit numerus multitudinis, quode conf. Waltherus, qui et ipse probat peiora et a Wolfio iure explosa. Haud reputaverunt qui ineptas attulere explicationes, quemadmodum *regina* et *rex* dicantur *reges*, *soror* et *frater fratres*, ita *socerum* et *socrum* esse *soceros*. Cf. Virgil. Aen. II, 457. Senec. Med. v. 106. Soceri igitur sunt Segestes eiusque coniux irarum mariti socia.

num relicto. Nam (rarum illi caelo) siccitate et amnibus (a C. 15.) modicis inoffensum iter properaverat; imbresque et fluminum auctus regredienti metuebatur. Sed Chattis adeo improvisus advenit, ut quod imbecillum aetate ac sexu, statim captum aut trucidatum sit. Inventus flumen Adranam nando tramiserat, Romanosque pontem coeptantis arcebant. Dein tormentis sagittisque pulsi, tentatis frustra condicionibus pacis, cum quidam ad Germanicum perfugissent, reliqui omissis pagis vicisque in silvas disperguntur. Caesar incenso Mattio (id genti caput) aperta populatus, vertit ad Rhenum, non auso hoste terga abeuntium lacessere, quod illi moris, quotiens astu magis quam per formidinem cessit. Fuerat animus Cheruscis iuvare Chattos: sed exterruit Caecina huc illuc ferens arma; et Marsos congredi ausos prospero praelio cohibuit.

---

3. *metuebatur*] Nil moror Wolfium cum Lipsio scribentem *metuebantur* ac córrectam scripturam ita commendantem: „*flumina* Latine *auctus* habent, *flumen auctum*." Quod dicit vir ingeniosus verum est, sed falsum quod inde colligit: nam *flumina* etiam *inundationes* faciunt, non *inundationem*, et tamen dici potest *fluminum inundatio*. Sed id quaerendum restat, num post pluralem *imbres* et singularem *auctus* verbi numerus singularis sequi possit: id enim nonnisi certis condicionibus est concessum. Licet vero hoc loco, quia *fluminum auctus* id est, quod imbribus efficitur, et quia non tam imbres quam quod inde consequitur metuebatur; cui cum mentis acies praecipue intenta sit, ad idem praedicati numerus accommodatur.

6. *tramiserit* M; emendavit Acidalius. — Alterum praedicatum *arcebant* non grammaticum vocis *Iuventus* numerum sequitur, sed logicum. Conf. Liv. I, 27. *Suo iussu circumduci Albanum exercitum ut Fidenatium nuda terga invadant.* Cf. Drakenborchius ad Liv. III, 28, 2.

(a C. 15.) 57 Neque multo post legati a Segeste venerunt auxilium orantes adversus vim popularium, a quis circumsedebatur, validiore apud eos Arminio, quando bellum suadebat: nam barbaris, quanto quis audacia promptus, tanto magis fidus rebusque motis potior habetur. Addiderat Segestes legatis filium nomine Segimundum: sed iuvenis conscientia cunctabatur. Quippe anno quo Germaniae descivere sacerdos apud aram Ubiorum creatus ruperat vittas, profugus ad rebelles. Adductus tamen in spem clementiae Romanae pertulit patris mandata; benigneque exceptus, cum praesidio Gallicam in ripam missus est. Germanico pretium fuit convertere agmen; pugnatumque in obsidentis, et ereptus Segestes magna cum propinquorum et clientium manu. Inerant feminae nobiles; inter quas uxor Arminii eademque filia Segestis, mariti magis quam parentis animo, neque victa in lacrimas neque voce supplex, compressis intra sinum manibus gravidum uterum intuens. Ferebantur et spolia Varianae cladis, plerisque eorum qui tum in deditionem veniebant praedae data.

58 Simul Segestes ipse, ingens visu et memoria bonae societatis impavidus. Verba eius in hunc modum fuere. "Non hic mihi primus erga populum Romanum fidei et constantiae dies. Ex quo a divo Augusto civitate donatus sum, amicos inimicosque ex vestris utilitatibus delegi, neque odio patriae (quippe proditores etiam iis quos anteponunt invisi sunt), verum quia Romanis Germanisque idem conducere, et pacem quam bellum probabam. Ergo raptorem filiae meae, violatorem foederis vestri, Arminium apud Varum qui tum exercitui praesidebat reum feci. Dilatus segni-

---

3. *quando*] *quo* M.
5. *rebus commotis* M; emendavit Lipsius.
25. *invisant* M: *invisi sunt* Mm.

tia ducis, quia parum praesidii in legibus erat, ut me (a C. 15.) et Arminium et conscios vinciret, flagitavi. Testis illa nox, mihi utinam potius novissima. Quae secuta sunt defleri magis quam defendi possunt. Ceterum et inieci catenas Arminio, et a factione eius iniectas perpessus sum. Atque ubi primum tui copia, vetera novis et quieta turbidis antehabeo; neque ob praemium, sed ut me perfidia exsolvam, simul genti Germanorum idoneus conciliator, si paenitentiam quam perniciem maluerit. Pro iuventa et errore filii veniam precor: filiam necessitate huc adductam fateor. Tuum erit consultare utrum praevaleat, quod ex Arminio concepit, an quod ex me genita est." Caesar clementi responso liberis propinquisque eius incolumitatem, ipsi sedem vetere in provincia pollicetur. Exercitum reduxit, nomenque imperatoris auctore Tiberio accepit. Arminii uxor virilis sexus stirpem edidit: educatus Ravennae puer quo mox ludibrio conflictatus sit, in tempore memorabo.

59 Fama dediti benigneque excepti Segestis vulgata, ut quibusque bellum invitis aut cupientibus erat, spe vel dolore accipitur. Arminium super insitam violentiam rapta uxor, subiectus servitio uxoris uterus vecordem agebant; volitabatque per Cheruscos, arma in Segestem, arma in Caesarem poscens. Neque probris temperabat: egregium patrem, magnum imperatorem, fortem exercitum, quorum tot manus unam mulierculam avexerint. Sibi tres legiones, totidem legatos procubuisse. Non enim se proditione, neque adversus feminas gravidas, sed palam adversus armatos bellum tractare. Cerni adhuc Germanorum in lucis signa Romana, quae dis patriis suspenderit. Coleret

14. *vetere*] *vtera* M; correctum a Lipsio.
23. *ceruscos* M.

(a C. 15.) Segestes victam ripam, redderet filio sacerdotium: Germanos nunquam satis excusaturos quod inter Albim et Rhenum virgas et secures et togam viderint. Aliis gentibus ignorantia imperii Romani inexperta esse supplicia, nescia tributa; quae quando exuerint, irritusque discesserit ille inter numina dicatus Augustus, ille delectus Tiberius, ne imperitum adulescentulum, ne seditiosum exercitum pavescerent. Si patriam parentes antiqua mallent quam dominos et colonias novas, Arminium potius gloriae ac libertatis quam Segestem flagitiosae servitutis ducem sequerentur. Conciti per haec non modo Cherusci 60
sed conterminae gentes, tractusque in partis Inguiomerus Arminii patruus, veteri apud Romanos auctoritate; unde maior Caesari metus. Et ne bellum mole una ingrueret, Caecinam cum quadraginta cohortibus Romanis distrahendo hosti per Bructeros ad flumen Amisiam mittit; equitem Pedo praefectus finibus Frisiorum ducit; ipse impositas navibus quattuor legiones per lacus vexit; simulque pedes eques classis apud praedictum amnem convenere. Chauci

1. *sacerdotium*] *sacerdotium hominum* M. — Ex codicis scriptura nuper demum cognita *sacerdotium, hominem* fecit Beroaldus, eumque immutata interpunctione (*sacerdotium: hominem*) plurimi editores secuti sunt. Sed otiosum illud *hominum* aut dittographia ex *sacerdotium* ortum est, aut adiectum ab interpolatore; qui ea voce indicari volebat Segimundum ad aram Ubiorum, in honorem Augusti constructam, sacerdotio defunctum esse. Quod Wolfius dedit, *sacerdotium Romanum*, adiectivum prorsus supervacaneum est, cum ex ante narratis (c. 57.) sponte intelligatur. Componuntur *Segestes et filius*, qui iam sunt Romani, cum *Germanis* eo nomine dignis, illi qui *colunt victam ripam* ac sacerdotium exutum repetunt, cum iis qui *nunquam satis excusaturi sunt quod inter Albim et Rhenum virgas et secures et togam viderunt.*

19. *equos classes* M; correxit Beroaldus.

cum auxilia pollicerentur in comilitium adsciti sunt. Bructeros sua urentis expedita cum manu Lucius Stertinius missu Germanici fudit; interque caedem et praedam repperit undevicesimae legionis aquilam cum Varo amissam. Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum, quantumque Amisiam et Luppiam amnes inter, vastatum, haud procul Teutoburgiensi saltu, in quo reliquiae Vari legionumque (a C. 15.)
61 insepultae dicebantur. Igitur cupido Caesarem invadit solvendi suprema militibus ducique, permoto ad miserationem omni qui aderat exercitu ob propinquos, amicos, denique ob casus bellorum et sortem hominum. Praemisso Caecina, ut occulta saltuum scrutaretur pontesque et aggeres humido paludum et fallacibus campis imponeret, incedunt maestos locos, visuque ac memoria deformis. Prima Vari castra lato ambitu et dimensis principiis trium legionum manus ostentabant; dein semiruto vallo, humili fossa accisae iam reliquiae consedisse intelligebantur: medio campi albentia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disiecta vel aggerata. Adiacebant fragmina telorum equorumque artus, simul truncis arborum antefixa ora. Lucis propinquis barbarae arae, apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant. Et cladis eius superstites, pugnam aut vincula elapsi, referebant hic cecidisse legatos, illic raptas aquilas; primum

14. *deformides* M.: *deformes* Beroaldus.

16. *Semirutum vallum* (h. e. ex dimidia parte collapsum) erat, quia Vari milites iam numero pauci inter metum et ingruentes hostes magna festinatione hoc vallum struxerant. Non est opus, ut ad hunc locum explicandum voci *semirutum* significationem novam et aliunde non comprobatam, *ad dimidiam partem perfectum*, cum Walthero concedamus.

(a C. 15.) ubi vulnus Varo adactum, ubi infelici dextra et suo ictu mortem invenerit; quo tribunali concionatus Arminius, quot patibula captivis, quae scrobes; utque signis et aquilis per superbiam illuserit. Igitur Romanus qui aderat 62 exercitus sextum post cladis annum trium legionum ossa, nullo noscente alienas reliquias an suorum humo tegeret, omnes ut coniunctos, ut consanguineos, aucta in hostem ira, maesti simul et infensi condebant. Primum exstruendo tumulo caespitem Caesar posuit, gratissimo munere in defunctos, et praesentibus doloris socius. Quod Tiberio haud probatum, seu cuncta Germanici in deterius trahenti, sive exercitum imagine caesorum insepultorumque tardatum ad praelia et formidolosiorem hostium credebat, neque imperatorem auguratu et vetustissimis caerimoniis praeditum attrectare feralia debuisse. Sed Germanicus 63 cedentem in avia Arminium secutus, ubi primum copia fuit, evehi equites campumque quem hostis insederat eripi iubet. Arminius colligi suos et propinquare silvis monitos vertit repente: mox signum prorumpendi dedit iis quos per saltus occultaverat. Tunc nova acie turbatus eques; missaeque subsidiariae cohortes, et fugientium agmine impulsae auxerant consternationem; trudebanturque in paludem gnaram vincentibus, iniquam nesciis, ni Caesar productas legiones instruxisset. Inde hostibus terror, fiducia militi; et manibus aequis abscessum. Mox reducto ad Amisiam exercitu, legiones classe, ut advexerat, reportat; pars equitum littore Oceani petere Rhenum iussa; Caecina, qui suum militem ducebat, monitus, quanquam notis itineribus regrederetur, Pontes longos quam maturrime superare. Angustus is trames vastas inter paludes, et quondam a

1. *dextera* M.

Lucio Domitio aggeratus; cetera limosa, tenacia gravi caeno aut rivis incerta erant; circum silvae paulatim acclives, quas tum Arminius implevit, compendiis viarum et cito agmine onustum sarcinis armisque militem cum antevenisset. Caecinae dubitanti, quonam modo ruptos vetustate pontes reponeret simulque propulsaret hostem, castra metari in loco placuit, ut opus et alii praelium inciperent. (a C. 15

64 Barbari perfringere stationes seque inferre munitoribus nisi lacessunt circumgrediuntur occursant. Miscetur operantium bellantiumque clamor. Et cuncta pariter Romanis adversa, locus uligine profunda, idem ad gradum instabilis, procedentibus lubricus, corpora gravia loricis; neque librare pila inter undas poterant. Contra Cheruscis sueta apud paludes praelia, procera membra, hastae ingentes ad vulnera facienda quamvis procul. Nox demum inclinantis iam legiones adversae pugnae exemit. Germani ob prospera indefessi, ne tum quidem sumpta quiete, quantum aquarum circum surgentibus iugis oritur, vertere in subiecta; mersaque humo et obruto quod effectum operis, duplicatus militi labor. Quadragesimum id stipendium Caecina parendi aut imperitandi habebat, secundarum ambiguarumque rerum sciens eoque interritus. Igitur futura volvens non aliud repperit quam ut hostem silvis coerceret, donec saucii, quantumque gravioris agminis, anteirent. Nam medio montium et paludum porrigebatur planities, quae tenuem aciem pateretur. Deliguntur legiones, quinta dextro lateri, unetvicesima in laevum, primani ducen-
65 dum ad agmen, vicesimanus adversum secturos. Nox per

8. *seque*] *sequi* M; correxit Beroaldus.
12. *liberare* M.
16. *tam* M: *iam* Mm.
19. *quod effectum*] *quo defectum* M.

(a C. 15.) diversa inquies, cum barbari festis epulis, laeto cantu aut truci sonore subiecta vallium ac resultantis saltus complerent, apud Romanos invalidi ignes, interruptae voces, atque ipsi passim adiacerent vallo, oberrarent tentoriis, insomnes magis quam pervigiles. Ducemque terruit dira quies: nam Quintilium Varum sanguine oblitum et paludibus emersum cernere et audire visus est velut vocantem, non tamen obsecutus et manum intendentis reppulisse. Coepta luce missae in latera legiones, metu an contumacia, locum deseruere, capto propere campo humentia ultra. Neque tamen Arminius, quanquam libero incursu, statim prorupit. Sed ut haesere caeno fossisque impedimenta, turbati circum milites, incertus signorum ordo, utque tali in tempore sibi quisque properus et lentae adversum imperia aures, irrumpere Germanos iubet, clamitans "en Varus et eodem iterum fato vinctae legiones." Simul haec, et cum delectis scindit agmen, equisque maxime vulnera ingerit. Illi sanguine suo et lubrico paludum lapsantes excussis rectoribus disiicere obvios, proterere iacentes. Plurimus circa aquilas labor, quae neque ferri adversum ingruentia tela neque figi limosa humo poterant. Caecina dum sustentat aciem, suffosso equo delapsis circumveniebatur, ni prima legio sese opposuisset. Iuvit hostium aviditas, omissa caede praedam sectantium: enisaeque legiones vesperascente die in aperta et solida. Neque is miseriarum finis. Struendum vallum, petendus agger; amissa magna ex parte per quae egeritur humus aut exciditur cae-

---

16. *eodem*] *eodemque* M.

19. *disicere obvios, proterrere* M.

20. *„adversum'' ferri* (h. e. ferri adversum) M.

27. *geritur* M: *egeritur* Rhenanus. — Rhenani coniecturam non dubito praeferre codicis scripturae, quamvis haec ad expli-

spes; non tentoria manipulis, non fomenta sauciis: infec- (a C. 15.)
tos caeno aut cruore cibos dividentes, funestas tenebras
et tot hominum milibus unum iam reliquum diem lamen-
66 tabantur. Forte equus abruptis vinculis vagus et clamore
territus quosdam occurrentium obturbavit. Tanta inde
consternatio irrupisse Germanos credentium, ut cuncti ru-
erent ad portas; quarum decumana maxime petebatur,
aversa hosti, et fugientibus tutior. Caecina comperto va-
nam esse formidinem, cum tamen neque auctoritate ne-
que precibus ne manu quidem obsistere aut retinere mi-
litem quiret, proiectus in limine portae miseratione de-
mum, quia per corpus legati eundum erat, clausit viam;
simul tribuni et centuriones falsum pavorem esse docue-
67 runt. Tunc contractos in principia iussosque dicta cum
silentio accipere temporis ac necessitatis monet. Unam in
armis salutem, sed ea consilio temperanda, manendumque
intra vallum, donec expugnandi hostes spe propius succe-
derent; mox undique erumpendum; illa eruptione ad Rhe-
num perveniri. Quodsi fugerent, pluris silvas, profundas
magis paludes, saevitiam hostium superesse: at victoribus
decus gloriam. Quae domi cara, quae in castris honesta,
memorat: reticuit de adversis. Equos dehinc, orsus a
suis, legatorum tribunorumque nulla ambitione fortissimo
cuique bellatori tradit, ut hi, mox pedes, in hostem in-

---

candum facilis videatur, si *geritur* pro *aggeritur* s. *affertur* accipiamus. Sed hanc verbi significationem quanquam Plauto (Pseudol. I, 1, 100.), Catoni (de Re r. 152.), Livio (VII, 6. XXVIII, 19. XXXVII, 5.) vindicavit J. Fr. Gronovius ad Liv. VII, 6.: Tacitum tamen nusquam idem verbum eadem significatione admisisse certum est. Praeterea non dicimus *per aliquid aggerere*, sed ablativo utimur. Neque aptum erat, ut in hac trepidatione *humus* longe arcesseretur, sed sufficiebat quae ex fossis circum castra ducendis egerebatur. Littera e a praecedente *quae* absorpta est.

(a C. 15.) vaderent. Haud minus inquies Germanus spe cupidine et 68
diversis ducum sententiis agebat: Arminio, sinerent egredi egressosque rursum per humida et impedita circumvenirent, suadente, atrociora Inguiomero et laeta barbaris, ut vallum armis ambirent: promptam expugnationem, plures captivos, incorruptam praedam fore. Igitur orta die proruunt fossas, iniiciunt crates, summa valli prensant, raro super milite et quasi ob metum defixo. Postquam haesere munimentis, datur cohortibus signum, cornuaque ac tubae concinuere. Exin clamore et impetu tergis Germanorum circumfunduntur, exprobrantes non hic silvas nec paludes, sed aequis locis aequos deos. Hosti facile excidium et paucos ac semermos cogitanti sonus tubarum, fulgor armorum, quanto inopina, tanto maiora offunduntur; cadebantque, ut rebus secundis avidi, ita adversis incauti. Arminius integer, Inguiomerus post grave vulnus pugnam deseruere: vulgus trucidatum est, donec ira et dies permansit. Nocte demum reversae legiones, quamvis plus vulnerum, eadem ciborum egestas fatigaret, vim sanitatem copias cuncta in victoria habuere.

Pervaserat interim circumventi exercitus fama, et in- 69
festo Germanorum agmine Gallias peti; ac ni Agrippina impositum Rheno pontem solvi prohibuisset, erant qui id flagitium formidine auderent. Sed femina ingens animi munia ducis per eos dies induit, militibusque, ut quis inops aut saucius, vestem et fomenta dilargita est. Tradit Gaius Plinius, Germanicorum bellorum scriptor, stetisse apud principium pontis, laudes et grates reversis le-

---

7. *fossos* M; correctum a Beroaldo.
14. *offenduntur* M; correxit Rhenanus.
16. *Ingoiomerus* M.
28. *ponti* M.

gionibus habentem. Id Tiberii animum altius penetravit: (a C. 15.) non enim simplices eas curas, nec adversus externos militem quaeri. Nihil relictum imperatoribus, ubi femina manipulos intervisat, signa adeat, largitionem tentet, tanquam parum ambitiose filium ducis gregali habitu circumferat Caesaremque Caligulam appellari velit. Potiorem iam apud exercitus Agrippinam quam legatos, quam duces; compressam a muliere seditionem, cui nomen principis obsistere non quiverit. Accendebat haec onerabatque Seianus, peritia morum Tiberii odia in longum iaciens, quae reconderet auctaque promeret.

70 At Germanicus legionum, quas navibus vexerat, secundam et quartam decimam, itinere terrestri Publio Vitellio ducendas tradit, quo levior classis vadoso mari innaret, vel reciproco sideret. Vitellius primum iter sicca humo aut modice allabente aestu quietum habuit: mox impulsu aquilonis, simul sidere aequinoctii, quo maxime tumescit Oceanus, rapi agique agmen. Et opplebantur terrae: eadem freto littori campis facies: neque discerni poterant incerta ab solidis, brevia a profundis. Sternuntur fluctibus, hauriuntur gurgitibus iumenta sarcinae; corpora exanima interfluunt occursant. Permiscentur inter se manipuli, modo pectore modo ore tenus exstantes, aliquando subtracto solo disiecti aut obruti. Non vox et mutui hortatus iuvabant adversante unda; nihil strenuus ab ignavo, sapiens ab rudi, consilia a casu differre: cuncta pari violentia involvebantur. Tandem Vitellius in editiora enisus eodem agmen subduxit. Pernoctavere sine utensilibus, sine igni, magna pars nudo aut mulcato cor-

---

2. *militem*] *militum* M.
26. *a prudenti* M: *ab rude* Freherus: *ab rudi* Wolfius.

(a C. 15.) pore, haud minus miserabiles, quam quos hostis circumsidet; quippe illis etiam honestae mortis usus, his inglorium exitium. Lux reddidit terram, penetratumque ad amnem Unsingim, quo Caesar classe contenderat. Impositae dein legiones, vagante fama submersas; nec fides salutis, antequam Caesarem exercitumque reducem videre.

71 Iam Stertinius, ad accipiendum in deditionem Segimerum fratrem Segestis praemissus, ipsum et filium eius in civitatem Ubiorum perduxerat. Data utrique venia, facile Segimero, cunctantius filio, quia Quintilii Vari corpus illusisse dicebatur. Ceterum ad supplenda exercitus damna certavere Galliae Hispaniae Italia, quod cuique promptum, arma equos aurum offerentes. Quorum laudato studio Germanicus, armis modo et equis ad bellum sumptis, propria pecunia militem iuvit. Utque cladis memoriam etiam comitate leniret, circumire saucios, facta singulorum extollere; vulnera intuens, alium spe, alium gloria, cunctos alloquio et cura sibique et praelio firmabat.

72 Decreta eo anno triumphalia insignia Aulo Caecinae, Lucio Apronio, Gaio Silio ob res cum Germanico gestas. Nomen patris patriae Tiberius, a populo saepius ingestum, repudiavit; neque in acta sua iurari, quanquam censente senatu, permisit, cuncta mortalium incerta, quantoque plus adeptus foret, tanto se magis in lubrico dictitans.

---

2. *illic* M: *illis* Beroaldus. — Antiqua scribendi ratio ILLIC utrumque potest designare, et *illis* et *illic*; inde codicis vitium ortum est.

4. *Visurgia* M: *Unsingin* Altingius.

5. *dein*] *deinde* vulgo; beviorem formam ex codice reposuit Bekkerus.

25. *dictans* M: *dictitans* Muretus.

Non tamen ideo faciebat fidem civilis animi. Nam legem (a C. 15.) maiestatis reduxerat; cui nomen apud veteres idem, sed alia in iudicium veniebant, si quis proditione exercitum aut plebem seditionibus, denique male gesta re publica maiestatem populi Romani minuisset. Facta arguebantur, dicta impune erant. Primus Augustus cognitionem de famosis libellis specie legis eius tractavit, commotus Cassii Severi libidine, qua viros feminasque illustres procacibus scriptis diffamaverat. Mox Tiberius, consultante Pompeio Macro praetore an iudicia maiestatis redderentur, exercendas leges esse respondit. Hunc quoque asperavere carmina incertis auctoribus vulgata in saevitiam superbiam-
73que eius et discordem cum matre animum. Haud pigebit referre in Falanio et Rubrio, modicis equitibus Romanis praetentata crimina, ut quibus initiis, quanta Tiberii arte gravissimum exitium irrepserit, dein repressum sit, postremo arserit cunctaque corripuerit, noscatur. Falanio obiiciebat accusator quod inter cultores Augusti, qui per omnes domos in modum collegiorum habebantur, Cassium quendam mimum corpore infamem adscivisset, quodque venditis hortis statuam Augusti simul mancipasset. Rubrio crimini dabatur violatum periurio numen Augusti. Quae ubi Tiberio notuere, scripsit consulibus non ideo decretum patri suo caelum, ut in perniciem civium is honor verteretur. Cassium histrionem solitum inter alios eiusdem artis interesse ludis, quos mater sua in memoriam Augusti sacrasset; nec contra religiones fieri quod effigies eius, ut alia numinum simulacra, venditionibus hortorum et domuum accedant. Ius iurandum perinde aestimandum,
74quam si Iovem fefellisset: deorum iniurias dis curae. Nec

4. *aut*] *ut* M; correxit Beroaldus.
22. *nomen* M; *numen* Freinshemius.

(a C. 15.) multo post Granium Marcellum praetorem Bithyniae quaestor ipsius Caepio Crispinus maiestatis postulavit, subscribente Romano Hispone; qui formam vitae iniit, quam postea celebrem miseriae temporum et audaciae hominum fecerunt. Nam egens ignotus inquies, dum occultis libellis saevitiae principis arrepit, mox clarissimo cuique periculum facessit, potentiam apud unum, odium apud omnes adeptus, dedit exemplum, quod secuti ex pauperibus divites, ex contemptis metuendi, perniciem aliis ac postremum sibi invenere. Sed Marcellum insimulabat sinistros de Tiberio sermones habuisse: inevitabile crimen, cum ex moribus principis foedissima quaeque deligeret accusator obiectaretque reo. Nam quia vera erant, etiam dicta credebantur. Addidit Hispo statuam Marcelli altius quam Caesarum sitam, et alia in statua amputato capite Augusti effigiem Tiberii inditam. Ad quod exarsit adeo ut rupta taciturnitate proclamaret se quoque in ea causa laturum sententiam palam et iuratum; quo ceteris eadem necessitas fieret. Manebant etiam tum vestigia morientis libertatis. Igitur Gnaeus Piso „quo" inquit „loco censebis, Caesar? si primus, habebo quod sequar: si post omnes, vereor ne imprudens dissentiam." Permotus his, quantoque incautius efferverat, paenitentia patiens tulit absolvi reum criminibus maiestatis. De pecuniis repetundis ad reciperatores itum est.

Nec patrum cognitionibus satiatus iudiciis assidebat in 75 cornu tribunalis, ne praetorem curuli depelleret; multaque eo coram adversus ambitum et potentium preces constituta. Sed dum veritati consulitur, libertas corrumpebatur. Inter quae Pius Aurelius senator quaestus mole publicae viae ductuque aquarum labefactas aedis suas, au-

30. *mole publicae viae*] *moles viae* haud denotat saxa ingentia, quae in via transvehebantur: nam id designandum erat nu-

xilium patrum invocabat. Resistentibus aerarii praetoribus (a C. 14.) subvenit Caesar, pretiumque aedium Aurelio tribuit, erogandae per honesta pecuniae cupiens; quam virtutem diu retinuit, cum ceteras exueret. Propertio Celeri praetorio, veniam ordinis ob paupertatem petenti, decies sestertium largitus est, satis comperto paternas ei angustias esse. Tentantis eadem alios probare causam senatui iussit, cupidine severitatis in iis etiam quae rite faceret acerbus. Unde ceteri silentium et paupertatem confessioni et beneficio praeposuere.

76 Eodem anno continuis imbribus auctus Tiberis plana urbis stagnaverat; relabentem secuta est aedificiorum et hominum strages. Igitur censuit Asinius Gallus, ut libri Sibyllini adirentur. Renuit Tiberius, perinde divina humanaque obtegens. Sed remedium coërcendi fluminis Ateio Capitoni et Lucio Arruntio mandatum. Achaiam ac Macedoniam onera deprecantis levari in praesens proconsulari imperio tradique Caesari placuit. Edendis gladiatoribus, quos Germanici fratris ac suo nomine obtulerat, Drusus praesedit, quanquam vili sanguine nimis gaudens; quod in vulgus formidolosum, et pater arguisse dicebatur. Cur abstinuerit spectaculo ipse, varie trahebant; alii taedio coetus, quidam tristitia ingenii et metu comparationis, quia Augustus comiter interfuisset. Non crediderim ad osten-

---

mero plurali *molibus*. Subsederat via gravibus saxis strata proxime domum, eoque aedium fundamentum in fronte attritum erat. Aliud est, de quo queritur Plinius Paneg. 51, 1. *Non, ut ante, immanium transvectione saxorum urbis tecta quatiuntur; stant securae domus, nec iam templa nutantia.*

8. *his* vulgo; *iis* ex codice reposuit Bekkerus.

20. *praesidit* M: *praesedit* Beroaldus.

21. *in vulgus*] *vulgus* M: *in vulgus* Mm.

(a C. 15.) tandam saevitiam movendasque populi offensiones concessam filio materiem, quanquam id quoque dictum est.

At theatri licentia, proximo priore anno coepta, gravius tum erupit, occisis non modo e plebe sed militibus et centurione, vulnerato tribuno praetoriae cohortis, dum probra in magistratus et dissensionem vulgi prohibent. Actum de ea seditione apud patres, dicebanturque sententiae, ut praetoribus ius virgarum in histriones esset. Intercessit Haterius Agrippa tribunus plebei, increpitusque est Asinii Galli oratione, silente Tiberio, qui ea simulacra libertatis senatui praebebat. Valuit tamen intercessio, quia divus Augustus immunes verberum histriones quondam responderat, neque fas Tiberio infringere dicta eius. De modo lucaris et adversus lasciviam fautorum multa decernuntur; ex quis maxime insignia, ne domos pantomimorum senator introiret, ne egredientis in publicum equites Romani cingerent, aut alibi quam in theatro spectarentur, et spectantium immodestiam exsilio multandi potestas praetoribus fieret. 77

Templum ut in colonia Tarraconensi strueretur Augusto petentibus Hispanis permissum, datumque in omnes provincias exemplum. Centesimam rerum venalium post bella civilia institutam deprecante populo, edixit Tiberius militare aerarium eo subsidio niti; simul imparem oneri rem publicam, nisi vicesimo militiae anno veterani dimitterentur; ita proximae seditionis male consulta, quibus sedecim stipendiorum finem expresserant, abolita in posterum. 78

---

2. *id quod* M: *id quoque* Lipsius.

4. *tum*] *dum* M.

26. *sedecim stipendiorum finis* est finis stipendiorum qui sedecim stipendiis impetratur. Genitivus causam indicat, unde finis consequatur.

79 Actum deinde in senatu ab Arruntio et Ateio, an ob moderandas Tiberis exundationes verterentur flumina et lacus, per quos augescit; auditaeque municipiorum et coloniarum legationes, orantibus Florentinis, ne Clanis solito alveo demotus in amnem Arnum transferretur, idque ipsis perniciem afferret. Congruentia his Interamnates disseruere: pessum ituros fecundissimos Italiae campos, si amnis Nar (id enim parabatur) in rivos diductus superstagnavisset. Nec Reatini silebant, Velinum lacum, qua in Narem effunditur, obstrui recusantes, quippe in adiacentia erupturum: optume rebus mortalium consuluisse naturam, quae sua ora fluminibus, suos cursus, utque originem, ita fines dederit; spectandas etiam religiones sociorum, qui sacra et lucos et aras patriis amnibus dicaverint. Quin ipsum Tiberim nolle prorsus accolis fluviis orbatum minore gloria fluere. Seu preces coloniarum seu difficultas operum sive superstitio valuit, ut in sententiam Pisonis concederetur, qui nil mutandum censuerat. (a C. 15.)

80 Prorogatur Poppaeo Sabino provincia Moesia additis Achaia ac Macedonia. Id quoque morum Tiberii fuit continuare imperia ac plerosque ad finem vitae in isdem

---

4. *ne Clanis - transferretur*] Non universa fluvii Clanis aqua, sed lacus ille, unde effunditur et augescit, non procul a Trasimeno situs in Arnum transferri poterat.

6. *Antemanates* M: *interamnates* Mm.

8. *in rivos diductus*] qui id suadebant, fore ut rivi illi in Umbriae arenis delitescerent, sperabant. Contra disseruere Interamnates. Waltherus *fecundissimos Italiae campos* pro felicissimis illis Campaniae campis accepit: non crederem, nisi litteris perscriptum viderem. *deductus* M.

18. *concederet* M: *concederetur* Lipsius.

(a C. 15.) exercitibus aut iurisdictionibus habere. Causae variae traduntur: alii taedio novae curae semel placita pro aeternis servavisse, quidam invidia, ne plures fruerentur. Sunt qui existiment, ut callidum eius ingenium, ita anxium iudicium. Neque enim eminentis virtutes sectabatur, et rursum vitia oderat: ex optimis periculum sibi, a pessimis dedecus publicum metuebat. Qua haesitatione postremo eo provectus est, ut mandaverit quibusdam provincias, quos egredi urbe non erat passurus.

81 De comitiis consularibus, quae tum primum illo principe ac deinceps fuere, vix quicquam firmare ausim: adeo diversa non modo apud auctores sed in ipsius orationibus reperiuntur. Modo subtractis candidatorum nominibus originem cuiusque et vitam et stipendia descripsit, ut qui forent intelligeretur: aliquando ea quoque significatione subtracta, candidatos hortatus, ne ambitu comitia turbarent, suam ad id curam pollicitus est. Plerumque eos tantum apud se professos disseruit, quorum nomina consulibus edidisset: posse et alios profiteri, si gratiae aut meritis confiderent. Speciosa verbis, re inania aut subdola, quantoque maiore libertatis imagine tegebantur, tanto eruptura ad infensius servitium.

LIBER SECUNDUS.

Breviarium. Motus aliqui in Oriente. Vonones Parthorum rex solio et solo suo ab Artabano pellitur, et ad Armenios profugus ab his in regnum accipitur. Quo eodem mox demovetur a Silano praeside Syriae ob metum et Artabani minas. At Tiberius

---

6. *sibi*] *sibi: sibi* M.

specie moti Orientis Germanicum a legionibus suetis abstrahit. Cui paret ille, sed lente. Prius enim Germaniam ingreditur, et fabricata ingenti classe exercitum Oceano ad Amisiam flumen vehit. Illic Angrivarios Stertinio duce populatur et sternit. Mox Cheruscos et Arminium ingenti praelio vincit. Multumque gloriae partum, nisi in regressu fortuita clades eam oblitterasset: navium enim hominumque maximam partem in Oceano amisit vi tempestatis et imperitia eius maris. Intreea Romae vir nobilis Libo Drusus studii rerum novarum defertur. Accusatur in senatu, et parte aliqua convincitur. Tiberium infensum expertus, et veniae nulla spe, gladio incubuit. Marci Hortali preces (nepos is Hortensii) in manifesta paupertate spretae a principe. Clemens Postumi Agrippae servus domino interfecto faciem et nomen eius mentitur, res Romanas turbat, occulte conscios et adiutores multos habet. Opera tamen et ingenio Sallustii Crispi sine motu capitur et Romam perducitur. Sub id tempus Germanicus de Cattis Cheruscis aliisque gentibus triumphat. Archelaus Cappadocum rex in urbem accitus et indigne habitus fato moritur. Regnum eius in provinciam redactum. Germanico Oriens permissus cum maiore, quoquo adisset, imperio; Gnaeo Pisoni Syria cum occultis, ut creditur, in Germanicum mandatis. Drusus in Illyricum it, dux contra Germanos, qui tamen inter se discordes otium et securitatem Romanis fecere. Cherusci duce Arminio potentem et veterem regem Maroboduum magno nec incruento praelio vincunt. In Asia duodecim celebres urbes terrae motu collapsae aut haustae sunt. Tacfarinas in Africa bellum sive latrocinium exercet; idque a Furio proconsule statim repressum. Germanicus in Armeniam venit, regem Zenonem volentibus iis imponit. Drusus Germanos ad discordias illicit. Maroboduus vi Catualdae regno pulsus in Italiam venit, et Ravennae per duodeviginti annos egit. Idem Catualdae mox casus, qui Forum Iulium missus. Rhescuporis Thracum rex opera Pomponii Flacci in vincla datur, Romam perducitur. Germanicus Aegyptum lustrat. Reversus inimicitias cum Pisone exercet et denunciat. Sed paulo post morbo correptus cum ingenti gentium omnium luctu Antiochiae exstinguitur. Veneni a Pisone dati suspicio erat. Qui conatus armis Syriam repetere a Sentio aliisque Germanici amicis

impeditur. Honores multi Germanico mortuo Romae decreti. Sanctiones contra muliebrem impudicitiam. Virgo Vestalis capta. Arminius in Germania dolo caesus.

Haec gesta annis quattuor, Tito Statilio Sisenna Tauro et Lucio Scribonio Libone, Gaio Caelio Rufo et Lucio Pomponio Flacco, Tiberio Caesare Augusto tertium et Germanico Caesare secundum, Marco Iunio Silano et Gaio Norbano Flacco consulibus.

(a. u. 769.) Sisenna Statilio Tauro Lucio Libone consulibus mota Ori-
(a C. 16.) entis regna provinciaeque Romanae, initio apud Parthos
orto, qui petitum Roma acceptumque regem, quamvis
gentis Arsacidarum, ut externum aspernabantur. Is fuit
Vonones, obses Augusto datus a Phraate. Nam Phraates
quanquam depulisset exercitus ducesque Romanos, cuncta
venerantium officia ad Augustum verterat, partemque pro-
lis firmandae amicitiae miserat, haud perinde nostri metu
quam fidei popularium diffisus. Post finem Phraatis et se- 2
quentium regum ob internas caedes venere in urbem le-
gati a primoribus Parthis, qui Vononem vetustissimum li-
berorum eius accirent. Magnificum id sibi credidit Cae-
sar, auxitque opibus. Et accepere barbari laetantes, ut
ferme ad nova imperia. Mox subiit pudor, degeneravisse
Parthos, petitum alio ex orbe regem, hostium artibus in-
fectum; iam inter provincias Romanas solium Arsacidarum
haberi darique. Ubi illam gloriam trucidantium Crassum,
exturbantium Antonium, si mancipium Caesaris, tot per
annos servitutem perpessum, Parthis imperitet? Accen-

---

5. *prahate. nam prahates* M.
13. *accipere* M: *accepere* Beroaldus.
14. *subit* vulgo; *subiit* ex codice reposuit Bekkerus.

debat dedignantes et ipse, diversus a maiorum institutis, (a C. 16.)
raro venatu, segni equorum cura; quotiens per urbes in-
cederet, lecticae gestamine, fastuque erga patrias epulas.
Irridebantur et Graeci comites, ac vilissima utensilium
anulo clausa. Sed prompti aditus, obvia comitas, igno-
tae Parthis virtutes, nova vitia, et quia ipsorum mori-
3 bus aliena, perinde odium pravis et honestis. Igitur Ar-
tabanus Arsacidarum e sanguine apud Dahas adultus ex-
citur, primoque congressu fusus reparat vires regnoque
potitur. Victo Vononi perfugium Armenia fuit, vacua
tunc interque Parthorum et Romanas opes infida ob scelus
Antonii, qui Artavasden regem Armeniorum specie amici-
tiae illectum, dein catenis oneratum, postremo interfece-
rat. Eius filius Artaxias, memoria patris nobis infensus,
Arsacidarum vi seque regnumque tutatus est. Occiso Ar-
taxia per dolum propinquorum, datus a Caesare Armeniis
Tigranes, deductusque in regnum a Tiberio Nerone. Nec
Tigrani diuturnum imperium fuit neque liberis eius, quan-
quam sociatis more externo in matrimonium regnumque.
4 Dein iussu Augusti impositus Artavasdes, et non sine cla-

---

6. *nova vitia*, h. e. nova vitia Parthis erant sive videbantur. *Nova haec vitia* inique eo nomine notata opponuntur veris modo commemoratis.

7. *maioribus* M: *moribus* Lipsius. — Codicis scripturam equidem cum Walthero vindicare non ausim, cum quae sunt aliena maioribus, minoribus possint placere. Itaque si Tacitus scripsisset *maioribus*, adiiciendum erat aliquid, unde maiorum aemulos esse Parthos liqueret. Maxime autem me movet ad *maiores* exterminandos quod enuntiato *et quia ipsorum moribus aliena, perinde odium pravis et honestis*, praecedentia *Sed prompti aditus, obvia comitas, ignotae Parthis virtutes, nova vitia* explicantur et illustrantur: in his enim non qui maiorum sed hominum iam viventium mos et persuasio fuerit, declaratur.

(a C. 16.) de nostra deiectus. Tum Gaius Caesar componendae Armeniae deligitur. Is Ariobarzanem, origine Medum, ob insignem corporis formam et praeclarum animum volentibus Armeniis praefecit. Ariobarzane morte fortuita absumpto, stirpem eius haud toleravere; tentatoque feminae imperio, cui nomen Erato, eaque brevi pulsa, incerti solutique, et magis sine domino quam in libertate, profugum Vononem in regnum accipiunt. Sed ubi minitari Artabanus, et parum subsidii in Armeniis, vel, si nostra vi defenderetur, bellum adversus Parthos sumendum erat, rector Suriae Creticus Silanus excitum custodia circumdat, manente luxu et regio nomine. Quod ludibrium ut effugere agitaverit Vonones, in loco reddemus.

Ceterum Tiberio haud ingratum accidit turbari res 5
Orientis, ut ea specie Germanicum suetis legionibus abstraheret, novisque provinciis impositum dolo simul et casibus obiectaret. At ille, quanto acriora in eum studia militum et aversa patrui voluntas, celerandae victoriae intentior, tractare praeliorum vias, et quae sibi tertium iam

---

9. *nostra vi*] *nos avi* M.

19. *tractare praeliorum vias*] *Praeliorum viae* sunt illae, quibus ad hostem praeliis domandum pervenire Germanicus posset, *die Strassen zu Schlachten.* Nam qui celerandae victoriae intentus erat, quid prius cogitaret, quam quibus viis celerrime cum hoste congredi posset? Ernestius *praeliorum vias* interpretatur *modum belli cum Germanis gerendi*, sed singularis *via* quamvis interdum *modum* ac *rationem* significet, numerus tamen multitudinis *viae* nunquam eodem significatu admittitur: nam quae Ernestius ad sententiam suam commendandam attulit exempla, in iis *viae* propriam suam significationem tuentur. Sunt autem haec: Cic. Ep. ad Fam. IV, 13, 6. *omnes vias persequar, quibus putabo ad id quod volumus pervenire posse.* ad Q. Fr. I, 1, 6. *omnes vias pecuniae norunt.* Hoc in loco *viae pecuniae*

annum belligeranti saeva vel prospera evenissent. Fundi (a C. 16.) Germanos acie et iustis locis, iuvari silvis paludibus, brevi aestate et praematura hieme: suum militem haud perinde vulneribus quam spatiis itinerum, damno armorum affici; fessas Gallias ministrandis equis; longum impedimentorum agmen opportunum ad insidias, defensantibus iniquum. At si mare intretur, promptam ipsis possessionem et hostibus ignotam; simul bellum maturius incipi, legionesque et commeatus pariter vehi; integrum equitem equosque per ora et alveos fluminum media in Germania

6 fore. Igitur huc intendit, missis ad census Galliarum Publio Vitellio et Gaio Antio. Silius et Anteius et Caecina fabricandae classi praeponuntur. Mile naves sufficere visae properataeque, aliae breves, angusta puppi proraque et lato utero, quo facilius fluctus tolerarent; quaedam planae carinis, ut sine noxa siderent; plures appositis utrinque gubernaculis, converso ut repente remigio hinc vel illinc appellerent. Multae pontibus stratae, super quas tormenta veherentur, simul aptae ferendis equis aut commeatui, velis habiles, citae remis, augebantur alacritate militum in speciem ac terrorem. Insula Batavorum, in quam convenirent, praedicta, ob faciles appulsus accipiendisque copiis et transmittendum ad bellum opportuna. Nam Rhenus uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur, servatque nomen et violentiam cursus qua

---

sunt viae quae ducunt ad pecuniam, quemadmodum *prasliorum viae* quae ducunt ad praelia. Nostra loci interpretatio non multum recedit ab ea quam Lallemandus et Wolfius proposuere: *cogitare quibus viis hostem ad pugnam eliceret*, nisi quod de *eliciendo* ad pugnam hoste cogitari nolim.

12. *Gaio Antio*] *Cantio* M: *C. Antio* Ursinus.

(a C. 16.) Germaniam praevehitur, donec Oceano misceatur: ad Gallicam ripam latior et placidior affluens verso cognomento Vahalem accolae dicunt; mox id quoque vocabulum mutat Mosa flumine, eiusque immenso ore eundem in Oceanum effunditur.

Sed Caesar, dum adiguntur naves, Silium legatum 7
cum expedita manu irruptionem in Chattos facere iubet: ipse audito castellum Luppiae flumini appositum obsideri, sex legiones eo duxit. Neque Silio ob subitos imbres aliud actum quam ut modicam praedam et Arpi principis Chattorum coniugem filiamque raperet; neque Caesari copiam pugnae obsessores fecere, ad famam adventus eius dilapsi. Tumulum tamen nuper Varianis legionibus structum et veterem aram Druso sitam disiecerant. Restituit aram, honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit: tumulum iterare haud visum. Et cuncta inter castellum Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.

Iamque classis advenerat, cum praemisso commeatu 8

---

3. *vahalaem* M; correxit Beroaldus.

7. *chatos* et 11. *chatorum* M.

12. *opsessores facere* M.

17. Castellum Aliso a Druso in confluviis Alisonis et Luppiae positum (cf. Dio LIV, 33.) post cladem Varianam a praesidio Romano relictum est, ut tradit Velleius II, 120, 4. *Lucii etiam Caedicii praefecti castrorum, eorumque qui una circumdati Alisone immensis Germanorum copiis obsidebantur, laudanda virtus est; qui omnibus difficultatibus superatis, quas inopia rerum intolerabiles, vis hostium faciebat inexsuperabiles, nec temerario consilio nec segni providentia usi speculatique opportunitatem ferro sibi ad suos peperere reditum.* Ex hoc loco cum Taciti verbis collato consequitur id castellum a Germanico in prioribus expeditionibus praesidio rursus instructum fuisse.

et distributis in legiones ac socios navibus fossam, cui (a C. 16.) Drusianae nomen, ingressus, precatusque Drusum patrem, ut se eadem ausum libens placatusque exemplo ac memoria consiliorum atque operum iuvaret, lacus inde et Oceanum usque ad Amisiam flumen secunda navigatione pervehitur. Classis Amisiae relicta laevo amne; erratumque in eo, quod non subvexit transposuitque militem dextras in terras iturum: ita plures dies efficiendis pontibus absumpti. Et eques quidem ac legiones prima aestuaria, nondum accrescente unda, intrepidi transiere: postremum auxiliorum agmen, Batavique in parte ea, dum insultant aquis artemque nandi ostentant, turbati, et quidam hausti sunt. Metanti castra Caesari Angrivariorum defectio a tergo nuntiatur: missus illico Stertinius cum equite et armatura le-

---

6. *amissiam* suprascripto *iae* M.

7. *subvexit transposuitque*] *subvexit. transposuit* M. et vulgo. — Hoc scias ultra omnem dubitationem esse positum, *laevo amne* designari *laevam amnis partem*, h. e. partem ad Rhenum ac terram Batavorum versam, quod qui negat, idem hunc scriptorem obscure ac turbate locutum profitetur. Sed eiusmodi opprobrium, Tacito semper indignum, ut ab hoc loco procul amoveatur, faciunt verba *dextras in terras iturum:* in his enim *dextrae terrae* dicuntur, propterea quod in dextra amnis ripa sitae sunt. Iam duplex commissum esse peccatum liquet, primum quod imperator militem non subvexit, alterum quod laevo amne exercitus navibus egressus est. Itaque pontibus opus erat ad tantum exercitum trans flumen mittendum, ac transgressis novae difficultates oboriebantur in superandis aestuariis, quae pontibus et propter multitudinem eorum et propter ingens spatium traiici non poterant. Haec si vere exposita sunt, patet vulgatam lectionem corruptam circumferri. Ex ignorato vel neglecto scribendi compendio *transpositq̄* vitium natum esse iudico. Eadem ratione in II, 88. particula *que* oblitterata est, nuper restituta a principe philologorum.

13. *Angrivoriorum* M.

(a C. 16) vi igne et caedibus perfidiam ultus est. Flumen Visurgis 9
Romanos Cheruscosque interfluebat. Eius in ripa cum
ceteris primoribus Arminius adstitit, quaesitoque an Caesar
venisset, postquam adesse responsum est, ut liceret cum
fratre colloqui oravit. Erat is in exercitu, cognomento
Flavus, insignis fide et amisso per vulnus oculo paucis an-
te annis, duce Tiberio. Tum permissum, progressusque
salutatur ab Arminio; qui amotis stipatoribus, ut sagitta-
rii nostra pro ripa dispositi abscederent postulat, et post-
quam digressi, unde ea deformitas oris interrogat fratrem.
Illo locum et praelium referente, quodnam praemium re-
cepisset exquirit. Flavus aucta stipendia torquem et coro-
nam aliaque militaria dona memorat, irridente Arminio
vilia servitii pretia. Exin diversi ordiuntur, hic magnitu- 10
dinem Romanam, opes Caesaris et victis graves poenas, in
deditionem venienti paratam clementiam; neque coniugem
et filium eius hostiliter haberi: ille fas patriae, libertatem
avitam, penetralis Germaniae deos, matrem precum soci-
am, ne propinquorum et affinium, denique gentis suae de-
sertor et proditor quam imperator esse mallet. Paulatim
inde ad iurgia prolapsi quo minus pugnam consererent, ne
flumine quidem interiecto cohibebantur, ni Stertinius ac-
currens plenum irae armaque et equum poscentem Flavum
attinuisset. Cernebatur contra minitabundus Arminius,
praeliumque denuntians. Nam pleraque Latino sermone
interiaciebat, ut qui Romanis in castris ductor popularium

---

6. *Flavus*] E capillorum colore Germanorum proprio Arminii fratri cognomentum inditum fuisse satis mihi verisimile videtur. Recte igitur *Flavus* scribemus et hic, ubi Mediceus eam formam ter repetitam exhibet, et infra XI, 16., ubi in codicibus *Flavio* et *Flavii* corrupte scribitur.

7. *permissu* M.

11 meruisset. Postero die Germanorum acies trans Visurgim stetit. Caesar, nisi pontibus praesidiisque impositis, dare in discrimen legiones haud imperatorium ratus, equitem vado tramittit. Praefuere Stertinius et e numero primipilarium Aemilius, distantibus locis invecti, ut hostem diducerent. Qua celerrimus amnis, Chariovalda dux Batavorum erupit. Eum Cherusci fugam simulantes in planitiem saltibus circumiectam traxere: dein coorti et undique effusi trudunt adversos, instant cedentibus, collectosque in orbem pars congressi, quidam eminus proturbant. Chariovalda diu sustentata hostium saevitia, hortatus suos, ut ingruentes catervas globo frangerent, atque ipse in densissimos irrumpens, congestis telis et suffosso equo labitur, ac multi nobilium circa; ceteros vis sua aut equites cum (a C. 16.)

12 Stertinio Aemilioque subvenientes periculo exemere. Caesar transgressus Visurgim indicio perfugae cognoscit delectum ab Arminio locum pugnae; convenisse et alias nationes in silvam Herculi sacram, ausurosque nocturnam castrorum oppugnationem. Habita indici fides, et cernebantur ignes; suggressique propius speculatores, audiri fremitum equorum immensique et inconditi agminis murmur attulere. Igitur propinquo summae rei discrimine explorandos militum animos ratus, quonam id modo incorruptum foret secum agitabat. Tribunos et centuriones laeta saepius quam comperta nuntiare; libertorum servilia ingenia; amicis inesse adulationem; si concio vocetur, illic quoque quae pauci incipiant reliquos adstrepere. Penitus

4. *primilliarium* M.
5. *deducerent* M: *diducerent* Rhenanus.
8. *circumiectam*] *circumlectam* M.
12. *fringerent atque ipsis densissimos* M; prius vitium sustulit Lipsius, alterum Beroaldus.

(a C. 16.) noscendas mentes, cum secreti et incustoditi inter milita-
ris cibos spem aut metum proferrent. Nocte coepta egres- 13
sus augurali per occulta et vigilibus ignara, comite uno,
contectus humeros ferina pelle, adit castrorum vias assi-
stit tabernaculis, fruiturque fama sui, cum hic nobilitatem
ducis, decorem alius, plurimi patientiam comitatem, per
seria per iocos eundem animum laudibus ferrent, redden-
damque gratiam in acie faterentur, simul perfidos et rup-
tores pacis ultioni et gloriae mactandos. Inter quae unus
hostium, Latinae linguae sciens, acto ad vallum equo,
voce magna coniuges et agros et stipendii in dies, donec
bellaretur, sestertios centenos, si quis transfugisset, Ar-
minii nomine pollicetur. Incendit ea contumelia legionum
iras. Veniret dies, daretur pugna; sumpturum militem
Germanorum agros, tracturum coniuges; accipere omen,
et matrimonia ac pecunias hostium praedae destinare. Ter-
tia ferme vigilia assultatum est castris, sine coniectu teli,
postquam crebras pro munimentis cohortes et nihil remis-
sum sensere. Nox eadem laetam Germanico quietem tulit; 14
viditque se operatum, et sanguine sacro respersa praetex-
ta, pulchriorem aliam manibus aviae Augustae accepisse.
Auctus omine, addicentibus auspiciis, vocat concionem,
et quae sapientia praevisa aptaque imminenti pugnae, dis-
serit. Non campos modo militi Romano ad praelium bo-
nos, sed, si ratio assit, silvas et saltus: nec enim im-

---

8. *perfidos et ruptores pacis* Cherusci appellantur, quia Vari legiones perfidia deceptas rupta pace trucidaverant.

20. *sacri resteisa* M: *sacro respersa* Beroaldus. — Qui tenere codicis scripturam *sacri* animum inducit, *sacrum* pro hostia accipiat necesse est. Sed ea nominis significatio non invenitur nisi in formula *inter sacrum saxumque sto*, quae legitur apud Plautum Captivis III, 4, 84. Casina V, 4, 7.; alioqui nec *sacrum* neque Graecorum *ἱερόν* numero singulari *hostiam* significat.

mensa barbarorum scuta, enormis hastas inter truncos arborum et enata humo virgulta perinde haberi quam pila et gladios et haerentia corpori tegmina. Denserent ictus, ora mucronibus quaererent: non loricam Germano, non galeam; ne scuta quidem ferro nervove firmata, sed viminum textus vel tenuis fucatas colore tabulas: primam utcunque aciem hastatam, ceteris praeusta aut brevia tela. Iam corpus ut visu torvum et ad brevem impetum validum, sic nulla vulnerum patientia: sine pudore flagitii, sine cura ducum abire fugere; pavidos adversis, inter secunda non divini, non humani iuris memores. Si taedio viarum ac maris finem cupiant, hac acie parari: propiorem iam Albim quam Rhenum, neque bellum ultra, modo se, patris patruique vestigia prementem, isdem in terris victorem sisterent. Orationem ducis secutus militum ardor, signumque pugnae datum. Nec Arminius aut ceteri Germanorum proceres omittebant suos quisque testari, hos esse Romanos Variani exercitus fugacissimos, qui ne bellum tolerarent, seditionem induerint; quorum pars onusta vulneribus terga, pars fluctibus et procellis fractos artus infensis rursum hostibus, adversis dis obiiciant, nulla boni spe. Classem quippe et avia Oceani quaesita, ne quis venientibus occurreret, ne pulsos premeret: sed ubi (a C. 16.)

---

20. *tergum* M: *terga* Muretus. — Proprie *corpora* non *terga* hostibus ac periculis obiici dicuntur, sed quia verbera fere tergo accipiuntur, inde vulgaris locutio paulum mutata est. Ceterum *terga* vere a Mureto correctum esse ex opposito membro *fractos artus* apparet. Orator barbarus simpliciter dicere potuit *Romanorum corpora* vel *milites Romanos* verberibus et fluctibus defatigatos esse, sed pro hisce intulit singularum partium commemorationem, qua auditoribus rei imago luculentissima ob oculos poneretur. Non bene contra Mureti emendationem disputavit Waltherus.

(a C. 16.) miscuerint manus; inane victis ventorum remorumve subsidium. Meminissent modo avaritiae crudelitatis superbiae: aliud sibi reliquum quam tenere libertatem aut mori ante servitium? Sic accensos et praelium poscentes in cam- 16
pum, cui Idistaviso nomen, deducunt. Is medius inter Visurgim et colles, ut ripae fluminis cedunt aut prominentia montium resistunt, inaequaliter sinuatur. Pone tergum insurgebat silva, editis in altum ramis, et pura humo inter arborum truncos. Campum et prima silvarum barbara acies tenuit: soli Cherusci iuga insedere, ut praeliantibus Romanis desuper incurrerent. Noster exercitus sic incessit, auxiliares Galli Germanique in fronte, post quos pedites sagittarii; dein quattuor legiones et cum duabus praetoriis cohortibus ac delecto equite Caesar; exin totidem aliae legiones et levis armatura cum equite sagittario, ceteraeque sociorum cohortes. Intentus paratusque miles, ut ordo agminis in aciem assisteret. Visis Cheru- 17
scorum catervis, quae per ferociam proruperant, validissimos equitum incurrere latus, Stertinium cum ceteris turmis circumgredi tergaque invadere iubet, ipse in tempore affuturus. Interea pulcherrimum augurium, octo aquilae petere silvas et intrare visae imperatorem advertere. Exclamat irent sequerentur Romanas aves, propria legionum numina. Simul pedestris acies infertur, et praemissus

---

6. *ripae* non est dativus sed nominativus, ut oppositum *prominentia montium* ostendit: *ripae* (dextra ac sinistra) cum flumine suo campis ad dextram ripam sitis in laevam partem cedunt. At *prominentia montium* non intelligenda sunt de montibus in dextram ripam prominentibus, in ea enim campus et colles erant, nulla montium prominentia, sed potius de sinistra fluminis ripa, cuius montes hic illic prominentes impediebant, ne fluvius campis in dextra parte positis ubique cederet.

eques postremos ac latera impulit. Mirumque dictu, duo (a C. 16.) hostium agmina diversa fuga, qui silvam tenuerant, in aperta, qui campis adstiterant, in silvam ruebant. Medii inter hos Cherusci collibus detrudebantur; inter quos insignis Arminius manu voce vulnere sustentabat pugnam. Incubueratque sagittariis, illa rupturus, ni Raetorum Vindelicorumque et Gallicae cohortes signa obiecissent. Nisu tamen corporis et impetu equi pervasit, oblitus faciem suo cruore, ne nosceretur. Quidam agnitum a Chaucis inter auxilia Romana agentibus emissumque tradiderunt. Virtus seu fraus eadem Inguiomero effugium dedit: ceteri passim trucidati. Et plerosque tranare Visurgim conantes iniecta tela aut vis fluminis, postremo moles ruentium et incidentes ripae operuere. Quidam turpi fuga in summa arborum nisi, ramisque se occultantes, admotis sagittariis per ludibrium figebantur; alios prorutae arbores afflixere. Ma-
18 gna ea victoria neque cruenta nobis fuit. Quinta ab hora diei ad noctem caesi hostes decem milia passuum cadaveribus atque armis opplevere, repertis inter spolia eorum catenis, quas in Romanos ut non dubio eventu portaverant. Miles in loco praelii Tiberium imperatorem salutavit, struxitque aggerem, et in modum tropaeorum arma subscrip-
19 tis victarum gentium nominibus imposuit. Haud perinde Germanos vulnera luctus excidia quam ea species dolore et ira affecit. Qui modo abire sedibus, trans Albim concedere parabant, pugnam volunt, arma rapiunt: plebes primores, iuventus senes agmen Romanum repente incursant turbant; postremo deligunt locum flumine et silvis clausum, arta intus planitie et humida: silvas quoque profunda palus ambibat, nisi quod latus unum Angrivarii lato aggere extulerant, quo a Cheruscis dirimerentur. Hic pe-

---

22. *trophaeorum* M.

(a C. 16.) des adstitit; equitem propinquis lucis texere, ut ingressis silvam legionibus a tergo foret. Nihil ex his Caesari in- **20** cognitum: consilia locos, prompta occulta noverat, astusque hostium in perniciem ipsis vertebat. Seio Tuberoni legato tradit equitem campumque; peditum aciem ita instruxit, ut pars aequo in silvam aditu incederet, pars obiectum aggerem eniteretur; quod arduum sibi, cetera legatis permisit. Quibus plana evenerant, facile irrupere: quis impugnandus agger, ut si murum succederent, gravibus superne ictibus conflictabantur. Sensit dux imparem cominus pugnam, remotisque paulum legionibus funditores libratoresque excutere tela et proturbare hostem iubet. Missae e tormentis hastae, quantoque conspicui magis propugnatores, tanto pluribus vulneribus deiecti. Primus Caesar cum praetoriis cohortibus capto vallo dedit impetum in silvas: collato illic gradu certatum. Hostem a tergo palus, Romanos flumen aut montes claudebant: utrisque necessitas in loco, spes in virtute, salus ex victoria. **21** Nec minor Germanis animus, sed genere pugnae et armorum superabantur, cum ingens multitudo artis locis praelongas hastas non protenderet, non colligeret, neque assultibus et velocitate corporum uteretur, coacta stabile ad praelium; contra miles, cui scutum pectori appressum et insidens capulo manus, latos barbarorum artus, nuda ora foderet, viamque strage hostium aperiret, imprompto iam Arminio ob continua pericula, sive illum recens acceptum vulnus tardaverat. Quin et Inguiomerum, tota volitantem acie, fortuna magis quam virtus deserebat. Et Germani-

---

8. *plane venerunt* M; correxit Beroaldus.

12. *libritoresque* M: *libratoresque* Beroaldus.

26. *Arminio* omissum in Mediceo praebet eius libri margo, ab alia manu; idem in annotationibus suis posuit Beroaldus.

cus quo magis agnosceretur, detraxerat tegimen capiti, (a C. 16.) orabatque insisterent caedibus: nil opus captivis, solam internecionem gentis finem bello fore. Iamque sero diei subducit ex acie legionem faciendis castris: ceterae ad noctem cruore hostium satiatae sunt. Equites ambigue cer-
22 tavere. Laudatis pro concione victoribus, Caesar congeriem armorum struxit, superbo cum titulo: debellatis inter Rhenum Albimque nationibus exercitum Tiberii Caesaris ea monimenta Marti et Iovi et Augusto sacravisse. De se nihil addidit, metu invidiae, an ratus conscientiam facti satis esse. Mox bellum in Angrivarios Stertinio mandat, ni deditionem properavissent. Atque illi supplices ni-
23 hil abnuendo veniam omnium accepere. Sed aestate iam adulta legionum aliae itinere terrestri in hibernacula remissae; plures Caesar classi impositas per flumen Amisiam Oceano invexit. Ac primo placidum aequor mile navium remis strepere aut velis impelli: mox atro nubium globo effusa grando, simul variis undique procellis incerti fluctus prospectum adimere, regimen impedire; milesque pavidus et casuum maris ignarus dum turbat nautas vel intempestive iuvat, officia prudentium corrumpebat. Omne dehinc caelum et mare omne in austrum cessit, qui tumidis Germaniae terris, profundis amnibus, immenso nubium tractu validus, et rigore vicini septentrionis horridior, rapuit disiecitque naves in aperta Oceani aut insulas saxis abruptis vel per occulta vada infestas. Quibus paulum

---

9. *munimenta* M: *monimenta* Lipsius.

10. *factis* M: *facti* Aldus. Conscientia non sufficit *factis* sed iis qui fecerunt. Ceterum per vocem *facti* significatur id quod factum est.

11. *agrivarios* M.

13. *aegestate* M: *aestate* Beroaldus.

(a C. 16.) aegreque vitatis, postquam mutabat aestus eodemque quo
ventus ferebat, non adhaerere ancoris, non exhaurire ir-
rumpentis undas poterant: equi iumenta sarcinae etiam ar-
ma praecipitantur, quo levarentur alvei manantes per la-
tera et fluctu superurgente. Quanto violentior cetero mari 24
Oceanus et truculentia caeli praestat Germania, tantum
illa clades novitate et magnitudine excessit, hostilibus circum
littoribus, aut ita vasto et profundo, ut credatur novissi-
mum ac sine terris mare. Pars navium haustae sunt,
plures apud insulas longius sitas eiectae; milesque, nullo
illic hominum cultu, fame absumptus, nisi quos corpora
equorum eodem elisa toleraverant. Sola Germanici trire-
mis Chaucorum terram appulit, quem per omnes illos di-
es noctesque apud scopulos et prominentis oras, cum se
tanti exitii reum clamitaret, vix cohibuere amici, quo mi-
nus eodem mari oppeteret. Tandem relabente aestu et
secundante vento claudae naves raro remigio aut intentis
vestibus, et quaedam a validioribus tractae, revertere;
quas raptim refectas misit, ut scrutarentur insulas. Col-
lecti ea cura plerique; multos Angrivarii nuper in fidem
accepti redemptos ab interioribus reddidere; quidam in
Britanniam rapti et remissi a regulis. Ut quis ex longin-
quo revenerat, miracula narrabant, vim turbinum et in-
auditas volucres, monstra maris, ambiguas hominum et
beluarum formas, visa sive ex metu credita. Sed fama 25
classis amissae ut Germanos ad spem belli, ita Caesarem
ad coercendum erexit. Gaio Silio cum triginta peditum,
tribus equitum milibus ire in Chattos imperat; ipse maio-
ribus copiis Marsos irrumpit, quorum dux Mallovendus
nuper in deditionem acceptus propinquo luco defossam Va-
rianae legionis aquilam modico praesidio servari indicat.

30. *loco* M: *luco* Lipsius.

Missa extemplo manus quae hostem a fronte eliceret, alii (a C. 16.) qui terga circumgressi recluderent humum; et utrisque affuit fortuna. Eo promptior Caesar pergit introrsus, populatur exscindit non ausum congredi hostem aut, sicubi restiterat, statim pulsum, nec unquam magis, ut ex captivis cognitum est, paventem. Quippe invictos et nullis casibus superabiles Romanos praedicabant, qui perdita classe, amissis armis, post constrata equorum virorumque corporibus littora eadem virtute, pari ferocia, et veluti

26 aucti numero irrupissent. Reductus inde in hiberna miles, laetus animi quod adversa maris expeditione prospera pensavisset. Addidit munificentiam Caesar, quantum quis damni professus erat, exsolvendo. Nec dubium habebatur labare hostes petendaeque pacis consilia sumere, et si proxima aestas adiiceretur, posse bellum patrari. Sed crebris epistulis Tiberius monebat, rediret ad decretum triumphum; satis iam eventuum, satis casuum. Prospera illi et magna praelia: eorum quoque meminisset, quae venti et fluctus, nulla ducis culpa, gravia tamen et saeva damna intulissent. Se novies a divo Augusto in Germaniam missum plura consilio quam vi perfecisse. Sic Sugambros in deditionem acceptos, sic Suevos regemque Maroboduum pace obstrictum. Posse et Cheruscos ceterasque rebellium gentes, quando Romanae ultioni consultum esset, internis

---

1. *exemplo* M.
10. *in hiona* M: *in hyberna* Beroaldus.
15. *adiceretur* (M).
22. *suebos* M; perinde c. 44. 45. 62. 63.
24. *est* M: *esset* Muretus. — *est* ita defendi potest, ut Tacitum haec non ad suam cogitationem relata sed a Tiberio directe pronuntiata scripsisse accipiamus. Sed huius tam repentinae in construenda oratione conversionis cum ex totius loci ratione causa idonea, ut alibi, afferri nequeat, Mureti emendationem

(a C. 16.) discordiis relinqui. Precante Germanico annum efficiendis coeptis, acrius modestiam eius adgreditur alterum consulatum offerendo, cuius munia praesens obiret. Simul adnectebat, si foret adhuc bellandum, relinqueret materiem Drusi fratris gloriae, qui nullo tum alio hoste, non nisi apud Germanias assequi nomen imperatorium et deportare lauream posset. Haud cunctatus est ultra Germanicus, quanquam fingi ea seque per invidiam parto iam decori abstrahi intellegeret.

27 Sub idem tempus e familia Scriboniorum Libo Drusus defertur moliri res novas. Eius negotii initium ordinem finem curatius disseram, quia tum primum reperta sunt, quae per tot annos rem publicam exedere. Firmius Catus senator, ex intima Libonis amicitia, iuvenem improvidum et facilem inanibus ad Chaldaeorum promissa, magorum sacra, somniorum etiam interpretes impulit, dum proavum Pompeium, amitam Scriboniam, quae quondam Augusti coniunx fuerat, consobrinos Caesares, plenam imaginibus domum ostentat, hortaturque ad luxum et aes alienum, socius libidinum et necessitatum, quo pluribus indiciis illigaret. 28 Ut satis testium et qui servi eadem noscerent repperit, aditum ad principem postulat, demonstrato crimine et reo per Flaccum Vescularium equitem Romanum, cui propior cum Tiberio usus erat. Caesar indicium haud aspernatus congressus abnuit: posse enim eodem Flacco internuntio sermones commeare. Atque interim

---

adoptare equidem non dubitavi. Ceterum particula *quando* hic ut aliis in locis significationem causalem assumpsit.

18. *consobrinus caesaris* M.

20. *necessitatum*] Necessitates sunt impensarum difficultates ex vita libidinosa ac prodigiosa necessario consecutae. Haec nominis significatio et voci et sententiarum nexui convenit.

26. *sermone* M.

Libonem ornat praetura, convictibus adhibet, non vultu (a C. 16.)
alienatus, non verbis commotior (adeo iram condiderat),
cunctaque eius dicta factaque, cum prohibere posset, scire
malebat, donec Iunius quidam, tentatus ut infernas um-
bras carminibus eliceret, ad Fulcinium Trionem indicium
detulit. Celebre inter accusatores Trionis ingenium erat,
avidumque famae malae. Statim corripit reum, adit con-
sules, cognitionem senatus poscit. Et vocantur patres ad-
29 dito consultandum super re magna et atroci. Libo inte-
rim veste mutata cum primoribus feminis circumire domos,
orare affines, vocem adversum pericula poscere, abnuen-
tibus cunctis, cum diversa praetenderent, eadem formidine.
Die senatus metu et aegritudine fessus, sive ut tradidere
quidam, simulato morbo lectica delatus ad fores curiae,
innisusque fratri, et manus ac supplices voces ad Tiberium
tendens, immoto eius vultu excipitur. Mox libellos et
auctores recitat Caesar, ita moderans ne lenire neve aspe-
30 rare crimina videretur. Accesserant praeter Trionem et
Catum accusatores Fonteius Agrippa et Gaius Vibius, cer-
tabantque cui ius perorandi in reum daretur, donec Vi-
bius, quia nec ipsi inter se concederent et Libo sine pa-
trono introisset, singillatim se crimina obiecturum profes-
sus, protulit libellos vecordes adeo, ut consultaverit Libo,
an habiturus foret opes, quis viam Appiam Brundisium us-
que pecunia operiret. Inerant et alia huiuscemodi, stolida
vana, si mollius acciperes, miseranda. Uni tamen libello
manu Libonis nominibus Caesarum aut senatorum additas
atroces vel occultas notas accusator arguebat. Negante reo,
agnoscentes servos per tormenta interrogari placuit. Et
quia vetere senatus consulto quaestio in caput domini pro-
hibebatur, callidus et novi iuris repertor Tiberius, manci-

19. *C. Livius* M: *C. Vibius* Ryckius. Conf. IV, 28. 29.
29. *interrogare* M: *interrogari* Lipsius.

(a C. 16.) pari singulos actori publico iubet, scilicet ut in Libonem ex servis salvo senatus consulto quaereretur. Ob quae posterum diem reus petivit, domumque digressus extremas preces Publio Quirinio propinquo suo ad principem mandavit. Responsum est, ut senatum rogaret. Cingebatur 31
interim milite domus, strepebant etiam in vestibulo, ut audiri, ut aspici possent, cum Libo ipsis, quas in novissimam voluptatem adhibuerat, epulis excruciatus vocare percussorem, prensare servorum dextras, inserere gladium. Atque illis, dum trepidant, dum refugiunt, evertentibus appositum mensa lumen, feralibus iam sibi tenebris duos ictus in viscera direxit. Ad gemitum collabentis accurrere liberti, et caede visa miles abstitit. Accusatio tamen apud patres asseveratione eadem peracta, iuravitque Tiberius petiturum se vitam quamvis nocenti, nisi voluntariam mortem properavisset. Bona inter accu- 32
satores dividuntur, et praeturae extra ordinem datae iis, qui senatorii ordinis erant. Tunc Cotta Messalinus, ne imago Libonis exsequias posterorum comitaretur, censuit, Gnaeus Lentulus, ne quis Scribonius cognomentum Drusi assumeret. Supplicationum dies Pomponii Flacci senten-

---

7. *cum Libo vocare*] Quasi non relativa particula *cum* sed alia ei respondens ac relationi haud obnoxia (*tum*) praecessisset, sequitur infinitivus historicus qui dicitur. Eadem structurae libertate usus est Tacitus II, 40. *iamque Ostiam invectum multitudo ingens, iam in urbe clandestini coetus celebrabant, cum Tiberium anceps cura distrahere.* IV, 50. *Et ingruebat nox nimbo atrox, — cum Sabinus circumire.* VI. 44. *Iamque multa manu propinqua Seleuciae adventabat, cum Tiridates simul fama atque ipso Artabano perculsus distrahi consiliis.* Conf. XIV, 5. Histor. III, 31. Liv. II, 27. IV, 51. VI, 27.

12. *derexit* M; mox *adstitit.*

tia constituti. Dona Iovi Marti Concordiae, utque iduum (a C. 16.) septembrium dies, quo se Libo interfecerat, dies festus haberetur, Lucius P* et Gallus Asinius et Papius Mutilus et Lucius Apronius decrevere; quorum auctoritates adulationesque rettuli, ut sciretur vetus id in re publica malum. Facta et de mathematicis magisque Italia pellendis senatus consulta; quorum e numero Lucius Pituanius saxo deiectus est; in Publium Marcium consules extra portam Esquilinam, cum classicum canere iussissent, more prisco advertere.

33 Proximo senatus die multa in luxum civitatis dicta a Quinto Haterio consulari, Octavio Frontone praetura functo, decretumque, ne vasa auro solida ministrandis cibis fierent, ne vestis serica viros foedaret. Excessit Fronto, ac postulavit modum argento supellectili familiae. Erat quippe adhuc frequens senatoribus, si quid e re publica crederent, loco sententiae promere. Contra Gallus Asinius disseruit. Auctu imperii adolevisse etiam privatas opes, idque non novum sed e vetustissimis moribus. Aliam apud Fabricios, aliam apud Scipiones pecuniam; et cuncta ad rem publicam referri, qua tenui angustas civium domos, postquam eo magnificentiae venerit, gliscere singulos. Neque in familia et argento, quaeque ad usum parentur, nimium aliquid aut modicum nisi ex fortuna possidentis. Distinctos senatus et equitum census, non quia

---

1. *dona*] *ut dona* M; *ut* deletum a Freinshemio. *Concordiae*] *cordiae* M.

3. *Gallus*] *galius* M.

8. *deiectus*] *delectus* M. Cf. c. 60.

14. *Sirica* M.

25. *Distinctos senatus et equitum census*] Antiqua populi Romani aetate non distinctus erat census senatorum: nam Lucius Cinciunatus ac multi alii in paupertate manifesta functi sunt

(a C. 16.) **diversi natura, sed ut locis ordinibus dignationibus, anti-**

---

munere senatorio; sed bello Punico secundo iam fuit *census senatorius*, ut luculente apparet ex Livii loco XXIV, 11., ubi res anno 538. a. u. gestae enarrantur. *Cum increbesceret rumor bellum in Sicilia esse, Titus Otacilius eo cum classe proficisci iussus est. Cum deessent nautae, consules ex senatus consulto edixerunt, ut qui Lucio Aemilio Caio Flaminio censoribus millibus aeris quinquaginta ipse aut pater eius census fuisset usque ad centum millia, aut cui postea res tanta esset facta, nautam unum cum sex mensium stipendio daret; qui suprà centum millia usque ad trecenta, tres nautas cum stipendio annuo; qui supra trecenta usque ad decies aeris, quinque nautas; qui supra decies, septem; senatores octo nautas cum annuo stipendio darent.* Ex hac narratione quanquam census senatorum usque ad assem dinumerari nequit, id tamen certo inde consequitur, illum haud infra *censum equestrem*, h. e. haud infra quadringenta sestertia sive decies aeris descendisse, quamvis plerique ampliore censu gauderent. Nec tamen, quoniam trecenta milium aeris usque ad decies censi tantummodo quinque milites cum annuo stipendio senatores autem octo darent, inde collegerim censum senatorium lege postulatum summam decies aeris superasse vel adeo vicies aeris complevisse, primum quod eiusmodi census pro temporibus belli Punici secundi maior erat, quam ut omnes senatores eo aestimarentur, deinde quod par erat eos, qui in administranda re publica plurimum fructus percipiebant, in tempore periculoso ad servandam patriam plurimum conferre. Iam Augustus, qui censum senatorium primo ad decies aeris constituit, novam legem non tulisse sed veterem videtur revocasse, sed idem aucta opulentia censum senatorium post annum 736. a. u. ita ampliavit, ut pro *decies aeris* (1,000,000, assium) *decies sestertii* (2,500,000 assium) senatorem censeri vellet. Ea de re accuratissime exposuit Dio LIV, 17. *Τάς τε ἀρχὰς ἅπασι τοῖς δέκα μυριάδων οὐσίαν ἔχουσι καὶ ἄρχειν ἐκ τῶν νόμων δυναμένοις ἐπαγγέλλειν ἐπέτρεψε· τοσούτων γὰρ τὸ βουλευτικὸν τίμημα τὴν πρώτην εἶναι ἔταξεν, ἔπειτα καὶ ἐς πέντε καὶ εἴκοσι μυριάδας αὐτὸ προήγαγε. καί τισι τῶν εὖ βιούντων,*

stent et aliis, quae ad requiem animi aut salubritatem cor- (a C. 16.)

ἐλάττω τότε μὲν τῶν δέκα αὖθις δὲ τῶν πέντε καὶ εἴκοσι κεκτημένων, ἐχαρίσατο ὅσον ἐνέδει. Conf. idem LIV, 26. Dionem, qui duobus locis tam copiose de hac re exposuit quique more Romano rationem subduxit, minime errasse recte iudicavit Lipsius in Electis II, 17. (Opp. tom. I. pag. 813), idemque ego ex duobus aliis indiciis colligo, primum quia re familiari civium insigniter aucta (Cf. Dio posteriore loco) simplicissima erat mutatio, ut numerus assium (1,000,000) in eundem numerum sestertiorum mutaretur; deinde summus auctorum Tacitus Dioni quamvis obscure consentit, cum de Marco Hortalo II, 37. scribit: *Nepos erat oratoris Hortensii, illectus a divo Augusto liberalitate decies sestertii ducere uxorem, suscipere liberos, ne clarissima familia exstingueretur.* Nimirum Augustus in Marcum Hortalum ad paupertatem delapsum insigni liberalitate usus ei dedit censum senatorium. Eadem pecuniae summa, decies sestertii dote, Tiberius Agrippae filiam donavit, ut refert Tacitus II, 86, idemque Propertio Celeri praetorio, veniam ordinis ob paupertatem petenti, decies sestertium largitus est. Conf I, 75. Quoniam haec argenti summa a censu senatorio quasi solemnis facta est, inde honestiorum parentum filiae coniugibus suis dotem *decies sestertii* fere ferebant. Conf. Seneca Consol. ad Helv. 12. Iuvenalis X, 335. *et ritu decies centena dabuntur antiquo.* Quibus omnibus cum Dionis, accuratissimi rerum scriptoris, narratio egregie confirmetur, unum Suetonii testimonium, quod ei contrarium est, scriptoris festinationi et errori tribuendum videtur; est autem hoc (Aug. c. 41): *Senatorum censum ampliavit, ac pro octingentorum millium summa duodecies sestertio taxavit, supplevitque non habentibus.*

1. *talis quae* M: *et aliis, quae* Grotius et I. Fr. Gronovius.— Pichena in Mediceo legi *talisque* testatus est, sed codice denuo et accuratius inspecto cum vera eius scriptura a Furia nobiscum communicata sit, de veritate emendationis a duumviris Batavis propositae dubitari utique nequit: *talis* enim ortum est ex hac antiqui cuiusdam exemplaris scriptura *ETALIS*, h. e. *et aliis.* Particulae *ut* prima significatio comparando inservit, quemadmodum Graecorum ὡς et ὅπως, eamque potestatem, si ad sententias finales accommodatur, ex parte tenet. Non mirandum igitur

(a C. 16.) porum parentur, nisi forte clarissimo cuique plures curas, maiora pericula subeunda, delenimentis curarum et periculorum carendum esse. Facilem assensum Gallo sub nominibus honestis confessio vitiorum et similitudo audientium dedit. Adiecerat et Tiberius non id tempus censurae, nec, si quid in moribus labaret, defuturum corrigendi auctorem.

34 Inter quae Lucius Piso ambitum fori, corrupta iudicia, saevitiam oratorum accusationes minitantium increpans, abire se et cedere urbe, victurum in aliquo abdito et longinquo rure testabatur; simul curiam relinquebat. Commotus est Tiberius, et quanquam mitibus verbis Pisonem permulsisset, propinquos quoque eius impulit, ut abeuntem auctoritate vel precibus tenerent. Haud minus liberi doloris documentum idem Piso mox dedit vocata in ius Urgulania, quam supra leges amicitia Augustae extulerat. Nec aut Urgulania obtemperavit, in domum Caesaris spreto Pisone vecta, aut ille abscessit, quanquam Augusta se violari et imminui quereretur. Tiberius hactenus indulgere matri civile ratus ut se iturum ad praetoris tribunal, affuturum Urgulaniae diceret, processit palatio, procul sequi iussis militibus. Spectabatur occursante populo compositus ore, et sermonibus variis tempus atque iter ducens, donec propinquis Pisonem frustra coercentibus deferri Augusta pecuniam, quae petebatur, iuberet. Isque finis rei; ex qua neque Piso inglorius et Caesar maiore fama fuit. Ceterum Urgulaniae potentia adeo nimia civi-

---

utramque significationem, et comparandi et finem indicandi, consociari a scriptore brevitatis studiosissimo: *ut* enim hoc loco idem valet atque *ut quemadmodum*.

7. *L. ipso ambitum fore* M.

17. *illi abscissit* M: *ille absistit* Beroaldus: *ille abstitit* Lipsius: *ille abscessit* Ernestius.

tati erat, ut testis in causa quadam, quae apud senatum tractabatur, venire dedignaretur; missus est praetor, qui domi interrogaret, cum virgines Vestales in foro et iudicio audiri, quotiens testimonium dicerent, vetus mos fuerit. (a. C. 16.)

35 Res eo anno prolatas haud referrem, ni pretium foret Gnaei Pisonis et Asinii Galli super eo negotio diversas sententias noscere. Piso, quanquam afuturum se dixerat Caesar, ob id magis agendas censebat, ut absente principe senatum et equites posse sua munia sustinere decorum rei publicae foret. Gallus, quia speciem libertatis Piso praeceperat, nihil satis illustre aut ex dignitate populi Romani nisi coram et sub oculis Caesaris: eoque conventum Italiae et affluentis provincias praesentiae eius servanda dicebat. Audiente haec Tiberio ac silente magnis utrinque contentionibus acta: sed res dilatae.

36 Et certamen Gallo adversus Caesarem exortum est. Nam censuit in quinquennium magistratuum comitia habenda, utque legionum legati, qui ante praeturam ea militia fungebantur, iam tum praetores destinarentur, princeps duodecim candidatos

---

8. *ut* M, ac mox *foret*: *et* atque *fore* vulgo.

13. *et*] *et ei* M. Pronomen recte delevit Beroaldus; ex dittographia natum videtur.

19. *dum* M: *tum* Beroaldus. *princeps duodecim candidatos in annos singulos nominaret*] Si princeps quotannis ex legionum legatis duodecim praeturae candidatos nominaret, post quinque annorum orbem sexaginta erant, unde in comitiis ad patres translatis praetores in quinquennium sumerentur. Praetoribus autem ad provincias Caesarum administrandas opus erat tantummodo sive duodecim (cf. Ann. II, 14.) sive sedecim (cf. Dio LVIII, 20.). Recte igitur paulo post dicit Tiberius: *grave moderationi suae tot eligere* (h. e. candidatos nominare), *tot differre.* Nam si ex sexaginta candidatis duodecim vel sedecim in quinquennium designarentur, ceteri ultra quinquennium proiicien-

(a C. 16.) in annos singulos nominaret. Haud dubium erat eam sententiam altius penetrare et arcana imperii tentari. Tiberius tamen, quasi augeretur potestas eius, disseruit. Grave moderationi suae tot eligere tot differre. Vix per singulos annos offensiones vitari, quamvis repulsam propinqua spes soletur: quantum odii fore ab his, qui ultra quinquennium proiiciantur. Unde prospici posse quae cuique tam longo temporis spatio mens domus fortuna? superbire homines etiam annua designatione: quid si honorem per quinquennium agitent? Quinquiplicari prorsus magistratus, subverti leges, quae sua spatia exercendae candidatorum industriae quaerendisque aut potiundis honoribus statuerint. Favorabili in speciem oratione vim imperii tenuit. 37 Censusque quorundam senatorum iuvit. Quo magis mirum fuit quod preces Marci Hortali nobilis iuvenis, in paupertate manifesta superbius accepisset. Nepos erat oratoris Hortensii, illectus a divo Augusto liberalitate decies sestertii ducere uxorem, suscipere liberos, ne clarissima familia exstingueretur. Igitur quattuor filiis ante limen curiae adstantibus, loco sententiae, cum in palatio senatus haberetur, modo Hortensii inter oratores sitam imaginem modo Augusti intuens, ad hunc modum coepit. „Patres conscripti, hos, quorum numerum et pueritiam videtis, non sponte sustuli, sed quia princeps monebat; simul maiores mei meruerant, ut posteros haberent. Nam ego, qui non pecuniam, non studia populi neque eloquentiam, gentile domus nostrae bonum, varietate temporum accipere vel parare potuissem, satis habebam, si tenues res meae

---

di erant. Qua re cum principum in distribuendis provinciis licentia multùm coerceretur, vis simul imperii infringebatur.

3. *auretur* M: *augeretur* Beroaldus.

9. *honorum* M.

nec mihi pudori nec cuiquam oneri forent. Iussus ab imperatore uxorem duxi. En stirps et progenies tot consulum, tot dictatorum. Nec ad invidiam ista, sed conciliandae misericordiae refero. Assequentur florente te, Caesar, quos dederis honores: interim Quinti Hortensii pronepotes, divi Augusti alumnos ab inopia defende." (a C. 16.)

38 Inclinatio senatus incitamentum Tiberio fuit, quo promptius adversaretur, his ferme verbis usus. „Si quantum pauperum est venire huc et liberis suis petere pecunias coeperint, singuli nunquam exsatiabuntur, res publica deficiet. Nec sane ideo a maioribus concessum est egredi aliquando relationem et, quod in commune conducat, loco sententiae proferre, ut privata negotia, res familiares nostras hic augeamus, cum invidia senatus et principum, sive indulserint largitionem sive abnuerint. Non enim preces sunt istuc sed efflagitatio, intempestiva quidem et improvisa, cum aliis de rebus convenerint patres, consurgere et numero atque aetate liberum suorum urgere modestiam senatus, eandem vim in me transmittere, ac velut perfringere aerarium, quod si ambitione exhauserimus, per scelera supplendum erit. Dedit tibi, Hortale, divus Augustus pecuniam, sed non compellatus, nec ea lege ut semper daretur. Languescet alioqui industria, intendetur socordia, si nullus ex se metus aut spes, et securi omnes aliena subsidia exspectabunt, sibi ignavi, nobis graves." Haec atque talia, quanquam cum assensu audita ab iis, quibus omnia principum, honesta atque inhonesta, laudare mos est, plures per silentium aut occultum murmur excepere. Sen-

---

15. *abnuerunt* M.

16. *istut* M.

19. *transmerei* M: *transmittere* Gryphius.

28. *excipere* M: *excepere* Beroaldus.

(a C. 16) sitque Tiberius, et cum paulum reticuisset, Hortalo se respondisse ait: ceterum si patribus videretur, daturum liberis eius ducena sestertia singulis, qui sexus virilis essent. Egere alii grates: siluit Hortalus, pavore, an avitae nobilitatis etiam inter angustias fortunae retinens. Neque miseratus est posthac Tiberius, quamvis domus Hortensii pudendam ad inopiam delaberetur.

39 Eodem anno mancipii unius audacia, ni mature subventum foret, discordiis armisque civilibus rem publicam perculisset. Postumi Agrippae servus, nomine Clemens, comperto fine Augusti pergere in insulam Planasiam et fraude aut vi raptum Agrippam ferre ad exercitus Germanicos non servili animo concepit. Ausa eius impedivit tarditas onerariae navis; atque interim patrata caede ad maiora et magis praecipitia conversus furatur cineres, vectusque Cosam Etruriae promontorium ignotis locis sese abdit, donec crinem barbamque promitteret: nam aetate et forma haud dissimili in dominum erat. Tum per idoneos et secreti eius socios crebrescit vivere Agrippam, occultis primum sermonibus, ut vetita solent, mox vago rumore apud imperitissimi cuiusque promptas aures aut rursum apud turbidos eoque nova cupientes. Atque ipse adire municipia obscuro diei, neque propalam aspici, neque diutius isdem locis. Sed quia veritas visu et mora, falsa festinatione et incertis valescunt, relinquebat famam aut praeveniebat.

40 Vulgabatur interim per Italiam servatum munere deum Agrippam, credebatur Romae; iamque Ostiam invectum multitudo ingens, iam in urbe clandestini coetus celebrabant, cum Tiberium anceps cura distrahere, vine

---

7. *dilaberetur* M: *delaberetur* Ernestius.
16. *coram* M: *Cosam* Lipsius.
28. *coetus*] *catus* M: *cetus* Mm.

militum servum suum coerceret, an inanem credulitatem tempore ipso vanescere sineret. (a C. 16.) Modo nihil spernendum, modo non omnia metuenda ambiguus pudoris ac metus reputabat. Postremo dat negotium Sallustio Crispo: ille e clientibus duos (quidam milites fuisse tradunt) deligit atque hortatur, simulata conscientia adeant, offerant pecuniam, fidem atque pericula polliceantur. Exsequuntur ut iussum erat. Dein speculati noctem incustoditam, accepta idonea manu vinctum, clauso ore in palatium traxere. Percunctanti Tiberio, quomodo Agrippa factus esset, respondisse fertur „quomodo tu Caesar?" Ut ederet socios subigi non potuit. Nec Tiberius poenam eius palam ausus in secreta palatii parte interfici iussit corpusque clam auferri. Et quanquam multi e domo principis equitesque ac senatores sustentasse opibus, iuvisse consiliis dicerentur, haud quaesitum.

41 Fine anni arcus propter aedem Saturni ob recepta signa cum Varo amissa ductu Germanici, auspiciis Tiberii, et aedes Fortis Fortunae Tiberim iuxta in hortis, quos Caesar dictator populo Romano legaverat, sacrarium genti Iuliae effigiesque divo Augusto apud Bovillas dicantur.

Gaio Caecilio Lucio Pomponio consulibus Germanicus (a. u. 770.) Caesar ante diem septimum calendas Iunias triumphavit (a C. 17.) de Cheruscis Chattisque et Angrivariis, quaeque aliae nationes usque ad Albim colunt: vecta spolia captivi, simulacra montium fluminum praeliorum; bellumque, quia conficere prohibitus erat, pro confecto accipiebatur. Au-

---

11. *quomodo tu Caesar?*] Servus procacissimus domini interrogationem sua interrogatione eludit. Minus apte vulgo post *Caesar* punctum ponitur.

23. *caelio* M: *Caecilio* Broterius.

(A. C. 17.) gebat intuentium visus eximia ipsius species, currusque quinque liberis onustus, sed suberat occulta formido reputantibus haud prosperum in Druso patre eius favorem vulgi, avunculum eiusdem Marcellum flagrantibus plebis studiis intra iuventam ereptum, breves et infaustos populi Romani amores.

42 Ceterum Tiberius nomine Germanici trecenos plebi sestertios viritim dedit, seque collegam consulatui eius destinavit. Nec ideo sincerae caritatis fidem assecutus amoliri iuvenem specie honoris statuit, struxitque causas aut forte oblatas arripuit. Rex Archelaus quinquagesimum annum Cappadocia potiebatur, invisus Tiberio, quod eum Rhodi agentem nullo officio coluisset. Nec id Archelaus per superbiam omiserat, sed ab intimis Augusti monitus, quia florente Gaio Caesare missoque ad res Orientis intuta Tiberii amicitia credebatur. Ut versa Caesarum subole imperium adeptus est, elicit Archelaum matris litteris, quae non dissimulatis filii offensionibus clementiam offerebat, si ad precandum veniret. Ille ignarus doli vel, si intelligere crederetur, vim metuens, in urbem properat; exceptusque immiti a principe et mox accusatus in senatu, non ob crimina, quae fingebantur, sed angore, simul fessus senio, et quia regibus aequa, nedum infima insolita sunt, finem vitae sponte an fato implevit. Regnum in provinciam redactum est, fructibusque eius levari posse centesimae vectigal professus Caesar ducentesimam in posterum statuit. Per idem tempus Antiocho Commagenorum, Philopatore Cilicum regibus defunctis, turbabantur nationes, plerisque Romanum, aliis regium imperium cupientibus; et provinciae Suria atque Iudaea, fessae oneribus, deminutio-

---

19. *gnarus* M.

27. *commagenonum* M.

43 nem tributi orabant. Igitur haec, et de Armenia quae supra (a C. 17.) memoravi, apud patres disseruit, nec posse motum Orientem nisi Germanici sapientia componi: nam suam aetatem vergere, Drusi nondum satis adolevisse. Tunc decreto patrum permissae Germanico provinciae, quae mari dividuntur, maiusque imperium quoquo adisset quam iis, qui sorte aut missu principis obtinerent. Sed Tiberius demoverat Suria Creticum Silanum, per affinitatem connexum Germanico, quia Silani filia Neroni vetustissimo liberorum eius pacta erat; praefeceratque Gnaeum Pisonem, ingenio violentum et obsequii ignarum, insita ferocia a patre Pisone, qui civili bello resurgentes in Africa partes acerrimo ministerio adversus Caesarem iuvit, mox Brutum et Cassium secutus, concesso reditu petitione honorum abstinuit, donec ultro ambiretur delatum ab Augusto consulatum accipere. Sed praeter paternos spiritus uxoris quoque Plancinae nobilitate et opibus accendebatur. Vix Tiberio concedere; liberos eius ut multum infra despectare. Nec dubium habebat se delectum, qui Suriae imponeretur ad spes Germanici coercendas. Credidere quidam data et a Tiberio occulta mandata; et Plancinam haud dubie Augusta monuit aemulatione muliebri Agrippinam insectandi. Divisa namque et discors aula erat tacitis in Drusum aut Germanicum studiis. Tiberius ut proprium et sui sanguinis Drusum fovebat: Germanico alienatio patrui amorem apud ceteros auxerat, et quia claritudine materni generis anteibat, avum Marcum Antonium, avunculum Augustum ferens. Contra Druso proavus eques Romanus Pomponius Atticus dedecere Claudiorum imagines videbatur. Et con-

22. *aemulatione muliebri* M: *muliebri aemulatione* editiones ante Bekkerianam.

26. *mater* M: *materni* Rhenanus.

(a C. 17.) iunx Germanici Agrippina fecunditate ac fama Liviam uxorem Drusi praecellebat. Sed fratres egregie concordes et proximorum certaminibus inconcussi.

44 Nec multo post Drusus in Illyricum missus est, ut suesceret militiae studiaque exercitus pararet; simul iuvenem urbano luxu lascivientem melius in castris haberi Tiberius, seque tutiorem rebatur utroque filio legiones obtinente. Sed Suevi praetendebantur auxilium adversus Cheruscos orantes. Nam discessu Romanorum, ac vacui externo metu, gentis assuetudine et tum aemulatione gloriae arma in se verterant. Vis nationum, virtus ducum in aequo: sed Maroboduum regis nomen invisum apud populares, Arminium pro libertate bellantem favor habebat. 45 Igitur non modo Cherusci sociique eorum, vetus Arminii miles, sumpsere bellum, sed e regno etiam Marobodui Suevae gentes, Semnones ac Longobardi, defecere ad eum. Quibus additis praepollebat, ni Inguiomerus cum manu clientium ad Maroboduum perfugisset, non aliam ob causam quam quia fratris filio iuveni patruus senex parere dedignabatur. Diriguntur acies, pari utrinque spe, nec, ut olim apud Germanos, vagis incursibus aut disiectas per catervas: quippe longa adversum nos militia insueverant sequi signa, subsidiis firmari, dicta imperatorum accipere. Ac tunc Arminius equo collustrans cuncta, ut quosque advectus erat, reciperatam libertatem, trucidatas legiones, spolia adhuc et tela Romanis derepta in manibus multorum ostentabat; contra fugacem Maroboduum appellans, praeliorum expertem, Hercyniae latebris defensum, ac mox per dona et legationes petivisse foedus, proditorem patriae, satellitem Caesaris, haud minus infensis

---

20. *deriguntur* M.

animis exturbandum, quam Varum Quintilium interfece- (a C. 17.)
rint. Meminissent modo tot praeliorum, quorum eventu, et ad postremum eiectis Romanis satis probatum, penes
46 utros summa belli fuerit. Neque Maroboduus iactantia sui aut probris in hostem abstinebat, sed Inguiomerum tenens, illo in corpore decus omne Cheruscorum, illius consiliis gesta quae prospere ceciderint, testabatur: vecordem Arminium et rerum nescium alienam gloriam in se trahere, quoniam tres vacuas legiones et ducem fraudis ignarum perfidia deceperit, magna cum clade Germaniae et ignominia sua, cum coniunx, cum filius eius servitium adhuc tolerent. At se duodecim legionibus petitum duce Tiberio illibatam Germanorum gloriam servavisse: mox condicionibus aequis discessum; neque paenitere quod ipsorum in manu sit integrum adversum Romanos bellum an pacem incruentam malint. His vocibus instinctos exercitus propriae quoque causae stimulabant, cum a Cheruscis Longobardisque pro antiquo decore aut recenti libertate, et contra augendae dominationi certaretur. Non alias maiore mole concursum, neque ambiguo magis eventu, fusis utrinque dextris cornibus. Sperabaturque rursum pugna, ni Maroboduus castra in colles subduxisset. Id signum perculsi fuit; et transfugiis paulatim nudatus in Marcomannos concessit, misitque legatos ad Tiberium oraturos auxilia. Responsum est non iure eum adversus Cheruscos arma Romana invocare, qui pugnantis in eundem hostem Romanos nulla ope iuvisset. Missus tamen Drusus, ut rettulimus, paci firmator.

---

11. *filios* M.
18. *recente* M.
23. *transfugis* M: *transfugiis* Lipsius.
28. *paci* M: *pacis* editiones ante Bekkerianam.

(a C. 17.) Eodem anno duodecim celebres Asiae urbes collapsae 47 nocturno motu terrae; quo improvisior graviorque pestis fuit. Neque solitum in tali casu effugium subveniebat, in aperta prorumpendi, quia diductis terris hauriebantur. Sedisse immensos montes, visa in arduo quae plana fuerint, effulsisse inter ruinam ignes memorant. Asperrima in Sardianos lues plurimum in eosdem misericordiae traxit: nam centies sestertium pollicitus Caesar, et quantum aerario aut fisco pendebant, in quinquennium remisit. Magnetes a Sipylo proximi damno ac remedio habiti. Temnios Philadelphenos Aegeatas Apollonidenses, quique Mosteni aut Macedones Hyrcani vocantur, et Hierocaesaream Myrinam Cymen Tmolum levari idem in tempus tributis, mittique ex senatu placuit qui praesentia spectaret refoveretque. Delectus est Marcus Aletus e praetoriis, ne consulari obtinente Asiam aemulatio inter pares et ex eo impedimentum oreretur. Magnificam in publicum largitionem 48

---

10. *Magnetes a Sipylo*] Urbs Magnesia in radicibus Sipyli montis Lydiae sita erat; itaque *Magnetes a Sipylo* sunt incolae eius urbis, quae inde a Sipylo conspicitur. Respicit qui ita scribit aspicientes eos, qui ab Occidente Orientem versus Magnesiam adeunt. Inversa ratione si homines ex Cappadocia advenientes respexeris, iidem *Magnetes super Sipylum* appellari possunt. Ceterum haec urbs longe vetustissima ab antiquis scriptoribus *Sipylus* nominatur, ut a Pindaro Ol. I, 38. (61.); postea ab incolis Magnesia appellata est, et a situ *Μαγνησία ὑπὸ Σιπύλῳ* apud Strabonem XIII. p. 621., *Μαγνησία ἀπὸ Σιπύλου* in nummis a Ryckio laudatis, *Magnesia ab Sipylo* a Livio XXXVII, 44. Diversa est ab hac urbe Magnesia super Meandrum, de qua conf. Livius et Strabo locis modo indicatis.

11. *apollonienses* M: *Apollonidenses* Ernestius.

12. *hierocaesariam* M.

16. *oriretur* editores ante Bekkerum. — Idem criticus ae-

auxit Caesar haud minus grata liberalitate, quod bona Aemiliae Musae, locupletis intestatae, petita in fiscum Aemilio Lepido, cuius e domo videbatur, et Patulei divitis equitis Romani hereditatem, quanquam ipse heres in parte legeretur, tradidit Marco Servilio, quem prioribus neque suspectis tabulis scriptum compererat, nobilitatem utriusque pecunia iuvandam praefatus. Neque hereditatem cuiusquam adiit, nisi cum amicitia meruisset. Ignotos et aliis infensos eoque principem nuncupantes procul arcebat. Ceterum ut honestam innocentium paupertatem levavit, ita prodigos et ob flagitia egentes, Vibidium Varronem, Marium Nepotem, Appium Appianum, Cornelium Sullam, Quintum Vitellium movit senatu aut sponte cedere passus est. (a C. 17.)

49 Isdem temporibus deum aedes vetustate aut igni abolitas coeptasque ab Augusto dedicavit, Libero Liberaeque et Cereri iuxta circum maximum, quam Aulus Po-

---

curatissimus apud Livium formam probatiorem erueretur ex optimis libris restituit. Conf. Drakenborchius ad Liv. XXIII, 16, 7.

6. *nobilitate utrisque* M; correxit Beroaldus.

13. *Vitellium*] *vitellum* M.

17. *quas* M: *quam* Lipsius. — Nuper Waltherus codicis scripturam ita vindicare conatus est, ut primum unicuique deorum suam cellam in communi templo sacram fuisse dicat, deinde ad alios Taciti locos provocet, ubi Capitolium numero multitudinis *aedes* appellatur, ut infra XIII, 24. *Urbem princeps lustravit e responso haruspicum, quod Iovis ac Minervae aedes de caelo tactae erant.* Histor III. 71. *Inde lapsus ignis in porticus appositas aedibus.* Sed *cella* non est *aedes*, et templum tribus cellis instructum tribus aedibus non constat. Nec vero demonstrari potest in illo templo unicuique trium deorum suam cellam fuisse: sed haec numina cum tam arto vinculo inter se connexa sint, omnibus unum sacellum suffecisse credibile est.

(a C. 17.) stumius dictator voverat, eodemque in loco aedem Florae ab Lucio et Marco Publiciis aedilibus constitutam, et Iano templum, quod apud forum olitorium Gaius Duillius struxerat, qui primus rem Romanam prospere mari gessit triumphumque navalem de Poenis meruit. Spei aedes a Germanico sacratur: hanc Atilius voverat eodem bello.

50 Adolescebat interea lex maiestatis. Et Appuleiam Variliam, sororis Augusti neptem, quia probrosis sermonibus divum Augustum ac Tiberium et matrem eius illusisset, Caesarique connexa adulterio teneretur, maiestatis delator arcessebat. De adulterio satis caveri lege Iulia visum: maiestatis crimen distingui Caesar postulavit, damnarique, si qua de Augusto irreligiose dixisset: in se iacta nolle ad cognitionem vocari. Interrogatus a consule quid

---

Neque quod dicunt interpretes, *Liberum* esse *Διόνυσον* et *Liberam τὴν Κόραν*, omnino verum est, sed *Libera* eodem modo respondet *Libero* ut Iuno Iovi, Bellona Marti, Diana Iano, Ops Saturno. Ambobus, Libero et Liberae, persimilis est Ceres, et omnes tres utpote terrae fertilitatem augentes et curantes coluntur. Quapropter Livius commune trium numinum templum recte *aedem* non *aedes* appellat III, 55. *Ut qui tribunis plebis aedilibus iudicibus decemviris nocuisset, eius caput Iovi sacrum esset, familia ad aedem Cereris Liberi Liberaeque venum iret.* Qui in hoc loco nomen *aedem* invitis optimis quibusque codicibus delendum existimavere, ii temere iudicarunt, neque reputaverunt verba legis esse, quae luculente ac sine ellipsibus proferenda erant. Iam vero Capitolium, ingentis magnificentiae opus, in comparationem vocari utique nequit: id enim, quippe sacrum tribus summis Etrusoae religionis numinibus, Iovi Iunoni Minervae, non solum tres cellas sed tria templa sive aedes comprehendebat.

3. *Dullius* M.

6. *in germanico sacratur. hanc iatillius* M; correxit Beroaldus.

de iis censeret, quae de matre eius locuta secus arguere- (a C. 17.) tur, reticuit; dein proximo senatus die illius quoque nomine oravit, ne cui verba in eam quoquo modo habita crimini forent. Liberavitque Appuleiam lege maiestatis: adulterii graviorem poenam deprecatus, ut exemplo maiorum propinquis suis ultra ducentesimum lapidem removeretur, suasit. Adultero Manlio Italia atque Africa interdictum est.

51 De praetore in locum Vipstani Galli, quem mors abstulerat, subrogando certamen incessit. Germanicus atque Drusus (nam etiam tum Romae erant) Haterium Agrippam propinquum Germanici fovebant: contra plerique nitebantur, ut numerus liberorum in candidatis praepolleret, quod lex iubebat. Laetabatur Tiberius, cum inter filios eius et leges senatus disceptaret. Victa est sine dubio lex, sed neque statim et paucis suffragiis, quomodo etiam cum valerent leges vincebantur.

52 Eodem anno coeptum in Africa bellum duce hostium Tacfarinate. Is natione Numida in castris Romanis auxiliaria stipendia meritus, mox desertor, vagos primum et latrociniis suetos ad praedam et raptus congregare, dein more militiae per vexilla et turmas componere, postremo non inconditae turbae sed Musulamiorum dux haberi. Valida ea gens et solitudinibus Africae propinqua, nullo etiam tum urbium cultu, cepit arma, Maurosque accolas in bellum traxit. Dux et his Mazippa. Divisusque exercitus, ut Tacfarinas lectos viros et Romanum in modum armatos castris attineret, disciplina et imperiis suesceret,

---

9. *Vipsanii* vulgo: *Vipstani* Bekkerus, et ita emendandum esse recte iam viderat Hagenbuchius Epistol. epigraph. pag. 228.

23. *Musulamiorum*] *musula maiorum* M.

24. *valide agens* M.

(a C. 17.) Mazippa levi cum copia incendia et caedes et terrorem circumferret. Compulerantque Cinithios, haud spernendam nationem, in eadem, cum Furius Camillus pro consule Africae legionem, et quod sub signis sociorum, in unum conductos ad hostem duxit, modicam manum, si multitudinem Numidarum atque Maurorum spectares: sed nihil aeque cavebatur quam ne bellum metu eluderent. Spe victoriae inducti sunt ut vincerentur. Igitur legio medio, leves cohortes duaeque alae in cornibus locantur. Nec Tacfarinas pugnam detrectavit. Fusi Numidae, multosque post annos Furio nomini partum decus militiae. Nam post illum reciperatorem urbis filiumque eius Camillum penes alias familias imperatoria laus fuerat. Atque hic quem memoramus, bellorum expers habebatur. Eo pronior Tiberius res gestas apud senatum celebravit; et decrevere patres triumphalia insignia, quod Camillo ob modestiam vitae impune fuit.

(a. u. 771.) Sequens annus Tiberium tertio, Germanicum iterum 58
(a C. 18.) consules habuit. Sed eum honorem Germanicus iniit apud urbem Achaiae Nicopolim, quo venerat per Illyricam oram, viso fratre Druso in Delmatia agente, Hadriatici ac mox Ionii maris adversam navigationem perpessus. Igitur paucos dies insumpsit reficiendae classi; simul sinus Actiaca victoria inclutos et sacratas ab Augusto manubias castraque Antonii cum recordatione maiorum suorum adiit. Namque ei, ut memoravi, avunculus Augustus, avus Antonius erant, magnaque illic imago tristium laetorumque. Hinc

---

2. *cnitios* M: *Cinithios* Beroaldus.

6. *sed nihil — metu eluderent*, h. e. nihil aeque a Romanis cavebatur, quam ne Mauri atque Numidae bellum metu detrectarent.

18. *tertio*] num *tertium*?

ventum Athenas, foederique sociae et vetustae urbis da- (a. C. 18.)
tum, ut uno lictore uteretur. Excepere Graeci quaesitissimis honoribus, vetera suorum facta dictaque praeferen-
54 tes, quo plus dignationis adulatio haberet. Petita inde Euboea tramisit Lesbum, ubi Agrippina novissimo partu Iuliam edidit. Tum extrema Asiae, Perinthumque ac Byzantium Thracias urbes, mox Propontidis angustias et os Ponticum intrat, cupidine veteres locos et fama celebratos noscendi; pariterque provincias internis certaminibus aut magistratuum iniuriis fessas refovebat. Atque illum in regressu sacra Samothracum visere nitentem obvii aquilones depulere. Igitur adito Ilio, quaeque ibi varietate fortunae et nostri origine veneranda, relegit Asiam, appellitque Colophona, ut Clarii Apollinis oraculo uteretur. Non femina illic, ut apud Delphos, sed certis e familiis et ferme Mileto accitus sacerdos numerum modo consultantium et nomina audit; tum in specum degressus, hausta fontis arcani aqua, ignarus plerumque litterarum et carminum, edit responsa versibus compositis super rebus, quas quis mente concepit. Et ferebatur Germanico per ambages, ut mos oraculis, maturum exitium cecinisse.
55 At Gnaeus Piso, quo properantius destinata inciperet, civitatem Atheniensium turbido incessu exterritam oratione saeva increpat, oblique Germanicum perstringens; quod contra decus Romani nominis non Athenienses tot cladi-

3. *vetera suorum facta dictaque praeferentes*]. Recte Waltherus: „*Graeci vetera suorum facta dictaque praeferentes* sunt Graeci antiquo more se in excipiendo Germanico gerentes taliaque in honorem eius instituentes, quae antiquitus in honorem insignium virorum institui solebant." Fortasse corona aurea ei donata est, ut Demostheni, et epopsia mysteriorum singulari ratione concessa, ut Demetrio Poliorcetae.

12. *alio quaeque* M: *adito Ilio, quaeque* Vaterus.

(a C. 18.) bus exstinctos, sed colluviem illam nationum comitate nimia coluisset: hos enim esse Mithridatis adversus Sullam, Antonii adversus divum Augustum socios. Etiam vetera obiectabat, quae in Macedones improspere, violenter in suos fecissent, offensus urbi propria quoque ira, quia Theophilum quendam Areo iudicio falsi damnatum precibus suis non concederent. Exin navigatione celeri per Cycladas et compendia maris assequitur Germanicum apud insulam Rhodum, haud nescium quibus insectationibus petitus foret: sed tanta mansuetudine agebat ut, cum orta tempestas raperet in abrupta possetque interitus inimici ad casum referri, miserit triremis, quarum subsidio discrimini eximeretur. Neque tamen mitigatus Piso, et vix diei moram perpessus linquit Germanicum praevenitque. Et postquam Suriam ac legiones attigit, largitione ambitu, infimos manipularium iuvando, cum veteres centuriones, severos tribunos demoveret, locaque eorum clientibus suis vel deterrimo cuique attribueret, desidiam in castris, licentiam in urbibus, vagum ac lascivientem per agros militem sineret, eo usque corruptionis provectus est, ut sermone vulgi parens legionum haberetur. Nec Plancina se intra decora feminis tenebat, sed exercitio equitum, decursibus cohortium interesse, in Agrippinam, in Germanicum contumelias iacere, quibusdam etiam bonorum militum ad mala obsequia promptis, quod haud invito imperatore ea fieri occultus rumor incedebat. Nota haec Germanico: sed praeverti ad Armenios 56
instantior cura fuit. Ambigua gens ea antiquitus hominum ingeniis et situ terrarum, quoniam nostris provinciis late praetenta penitus ad Medos porrigitur; maximisque

---

5. *suos*] *suo* M.

26. *incidebat* M: *incedebat* Lipsius.

28. *et* Pichena: *sed* M.

28. Vulgo *qua*: *quoniam* ex M reposuit Bekkerus.

imperiis interiecti et saepius discordes sunt, adversus Roma- (a C. 18.)
nos odio et in Parthum invidia. Regem illa tempestate non habebant amoto Vonone: sed favor nationis inclinabat in Zenonem Polemonis regis Pontici filium, quod is prima ab infantia instituta et cultum Armeniorum aemulatus, venatu epulis et quae alia barbari celebrant, proceres plebemque iuxta devinxerat. Igitur Germanicus in urbe Artaxata approbantibus nobilibus, circumfusa multitudine insigne regium capiti eius imposuit. Ceteri venerantes regem Artaxiam consalutavere, quod illi vocabulum indiderant ex nomine urbis. At Cappadoces in formam provinciae redacti Quintum Veranium legatum accepere; et quaedam ex regiis tributis deminuta, quo mitius Romanum imperium speraretur. Commagenis Quintus Servaeus praeponitur,
57 tum primum ad ius praetoris translatis. Cunctaque socialia prospere composita non ideo laetum Germanicum habebant ob superbiam Pisonis, qui iussus partem legionum ipse aut per filium in Armeniam ducere utrumque neglexerat. Cyrri demum apud hiberna decumae legionis convenere, firmato vultu, Piso adversus metum, Germanicus,

---

11. *At Cappadoces — ad ius praetoris translatis*] Hoc loco cum superiore I, 76. (*Achaiam ac Macedoniam onera deprecantis levari in praesens proconsulari imperio tradique Caesari placuit.*) comparato, evanescit controversia quaedam inter ea, quae a Tacito I, 14. et a Dione LVIII, 20. narrantur. Nam apud Tacitum Tiberius iure iurando obstringit se numerum duodecim praeturae candidatorum non excessurum: apud Dionem idem anno a. u. 786. quindecim praetores creat, ac tot fere in singulos annos creasse dicitur. Apud Tacitum iurat Tiberius anno a. u. 767., quo Caesarianarum provinciarum numerus hoc quattuor provinciarum incremento nondum auctus erat; ea autem mutatione facta, principem iure iurando suo solvi conveniebat. Haec non perspexit Lipsius in excursu ad Taciti Ann. I, 14.

14. *serva eius* M, sed idem infra III, 13. VI, 7. *Servaeus.*

(a C. 18.) ne minari crederetur; et erat, ut rettuli, clementior. Sed amici accendendis offensionibus callidi intendere vera, aggerere falsa, ipsumque et Plancinam et filios variis modis criminari. Postremo paucis familiarium adhibitis sermo coeptus a Caesare, qualem ira et dissimulatio gignit: responsum a Pisone precibus contumacibus; discesseruntque apertis odiis. Postque rarus in tribunali Caesaris Piso, et si quando assideret, atrox ac dissentire manifestus. Vox quoque eius audita est in convivio, cum apud regem Nabataeorum coronae aureae magno pondere Caesari et Agrippinae, leves Pisoni et ceteris offerrentur, principis Romani, non Parthi regis filio eas epulas dari; abiecitque simul coronam, et multa in luxum addidit, quae Germanico, quanquam acerba, tolerabantur tamen. Inter 58
quae ab rege Parthorum Artabano legati venere. Miserat amicitiam ac foedus memoraturos, et cupere renovari dextras, daturumque honori Germanici ut ripam Euphratis accederet; petere interim, ne Vonones in Suria haberetur, neu proceres gentium propinquis nuntiis ad discordias traheret. Ad ea Germanicus de societate Romanorum Parthorumque magnifice, de adventu regis et cultu sui cum decore ac modestia respondit. Vonones Pompeiopolim Ciliciae maritimam urbem amotus est. Datum id non modo precibus Artabani sed contumeliae Pisonis, cui gratissimus erat ob plurima officia et dona, quibus Plancinam devinxerat.

(a. u. 772.) Marco Silano Lucio Norbano consulibus Germanicus 59
(a C. 19.) Aegyptum proficiscitur cognoscendae antiquitatis. Sed cura

---

6. *discesserantque* M.

7. *opertis* M : *apertis* Lipsius.

27. *cognoscendae antiquitatis*] Si finis, quem quis sequitur, tanquam causa, cur aliquid suscipiatur, cogitatur, genitivus ad finem designandum potest adhiberi. Familiaris est Tacito haec notionum permutatio. Conf. III, 9. 27. 41. VI, 30. XIII, 11. Histor. IV, 25. 42.

provinciae praetendebatur, levavitque apertis horreis pretia frugum; multaque in vulgus grata usurpavit: sine milite incedere, pedibus intectis et pari cum Graecis amictu, Publii Scipionis aemulatione, quem eadem factitavisse apud Siciliam, quamvis flagrante adhuc Poenorum bello, accepimus. Tiberius cultu habituque eius lenibus verbis perstricto, acerrime increpuit quod contra instituta Augusti non sponte principis Alexandriam introisset. Nam Augustus inter alia dominationis arcana, vetitis nisi permissu ingredi senatoribus aut equitibus Romanis illustribus, seposuit Aegyptum, ne fame urgeret Italiam, quisquis eam provinciam claustraque terrae ac maris, quamvis levi praesidio adversum ingentes exercitus, insedisset. (a C. 19.)

60 Sed Germanicus nondum comperto profectionem eam incusari, Nilo subvehebatur, orsus oppido a Canopo. Condidere id Spartani ob sepultum illic rectorem navis Canopum, qua tempestate Menelaus Graeciam repetens diversum ad mare terramque Libyam deiectus. Inde proximum amnis os dicatum Herculi, quem indigenae ortum apud se et antiquissimum perhibent, eosque qui postea pari virtute fuerint, in cognomentum eius adscitos; mox visit veterum Thebarum magna vestigia. Et manebant structis molibus litterae Aegyptiae, priorem opulentiam complexae; iussusque e senioribus sacerdotum patrium sermonem interpretari, referebat habitasse quondam septingenta milia aetate militari, atque eo cum exercitu regem Rhamsen Libya Aethiopia Medisque et Persis et Bactriano ac Scytha potitum; quasque terras Suri Armeniique et contigui Cappadoces colunt, inde Bithynum hinc Lycium ad mare, imperio tenuisse. Legebantur et indicta gentibus tributa, pondus argenti et

18. *delectus* M: *deiectus* I. Gronovius.
27. *pactriano* M, et mox p. 110, 2. *epur.*
29. *lycum* M.

(a C. 19.) auri, numerus armorum equorumque, et dona templis ebur atque odores, quasque copias frumenti et omnium utensilium quaeque natio penderet, haud minus magnifica quam nunc vi Parthorum aut potentia Romana iubentur. Ceterum Germanicus aliis quoque miraculis intendit animum; 61 quorum praecipua fuere Memnonis saxea effigies, ubi radiis solis icta est, vocalem sonum reddens; disiectasque inter et vix pervias arenas instar montium eductae Pyramides certamine et opibus regum; lacusque effossa humo, superfluentis Nili receptacula; atque alibi angustiae et profunda altitudo, nullis inquirentium spatiis penetrabilis. Exin ventum Elephantinen ac Syenen, claustra olim Romani imperii, quod nunc rubrum ad mare patescit.

62 Dum ea aestas Germanico plures per provincias transigitur, haud leve decus Drusus quaesivit illiciens Germanos ad discordias, utque fracto iam Maroboduo usque in exitium insisteretur. Erat inter Gotones nobilis iuvenis nomine Catualda, profugus olim vi Marobodui, et tunc dubiis rebus eius ultionem ausus. Is valida manu fines Marcomannorum ingreditur, corruptisque primoribus ad societatem irrumpit regiam castellumque iuxta situm. Veteres illic Suevorum praedae, et nostris e provinciis lixae ac negotiatores reperti, quos ius commercii, dein cupido augendi pecuniam, postremum oblivio patriae suis quemque ab sedibus hostilem in agrum transtulerat. Maroboduo 63 undique deserto non aliud subsidium quam misericordia Caesaris fuit. Transgressus Danubium, qua Noricam provinciam praefluit, scripsit Tiberio, non ut profugus aut supplex, sed ex memoria prioris fortunae: nam multis nationibus clarissimum quondam regem ad se vocantibus,

---

20. *marcomanorum* M.

25. *transtulat* M: *transtulerat* Ernestius.

27. *danuvium* hic et extremo capite M.

Romanam amicitiam praetulisse. Responsum a Caesare (a C. 19.) tutam ei honoratamque sedem in Italia fore, si maneret: sin rebus eius aliud conduceret, abiturum fide qua venisset. Ceterum apud senatum disseruit non Philippum Atheniensibus, non Pyrrhum aut Antiochum populo Romano perinde metuendos fuisse. Exstat oratio, qua magnitudinem viri, violentiam subiectarum ei gentium, et quam propinquus Italiae hostis, suaque in destruendo eo consilia extulit. Et Maroboduus quidem Ravennae habitus, si quando insolescerent Suevi, quasi rediturus in regnum ostentabatur. Sed non excessit Italia per duodeviginti annos, consenuitque multum imminuta claritate ob nimiam vivendi cupidinem. Idem Catualdae casus, neque aliud perfugium. Pulsus haud multo post Hermundurorum opibus et Vibilio duce, receptusque Forum Iulium Narbonensis Galliae coloniam mittitur. Barbari utrumque comitati ne quietas provincias immixti turbarent, Danubium ultra inter flumina Marum et Cusum locantur, dato rege Vannio gentis Quadorum.

64 Simul nuntiato regem Artaxiam Armeniis a Germanico datum, decrevere patres, ut Germanicus atque Drusus ovantes urbem introirent. Structi et arcus circum latera templi Martis ultoris cum effigie Caesarum, laetiore Tiberio, quia pacem sapientia firmaverat, quam si bellum per acies confecisset. Igitur Rhescuporim quoque, Thraeciae regem,

---

2. *si*] *ne si* M; *ne* delendum recte suasit Rhenanus.

10. *reditus* M: *rediturus* Rhenanus.

14 *Vibilio*] Infra XII, 29. libri *Vibillius* exhibent. Si Romanu esset, etiam posteriori loco formam una semivocali instructam ego vindicarem: nam a Vibio fit Vibilius, ut a Quinctio Quinctilius, a Publio Publilius, a Terentio *Terentilius*, quam formam pro corrupta *Terentillus* Livio restituit Niebuhrius Histor. Rom. t. II. p. 313. n. 634. — Pro *duce* Mediceus scriptum habet *duice*.

19. *artaxian* M.

(a C. 19.) astu adgreditur. Omnem eam nationem Rhoemetalces tenuerat; quo defuncto Augustus partem Thraecum Rhescuporidi fratri eius, partem filio Cotyi permisit. In ea divisione arva et urbes et vicina Graecis Cotyi, quod incultum ferox adnexum hostibus, Rhescuporidi cessit; ipsorumque regum ingenia, illi mite et amoenum, huic atrox avidum et societatis impatiens erat. Sed primo subdola concordia egere: mox Rhescuporis egredi fines, vertere in se Cotyi data, et resistenti vim facere, cunctanter sub Augusto, quem auctorem utriusque regni, si sperneretur, vindicem metuebat. Enimvero audita mutatione principis immittere latronum globos, exscindere castella, causas bello. Nihil aeque Tiberium anxium habebat, 65
quam ne composita turbarentur. Deligit centurionem qui nuntiaret regibus, ne armis disceptarent; statimque a Cotye dimissa sunt quae paraverat auxilia. Rhescuporis ficta modestia postulat, eundem in locum coiretur: posse de controversiis colloquio transigi. Nec diu dubitatum de tempore loco dein condicionibus, cum alter facilitate alter fraude cuncta inter se concederent acciperentque. Rhescuporis sanciendo, ut dictitabat, foederi convivium adiicit, tractaque in multam noctem laetitia per epulas ac vinolentiam incautum Cotyn et, postquam dolum intellexerat, sacra regni, eiusdem familiae deos et hospitalis mensas obtestantem catenis onerat. Thraeciaque omni potitus scripsit ad Tiberium structas sibi insidias, praeventum insidiatorem; simul bellum adversus Bastarnas Scythasque praetendens novis peditum et equitum copiis sese firmabat. Molliter rescriptum, si fraus abesset, posse eum innocentiae fidere; ceterum neque se neque senatum nisi cognita causa ius et iniuriam discreturos: proinde tradito Cotye

---

21. *adicit* ex (M) Bekkerus.

66 veniret transferretque invidiam criminis. Eas litteras La- (a C. 19.) tinius Pandus pro praetore Moesiae cum militibus, quis Cotys traderetur, in Thraeciam misit. Rhescuporis inter metum et iram cunctatus maluit patrati quam incepti facinoris reus esse: occidi Cotyn iubet, mortemque sponte sumptam ementitur. Nec tamen Caesar placitas semel artes mutavit, sed defuncto Pando, quem sibi infensum Rhescuporis arguebat, Pomponium Flaccum veterem stipendiis et arta cum rege amicitia, eoque accommodatiorem

67 ad fallendum, ob id maxime Moesiae praefecit. Flaccus in Thraeciam transgressus per ingentia promissa quamvis ambiguum et scelera sua reputantem perpulit, ut praesidia Romana intraret. Circumdata hinc regi specie honoris valida manus; tribunique et centuriones monendo suadendo et, quanto longius abscedebatur, apertiore custodia, postremo gnarum necessitatis in urbem traxere. Accusatus in senatu ab uxore Cotyis damnatur, ut procul regno teneretur.' Thraecia in Rhoemetalcen filium, quem paternis consiliis adversatum constabat, inque liberos Cotyis dividitur; iisque nondum adultis Trebellienus Rufus praetura functus datur, qui regnum interim tractaret, exemplo quo maiores Marcum Lepidum Ptolemaei liberis tutorem in Aegyptum miserant. Rhescuporis Alexandriam devectus, atque illic fugam tentans, an ficto crimine, interficitur.

68 Per idem tempus Vonones, quem amotum in Ciliciam memoravi, corruptis custodibus effugere ad Armenios inde in Albanos Heniochosque et consanguineum sibi regem

---

7. *Pando*] *padusa* M.
17. et 19. *cotys* M.
20. *trebellenus* M; incorruptam nominis formam servavit M infra III, 38. VI, 39.

(a C. 19.) Scytharum conatus est. Specie venandi omissis maritimis locis avia saltuum petiit; mox pernicitate equi ad amnem Pyramum contendit, cuius pontes accolae ruperant audita regis fuga, neque vado penetrari poterat. Igitur in ripa fluminis a Vibio Frontone praefecto equitum vincitur; mox Remmius evocatus, priori custodiae regis appositus, quasi per iram, gladio eum transigit. Unde maior fides conscientia sceleris et metu indicii mortem Vononi illatam.

At Germanicus Aegypto remeans cuncta, quae apud 69
legiones aut urbes iusserat, abolita vel in contrarium versa cognoscit. Hinc graves in Pisonem contumeliae; nec minus acerba, quae ab illo in Caesarem tentabantur. Dein Piso abire Suria statuit. Mox adversa Germanici valitudine detentus, ubi recreatum accepit, votaque pro incolumitate solvebantur, admotas hostias, sacrificalem apparatum, festam Antiochensium plebem, per lictores proturbat. Tum Seleuciam digreditur, opperiens aegritudinem, quae rursum Germanico acciderat. Saevam vim morbi augebat persuasio veneni a Pisone accepti; et reperiebantur solo ac parietibus erutae humanorum corporum reliquiae, carmina et devotiones, et nomen Germanici plumbeis tabulis insculptum, semusti cineres ac tabo obliti, aliaque maleficia, quis creditur animas numinibus infernis sacrari. Simul missi a Pisone incusabantur ut valitudinis adversa rimantes. Ea Germanico haud minus ira quam per me- 70

---

18. *digreditur*, h. e. e Germanici vicinia discedit. Germanicus prope Antiochiam Epidaphnae aegrotabat. Vide II, 83.

23. *tabe* M: *tabo* Lipsius, cuius coniecturam iure probavit Waltherus. *malefica* M: *maleficia* Beroaldus.

tum accepta. Si limen obsideretur, si effundendus spiritus (a C. 19.) sub oculis inimicorum foret, quid deinde miserrimae coniugi, quid infantibus liberis eventurum? lenta videri veneficia: festinare et urgere ut provinciam, ut legiones solus habeat. Sed non usque eo defectum Germanicum, neque praemia caedis apud interfectorem mansura. Componit epistulas, quis amicitiam ei renuntiabat. Addunt plerique iussum provincia decedere. Nec Piso moratus ultra navis solvit, moderabaturque cursui, quo propius regrederetur, si mors Germanici Suriam aperuisset.

71 Caesar paullisper ad spem erectus, dein fesso corpore, ubi finis aderat, assistentes amicos in hunc modum alloquitur. „Si fato concederem, iustus mihi dolor etiam adversus deos esset, quod me parentibus liberis patriae intra iuventam praematuro exitu raperent. Nunc scelere Pisonis et Plancinae interceptus ultimas preces pectoribus vestris relinquo: referatis patri ac fratri, quibus acerbitatibus dilaceratus, quibus insidiis circumventus miserrimam vitam pessima morte finierim. Si quos spes meae, si quos propinquus sanguis, etiam quos invidia erga viventem movebat, illacrimabunt quondam florentem et tot bellorum superstitem muliebri fraude cecidisse. Erit vobis locus querendi apud senatum, invocandi leges. Non hoc praecipuum amicorum munus est, prosequi defunctum ignavo questu, sed quae voluerit meminisse, quae mandaverit exsequi. Flebunt Germanicum etiam ignoti: vindicabitis vos, si me potius quam fortunam meam fovebatis. Ostendite populo Romano divi Augusti neptem eandemque coniugem meam; numerate

9. *moderabaturque*] „*que* h. l. commode capias adversative, pro *sed*.“ Ernestius. Adversandi vis non inest in coniunctione sed in ipsa verbi notione.

19. *propinquos* M.

(a C. 19.) sex liberos. Misericordia cum accusantibus erit; fingentibusque scelesta mandata aut non credent homines, aut non ignoscent." Iuravere amici, dextram morientis contingentes, spiritum ante quam ultionem amissuros. Tum ad 72 uxorem versus per memoriam sui, per communes liberos oravit, exueret ferociam, saevienti fortunae submitteret animum, neu regressa in urbem aemulatione potentiae validiores irritaret. Haec palam, et alia secreto, per quae ostendere credebatur metum ex Tiberio. Neque multo post exstinguitur ingenti luctu provinciae et circumiacentium populorum. Indoluere exterae nationes regesque: tanta illi comitas in socios, mansuetudo in hostes; visuque et auditu iuxta venerabilis, cum magnitudinem et gravitatem summae fortunae retineret, invidiam et adrogantiam effugerat. Funus sine imaginibus et pompa, per 73 laudes ac memoriam virtutum eius celebre fuit. Et erant qui formam aetatem genus mortis, ob propinquitatem etiam locorum in quibus interiit, magni Alexandri fatis adaequarent. Nam utrumque corpore decoro, genere insigni, haud multum triginta annos egressum, suorum insidiis, externas inter gentes occidisse: sed hunc mitem erga amicos, modicum voluptatum, uno matrimonio, certis liberis egisse, neque minus praeliatorem, etiamsi temeritas abfuerit praepeditusque sit perculsas tot victoriis Germanias servitio premere. Quodsi solus arbiter rerum, si iure et nomine regio fuisset, tanto promptius assecuturum gloriam militiae, quantum clementia temperantia ceteris bonis artibus praestitisset. Corpus antequam cremaretur nudatum in foro Antiochensium, qui locus sepulturae de-

---

29. *qui locus sepulturae destinabatur*] Germanicus in foro Antiochensium sepultus dicitur, quia ibi *κενοτάφιον* ei exstructum

stinabatur, praetuleritne veneficii signa, parum constitit. (a C. 19.)
Nam ut quis misericordia in Germanicum et praesumpta suspicione aut favore in Pisonem pronior, diversi interpretabantur.

74 Consultatum inde inter legatos quique alii senatorum
aderant, quisnam Suriae praeficeretur. Et ceteris modice
nisis, inter Vibium Marsum et Gnaeum Sentium diu
quaesitum: dein Marsus seniori et acrius tendenti Sentio
concessit. Isque infamem veneficiis ea in provincia et
Plancinae percaram, nomine Martinam, in urbem misit,
postulantibus Vitellio ac Veranio ceterisque, qui crimina
et accusationem tanquam adversus receptos iam reos in-
75 struebant. At Agrippina, quanquam defessa luctu et corpore aegro, omnium tamen quae ultionem morarentur intolerans, ascendit classem cum cineribus Germanici et liberis, miserantibus cunctis quod femina nobilitate princeps, pulcherrimo modo matrimonio, inter venerantis gratantisque aspici solita, tunc feralis reliquias sinu ferret, incerta ultionis, anxia sui et infelici fecunditate fortunae totiens obnoxia. Pisonem interim apud Coum insulam

---

erat. Conf infra c. 83. *Sepulcrum Antiochiae, ubi crematus, tribunal Epidaphnae, quo in loco vitam finierat.* Cineres mariti Romam secum tulit Agrippina ibique condidit, III, 1. 4.

3. *interpretantur* M: *interpretabantur* Beroaldus. — Nuper Waltherus Medicei scripturam defendere conatus est referendo verbum *interpretantur* ad scriptores, qui Germanici Tiberiique aevo eam rem commemoraverunt. Sed Tacitum haec non de rerum scriptoribus sed de amicis et comitibus Germanici ac Pisonis intelligi velle cum sententiarum nexus tum praecedens *constitit* declarat.

6. *modice nisis*] *modicensis* M; correxit Beroaldus.

17. *venerantes* M.

(a C. 19.) nuntius assequitur excessisse Germanicum. Quo intemperanter accepto caedit victimas, adit templa, neque ipse gaudium moderans, et magis insolescente Plancina, quae luctum amissae sororis tum primum laeto cultu mutavit. Affluebant centuriones, monebantque prompta illi legionum 76 studia: repeteret provinciam non iure ablatam et vacuam. Igitur quid agendum consultanti Marcus Piso filius properandum in urbem censebat: nihil adhuc inexpiabile admissum, neque suspiciones imbecillas aut inania famae pertimescenda. Discordiam erga Germanicum odio fortasse dignam, non poena; et ademptione provinciae satisfactum inimicis. Quodsi regrederetur obsistente Sentio, civile bellum incipi; nec duraturos in partibus centuriones militesque, apud quos recens imperatoris sui memoria et penitus infixus in Caesares amor praevaleret. Contra Do- 77 mitius Celer, ex intima eius amicitia, disseruit, utendum eventu. Pisonem, non Sentium Suriae praepositum; huic fasces et ius praetoris, huic legiones datas. Si quid hostile ingruat, quem iustius arma oppositurum * qui legati auctoritatem et propria mandata acceperit? Relinquendum etiam rumoribus tempus quo senescant: plerumque innocentes recenti invidiae impares. At si teneat exercitum, augeat vires, multa quae provideri non possint, fortuito in melius casura. „An festinamus cum Germanici cineribus appellere, ut te inauditum et indefensum planctus Agrippinae ac vulgus imperitum primo rumore rapiant?

---

6. *non*] *con* M.

19. Post *oppositurum* pronomen *eo* vel simile videtur intercidisse. Pichena interrogativam *quem* commutavit particula *quam*, sed vereor ne eiusmodi correctione vulnus magis obtegatur quam persanetur.

Est tibi Augustae conscientia, est Caesaris favor, sed in occulto; et perisse Germanicum nulli iactantius maerent (a C. 19.)
78 quam qui maxime laetantur." Haud magna mole Piso promptus fer[illegible]ibus in sententiam trahitur; missisque ad Tiberium epistulis incusat Germanicum luxus et superbiae; seque pulsum, ut locus rebus novis patefieret, curam exercitus eadem fide qua tenuerit repetivisse. Simul Domitium impositum triremi vitare littorum oram, praeterque insulas lato mari pergere in Suriam iubet. Concurrentes desertores per manipulos componit, armat lixas, traiectisque in continentem navibus vexillum tironum in Suriam euntium intercipit. Regulis Cilicum, ut se auxiliis iuvarent, scribit, haud ignavo ad ministeria belli iuvene Pisone,
79 quanquam suscipiendum bellum abnuisset. Igitur oram Lyciae ac Pampyhliae praelegentes, obviis navibus quae Agrippinam vehebant, utrinque infensi arma primo expediere: dein mutua formidine non ultra iurgium processum est, Marsusque Vibius nuntiavit Pisoni, Romam ad dicendam causam veniret. Ille eludens respondit affuturum, ubi praetor, qui de veneficiis quaereret, reo atque accusatoribus diem praedixisset. Interim Domitius Laodiciam urbem Suriae appulsus, cum hiberna sextae legionis peteret, quod eam maxime novis consiliis idoneam rebatur, a Pacuvio legato praevenitur. Id Sentius Pisoni per litteras aperit monetque, ne castra corruptoribus, ne pro-

---

18 *Vibius*] *vibimus* M, unde *Vibinus* Beroaldus.

20. *praetor, qui de veneficiis quaereret*] Actio veneficii non a praetore in foro, ut libera civitate, sed apud patres praesente principe tractabatur. Piso igitur dum haec iactat eludens probe sciebat a praetore illam actionem sibi intendi non posse. Ita huius loci sensum acute explicuit Walchius ad Agri[illegible] i. p. 158.

21. *Laodiciam* ex M. dedit Bekkerus: vulg. *[illegible]diceam.*

(a C. 19.) vinciam bello tentet; quosque Germanici memores aut inimicis eius adversos cognoverat, contrahit, magnitudinem imperatoris identidem ingerens, et rem publicam armis peti; ducitque validam manum et praelio paratam. 80 Nec Piso, quanquam coepta secus cadebant, omisit tutissima e praesentibus, sed castellum Ciliciae munitum admodum, cui nomen Celendris, occupat. Nam admixtis desertoribus et tirone nuper intercepto suisque et Plancinae servitiis auxilia Cilicum, quae reguli miserant, in numerum legionis composuerat. Caesarisque se legatum testabatur provincia, quam is dedisset, arceri non a legionibus (earum quippe accitu venire) sed a Sentio privatum odium falsis criminibus tegente. Consisterent in acie, non pugnaturis militibus, ubi Pisonem ab ipsis parentem quondam appellatum, si iure ageretur, potiorem, si armis, non invalidum vidissent. Tum pro munimentis castelli manipulos explicat, colle arduo et derupto; nam cetera mari cinguntur. Contra veterani ordinibus ac subsidiis instructi; hinc militum, inde locorum asperitas: sed non animus, non spes, ne tela quidem nisi agrestia ad subitum usum properata. Ut venere in manus, non ultra dubitatum, quam dum Romanae cohortes in aequum eniterentur. Vertunt terga Cilices seque castello claudunt. 81 Interim Piso classem haud procul opperientem appugnare frustra tentavit; regres-

---

10. *provinciam* M.

20. *aut* M: *ad* Beroaldus.

24. *appugnare*] Perapte Tacitus hoc verbo ei, ut videtur, proprio usus est, ut significaret pugnam non reapse et serio commissam sed experiendi gratia tentatam. Conf. IV, 48 *Igitur hostes incuria eorum comperta duo agmina parant, quorum altero populatores invaderentur, alii castra Romana appugnarent, non spe capiendi, sed ut clamore telis suo quisque periculo intentus*

susque et pro muris, modo semet afflictando, modo singulos nomine ciens, praemiis vocans, seditionem coeptabat; (a C. 19.) adeoque commoverat, ut signifer legionis sextae signum ad eum transtulerit. Tum Sentius occanere cornua tubasque, et peti aggerem, erigi scalas iussit, ac promptissimum quemque succedere, alios tormentis hastas saxa et faces ingerere. Tandem victa pertinacia Piso oravit uti traditis armis maneret in castello, dum Caesar, cui Suriam permitteret, consulitur. Non receptae condiciones, nec aliud quam naves et tutum in urbem iter concessum est.

82 At Romae, postquam Germanici valitudo percrebuit, cunctaque ut ex longinquo aucta in deterius afferebantur, dolor ira, et erumpebant questus. Ideo nimirum in extremas terras relegatum, ideo Pisoni permissam provinciam; hoc egisse secretos Augustae cum Plancina sermones. Vera prorsus de Druso seniores locutos: displicere regnantibus civilia filiorum ingenia, neque ob aliud interceptos, quam quia populum Romanum aequo iure complecti reddita libertate agitaverint. Hos vulgi sermones audita mors adeo incendit, ut ante edictum magistratuum, ante senatus consultum sumpto iustitio desererentur fora, clauderentur domus. Passim silentia et gemitus, nihil compositum in ostentationem; et quanquam neque insignibus lugentium abstinerent, altius animis maerebant. Forte negotiatores, vivente adhuc Germanico Suria egressi, laetiora de valitudine eius attulere. Statim credita, statim vulgata

---

sonorem alterius praelii non acciperet. XV, 13. *Eoque intentius Vologeses premere obsessos, modo vallum legionum modo castellum, quo imbellis aetas defendebatur, appugnare, propius incedens quam mos Parthis, si ea temeritate hostem in praelium eliceret.*

12. *cunctique* M, erasis verbi *adferebantur* litteris extremis: *cunctaque* Beroaldus.

(a C. 19.) sunt. Ut quisque obvius, quamvis leviter audita in alios, atque illi in plures cumulata gaudio transferunt. Cursant per urbem, moliuntur templorum fores. Iuvit credulitatem nox et promptior inter tenebras affirmatio. Nec obstitit falsis Tiberius, donec tempore ac spatio vanescerent. Et populus quasi rursum ereptum acrius doluit.

83 Honores, ut quis amore in Germanicum aut ingenio validus, reperti decretique: ut nomen eius Saliari carmine caneretur; sedes curules sacerdotum Augustalium locis, superque eas querceae coronae statuerentur; ludos circenses eburna effigies praeiret; neve quis flamen aut augur in locum Germanici, nisi gentis Iuliae, crearetur. Arcus additi Romae et apud ripam Rheni, et in monte Suriae Amano, cum inscriptione rerum gestarum ac mortem ob rem publicam obisse. Sepulcrum Antiochiae, ubi crematus, tribunal Epidaphnae, quo in loco vitam finierat. Statuarum locorumve, in quis colerentur, haud facile quis numerum inierit. Cum censeretur clipeus auro et magnitudine insignis inter auctores eloquentiae, asseveravit Tiberius solitum paremque ceteris dicaturum: neque enim eloquentiam fortuna discerni, et satis illustre, si veteres inter scriptores haberetur. Equester ordo cuneum Germanici appellavit, qui iuniorum dicebatur, instituitque, uti turmae idibus Iuliis imaginem eius sequerentur. Pleraque manent: quaedam statim omissa sunt, aut vetustas oblitteravit.

84 Ceterum recenti adhuc maestitia soror Germanici Livia, nupta Druso, duos virilis sexus simul enixa est.

---

3. *templores flores* M; correxit Beroaldus.

5. *falsi* M: *falsis* Beroaldus.

18. *clipeos* M.

19. *adseravit* M: *adseveravit* Iac. Gronovius.

27. *virilis*] *viriles* I. Gronovius in Mediceo invenit, sed nihil inde enotavit Furia.

Quod rarum laetumque etiam modicis penatibus, tanto (a C. 19.)
gaudio principem affecit, ut non temperaverit quin iactaret apud patres nulli ante Romanorum eiusdem fastigii viro geminam stirpem editam. Nam cuncta, etiam fortuita, ad gloriam vertebat. Sed populo tali in tempore id quoque dolorem tulit, tanquam auctus liberis Drusus domum Germanici magis urgeret.

85 Eodem anno gravibus senatus decretis libido feminarum coercita, cautumque ne questum corpore faceret, cui avus aut pater aut maritus eques Romanus fuisset. Nam Vistilia praetoria familia genita licentiam stupri apud aediles vulgaverat, more inter veteres recepto, qui satis poenarum adversum impudicas in ipsa professione flagitii credebant. Exactum et a Titidio Labeone Vistiliae marito, cur in uxore delicti manifesta ultionem legis omisisset? Atque illo praetendente sexaginta dies ad consultandum datos necdum praeterisse, satis visum de Vistilia statuere; eaque in insulam Seriphon abdita est. Actum et de sacris Aegyptiis Iudaicisque pellendis; factumque patrum consultum, ut quattuor milia libertini generis, ea superstitione infecta, quis idonea aetas, in insulam Sardiniam veherentur coercendis illic latrociniis et, si ob gravitatem caeli interissent, vile damnum; ceteri cederent Italia, nisi cer-
86 tam ante diem profanos ritus exuissent. Post quae rettulit Caesar capiendam virginem in locum Occiae, quae septem et quinquaginta per annos summa sanctimonia Vestalibus sacris praesederat: egitque grates Fonteio Agrippae et Domitio Pollioni, quod offerendo filias de officio in rem

---

14. *axacta* M. *exactum* Vertranius — *Exactum est cum opprobrio quaesitum.*

28. *Domitio*] *comicio* M.

(a C. 19.) publicam certarent. Praelata est Pollionis filia non ob aliud, quam quod mater eius in eodem coniugio manebat: nam Agrippa discidio domum imminuerat. Et Caesar quamvis posthabitam decies sestertii dote solatus est. Saevitiam annonae incusante plebe, statuit frumento 87 pretium, quod emptor penderet, binosque nummos se additurum negotiatoribus in singulos modios. Neque tamen ob ea parentis patriae delatum et antea vocabulum assumpsit acerbeque increpuit eos, qui divinas occupationes ipsumque dominum dixerant. Unde angusta et lubrica oratio sub principe, qui libertatem metuebat, adulationem oderat.

Reperio apud scriptores senatoresque eorundem tempo- 88 rum Adgandestrii principis Chattorum lectas in senatu litteras, quibus mortem Arminii promittebat, si patrandae neci venenum mitteretur; responsumque esse non fraude neque occultis, sed palam et armatum populum Romanum hostes suos ulcisci. Qua gloria aequabat se Tiberius priscis imperatoribus, qui venenum in Pyrrhum regem vetuerant prodiderantque. Ceterum Arminius abscedentibus Romanis, et pulso Maroboduo regnum affectans libertatem popularium adversam habuit, petitusque armis, cum varia fortuna certaret, dolo propinquorum cecidit, liberator haud dubie Germaniae, et qui non primordia populi Romani sicut alii reges ducesque, sed florentissimum imperium lacessierit, praeliis ambiguus, bello non victus.

---

16. *responsum* M: *responsumque* Bekkerus. — Aut Bekkeri coniectura adoptanda est aut delendus infinitivus *esse*.

26. *praeliis ambiguus, bello non victus*] Multo minor laus est, quam Pyrrho tribuit Livius: *Pyrrhus unicus bellandi artifex, magisque in praelio quam in bello bonus.* Conf. Niebuhrius in Historia Rom. III p. 539.

Septem et triginta annos vitae, duodecim potentiae explevit, caniturque adhuc barbaras apud gentes, Graecorum annalibus ignotus, qui sua tantum mirantur, Romanis haud perinde celebris, dum vetera extollimus, recentium incuriosi. (a C. 19.)

LIBER TERTIUS.

Breviarium. Agrippina cum Germanici reliquiis Brundisium, inde Romam pervenit. Eae tumulo Augusti illatae, et funus ductum. Drusus in Illyricum redit. Gnaeus Piso cum Romam redisset, veneni et maiestatis postulatus. Dicta causa cum omnia infensa et infesta experiretur, manus sibi affert. Tacfarinas bellum in Africa renovat; quod opprimitur a Lucio Apronio proconsule. Lepida Aemilia adulterii et veneni defertur damnaturque. Papia Poppaea lex ad id tempus asperius exercita mollitur a Tiberio et nexus eius exsolvuntur. Iterum Africam incurrit Tacfarinas; cui tutandae Iunius Blaesus deligitur. Equites aliquot Romani maiestatis damnantur. Galliae rebellant ducibus Iulio Sacroviro et Iulio Floro. Infeliciter, quia a legionibus Germanicis copiae earum caesae, et ipsae ad vetus iugum retractae. Gaius Lutorius eques maiestatis damnatus in carcere exanimatus est. Cura luxus coercendi coepta et omissa. Drusus tribuniciam potestatem accipit. Flamen Dialis vetitus provinciam sortiri. Asyla Graecorum lustrata et repurgata. Gaius Silanus repetundarum et maiestatis damnatus. Tacfarinatem Iunius proturbat et fratrem eius capit. Iuniae illustris feminae mors et funus.

Haec triennio gesta Marco Valerio et Marco Aurelio, Tiberio imperatore quartum et Druso Nerone secundum, Gaio Sulpicio et Decimo Haterio consulibus.

Nihil intermissa navigatione hiberni maris Agrippina Cor- (a. u. 773.)
cyram insulam advehitur, littora Calabriae contra sitam. (a C. 20.)

(a C. 20.) Illic paucos dies componendo animo insumit, violenta luctu et nescia tolerandi. Interim adventu eius audito intimus quisque amicorum et plerique militares, ut quique sub Germanico stipendia fecerant, multique etiam ignoti vicinis e municipiis, pars officium in principem rati, plures illos secuti, ruere ad oppidum Brundisium, quod naviganti celerrimum fidissimumque appulsu erat. Atque ubi primum ex alto visa classis, complentur non modo portus et proxima maris, sed moenia ac tecta, quaque longissime prospectari poterat, maerentium turba et rogitantium inter se, silentione an voce aliqua egredientem exciperent? Neque satis constabat quid pro tempore foret, cum classis paulatim successit, non alacri, ut assolet, remigio, sed cunctis ad tristitiam compositis. Postquam duobus cum liberis, feralem urnam tenens, egressa navi defixit oculos, idem omnium gemitus; neque discerneres proximos alienos, virorum feminarumve planctus, nisi quod comitatum Agrippinae longo maerore fessum obvii et recentes in dolore anteibant. Miserat duas praetorias cohortes Caesar, 2
addito ut magistratus Calabriae Apulique et Campani suprema erga memoriam filii sui munera fungerentur. Igitur tribunorum centurionumque humeris cineres portabantur;

---

3. *cuique* M: *quique* Beroaldus.

7. *adpulsum* M: *adpulsu* Beroaldus.

9. *proxima maris* sunt proxima maris loca, quae una cum portu cymbis ac navigiis occurrentium complebantur: pro locis mari proximis accepit Waltherus.

15. *defixit oculos* h. e. in terram demisit oculos, sed additamentum hoc *in terram* omitti potuit, quia per praepositionem verbi compositi satis indicatum est. Alia est ratio loci in Histor. IV, 72. *fixis in terram oculis:* nam cum hic absit praepositio, accusativus *in terram* suppleri non potuit.

praecedebant incompta signa, versi fasces; atque ubi colonias transgrederentur, atrata plebes, trabeati equites pro opibus loci vestem odores aliaque funerum solennia cremabant. Etiam quorum diversa oppida, tamen obvii et victimas atque aras dis manibus statuentes lacrimis et conclamationibus dolorem testabantur. Drusus Tarracinam progressus est cum Claudio fratre liberisque Germanici, qui in urbe fuerant. Consules Marcus Valerius et Gaius Aurelius (iam enim magistratum occeperant) et senatus (a C. 20.)

---

6. *tarricinam* M.

9. *iam enim magistratum occeperant*] Quam religiose Tacitus in componendis his libris annorum seriem (quippe *annales* esse eos volebat) secutus sit, prae ceteris tertii libri initium ostendit. Nam postquam de Agrippinae navigatione narratio sub finem libri secundi (II, 79.) abrupta, et in relicuis eius libri capitibus longe diversa, quae eodem anno evenere, enarrata sunt, in novi libri primordio exponit, quem in locum (in Corcyram) novo anno ineunte Agrippina venerit: nam hunc librum a novi anni rebus incipere et per se est versimile et ex his indiciis certo colligitur. Germanicus mortuus est mense Novembri vel paulo prius, ut patet ex Sueton. Calig. c. 6. *Sed ut demum fato functum* (Germanicum) *palam* (Romae) *factum est, non solatiis ullis, non edictis inhiberi luctus publicus potuit, duravitque etiam per festos Decembris mensis dies.* Agrippina autem ad mariti corpus rite comburendum, ad colligendas res proficiscenti necessarias, ad iter ex Suria in Corcyram conficiendum facile duo menses, Novembrem ac Decembrem, potuit insumere. Iam paucis novi anni diebus ad animum componendum Corcyrae sumptis, navigatione ad oppidum Brundisium et itinere terrestri ex Calabriae oris usque ad urbem Romam perfecto, interim duo menses ac nonnullos dies effluxisse iudico: nam quo minus hoc temporis spatium ab illo in Corcyram adventu praeterisse accipiam, neque verba *iam enim magistratum occeperant* prohibent, et quae mox sequuntur *quia ludorum Megalesium spectaculum sube-*

(a C. 20.) ac magna pars populi viam complevere, disiecti et ut
cuique libitum flentes. Aberat quippe adulatio, gnaris
omnibus laetam Tiberio Germanici mortem male dissimu-
lari. Tiberius atque Augusta publico abstinuere, inferius 3
maiestate sua rati, si palam lamentarentur, an ne omni-
um oculis vultum eorum scrutantibus falsi intellegerentur.
Matrem Antoniam non apud auctores rerum, non diurna
actorum scriptura reperio ullo insigni officio functam, cum
super Agrippinam et Drusum et Claudium ceteri quoque
consanguinei nominatim perscripti sint, seu valitudine prae-
pediebatur, seu victus luctu animus magnitudinem mali
perferre visu non toleravit. Facilius crediderim Tiberio
et Augusta, qui domo non excedebant, cohibitam, ut
par maeror, et matris exemplo avia quoque et patruus
attineri viderentur. Dies, quo reliquiae tumulo Augusti 4
inferebantur, modo per silentium vastus, modo plorati-
bus inquies; plena urbis itinera, collucentes per campum
Martis faces. Illic miles cum armis, sine insignibus ma-
gistratus, populus per tribus concidisse rem publicam, nihil
spei reliquum clamitabant, pomptius apertiusque, quam
ut meminisse imperitantium crederes. Nihil tamen Tibe-
rium magis penetravit quam studia hominum accensa in
Agrippinam, cum decus patriae, solum Augusti sanguinem,
unicum antiquitatis specimen appellarent, versique ad cae-
lum ac deos integram illi subolem ac superstitem iniquorum
precarentur. Fuere qui publici funeris pompam require- 5
rent, compararentque quae in Drusum patrem Germanici
honora et magnifica Augustus fecisset. Ipsum quippe asper-
rimo hiemis Ticinum usque progressum, neque absce-

---

rat, ut ita statuam suadent. Cum enim Megalesia in nonas Apriles inciderent, Tiberii edictum, paulo post reliquias Germanici sepositas factum, mense Martio propositum est.

dentem a corpore simul urbem intravisse; circumfusas (a C. 20.)
lecto Claudiorum Iuliorumque imagines; defletum in foro, laudatum pro rostris; cuncta a maioribus reperta, aut quae posteri invenerint, cumulata. At Germanico ne solitos quidem et cuicunque nobili debitos honores contigisse. Sane corpus ob longinquitatem itinerum externis terris quoquo modo crematum: sed tanto plura decora mox tribui par fuisse, quanto prima fors negavisset. Non fratres, nisi unius diei via, non patruum, saltem porta tenus, obvium. Ubi illa veterum instituta, propositam toro effigiem, meditata ad memoriam virtutis carmina, et
6 laudationes et lacrimas, vel doloris imitamenta? Gnarum id Tiberio fuit; utque premeret vulgi sermones, monuit edicto multos illustrium Romanorum ob rem publicam obisse, neminem tam flagranti desiderio celebratum. Idque et sibi et cunctis egregium, si modus adiiceretur. Non enim eadem decora principibus viris et imperatori populo, quae modicis domibus aut civitatibus. Convenisse recenti dolori luctum et ex maerore solatia: sed referendum iam animum ad firmitudinem, ut quondam divus Iulius amissa unica filia, ut divus Augustus ereptis nepotibus abstruserint tristitiam. Nil opus vetustioribus exemplis: quotiens populus Romanus clades exercituum, inter-

---

2 *Iuliorumque*] *Liviorumque* Lipsius. Cf. Waltherus.

4 *At*] *aut* M. et mox *deditos*; correxit Beroaldus.

9 *fratrem* M: *fratres* Lipsius. — Medicei scripturam a Mureto et Salinerio ac Boxhornio male defensam ita vindicare voluit Waltherus, ut *non fratrem* pro *nullum fratrem* dictum acciperet; sed inde quod eadem ratione continuo adiungitur, *non patruum*, pro *nullum patruum* positum esse consequeretur, prorsus contra loci sententiam.

10 *praepositam* M: *propositam* Muretus.

(a C. 20.) itum ducum, funditus amissas nobiles familias constanter tulerit. Principes mortales, rem publicam aeternam esse. Proin repeterent solennia, et quia ludorum Megalesium spectaculum suberat, etiam voluptates resumerent.

Tum exuto iustitio redditum ad munia, et Drusus 7
Illyricos ad exercitus profectus est erectis omnium animis petendae e Pisone ultionis, et crebro questu quod vagus interim per amoena Asiae atque Achaiae adroganti et subdola mora scelerum probationes subverteret. Nam vulgatum erat missam, ut dixi, a Gnaeo Sentio famosam veneficiis Martinam subita morte Brundisii exstinctam, venenumque nodo crinium eius occultatum, nec ulla in corpore signa sumpti exitii reperta. At Piso praemisso in 8
urbem filio, datisque mandatis per quae principem molliret, ad Drusum pergit; quem haud fratris interitu trucem quam remoto aemulo aequiorem sibi sperabat. Tiberius quo integrum iudicium ostentaret, exceptum comiter iuvenem sueta erga filios familiarum nobiles liberalitate auget. Drusus Pisoni, si vera forent quae iacerentur, praecipuum in dolore suum locum respondit, sed malle falsa et inania nec cuiquam mortem Germanici exitiosam esse. Haec palam et vitato omni secreto; neque dubitabantur

---

7. *petendae e Pisone ultionis*] *spe* ante *petendae* suo iudicio adiecit Freinshemius, sed eadem hoc loco est notionum permutatio, quam supra II, 59. notavimus. Scilicet finis, in quem hominum animi attenti sive erecti erant, tanquam causa cogitatur, cur erecti essent; et causae significatio hic ut II, 59. genitivo continetur. Ad ellipsin haud confugiendum est. Finis notio expressa est adiecto participio in ndus desinente, ac propterea haec construendi venia sine illo participio admitti nequit. Conf. III, 9. 27. 41. XIII, 11.

praescripta ei a Tiberio, cum incallidus alioqui et facilis (a C. 20.)
iuventa senilibus tum artibus uteretur.

9 Piso Delmatico mari tramisso relictisque apud Anconam navibus, per Picenum ac mox Flaminiam viam assequitur legionem, quae e Pannonia in urbem, dein praesidio Africae ducebatur: eaque res agitata rumoribus, ut in agmine atque itinere crebro se militibus ostentavisset. Ab Narnia vitandae suspicionis, an quia pavidis consilia in incerto sunt, Nare ac mox Tiberi devectus, auxit vulgi iras, quia navem tumulo Caesarum appulerat; dieque et ripa frequenti, magno clientium agmine ipse, feminarum comitatu Plancina, et vultu alacres incessere. Fuit inter irritamenta invidiae domus foro imminens, festa ornatu, conviviumque et epulae, et celebritate loci nihil occultum.

10 Postera die Fulcinius Trio Pisonem apud consules postulavit. Contra Vitellius ac Veranius ceterique Germanicum comitati tendebant nullas esse partes Trioni; neque se accusatores, sed rerum indices et testes mandata Germanici perlaturos. Ille dimissa eius causae delatione ut priorem vitam accusaret obtinuit, petitumque est a principe, cognitionem exciperet. Quod ne reus quidem abnuebat, studia populi et patrum metuens: contra Tiberium spernendis rumoribus validum et conscientiae matris innexum esse; veraque aut in deterius credita iudice ab uno facilius discerni: odium et invidiam apud multos valere. Haud fallebat Tiberium moles cognitionis, quaque ipse fama distraheretur. Igitur paucis familiarium adhibitis minas accusantium et hinc preces audit, integramque cau-
11 sam ad senatum remittit. Atque interim Drusus rediens
Illyrico, quanquam patres censuissent ob receptum Ma-

1. *ei*] *et* M; correxit Lipsius.
19. *illa* M: *ille* Beroaldus.

(a C. 20.) robodunm et res priore aestate gestas ut ovans iniret, prolato honore urbem intravit. Post quae reo Lucium Arruntium, Marcum Vinicium, Asinium Gallum, Aeserninum Marcellum, Sextum Pompeium patronos petenti, iisque diversa excusantibus, Marcus Lepidus et Lucius Piso et Livineius Regulus affuere, arrecta omni civitate, quanta fides amicis Germanici, quae fiducia reo; satin cohiberet ac premeret sensus suos Tiberius. Iis haud alias intentior populus plus sibi in principem occultae vocis aut suspicacis silentii permisit. Die senatus Caesar orationem 12
habuit meditato temperamento. Patris sui legatum atque amicum Pisonem fuisse, adiutoremque Germanico datum a se auctore senatu rebus apud Orientem administrandis. Illic contumacia et certaminibus asperasset iuvenem exituque eius laetatus esset, an scelere exstinxisset, integris animis diiudicandum. „Nam si legatus officii terminos, obsequium erga imperatorem exuit, eiusdemque morte et luctu meo laetatus est, odero, seponamque a domo mea, et privatas inimicitias non vi

---

2. *Lucium*] *Titum* M; correxit Nic. Faber respiciens Taciti locos I, 13. VI, 7.

3. *Marcum Vinicium*] *Fulnicium* M: *T. Vinicium* I. Gronovius, sed magis placet quod Ernestius dubitanter proposuit, *Marcum Vinicium*: is enim *ortus* (cf. VI, 15) *patre atque avo consularibus, mitis ingenio et comptae facundiae* ad suscipiendam defensionem in primis idoneus erat.

5. *Lepedus* M. et mox *Liveneius*.

8. *ac premeret sensus suos Tiberius ac* (Mm *an*) *premeret. is* M. — Alterum *ac premeret* διττογραφίᾳ et *is* ex antiqua scriptura IS natum est. *Iis* referendum ad postrema *satin cohiberet ac premeret sensus suos Tiberius;* ad sententiam *plus sibi — permisit* ex antecedentibus *quam alias* cogitatione supplendum est.

15. *integris animis*, h. e. animis neque suspicione aut odio neque favore infectis.

18. *novi principis* M: *non vi principis* Lipsius.

principis ulciscar: sin facinus in cuiuscunque mortalium (a C. 20.) nece vindicandum detegitur, vos vero et liberos Germanici et nos parentes iustis solatiis afficite. Simulque illud reputate, turbide et seditiose tractaverit exercitus Piso, quaesita sint per ambitionem studia militum, armis repetita provincia, an falsa haec in maius vulgaverint accusatores, quorum ego nimiis studiis iure succenseo. Nam quo pertinuit nudare corpus et contrectandum vulgi oculis permittere, differrique etiam per externos tanquam veneno intereeptus esset, si incerta adhuc ista et scrutanda sunt? Defleo equidem filium meum semperque deflebo: sed neque reum prohibeo quo minus cuncta proferat, quibus innocentia eius sublevari aut, si qua fuit iniquitas Germanici, coargui possit; vosque oro ne, quia dolori meo causa connexa est, obiecta crimina pro approbatis accipiatis. Si quos propinquus sanguis aut fides sua patronos dedit, quantum quisque eloquentia et cura valet, iuvate periclitantem. Ad eundem laborem, eandem constantiam accusatores hortor. Id solum Germanico super leges praestiterimus, quod in curia potius quam in foro, apud senatum quam apud iudices de morte eius anquiritur. Cetera pari modestia tractentur. Nemo Drusi lacrimas, nemo maestitiam meam spectet, nec si qua in nos adversa finguntur."

13 Exin biduum criminibus obiiciendis statuitur, utque sex dierum spatio interiecto reus per triduum defenderetur. Tum Fulcinius vetera et inania orditur, ambitiose avareque habitam Hispaniam; quod neque convictum noxae reo, si recentia purgaret, neque defensum absolutioni erat, si teneretur maioribus flagitiis. Post quem Servaeus et Veranius et Vitellius consimili studio, sed multa eloquentia Vitellius, obiecere odio Germanici et rerum novarum studio Pisonem vulgus militum per licentiam et

24. *obiciendis* ex (M.) Bekkerus.

(a C. 20.) sociorum iniurias eo usque corrupisse, ut parens legionum a deterrimis appellaretur; contra in optimum quemque, maxime in comites et amicos Germanici saevisse; postremo ipsum devotionibus et veneno peremisse; sacra hinc et immolationes nefandas ipsiùs atque Plancinae, petitam armis rem publicam, utque reus agi posset, acie victum. Defensio in ceteris trepidavit: nam neque ambitionem mi- 14
litarem neque provinciam pessimo cuique obnoxiam, ne contumelias quidem adversum imperatorem infitiari poterat: solum veneni crimen visus est diluisse; quod ne accusatores quidem satis firmabant, in convivio Germanici, cum super eum Piso discumberet, infectos manibus eius cibos arguentes. Quippe absurdum videbatur inter aliená servitia et tot adstantium visu, ipso Germanico coram, id ausum. Offerebatque familiam reus, et ministros in tormenta flagitabat. Sed iudices per diversa implacabiles erant, Caesar ob bellum provinciae illatum, senatus nunquam satis credito sine fraude Germanicum interisse. * * scripsissent expostulantes; quod haud minus Tiberius quam Piso abnuere. Simul populi ante curiam voces audiebantur: non temperaturos manibus, si patrum sententias evasisset. Effigiesque Pisonis traxerant in Gemonias

---

6. *utque reus agi posset*, h. e. ut ad dicendam causam in iudicium adduci posset. *agi* hoc loco primam suam significationem tenuit, quemadmodum apud Livium XXIV, 25, 1. *Is tanquam reos ageret, ab anteacta vita orsus, quaecunque post Hieronis mortem sceleste atque impie facta essent, Andranodorum ac Themistum arguit fecisse.* Germanice convertas *vorführen.*

7. *in ceteris*] rariore loquendi usu rerum exceptarum enumeratio praegreditur rei ex alio genere sumptae et oppositae commemorationem, quae sequitur inde a verbis *solum veneni crimen visus est diluisse.*

8. *cui* M: *cuique* Rhenanus.

ac divellebant, ni iussu principis protectae repositaeque(a C. 20.
forent. Igitur inditus lecticae et a tribuno praetoriae co-
hortis deductus est, vario rumore, custos saluti an mor-
15 tis exactor sequeretur. Eadem Plancinae invidia, maior
gratia; eoque ambiguum habebatur, quantum Caesari in
eam liceret. Atque ipsa, donec mediae Pisoni spes, so-
ciam se cuiuscunque fortunae et, si ita ferret, comitem
exitii promittebat. Ut secretis Augustae precibus veniam
obtinuit, paulatim segregari a marito, dividere defensio-
nem coepit. Quod reus postquam sibi exitiabile intellegit,
an adhuc experiretur dubitans, hortantibus filiis durat
mentem senatumque rursum ingreditur; redintegratamque
accusationem, infensas patrum voces, adversa et saeva
cuncta perpessus, nullo magis exterritus est, quam quod
Tiberium sine miseratione, sine ira, obstinatum clausum-
que vidit, ne quo affectu perrumperetur. Relatus domum
tanquam defensionem in posterum meditaretur, pauca
conscribit obsignatque et liberto tradit, tum solita curando
corpori exsequitur. Dein multam post noctem, egressa
cubiculo uxore, operiri fores iussit; et coepta luce per-
16 fosso iugulo, iacente humi gladio, repertus est. Audire
me memini ex senioribus visum saepius inter manus Piso-
nis libellum, quem ipse non vulgaverit, sed amicos eius
dictitavisse litteras Tiberii et mandata in Germanicum con-
tineri, ac destinatum promere apud patres principemque ar-
guere, ni elusus a Seiano per vana promissa foret; nec
illum sponte exstinctum, verum immisso percussore. Quo-
rum neutrum asseveraverim: neque tamen occulere debui
narratum ab iis, qui nostram ad iuventam duraverunt.
Caesar flexo in maestitiam ore, suam invidiam tali morte

---

3. *salutis* vulgo: *saluti* ex M. reposuit Bekkerus.

(a C. 20.) quaesitam apud senatum * *; crebrisque interrogationibus exquirit, qualem Piso diem supremum noctemque exegisset. Atque illo pleraque sapienter, quaedam inconsultius respondente, recitat codicillos a Pisone in hunc ferme modum compositos. „Conspiratione inimicorum et invidia falsi criminis oppressus, quatenus veritati et innocentiae meae nusquam locus est, deos immortales testor vixisse me, Caesar, cum fide adversum te, neque alia in matrem tuam pietate; vosque oro, liberis meis consulatis, ex quibus Gnaeus Piso qualicunque fortunae meae non est adiunctus, cum omne hoc tempus in urbe egerit, Marcus Piso repetere Suriam dehortatus est. Atque utinam ego potius filio iuveni, quam ille patri seni cessisset. Eo impensius precor, ne meae pravitatis poenas innoxius luat. Per quinque et quadraginta annorum obsequium, per collegium consulatus quondam divo Augusto parenti tuo probatus, et tibi amicus, nec quicquam post haec rogaturus, salutem infelicis filii rogo. De Plancina nihil addi- 17
dit. Post quae Tiberius adulescentem crimine civilis belli purgavit (patris quippe iussa nec potuisse filium detrectare),

---

1. *apud senatum, Marco Pisone coram, queritur, crebrisque interrogationibus exquirit*, cet. Haec fere integra scriptoris verba videntur esse: nam qui locum non esse mutilum contendunt, magnis difficultatibus impliciti tenentur. Ex nostra loci restitutione apparet, quis ille sit, unde exquirit Tiberius, qualem Piso diem supremum noctemque exegisset, apparet quo referatur pronomen *illo*, quique Pisonis litteras principi attulerit. Quod iuvenis Piso pleraque sapienter, quaedam inconsultius interoganti Tiberio respondisse dicitur, priora pertinent ad ea, quae filius a patre honora de Tiberii oratione prolata, altera ad illa, quae ab eodem cum aliqua Tiberii insectatione et invidia pronuntiata refert.

simul nobilitatem domus, etiam ipsius quoquo modo meriti gravem casum miseratus. (a. C. 20.) Pro Plancina cum pudore et flagitio disseruit, matris preces obtendens; in quam optimi cuiusque secreti questus magis ardescebant. Id ergo fas aviae, interfectricem nepotis adspicere alloqui eripere senatui. Quod pro omnibus civibus leges obtineant, uni Germanico non contigisse. Vitellii et Veranii voce defletum Caesarem, ab imperatore et Augusta defensam Plancinam. Proinde venena et artes tam feliciter expertas verteret in Agrippinam, in liberos eius, egregiamque aviam ac patruum sanguine miserrimae domus exsatiaret. Biduum super haec imagine cognitionis absumptum, urgente Tiberio liberos Pisonis, matrem uti tuerentur. Et cum accusatores ac testes certatim perorarent respondente nullo, miseratio quam invidia augebatur. Primus sententiam rogatus Aurelius Cotta consul (nam referente Caesare magistratus eo etiam munere fungebantur) nomen Pisonis radendum fastis censuit, partem bonorum publicandam, pars ut Gnaeo Pisoni filio concederetur, isque praenomen mutaret; Marcus Piso exuta dignitate et accepto quinquagies sestertio in decem annos relegaretur, concessa Plancinae

18 incolumitate ob preces Augustae. Multa ex ea sententia mitigata sunt a principe: ne nomen Pisonis fastis eximeretur, quando Marci Antonii, qui bellum patriae fecisset, Iuli Antonii, qui domum Augusti violasset, manerent. Et Marcum Pisonem ignominiae exemit, concessitque ei paterna bona, satis firmus, ut saepe memoravi, adversum pecuniam, et tum pudore absolutae Plancinae placabilior. Atque idem, cum Valerius Messalinus signum aureum in

---

9. *perinde* M: *proinde* Rhenanus.
21. *relegaretur*] *religatur* M; correxit Lipsius.
25. *iulii antonii* M. et mox 28. *dum* pro *tum*.

(a C. 20.) aede Martis ultoris, Caecina Severus aram ultioni statuendam censuissent, prohibuit, ob externas ea victorias sacrari dietitans, domestica mala tristitia operienda. Addiderat Messalinus Tiberio et Augustae et Antoniae et Agrippinae Drusoque ob vindictam Germanici grates agendas, omiseratque Claudii mentionem. Et Messalinum quidem Lucius Asprenas senatu coram percunctatus est, an prudens praeterisset; ac tum demum nomen Claudii adscriptum est. Mihi, quanto plura recentium seu veterum revolvo, tanto magis ludibria rerum mortalium cunctis in negotiis obversantur. Quippe fama spe veneratione potius omnes destinabantur imperio, quam quem futurum principem fortuna in occulto tenebat. Pau- 19
cis post diebus Caesar auctor senatui fuit Vitellio atque Veranio et Servaeo sacerdotia tribuendi. Fulcinio suffragium ad honores pollicitus monuit, ne facundiam violentia praecipitaret. Is finis fuit ulciscenda Germanici morte, non modo apud illos homines, qui tum agebant, etiam secutis temporibus vario rumore iactata. Adeo maxima quaeque ambigua sunt, dum alii quoquo modo audita pro compertis habent, alii vera in contrarium vertunt, et gliscit utrumque posteritate. At Drusus urbe egressus repetendis auspiciis, mox ovans introiit. Paucosque post dies Vipsania mater eius excessit, una omnium Agrippae liberorum miti obitu. Nam ceteros manifestum ferro vel creditum est veneno aut fame exstinctos.

Eodem anno Tacfarinas, quem priore aestate pulsum 20
a Camillo memoravi, bellum in Africa renovat, vagis primum populationibus et ob pernicitatem inultis, dein vi-

2. *victoria* M: *victorias* Rhenanus.
20. *audire* M: *audita* M. ab alia manu.
24. *Vipstania* M.

cos exscindere, trahere graves praedas; postremo haud a C. 20
procul Pagyda flumine cohortem Romanam circumsedit. Praeerat castello Decrius impiger manu, exercitus militia et illam obsidionem flagitii ratus. Is cohortatus milites, ut copiam pugnae in aperto facerent, aciem pro castris instruit. Primoque impetu pulsa cohorte, promptus inter tela occursat fugientibus, increpat signiferos quod inconditis aut desertoribus miles Romanus terga daret; simul excepta vulnera et, quanquam transfosso oculo, adversum os in hostem intendit, neque praelium omisit, donec de-

21 sertus suis caderet. Quae postquam Lucio Apronio, nam Camillo successerat, comperta, magis dedecore suorum quam gloria hostis anxius, raro ea tempestate et e vetere memoria facinore, decumum quemque ignominiosae cohortis sorte ductos fusti necat. Tantumque severitate profectum, ut vexillum veteranorum non amplius quingenti numero, easdem Tacfarinatis copias praesidium cui Thala nomen adgressas fuderint. Quo praelio Rufus Helvius gregarius miles servati civis decus rettulit, donatusque est ab Apronio torquibus et hasta. Caesar addidit civicam coronam, quod non eam quoque Apronius iure proconsulis tribuisset, questus magis quam offensus. Sed Tacfarinas

---

8. *simul excepta vulnera*] Fortis castelli praefectus vulnera adverso pectore vultuque excepit, dum promptus inter tela fugientibus occursat, idemque ut animum faceret timidis, vulneratum corpus hostibus obiecit. *excepta vulnera* comprehendunt omnia vulnera, quae ei inflicta erant, sed ex iis unum insigne vulnus ore exceptum propriis nominibus designatur. Itaque tam *excepta vulnera* quam *adversum os* ad verbum *intendit* referenda sunt. Ernestius post *excepta vulnera* verbum *ostendit* vel aliud cognatae significationis excidisse opinatur, Waltherus cum Rhenano ea vocabula pro nominativis accepit.

(a C. 20.) perculsis Numidis et obsidia aspernantibus spargit bellum, ubi instaretur cedens, ac rursum in terga remeans. Et dum ea ratio barbaro fuit, irritum fessumque Romanum impune ludificabatur: postquam deflexit ad maritimos locos, illigatus praeda stativis castris adhaerebat, missu patris Apronius Caesianus cum equite et cohortibus auxiliariis, quis velocissimos legionum addiderat, prosperam adversum Numidas pugnam facit, pellitque in deserta.

22 At Romae Lepida, cui super Aemiliorum decus Lucius Sulla et Gnaeus Pompeius proavi erant, defertur simulavisse partum ex Publio Quirinio divite atque orbo. Adiiciebantur adulteria venena, quaesitumque per Chaldaeos in domum Caesaris, defendente ream Manio Lepido fratre. Quirinius post dictum repudium adhuc infensus, quamvis infami ac nocenti miserationem addiderat. Haud facile quis dispexerit illa in cognitione mentem principis: adeo vertit ac miscuit irae et clementiae signa. Deprecatus primo senatum, ne maiestatis crimina tractarentur, mox Marcum Servilium e consularibus aliosque testes illexit ad proferenda quae velut reticere voluerat. Idemque servos Lepidae, cum militari custodia haberentur, transtulit ad consules, neque per tormenta interrogari passus est de iis, quae ad domum suam pertinerent. Exemit etiam Drusum consulem designatum dicendae primo loco sententiae, quod alii civile rebantur, ne ceteris assentiendi necessitas fieret, quidam ad saevitiam trahebant: neque enim cessurum nisi damnandi officio. 23 Lepida ludorum diebus, qui cognitionem intervenerant, theatrum cum claris feminis ingressa, lamentatione flebili maiores suos

10. *et* M: *ac* editiones ante Bekkerianam.

12. *adiciebantur* (M).

20. *reicere* M: *reticere* Beroaldus.

ciens, ipsumque Pompeium, cuius ea monimenta et adstantes imagines visebantur, tantum misericordiae permovit, ut effusi in lacrimas saeva et detestanda Quirinio clamitarent, cuius senectae atque orbitati et obscurissimae domui destinata quondam uxor Lucio Caesari ac divo Augusto nurus dederetur. Dein tormentis servorum patefacta sunt flagitia, itumque in sententiam Rubellii Blandi, a quo aqua atque igni arcebatur. Huic Drusus assensit, quanquam alii mitius censuissent. Mox Scauro, qui filiam ex ea genuerat, datum ne bona publicarentur. Tum demum aperuit Tiberius compertum sibi etiam ex Publii Quirinii servis veneno eum a Lepida petitum. (a C. 20.)

24 Illustrium domuum adversa (etenim haud multum distanti tempore Calpurnii Pisonem, Aemilii Lepidam amiserant) solatio affecit Decimus Silanus Iuniae familiae redditus. Casum eius paucis repetam. Ut valida divo Augusto in rem publicam fortuna, ita domi improspera fuit ob impudicitiam filiae ac neptis, quas urbe depulit adulterosque earum morte aut fuga punivit. Nam culpam inter viros ac feminas vulgatam gravi nomine laesarum religionum ac violatae maiestatis appellando clementiam maiorum suasque ipse leges egrediebatur. Sed aliorum exitus, simul cetera illius aetatis memorabo, si effectis in quae tetendi

---

2. *misericordia* M.

22. *simul cetera illius aetatis*] Ingeniosa et haud scio an non vera Walchii est sententia, proposita ad Agricol. p. 132., Tacitum haec pollicendo nonnisi historiae Traiani a se componendae exspectationem, quam multis annis ante excitaverat in Historiarum prooemio (I, 1.), reprimere voluisse: nam Tacitus res ab Augusto gestas non solum non scripsit, sed idem dum iis dicendis haud defuisse decora ingenia in Annalium principio (I, 1.) profitetur, eiusmodi inceptum ne aptum quidem esse satis liquido declaravit.

23. *tendi* M: *tetendi* Ernestius.

(a C. 20.) plures ad curas vitam produxero. Decimus Silanus in nepti Augusti adulter, quanquam non ultra foret saevitum, quam ut amicitia Caesaris prohiberetur, exsilium sibi demonstrari intellexit: nec nisi Tiberio imperitante deprecari senatum ac principem ausus est Marci Silani fratris potentia, qui per insignem nobilitatem et eloquentiam praecellebat. Sed Tiberius grates agenti Silano, patribus coram, respondit se quoque laetari quod frater eius e peregrinatione longinqua revertisset; idque iure licitum, quia non senatus consulto, non lege pulsus foret. Sibi tamen adversus eum integras parentis sui offensiones, neque reditu Silani dissoluta quae Augustus voluisset. Fuit posthac in urbe, neque honores adeptus est.

Relatum deinde de moderanda Papia Poppaea, quam 25 senior Augustus post Iulias rogationes incitandis caelibum poenis et augendo aerario sanxerat. Nec ideo coniugia et educationes liberum frequentabantur, praevalida orbitate: ceterum multitudo periclitantium gliscebat, cum omnis domus delatorum interpretationibus subverteretur; utque antehac flagitiis, ita tunc legibus laborabatur. Ea res admonet, ut de principiis iuris, et quibus modis ad hanc multitudinem infinitam ac varietatem legum perventum sit, altius disseram. Vetustissimi mortalium, nulla 26 adhuc mala libidine, sine probro scelere, eoque sine poena aut coercitionibus agebant. Neque praemiis opus erat, cum honesta suopte ingenio peterentur; et ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. At postquam exui aequalitas, et pro modestia ac pudore ambitio et vis incedebat, provenere dominationes, multosque apud

25. *coercitationibus* M, syllaba *ta* punctis notata.
27. *mortem* M: *morem* Beroaldus.
29. *incidebat* M: *incedebat* Lipsius.

populos aeternum mansere. Quidam statim, aut postquam (a C. 20.) regum pertaesum, leges maluerunt. Hae primo rudibus hominum animis simplices erant; maximeque fama celebravit Cretensium, quas Minos, Spartanorum, quas Lycurgus, ac mox Atheniensibus quaesitiores iam et plures Solo perscripsit. Nobis Romulus, ut libitum, imperitaverat, dein Numa religionibus et divino iure populum devinxit, repertaque quaedam a Tullo et Anco. Sed praecipuus Servius Tullius sanctor legum fuit, quis etiam reges obtemperarent.

27 Pulso Tarquinio adversum patrum factiones multa populus paravit tuendae libertatis et firmandae concordiae; creatique decemviri, et accitis quae usquam egregia, compositae duodecim tabulae, finis aequi iuris. Nam secutae leges etsi aliquando in maleficos ex delicto, saepius tamen dissensione ordinum et apiscendi illicitos honores aut pellendi claros viros aliaque ob prava per vim latae sunt. Hinc Gracchi et Saturnini turbatores plebis, nec minor largitor nomine senatus Drusus; corrupti spe aut illusi per intercessionem socii. Ac ne bello quidem Italico, mox civili omissum, quin multa et diversa sciscerentur, donec Lucius Sulla dictator abolitis vel conversis prioribus, cum plura addidisset, otium ei rei haud in longum paravit, statim turbidis Lepidi rogationibus, neque multo post tribunis reddita licentia, quoquo vellent, populum agitandi. Iamque non modo in commune sed in singulos homines latae quaestiones; et corruptissima re publica plurimae leges.

28 Tum Gnaeus Pompeius tertium consul corrigendis moribus delectus, et gravior remediis quam delicta erant, suarumque legum auctor idem ac subversor, quae armis tuebatur, armis amisit. Exin continua per viginti annos discordia, non mos, non ius; deterrima quaeque impune, ac multa honesta exitio fuere. Sexto demum consulatu Caesar Augustus, potentiae securus, quae

(a C. 20) triumviratu iusserat abolevit, deditque iura, quis pace et principe uteremur. Acriora ex eo vincla, inditi custodes, et lege Papia Poppaea praemiis inducti, ut, si a privilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium populus vacantia teneret. Sed altius penetrabant, urbemque et Italiam, et quod usquam civium, corripuerant; multorumque excisi status. Et terror omnibus intentabatur, ni Tiberius statuendo remedio quinque consularium, quinque e praetoriis, totidem e cetero senatu sorte duxisset, apud quos exsoluti plerique legis nexus modicum in praesens levamentum fuere.

29 Per idem tempus Neronem e liberis Germanici, iam ingressum iuventam, commendavit patribus, utque munere capessendi vigintiviratus solveretur, et quinquennio maturius quam per leges quaesturam peteret, non sine irrisu audientium postulavit. Praetendebat, sibi atque fratri decreta eadem petente Augusto. Sed neque tum fuisse dubitaverim qui eiusmodi preces occulti illuderent; ac tamen initia

---

3. *visi* M: *ut si* Lipsius.

13. *utque munere capessendi vigintiviratus solveretur, et quinquennio maturius quam per leges quaesturam peteret*] Animadvertas velim ex hoc loco vigintiviratus ab Augusto instituti administrationem ad altiores magistratus adipiscendos tam necessariam fuisse, ut Augusti privigni Drusus ac Tiberius, Tiberiique principis nepos Nero eo munere postulante principe a senatu solverentur. Privato igitur, nisi ante vigintivir factus esset, capessere quaesturam non licuit. Qua de causa Tacitum, qui dignitatem suam a Vespasiano inchoatam scribit (Histor. I, 1.), sub eius principatu unum ex vigintiviris fuisse colligo.

15. *quaesituram* M.

18 *ac tamen initia — adversum nepotem*] Si Augustus princeps a senatu petebat quae negari non poterant, irridendi causa non tam iusta erat, quam cum Tiberius idem coeptabat:

fastigii Caesaribus erant, magisque in oculis vetus mos, et (a C. 20.) privignis cum vitrico levior necessitudo quam avo adversum nepotem. Additur pontificatus et, quo primum die forum ingressus est, congiarium plebi admodum laetae, quod Germanici stirpem iam puberem adspiciebat. Auctum dehinc gaudium nuptiis Neronis et Iuliae Drusi filiae. Utque haec secundo rumore, ita adversis animis acceptum quod filio Claudii socer Seianus destinaretur. Polluisse nobilitatem familiae videbatur, suspectumque iam nimiae spei Seianum ultra extulisse.

30 Fine anni concessere vita insignes viri Lucius Volusius et Sallustius Crispus. Volusio vetus familia, neque tamen praeturam egressa: ipse consulatum intulit, censoria etiam potestate legendis equitum decuriis functus, opumque, quis domus illa immensum viguit, primus accumulator. Crispum equestri ortum loco Gaius Sallustius, rerum Romanarum florentissimus auctor, sororis nepotem in nomen adscivit. Atque ille, quanquam prompto ad capessendos honores aditu, Maecenatem aemulatus sine dignitate senatoria multos triumphalium consulariumque potentia anteiit, diversus a veterum instituto per cultum et munditias, copiaque et affluentia luxu propior. Sube-

---

nam primum Augusti aetate principis potentia nondum adulta erat, magisque in oculis vetus mos, tum Drusi Tiberiique cum Augusto vitrico levior necessitudo quam Neronis cum avo Tiberio. Disce etiam hoc exemplo, ut acerrimus humani ingenii explorator nullum simulationis Tiberio innatae indicium notare omiserit.

1. *fastidii* M: *fastigii* Beroaldus.

7. *secundo rumore*] *secundorum more* M.

9. *videbantur* M: *videbatur* I. Fr. Gronovius.

17. *romanorum* M: *Romanarum* Rhenanus.

(a C. 21.) nuper feminam exercitio cohortium, decursu legionum. Cogitarent ipsi, quotiens repetundarum aliqui arguerentur, plura uxoribus obiectari; his statim adhaerescere deterrimum quemque provincialium, ab his negotia suscipi transigi; duorum egressus coli, duo esse praetoria, pervicacibus magis et impotentibus mulierum iussis, quae Oppiis quondam aliisque legibus constrictae, nunc vinclis exsolutis domos fora iam et exercitus regerent. Paucorum 34 haec assensu audita: plures obturbabant neque relatum de negotio neque Caecinam dignum tantae rei censorem. Mox Valerius Messalinus, cui parens Messala ineratque imago paternae facundiae, respondit multa duritie veterum melius et laetius mutata: neque enim, ut olim, obsideri urbem bellis aut provincias hostilis esse. Et pauca feminarum necessitatibus concedi, quae ne coniugum quidem penates, adeo socios non onerent, cetera promiscua cum marito, nec ullum in eo pacis impedimentum. Bella plane accinctis obeunda: sed revertentibus post laborem quod honestius quam uxorium levamentum? At quasdam in ambitionem aut avaritiam prolapsas. Quid? ipsorum magi-

---

12. *multa duritie veterum melius et laetius mutata*] Notabis comparandi compendium et audaciam scriptoris brevitatis studiosi. Sententia est: *multa melius et laetius mutata esse, quam probatum fuerit duris veterum moribus.* Ceterum non mirandum quod Tacitus alibi *duritia* et *duritiae* (I, 35. VI, 34) scripsit, hoc autem loco *duritie*: nam primum forma eligenda erat, quae pro ablativo facile agnosceretur, tum vero vel sine eiusmodi causa inter formas in a et es desinentes Tacitus fluctuare cum aliis scriptoribus solet; ita *materia* posuit XI, 5 Histor. I, 66. II, 1., *materies* I, 36. 76. Histor. I, 51.; *mollitia* XI, 2. Histor. I, 79., *mollities* XII, 66. Qui locum emendatione indigere censuerunt, in diversa abierunt: *multa duritiae* dedit Beroaldus, *multa duritiae veteris* Muretus et Acidalius, *multa duritie veterum in melius* Ernestius, *duritie* accipiens pro genitivo.

stratuum nonne plerosque variis libidinibus obnoxios? non (a C. 21.) tamen ideo neminem in provinciam mitti. Corruptos saepe pravitatibus uxorum maritos: num ergo omnes caelibes integros? Placuisse quondam Oppias leges sic temporibus rei publicae postulantibus: remissum aliquid postea et mitigatum, quia expedierit. Frustra nostram ignaviam alia ad vocabula transferri: nam viri in eo culpam, si femina modum excedat. Porro ob unius aut alterius imbecillum animum male eripi maritis consortia rerum secundarum adversarumque. Simul sexum natura invalidum deseri, et exponi suo luxu, cupidinibus alienis. Vix praesenti custodia manere illaesa coniugia: quid fore, si per plures annos in modum discidii oblitterentur? Sic obviam irent iis quae alibi peccarentur, ut flagitiorum urbis meminissent. Addidit pauca Drusus de matrimonio suo. Nam principibus adeunda saepius longinqua imperii. Quotiens divum Augustum in Occidentem atque Orientem meavisse comite Livia. Se quoque in Illyricum profectum, et si ita conducat, alias ad gentes iturum, haud semper aequo animo, si ab uxore carissima et tot communium
35 liberorum parente divelleretur. Sic Caecinae sententia clusa. Et proximi senatus die Tiberius per litteras castigatis oblique patribus quod cuncta curarum ad principem reiicerent, Marcum Lepidum et Iunium Blaesum nominavit, ex quis pro consule Africae legeretur. Tum audita amborum verba, intentius excusante se Lepido, cum valitudinem corporis, aetatem liberum, nubilem filiam obtenderet, intellegereturque etiam quod silebat, avunculum esse Seiani Blaesum atque eo praevalidum. Respondit Blaesus specie recusantis, sed neque eadem asseveratione, et consensu adulantium haud iutus est.

---

31. *haut iustus* M: *haud iutus* I. Fr. Gronovius.

(a C. 21.) 36 Exin promptum quod multorum intimis questibus tegebatur. Incedebat enim deterrimo cuique licentia impune probra et invidiam in bonos excitandi arrepta imagine Caesaris; libertique etiam ac servi patrono vel domino cum voces, cum manus intentarent, ultro metuebantur. Igitur Gaius Cestius senator disseruit principes quidem instar deorum esse: sed neque a dis nisi iustas supplicum preces audiri, neque quenquam in Capitolium aliave urbis templa perfugere, ut eo subsidio ad flagitia utatur. Abolitas leges et funditus versas, ubi in foro, in limine curiae ab Annia Rufilla, quam fraudis sub iudice damnavisset, probra sibi et minae intendantur, neque ipse audeat ius experiri ob effigiem imperatoris oppositam. Haud dissimilia alii, et quidam atrociora circumstrepebant; precabanturque Drusum, daret ultionis exemplum, donec accitam convictamque attineri publica custodia iussit. 37 Et Considius Aequus et Coelius Cursor equites Romani, quod fictis maiestatis criminibus Magium Caecilianum praetorem petivissent, auctore principe ac decreto senatus puniti. Utrumque in laudem Drusi trahebatur: ab eo in urbe inter coetus et sermones hominum obversante secreta patris mitigari. Neque luxus in iuvene adeo displicebat: huc potius intenderet, diem aedificationibus, noctem con-

---

23. *aedificationibus*] *editionibus* a Lipsio commendatum iure reprobavit Waltherus. Ostendit locus Drusum privatis aedificationibus immodicum fuisse. Alia ac diversa patri, cui filius hoc loco opponitur, in aedificiis privatis exstruendis morum via, de qua conf. VI, 45. *Milies sestertium ea munificentia collocatum, tanto acceptius in vulgum, quanto modicus privatis aedificationibus ne publice quidem nisi duo opera struxit, templum Augusto et scenam Pompeiani theatri.*

viviis traheret, quam solus et nullis voluptatibus avocatus (a C 21.) maestam vigilantiam et malas curas exerceret.

38 Non enim Tiberius, non accusatores fatiscebant. Et Ancharius Priscus Caesium Cordum pro consule Cretae postulaverat repetundis, addito maiestatis crimine, quod tum omnium accusationum complementum erat. Caesar Antistium Veterem e primoribus Macedoniae, absolutum adulterii, increpitis iudicibus ad dicendam maiestatis causam retraxit, ut turbidum et Rhescuporidis consiliis permixtum, qua tempestate Cotye interfecto bellum adversus nos volverat. Igitur aqua et igni interdictum reo, appositumque, ut teneretur insula neque Macedoniae neque Thraeciae opportuna. Nam Thraecia diviso imperio in Rhoemetalcen et liberos Cotyis, quis ob infantiam tutor erat Trebellienus Rufus, insolentia nostri discors agebat, neque minus Rhoemetalcen quam Trebellienum incusans popularium iniurias inultas sinere. Coelaletae Odrusaeque et Dii, validae nationes, arma cepere, ducibus diversis et paribus inter se per ignobilitatem; quae causa fuit, ne in bellum atrox coalescerent. Pars turbant praesentia, alii montem Haemum transgrediuntur, ut remotos populos concirent; plurimi ac maxime compositi regem urbemque Philippopolim, a Macedone Philippo sitam, circumsidunt.

39 Quae ubi cognita Publio Vellaeo (is proximum exercitum

---

1. *trahere* M: *traheret* Lipsius. — Si infinitivus tenetur ac refertur ad verbum *intenderet*, populus significaret iuvenem nondum aedificationibus et conviviis dies noctesque trahere sed in eo esse, ut tale quid committat; sed contrarium populo satis persuasum erat.

4. *cordium* M: *Cordum* Rhenanus. Cf. III, 70.

7. *veterrime primoribus* M.

10. *Cotye*] *Cotye fratre* M.

18. *alii* M: *Dii* Lipsius.

(a C. 21.) praesidebat), alarios equites ac leves cohortium mittit in eos, qui praedabundi aut assumendis auxiliis vagabantur, ipse robur peditum ad exsolvendum obsidium ducit. Simulque cuncta prospere acta, caesis populatoribus et dissensione orta apud obsidentes, regisque opportuna eruptione et adventu legionis. Neque aciem aut praelium dici decuerit, in quo semermes ac palantes trucidati sunt sine nostro sanguine.

Eodem anno Galliarum civitates ob magnitudinem 40
aeris alieni rebellionem coeptavere, cuius exstimulator acerrimus inter Treveros Iulius Florus, apud Aeduos Iulius Sacrovir. Nobilitas ambobus et maiorum bona facta, eoque Romana civitas olim data, cum id rarum nec nisi virtuti pretium esset. Ii secretis colloquiis, ferocissimo quoque assumpto, aut quibus ob egestatem ac metum ex flagitiis maxima peccandi necessitudo, componunt Florus Belgas, Sacrovir propiores Gallos concire. Igitur per conciliabula et coetus seditiosa disserebant de continuatione tributorum, gravitate fenoris, saevitia ac superbia praesidentium. Et discordare militem audito Germanici exitio. Egregium resumendae libertati tempus, si ipsi florentes, quam inops Italia, quam imbellis urbana plebes, nihil validum in exercitibus nisi quod externum, cogitarent. Haud 41
ferme ulla civitas intacta seminibus eius motus fuit: sed erupere primi Andecavi ac Turoni. Quorum Andecavos Acilius Aviola legatus, excita cohorte quae Lugduni praesidium agitabat, coercuit. Turoni legionario milite, quem Visellius Varro inferioris Germaniae legatus miserat, oppressi eodem Aviola duce et quibusdam Galliarum primo-

7. *semerme* M: *semermes* Beroaldus: *semermi* Bekkerus.

25. *Turoni*] *Turonii* scripsit Beroaldus, et infra (c. 46.) *Turonium* Lipsius.

ribus, qui tulere auxilium, quo dissimularent defectionem magisque in tempore efferrent. Spectatus et Sacrovir intecto capite pugnam pro Romanis ciens, ostentandae, ut ferebat, virtutis: sed captivi, ne incesseretur telis, agnoscendum se praebuisse arguebant. Consultus super eo Tiberius aspernatus est indicium, aluitque dubitatione bel- (a C. 21.)
42 lum. Interim Florus insistere destinatis, pellicere alam equitum, quae conscripta e Treveris militia disciplinaque nostra habebatur, ut caesis negotiatoribus Romanis bellum inciperet; paucique equitum corrupti, plures in officio mansere. Aliud vulgus obaeratorum aut clientium arma cepit; petebantque saltus, quibus nomen Arduenna, cum legiones utroque ab exercitu, quas Visellius et Gaius Silius adversis itineribus obiecerant, arcuerunt. Praemissusque cum delecta manu Iulius Indus e civitate eadem, discors Floro et ob id navandae operae avidior, inconditam multitudinem adhuc disiecit. Florus incertis latebris victores frustratus, postremo visis militibus qui effugia insederant,
43 sua manu cecidit. Isque Treverici tumultus finis. Apud Aeduos maior moles exorta, quanto civitas opulentior et comprimendi procul praesidium. Augustodunum caput gentis armatis cohortibus Sacrovir occupaverat nobilissimamque Galliarum subolem liberalibus studiis ibi operatam,

---

8. *conscripta e Treveris*] *conscriptae treveris* M; correxit Bekkerus.

22. *nobilissimarum* M: *nobilissimamque* Pichena. — Nemo facile probabit rationem ad defendendam desperatam libri Medicei scripturam a Walthero confidentius commendatam: nimirum ille *Augustodunum caput gentis* per se constare fecit puncto post *gentis* posito, ac *nobilissimarum Galliarum subolem* interpretatur *nobilissimarum Galliae familiarum subolem*. Et de hac quidem interpretatione sane mirifica non est quod dicam; sed quod at-

(a C. 21.) ea clamor et circumfudit eques, frontemque pedites invasere, nec cunctatum apud latera. Paulum morae attulere ferrati restantibus laminis adversum pila et gladios: sed miles correptis securibus et dolabris, ut si murum perrumperet, caedere tegmina et corpora; quidam trudibus aut furcis inertem molem prosternere; iacentesque, nullo ad resurgendum nisu, quasi exanimes linquebantur. Sacrovir primo Augustodunum, dein metu deditionis in villam propinquam cum fidissimis pergit. Illic sua manu, reliqui mutuis ictibus occidere. Incensa super villa omnes crematvit. Tum demum Tiberius ortum patratumque bellum 47
senatui scripsit; neque dempsit aut addidit vero, sed fide ac virtute legatos, se consiliis superfuisse. Simul causas cur non ipse, non Drusus profecti ad id bellum forent, adiunxit, magnitudinem imperii extollens, neque decorum principibus, si una alterave civitas turbet, omissa urbe, unde in omnia regimen, * * * Nunc, quia non metu du-

---

priori contrarius procreatur. Conf. XI, 37. *assidente matre Lepida, quae florenti filiae haud concors, supremis eius necessitatibus ad miserationem evicta erat.* XII, 25. *his evictus biennio maiorem natu Domitium filio anteponit* (Claudius). XII, 49. *donisque eius evictus ultro regium insigne sumere cohortatur.* XV, 64. *oblata mitiore spe blandimentis vitae evictam.* Histor. II, 64. *Nec ullis postea fortunae illecebris aut ambitu civitatis in gaudium evicta domus suae tantum adversa sensit.* Mirifice Waltherus *evincite* pro *convincite* intellexit, eamque verbi significationem, quae quidem invenitur apud Horatium Serm. II, 3, 250. ex ipso Cicerone (Verr. I, 1.) *tam nefariis criminibus, tam multis testibus evictus* approbare sibi visus est: sed in Ciceronis loco *convictus*, quod nonnulli codices praebent, recte probavit Orellius, idemque ceterorum codicum scripturam ex compendio *evictus* ortum esse vere iudicavit.

10. *ingressa* M: *incensa* Rhenanus.

17. *omissa urbe, unde in omnia regimen,* * * *] Cum non

catur, iturum ut praesentia spectaret componeretque. De- (a C. 21.)
crevere patres vota pro reditu eius supplicationesque et alia decora. Solus Dolabella Cornelius dum anteire ceteros parat, absurdam in adulationem progressus censuit, ut ovans e Campania urbem introiret. Igitur secutae Caesaris litterae, quibus se non tam vacuum gloria praedicabat, ut post ferocissimas gentes perdomitas tot receptos in iuventa aut spretos triumphos, iam senior peregrinationis suburbanae inane praemium peteret.

48 Sub idem tempus, ut mors Sulpicii Quirinii publicis exsequiis frequentaretur, petivit a senatu. Nihil ad veterem et patriciam Sulpiciorum familiam Quirinius pertinuit, ortus apud municipium Lanuvium: sed impiger militiae et acribus ministeriis consulatum sub divo Augusto, mox expugnatis per Ciliciam Homonadensium castellis insignia triumphi adeptus, datusque rector Gaio Caesari Armeniam obtinenti, Tiberium quoque Rhodi agentem coluerat. Quod tunc patefecit in senatu, laudatis in se officiis et incusato Marco Lollio, quem auctorem Gaio Caesari pravitatis et discordiarum arguebat. Sed ceteris haud laeta memoria Quirinii erat ob intenta, ut memoravi, Lepidae pericula sordidamque et praepotentem senectam.

49 Fine anni Gaium Lutorium Priscum equitem Roma-

---

minus difficile mihi videatur Tacito sententiam amissam restituere quam Herculi clavam extorquere, lacuna indicata loci structuram iuvare malui quam Taciti verbis vel hoc inserere, *quam cura sua unam provinciam amplecti*, vel inutili emendatione vulnus inflictum leviter obturare. Alii haec tentavere: Pichena ex antecedentibus *proficisci ad id bellum*, Ryckius ex sequentibus *duci* intelligi volebat; Freinshemius *omisisse urbem* legendum suasit.

15 *onomadensium* M: *Homonadensium* Beroaldus.

19. *M Folio* M; correxit Lipsius.

23. *Clutorium* M: *C. Lutorium* Lipsius.

(a C 21.) num, post celebre carmen, quo Germanici suprema defleverat, pecunia donatum a Caesare, corripuit delator, obiectans aegro Druso composuisse quod, si exstinctus foret, maiore praemio vulgaretur. Id Gaius Lutorius in domo Publii Petronii, socru eius Vitellia coram multisque illustribus feminis, per vaniloquentiam legerat. Ut delator exstitit, ceteris ad dicendum testimonium exterritis, sola Vitellia nihil se audivisse asseveravit. Sed arguentibus ad perniciem plus fidei fuit, sententiaque Haterii Agrippae consulis designati indictum reo ultimum supplicium. Contra Marcus Lepi- 50
dus in hunc modum exorsus est. „Si, patres conscripti, unum id spectamus, quam nefaria voce Gaius Lutorius Priscus mentem suam et aures hominum polluerit, neque carcer neque laqueus, ne serviles quidem cruciatus in eum suffecerint. Sin flagitia et facinora sine modo sunt, suppliciis ac remediis principis moderatio maiorumque et vestra exempla temperant, et vana a scelestis, dicta a maleficiis differunt, est locus sententiae, per quam neque huic delictum impune sit, et nos clementiae simul ac severitatis non paeniteat. Saepe audivi principem nostrum conquerentem, si quis sumpta morte misericordiam eius praevenisset. Vita Lutorii in integro est; qui neque servatus in periculum rei publicae neque interfectus in exemplum ibit. Studia illi, ut plena vecordiae, ita inania et fluxa sunt; nec quicquam grave ac serium ex eo metuas, qui suorum ipse flagitiorum proditor non virorum animis sed muliercularum arrepit. Cedat tamen urbe, et bonis amissis aqua et igni arceatur. Quod perinde censeo, ac si lege maiestatis teneretur." Solus Lepido Rubellius Blandus e consula- 51
ribus assensit: ceteri sententiam Agrippae secuti, ductus-

---

8. *adsevavit* M: *adseveravit* Beroaldus.

que in carcerem Priscus, ac statim exanimatus. Id Ti- (a C. 21.) berius solitis sibi ambagibus apud senatum incusavit, cum extolleret pietatem quamvis modicas principis iniurias acriter ulciscentium, deprecaretur tam praecipitis verborum poenas, laudaret Lepidum neque Agrippam argueret. Igitur factum senatus consultum, ne decreta patrum ante diem decimum ad aerarium deferrentur, idque vitae spatium damnatis prorogaretur. Sed non senatui libertas ad paenitendum erat, neque Tiberius interiectu temporis mitigabatur.

52 Gaius Sulpicius Decimus Haterius consules sequuntur, (a. u. 775.) inturbidus externis rebus annus, domi suspecta severitate (a C. 22.) adversum luxum, qui immensum proruperat ad cuncta, quis pecunia prodigitur. Sed alia sumptuum quamvis graviora dissimulatis plerumque pretiis occultabantur; ventris et ganeae paratus assiduis sermonibus vulgati fecerant curam, ne princeps antiquae parcimoniae durius adverteret. Nam incipiente Gaio Bibulo ceteri quoque aediles disseruerant sperni sumptuariam legem, vetitaque utensilium pretia augeri in dies, nec mediocribus remediis sisti posse. Et consulti patres integrum id negotium ad principem distulerant. Sed Tiberius saepe apud se pensitato, an coerceri tam profusae cupidines possent, num coercitio plus damni in rem publicam ferret, quam indecorum attrectare quod non obtineret, vel retentum ignominiam et infamiam virorum illustrium posceret, postremo litteras ad senatum composuit, quarum sententia in hunc modum
53 fuit. ,,Ceteris forsitan in rebus, patres conscripti, magis

---

7. *decimum* in codice omissum dedit Lipsius.
11. *Harius* M.
20. *remedii isti* M: *remediis sisti* Pichena.

(a C. 22.) expediat me coram interrogari et dicere quid e re publica censeam: in hac relatione subtrahi oculos meos melius fuit, ne denotantibus vobis ora ac metum singulorum, qui pudendi luxus arguerentur, ipse etiam viderem eos ac velut deprenderem. Quodsi mecum ante viri strenui, aediles, consilium habuissent, nescio an suasurus fuerim omittere potius praevalida et adulta vitia, quam hoc assequi, ut palam fieret quibus flagitiis impares essemus. Sed illi quidem officio functi sunt, ut ceteros quoque magistratus sua munia implere velim: mihi autem neque honestum silere neque proloqui expeditum, quia non aedilis aut praetoris aut consulis partes sustineo. Maius aliquid et excelsius a principe postulatur; et cum recte factorum sibi quisque gratiam trahant, unius invidia ab omnibus peccatur. Quid enim primum prohibere et priscum ad morem recidere adgrediar? villarumne infinita spatia? familiarum numerum et nationes? argenti et auri pondus? aeris tabularumque miracula? promiscas viris et feminis vestes? atque illa feminarum propria, quis lapidum causa pecuniae nostrae ad externas aut hostilis gentes transferuntur? Nec ignoro in conviviis et circulis 54 incusari ista et modum posci: sed si quis legem sanciat, poenas indicat, iidem illi civitatem verti, splendidissimo cuique exitium parari, neminem criminis expertem clamitabunt. Atqui ne corporis quidem morbos veteres et diu auctos nisi per dura et aspera coerceas: corruptus simul et corruptor, aeger et flagrans animus haud levioribus remediis restinguendus est quam libidinibus ardescit. Tot a maioribus repertae leges, tot quas divus Augustus

1. *e* om. M: *de* Mm.

18. *promiscas* (ut c. 70. *promiscum*) M: *promiscuas* Beroaldus.

24. *clamitabant* M, et mox p. 161, 2. *facere;* utrumque correxit Beroaldus.

tulit, illae oblivione, hae, quod flagitiosius est, contemptu (a C. 22) abolitae securiorem luxum fecere. Nam si velis quod nondum vetitum est, timeas ne vetere: at si prohibita impune transcenderis, neque metus ultra neque pudor est. Cur ergo olim parcimonia pollebat? quia sibi quisque moderabatur, quia unius urbis cives eramus; ne irritamenta quidem eadem intra Italiam dominantibus. Externis victoriis aliena, civilibus etiam nostra consumere didicimus. Quantulum istud est, de quo aediles admonent, quam, si cetera respicias, in levi habendum. At Hercule nemo refert quod Italia externae opis indiget, quod vita populi Romani per incerta maris et tempestatum cotidie volvitur. Ac nisi provinciarum copiae et dominis et servitiis et agris subvenerint, nostra nos scilicet nemora nostraeque villae tuebuntur. Hanc, patres conscripti, curam sustinet princeps; haec omissa funditus rem publicam trahet. Reliquis intra animum medendum est: nos pudor, pauperes necessitas, divites satias in melius mutet. Aut si quis ex magistratibus tantam industriam ac severitatem pollicetur, ut ire obviam queat, hunc et laudo, et exonerari laborum meorum partem fateor. Sin accusare vitia volunt, dein, cum gloriam eius rei adepti sunt, simultates faciunt ac mihi relinquunt, credite, patres conscripti, me quoque non esse offensionum avidum; quas cum graves et plerumque iniquas pro re publica suscipiam, inanes et irritas neque mihi aut vobis
55 usui futuras iure deprecor." Auditis Caesaris litteris remissa aedilibus talis cura; luxusque mensae, a fine Actiaci belli ad ea arma, quis Servius Galba rerum adeptus est, per annos centum profusis sumptibus exerciti, paulatim

5. *sibique moderabatur qua* M; correxit Beroaldus.
20. *hunc*] *hunc ego* Bekkerus; num ex Mediceo?
21. *gloria* M.

(a C. 22.) exolevere. Causas eius mutationis quaerere libet. Dites olim familiae nobilium aut claritudine insignes studio magnificentiae prolabebantur. Nam etiam tum plebem socios regna colere et coli licitum; ut quisque opibus domo paratu speciosus, per nomen et clientelas illustrior habebatur. Postquam caedibus saevitum et magnitudo famae exitio erat, ceteri ad sapientiora convertere. Simul novi homines e municipiis et coloniis atque etiam provinciis in senatum crebro assumpti domesticam parcimoniam intulerunt; et quanquam fortuna vel industria plerique pecuniosam ad senectam pervenirent, mansit tamen prior animus. Sed praecipuus adstricti moris auctor Vespasianus fuit, antiquo ipse cultu victuque. Obsequium inde in principem et aemulandi amor validior quam poena ex legibus et metus. Nisi forte rebus cunctis inest quidam velut orbis, ut quemadmodum temporum vices, ita morum vertantur; nec omnia apud priores meliora, sed nostra quoque aetas multa laudis et artium imitanda posteris tulit. Verum haec nobis maiores * * * certamina ex honesto maneant.

Tiberius fama moderationis parta, quod ingruentis accusatores represserat, mittit litteras ad senatum, quis potestatem tribuniciam Druso petebat. Id summi fastigii vocabulum Augustus repperit, ne regis aut dictatoris nomen assumeret ac tamen appellatione aliqua cetera imperia praemineret. Marcum deinde Agrippam socium eius potestatis, quo defuncto Tiberium Neronem delegit, ne successor in incerto foret. Sic cohiberi pravas aliorum spes rebatur; simul modestiae Neronis et suae magnitudini fidebat. Quo tunc exemplo Tiberius Drusum summae rei admovet, cum incolumi Germanico integrum inter duos iudicium tenuisset. Sed principio litterarum veneratus deos, ut consilia sua rei publicae prosperarent, modica de moribus adulescentis neque in falsum aucta rettulit. Esse illi 56

coniugem et tres liberos eamque aetatem, qua ipse quon- (a C. 22.)
dam a divo Augusto ad capessendum hoc munus vocatus
sit. Neque nunc propere, sed per octo annos capto expe-
rimento, compressis seditionibus, compositis bellis, triumpha-
57 lem et bis consulem noti laboris participem sumi. Prae-
ceperant animis orationem patres; quo quaesitior adulatio
fuit. Nec tamen repertum, nisi ut effigies principum,
aras deum, templa et arcus aliaque solita censerent; nisi
quod Marcus Silanus ex contumelia consulatus honorem
principibus petivit, dixitque pro sententia, ut publicis pri-
vatisve monimentis ad memoriam temporum non consulum
nomina praescriberentur, sed eorum, qui tribuniciam po-
testatem gererent. At Quintus Haterius cum eius diei se-
natus consulta aureis litteris figenda in curia censuisset,
deridiculo fuit senex foedissimae adulationis tantum infa-
58 mia usurus. Inter quae provincia Africa Iunio Blaeso pro-
rogata, Servius Maluginensis flamen Dialis ut Asiam
sorte haberet postulavit, frustra vulgatum dictitans non
licere Dialibus egredi Italia; neque aliud ius suum quam
Martialium Quirinaliumque flaminum: porro si hi duxissent
provincias, cur Dialibus id vetitum? nulla de eo populi
scita, non in libris caerimoniarum reperiri. Saepe ponti-
fices Dialia sacra fecisse, si flamen valitudine aut munere
publico impediretur. Duobus et septuaginta annis post
Cornelii Merulae caedem neminem suffectum, neque tamen
cessavisse religiones. Quodsi per tot annos possit non

13. *atque Haterius* M; emendavit Lipsius.

16. *infamia usurus*, h. e. infamiam pro praemio relaturus. Genitivus *adulationis* fontem designat, unde fructus ille percipiatur.

17. *maliginensis* M.

19. *iussum* M: *ius suum* Rhenanus.

(a C. 22.) creari nullo sacrorum damno, quanto facilius abfuturum
ad unius anni proconsulare imperium? Privatis olim si-
multatibus effectum, ut a pontificibus maximis ire in pro-
vincias prohiberentur: nunc deum munere summum pon-
tificum etiam summum hominum esse, non aemulati-
oni, non odio aut privatis affectionibus obnoxium. Ad- 59
versus quae cum augur Lentulus aliique varie dissere-
rent, eo decursum est, ut pontificis maximi sententiam
opperirentur. Tiberius dilata notione de iure flaminis,
decretas ob tribuniciam Drusi potestatem caerimonias tem-
peravit, nominatim arguens insolentiam sententiae aureas-
que litteras contra patrium morem. Recitatae et Drusi
epistulae, quanquam ad modestiam flexae, pro superbissi-
mis accipiuntur. Huc decidisse cuncta, ut ne iuvenis qui-
dem tanto honore accepto adiret urbis deos, ingrederetur
senatum, auspicia saltem gentile apud solum inciperet.
Bellum scilicet, aut diverso terrarum distineri, littora et
lacus Campaniae cum maxime peragrantem. Sic imbui
rectorem generis humani; id primum e paternis consiliis
discere. Sane gravaretur aspectum civium senex imperator,
fessamque aetatem et actos labores praetenderet: Druso
quod nisi ex arrogantia impedimentum?

Sed Tiberius vim principatus sibi firmans imaginem 60
antiquitatis senatui praebebat, postulata provinciarum ad disquisitionem patrum mittendo. Crebrescebat enim Graecas per urbes licentia atque impunitas asyla statuendi; complebantur templa pessimis servitiorum; eodem subsidio obaerati adversum creditores suspectique capitalium criminum receptabantur. Nec ullum satis validum imperium erat coercendis seditionibus populi, flagitia hominum

---

5. *aemulatione* M: *aemulationi* Muretus.

9. *delata notitione* M; correxit Beroaldus.

ut caerimonias deum protegentis. Igitur placitum, ut (a C. 22)
mitterent civitates iura atque legatos. Et quaedam quod
falso usurpaverant, sponte omisere; multae vetustis su-
perstitionibus aut meritis in populum Romanum fidebant.
Magnaque eius diei species fuit, quo senatus maiorum be-
neficia, sociorum pacta, regum etiam, qui ante vim Ro-
manam valuerant, decreta ipsorumque numinum religio-
nes introspexit, libero, ut quondam, quid firmaret muta-
61 retve. Primi omnium Ephesii adiere, memorantes non,
ut vulgus crederet, Dianam atque Apollinem Delo genitos:
esse apud se Cenchrium amnem, lucum Ortygiam, ubi
Latonam partu gravidam et oleae, quae tum etiam mane-
at, adnisam edidisse ea numina; deorumque monitu sacra-
tum nemus. Atque ipsum illic Apollinem post interfec-
tos Cyclopas Iovis iram vitavisse. Mox Liberum patrem,
bello victorem, supplicibus Amazonum, quae aram inse-
derant, ignovisse. Auctam hinc concessu Herculis, cum
Lydia poteretur, caerimoniam templo: neque Persarum
dicione deminutum ius. Post Macedonas, dein nos serva-
62 visse. Proximi Magnetes Lucii Scipionis et Lucii Sullae
constitutis nitebantur, quorum ille Antiocho hic Mithri-
date pulsis fidem atque virtutem Magnetum decoravere,
uti Dianae Leucophrynae perfugium inviolabile foret. Aphro-
disienses posthac et Stratonicenses dictatoris Caesaris ob

---

11. *cenchreum* M: *Cenchrium* Beroaldus. *locum* M: *lucum* Lipsius. Cf. II, 25.

20. *proximo* M: *proximi* Freinshemius. — Waltherus *proximo* tenuit, neque ego reprobarem, si hoc adverbium aeque ad tempus insecutum atque ad praegressum indicandum adhiberi satis constaret.

23. *leucophine* M: *Leucophrynae* Lipsius: *Leucophryenae* Beroaldus.

(a C. 22.) vetusta in partis merita et recens divi Augusti decretum attulere, laudati quod Parthorum irruptionem nihil mutata in populum Romanum constantia pertulissent. Sed Aphrodisiensium civitas Veneris, Stratonicensium Iovis et Triviae religionem tuebantur. Altius Hierocaesarienses exposuere, Persicam apud se Dianam, delubrum rege Cyro dicatum; et memorabantur Perpernae, Isaurici multaque alia imperatorum nomina, qui non modo templo sed duobus milibus passuum eandem sanctitatem tribuerant. Exin Cyprii tribus delubris, quorum vetustissimum Paphiae Veneri auctor Aërias, post filius eius Amathus Veneri Amathusiae, et Iovi Salaminio Teucer, Telamonis patris ira profugus, posuissent. Auditae aliarum quoque civitatium 63
legationes. Quorum copia fessi patres, et quia studiis certabatur, consulibus permisere, ut perspecto iure, et si qua iniquitas involveretur, rem integram rursum ad senatum referrent. Consules super eas civitates quas memoravi, apud Pergamum Aesculapii compertum asylum rettulerunt: ceteros obscuris ob vetustatem initiis niti. Nam Zmyrnaeos oraculum Apollinis, cuius imperio Stratonicidi Veneri templum dicaverint, Tenios eiusdem carmen referre, quo sacrare Neptuni effigiem aedemque iussi sint. Propiora Sardianos: Alexandri victoris id donum: neque minus Milesios Dareo rege niti. Sed cultus numinum utrisque Dianam aut Apollinem venerandi. Petere et Cretenses simulacro divi Augusti. Factaque senatus consulta, quis multo cum honore modus tamen praescribebatur, iussi-

7. *perpennae* M.

20. *zmyrnetis* M: *Zmyrnaeos* Bekkerus: vulgo *Smyrnaeos*. *strato nici divae veneri* M; correxit Rhenanus.

23. *propiora* est *minus a nostra memoria remota*.

24. *dareo regi uti* M; *niti* dedit Lipsius.

que ipsis in templis figere aera sacrandam ad memoriam, neu specie religionis in ambitionem delaberentur. (a C. 22.)

64 Sub idem tempus Iuliae Augustae valitudo atrox necessitudinem principi fecit festinati in urbem reditus, sincera adhuc inter matrem filiumque concordia, sive occultis odiis. Neque enim multo ante, cum haud procul theatro Marcelli effigiem divo Augusto Iulia dicaret, Tiberii nomen suo postscripserat, idque ille credebatur ut inferius maiestate principis gravi et dissimulata offensione abdidisse. Sed tum supplicia dis ludique magni ab senatu decernuntur, quos pontifices et augures et quindecimviri septemviris simul et sodalibus Augustalibus ederent. Censuerat Lucius Apronius, ut Fetiales quoque iis ludis praesiderent. Contradixit Caesar, distincto sacerdotiorum iure et repetitis exemplis: neque enim unquam Fetialibus hoc maiestatis fuisse. Ideo Augustales adiectos, quia proprium eius domus sacerdotium esset, pro qua vota persolve-
65 rentur. Exsequi sententias haud institui nisi insignes per honestum aut notabili dedecore; quod praecipuum munus annalium reor, ne virtutes sileantur, utque pravis dictis factisque ex posteritate et infamia metus sit. Ceterum tempora illa adeo infecta et adulatione sordida fuere, ut non modo primores civitatis, quibus claritudo sua obsequiis protegenda erat, sed omnes consulares, magna pars eorum qui praetura functi, multique etiam pedarii senato-

---

2. *neu specie religionis in ambitionem delaberentur*] Provinciarum legati singulos senatores ambiendo plures eorum sibi conciliaverant, ac propterea consulente de cultu numinum senatu *studiis certabatur*. Qua in re cum multi senatores offendissent, in senatus consulto moniti sunt provinciales, ne specie religionis iuvandae senatores ambitione *(durch Gunstbuhlerei)* in partes suas trahere contenderent.

11. *quindecimviri*] *qui decemviri* M.

(a C 22.) res certatim exsurgerent, foedaque et nimia censerent. Memoriae proditur Tiberium, quotiens curia egrederetur, Graecis verbis in hunc modum eloqui solitum „o homines ad servitutem paratos.“ Scilicet etiam illum, qui libertatem publicam nollet, tam proiectae servientium patientiae taedebat.

Paulatim dehinc ab indecoris ad infesta transgrediebantur. 66 Gaium Silanum proconsulem Asiae, repetundarum a sociis postulatum, Mamercus Scaurus e consularibus, Iunius Otho praetor, Brutidius Niger aedilis simul corripiunt, obiectantque violatum Augusti numen, spretam Tiberii maiestatem, Mamercus, antiqua exempla iaciens, Lucium Cottam a Scipione Africano, Servium Galbam a Catone censorio, Publium Rutilium a Marco Scauro accusatos. Videlicet Scipio et Cato talia ulciscebantur, aut ille Scaurus, quem proavum suum opprobrium maiorum Mamercus infami opera dehonestabat. Iunio Othoni litterarum ludum exercere vetus ars fuit: mox Seiani potentia senator obscura initia impudentibus ausis propellebat. Brutidium artibus honestis copiosum et, si rectum iter pergeret, ad clarissima quaeque iturum, festinatio exstimulabat; dum aequalis, dein superiores, postremo suasmet ipse spes anteire parat; quod multos etiam bonos pes-

---

10. *bruttedius* M, et mox *bruttedium*; correxit Rhenanus.

19. *propolluebat* M: *propellebat* Groslotius. — *propellebat* est *procul a se pellebat*, quod factum dum ille pergit ad altiora et ab obscuris initiis remota. Simili significatione dicitur *proturbare*, *profligare*. Verbum inauditum *propolluere* legibus compositionis prorsus est contrarium, nam polluere cum compositum sit ex Aeolico *ποτὶ* et *luere*, propolluere est *pro-poti-luere*, h. e. verbi monstrum.

21. *perageret* M: *pergeret* Rhenanus.

23. *ante reparat* M: *anteire parat* Rhenanus.

sum dedit, qui spretis quae tarda cum securitate, prae- (a. C. 22.)
67 matura vel cum exitio properant. Auxere numerum accusatorum Gellius Publicola et Marcus Paconius, ille quaestor Silani, hic legatus. Nec dubium habebatur saevitiae capturumque pecuniarum teneri reum: sed multa aggerebantur etiam insontibus periculosa, cum super tot senatores adversos facundissimis totius Asiae eoque ad accusandum delectis responderet solus et orandi nescius, proprio in metu, qui exercitam quoque eloquentiam debilitat, non temperante Tiberio quin premeret voce vultu, eo quod ipse creberrime interrogabat, neque refellere aut eludere dabatur, ac saepe etiam confitendum erat, ne frustra quaesivisset. Servos quoque Silani, ut tormentis interrogarentur, actor publicus mancipio acceperat. Et ne quis necessariorum iuvaret periclitantem, maiestatis crimina subdebantur vinclum et necessitas silendi. Igitur petito paucorum dierum interiectu defensionem sui deseruit, ausis ad Caesarem codicillis, quibus
68 invidiam et preces miscuerat. Tiberius quae in Silanum parabat, quo excusatius sub exemplo acciperentur, libellos divi Augusti de Voleso Messala eiusdem Asiae proconsule factumque in eum senatus consultum recitari iubet. Tum Lucium Pisonem sententiam rogat. Ille multum de clementia principis praefatus, aqua atque igni Silano interdicendum censuit, ipsumque in insulam Gyarum relegandum. Eadem ceteri, nisi quod Gnaeus Lentulus separanda Silani materna bona, quippe alia parente geniti,
69 reddendaque filio dixit, adnuente Tiberio. At Cornelius Dolabella dum adulationem longius sequitur, increpitis Gai Silani moribus addidit, ne quis vita probrosus et opertus infamia provinciam sortiretur, idque princeps diiudicaret. Nam a legibus delicta puniri: quanto fore mitius

14. *interrogentur* M. *interrogarentur* Paschalius.

(a C. 22.) in ipsos, melius in socios provideri, ne peccaretur? Adversum quae disseruit Caesar. Non quidem sibi ignara quae de Silano vulgabantur, sed non ex rumore statuendum. Multos in provinciis contra quam spes aut metus de illis fuerit egisse. Excitari quosdam ad meliora magnitudine rerum, hebescere alios. Neque posse principem sua scientia cuncta complecti, neque expedire, ut ambitione aliena trahatur. Ideo leges in facta constitui, quia futura in incerto sint. Sic a maioribus institutum, ut, si antissent delicta, poenae sequerentur. Ne verterent sapienter reperta et semper placita. Satis onerum principibus, satis etiam potentiae. Minui iura, quotiens gliscat potestas, nec utendum imperio, ubi legibus agi possit. Quanto rarior apud Tiberium popularitas, tanto laetioribus animis accepta. Atque ille prudens moderandi, si propria ira non impelleretur, addidit insulam Gyarum immitem et sine cultu hominum esse: darent Iuniae familiae et viro quondam ordinis eiusdem, ut Cytheram potius concederet. Id sororem quoque Silani Torquatam, priscae sanctimoniae virginem, expetere. In hanc sententiam facta discessio. Post auditi Cyrenenses, et accusante Anchario Prisco Caesius Cordus repetundarum damnatur. Lucium Ennium equitem Romanum, maiestatis postulatum quod effigiem principis promiscum ad usum argenti vertisset, recipi Caesar inter reos vetuit, palam aspernante Ateio Capitone quasi per libertatem. Non enim debere eripi patribus vim statuendi, neque tantum maleficium impune habendum. Sane lentus in suo dolore esset: rei publicae iniurias ne largiretur. Intellexit haec Tiberius ut erant magis quam ut dicebantur, perstititque intercedere. Ca-

6. *habescere* M.

12. *minutura* M: *minui iura* Lipsius.

18. *Cythenum* M: *Cytheram* Beroaldus.

pito insignitior infamia fuit, quod humani divinique iuris (a C. 22.) sciens egregium publicum et bonas domi artes dehonestavisset.

71 Incessit dein religio, quonam in templo locandum foret donum, quod pro valitudine Augustae equites Romani voverant equestri Fortunae. Nam etsi delubra eius deae multa in urbe, nullum tamen tali cognomento erat. Repertum est aedem esse apud Antium, quae sic nuncuparetur, cunctasque caerimonias Italicis in oppidis, templaque et numinum effigies iuris atque imperii Romani esse. Ita donum apud Antium statuitur. Et quando de religionibus tractabatur, dilatum nuper responsum adversus

---

7. *nullum tamen tali cognomento erat*] In difficultatem vix explicabilem videmur incidere, eo quod Tacitus h. l. tradit nullum fuisse in urbe equestris Fortunae templum, Livius autem XL, 40. et Valerius Maximus I, 1, 20. Quintum Fulvium anno 572. a. u. Fortunae equestri aedem vovisse scribunt. Et illud templum non modo votum sed etiam aedificatum esse locus ex Iulio Obsequente (113) a Lipsio allatus ostendit, neque vero hanc aedem incendio consumptam esse statuere licet, quia D. P. Victor, ut indicavit Lipsius, eam collocat in regione nona urbis suo etiam aevo. Sed qui emendandum locum existimaverunt, vix audiendi sunt, cum nihil magis liqueat, quam cur *equites equestrem* fortunam ad donum suum celebrandum anquisiverint. Quid igitur faciamus? Dico Fortunam illam equestrem Romae cultam non fuisse talem, qualem equites circumspiciebant. Scilicet satis notum erat illud in urbe templum dicatum esse Fortunae, quae milites equis contra Celtiberos pugnantes iuvisset: sed equites de quibus Tacitus scribit *ordinis sui* fautricem quaerebant. Dea a Fulvio honorata *Fortuna equestris* (eine Fortuna der Reiter) erat, sed equites Augustam venerantes *equestrem fortunam* (eine Ritter-Fortuna) expetebant.

11. *quando*] *quo* M, et mox *malluginensem*; correxit Beroaldus.

(a C 22) Servium Maluginensem flaminem Dialem prompsit Caesar, recitavitque decretum pontificum, quotiens valitudo adversa flaminem Dialem incessisset, ut pontificis maximi arbitrio plus quam binoctium abesset, dum ne diebus publici sacrificii, neu saepius quam bis eundem in annum; quae principe Augusto constituta satis ostendebant annuam absentiam et provinciarum administrationem Dialibus non concedi. Memorabaturque Lucii Metelli pontificis maximi exemplum, qui Aulum Postumium flaminem attinuisset. Ita sors Asiae in eum, qui consularium Maluginensi proximus erat, collata.

Isdem diebus Lepidus ab senatu petivit ut basilicam 72 Pauli, Aemilia monimenta, propria pecunia firmaret ornaretque. Erat etiam tum in more publica munificentia; nec Augustus arcuerat Taurum, Philippum, Balbum hostiles exuvias aut exundantis opes ornatum ad urbis et posterum gloriam conferre. Quo tum exemplo Lepidus, quanquam pecuniae modicus, avitum decus recoluit. At Pompeii theatrum igne fortuito haustum Caesar exstructurum pollicitus est, eo quod nemo e familia restaurando sufficeret, manente tamen nomine Pompeii. Simul laudibus Seianum extulit tanquam labore vigilantiaque eius tanta vis unum intra damnum stetisset. Et censuere patres effigiem Seiano, quae apud theatrum Pompeii locaretur. Neque multo post Caesar, cum Iunium Blaesum proconsulem Africae triumphi insignibus attolleret, dare id se dixit honori Seiani, cuius ille avunculus erat. Ac tamen res Blaesi 73 dignae decore tali fuere. Nam Tacfarinas, quanquam saepius depulsus, reparatis per intima Africae auxiliis huc arrogantiae venerat, ut legatos ad Tiberium mitteret, sedem-

---

1. *prompsit*] *promisit* M.
15. *arguerat* M: *arcuerat* Lipsius

que ultro sibi atque exercitui suo postularet, aut bellum (a C. 22.) inexplicabile minitaretur. Non alias magis sua populique Romani contumelia indoluisse Caesarem ferunt, quam quod desertor et praedo hostium more ageret. Ne Spartaco quidem post tot consularium exercituum clades inultam Italiam urenti, quanquam Sertorii atque Mithridatis ingentibus bellis labaret res publica, datum, ut pacto in fidem acciperetur: nedum pulcherrimo populi Romani fastigio latro Tacfarinas pace et concessione agrorum redimeretur. Dat negotium Blaeso, ceteros quidem ad spem proliceret arma sine noxa ponendi, ipsius autem ducis
74 quoquo modo poteretur. Et recepti ea venia plerique. Mox adversum artes Tacfarinatis haud dissimili modo belligeratum. Nam quia ille robore exercitus impar, furandi melior, plures per globos incursaret eluderetque, et insidias simul tentaret, tres incessus, totidem agmina parantur. Ex quis Cornelius Scipio legatus praefuit, qua praedatio in Lepitanos et suffugia Garamantum; alio latere, ne Cirtensium pagi impune traherentur, propriam manum Blaesus filius duxit; medio cum delectis, castella et munitiones idoneis locis imponens, dux ipse arta et infensa hostibus cuncta fecerat, quia quoquo inclinarent, pars aliqua militis Romani in ore, in latere et saepe a tergo erat; multique eo modo caesi aut circumventi. Tunc tripertitum exercitum plures in manus dispergit, praeponitque centuriones virtutis expertae. Nec, ut mos fuerat, acta aestate retrahit copias aut in hibernaculis veteris provinciae componit, sed ut in limine belli, dispositis castellis, per expeditos et solitudinum gnaros mutantem mapalia Tacfarinatem proturbabat, donec fratre eius capto regres-

---

18. *Leptinos* M: *Lepitanos* Freinshemius. Cf. Waltherus.
24. *tripartitum* vulgo: *tripertitum* ex (M) Bekkerus.

(a C. 22.) sus est, properantius tamen quam ex utilitate sociorum, relictis per quos resurgeret bellum. Sed Tiberius pro confecto interpretatus, id quoque Blaeso tribuit, ut imperator a legionibus salutaretur, prisco erga duces honore, qui bene gesta re publica gaudio et impetu victoris exercitus conclamabantur; erantque plures simul imperatores, nec super ceterorum aequalitatem. Concessit quibusdam et Augustus id vocabulum, ac tunc Tiberius Blaeso postremum.

Obiere eo anno viri illustres Asinius Salonius, Marco 75
Agrippa et Pollione Asinio avis, fratre Druso insignis, Caesarique progener destinatus, et Capito Ateius, de quo memoravi, principem in civitate locum studiis civilibus assecutus, sed avo centurione Sullano, patre praetorio. Consulatum ei acceleraverat Augustus, ut Labeonem Antistium isdem artibus praecellentem dignatione eius magistratus anteiret. Namque illa aetas duo pacis decora simul tulit. Sed Labeo incorrupta libertate, et ob id fama celebratior; Capitonis obsequium dominantibus magis probabatur. Illi, quod praeturam intra stetit, commendatio ex iniuria, huic, quod consulatum adeptus est, odium ex invidia oriebatur. Et Iunia sexagesimo quarto post Philip- 76
pensem aciem anno supremum diem explevit, Catone avunculo genita, Gai Cassii uxor, Marci Bruti soror. Testamentum eius multo apud vulgum rumore fuit, quia in magnis opibus, cum ferme cunctos proceres cum honore nominavisset, Caesarem omisit. Quod civiliter acceptum, neque prohibuit, quo minus laudatione pro rostris ceterisque solennibus funus cohonestaretur. Viginti clarissi-

---

10. *Salonius*] *Saloninus* Lipsius ex Servio in Virgilii Eclog. IV, 1. Mox 16. *magistratibus* M.

26. *operibus* M; margo *quid si opibus*?

marum familiarum imagines antelatae sunt, Manlii Quintii aliaque eiusdem nobilitatis nomina: sed praefulgebant Cassius atque Brutus eo ipso, quod effigies eorum non visebantur. (a C. 22)

LIBER QUARTUS.

Breviarium. Aelii Seiani praefecti praetorio ingenium et mores. Is ad dominationem adspirat; et ut perveniat, Drusum Tiberii filium e medio tollit, adiuvante uxore Livia, quam stupro prius polluerat. Eidem fini castra praetoria Romae iubet exstrui et militem in unum locum conduci. Ab hoc tempore lapsae imperii res: ideoque qui status tunc rerum, quis numerus, quae loca cohortium et legionum, Tacitus opportune exsequitur. At Druso iam mortuo senatum princeps ingreditur, eum maestum erigit, Germanici duos filios inducit, eosque ut imperii heredes patribus commendat. Seianus quo destinata perficeret, Agrippinam callide calumniatur, et semina futuri odii in ipsam liberosque iacit. Tiberius legationes et accusationes aliquot civitatum et provinciarum audit. Histriones sive pantomimos immodestius agentes Italia pellit. De flamine Diali eiusque caerimoniis temperandis nova lex lata. Sacerdotes solennibus votis etiam Drusum et Neronem diis commendaverant. Aegre id Tiberius tulit, et initium in eos exitii fuit. Gaius Silius ex amicis Germanici damnatus. Gnaeus Piso, Gaius Cassius, Plautius Silvanus accusati aut damnati. In Africa Tacfarinatis bello finis impositus a Publio Dolabella; ipse Tacfarinas caesus. Semina servilis motus in Italia, sed statim oppressa. Quintus Vibius Serenus in senatu a filio accusatur et Amorgum amovetur. Publius Suillius aliique damnantur. Inter eos Cremutius Cordus historiae scriptor, quod Brutum et Cassium laudavisset, eiusque libri combusti. Cyzicenis libertas adempta. Templi honorem ab Hispanis oblatum Tiberius spernit. Seianus rebus ex voto adhuc fluentibus altiora struit, et Liviam sibi uxorem a principe petit. Hic modeste negat additis causis. Sed ille ut potentiam sibi augeret magisque opportunum Tiberium haberet, perpulit eum ad secessum ab

urbe; nec multo post persuasit. Interea Romae legationes Graecorum auditae de iure asylorum. In Hispania Lucius Piso praetor a quodam agreste interficitur. In Thracia montani Thraces delectus abnuunt, arma sumunt. Vicit eos Poppaeus Sabinus, et triumphi insignia accipit. Claudia Pulchra Romae adulterii accusata et damnata. Agrippina maritum sibi postulat nec accipit. Undecim Asiae civitates certant, in qua earum templum Tiberio statueretur. Smyrnaei praelati. Tandem Tiberius non ultra dilato consilio in Campaniam ab urbe abiit, ubi in spelunca quadam repentino lapsu lapidum periclitatur, sed a Seiano servatur; quae res huic fidem addidit. Igitur Neronem maiorem e liberis Germanici aggreditur, et variis artibus calumniisque subvertit. Amphitheatri casu Fidenis multa hominum milia debilitata vel obruta. Romae ingens incendium Caelium montem deurit. Princeps Capreas insulam transit ibique se recondit. Titus Sabinus turpi fraude circumventus accusatur damnaturque ipsis anni Calendis. Iulia neptis moritur. Frisii rebellant, quos Lucius Apronius propraetor inferioris Germaniae parum feliciter repressum iit. Gnaeus Domitius Agrippinam Germanici filiam uxorem accipit.

Haec sexennio fere gesta, Gaio Asinio Gaio Antistio consulibus Cornelio Cethego Visellio Varrone, Cosso Lentulo Asinio Agrippa, Gnaeo Lentulo Gaetulico Gaio Calvisio, Marco Licinio Crasso Lucio Calpurnio Pisone, Appio Iunio Silano Publio Silio Nerva.

(a. u. 776.) (a. C. 23.) Gaio Asinio Gaio Antistio consulibus nonus Tiberio annus erat compositae rei publicae, florentis domus (nam Germanici mortem inter prospera ducebat), cum repente turbare fortuna coepit, saevire ipse aut saevientibus vires praebere. Initium et causa penes Aelium Seianum cohortibus praetoriis praefectum, cuius de potentia supra memo-

1. *G. Asino* M.

ravi; nunc originem mores, et quo facinore dominationem (a C. 23.) raptum ierit, expediam. Genitus Vulsiniis patre Seio Strabone equite Romano, et prima iuventa Gaium Caesarem divi Augusti nepotem sectatus, non sine rumore Apicio diviti et prodigo stuprum veno dedisse, mox Tiberium variis artibus devinxit adeo, ut obscurum adversum alios sibi uni incautum intectumque efficeret, non tam sollertia (quippe isdem artibus victus est) quam deum ira in rem Romanam, cuius pari exitio viguit ceciditque. Corpus illi laborum tolerans, animus audax; sui obtegens, in alios criminator; iuxta adulatio et superbia; palam compositus pudor, intus summa apiscendi libido, eiusque causa modo largitio et luxus, saepius industria ac vigilantia, haud minus noxiae, quotiens parando regno finguntur.

2 Vim praefecturae modicam antea intendit, dispersas per urbem cohortes una in castra conducendo, ut simul imperia acciperent, numeroque et robore et visu inter se fiducia ipsis, in ceteros metus cresceret. Praetendebat lascivire

---

2. *raptum perit* M: *raptum ierit* Pichena. Cf. Histor. II, 6. *vulgussinis* M: *Vulsiniis* Beroaldus.

8. *quippe isdem artibus victus est*] *Victus* sive oppressus est Seianus, cum Tiberius de eius potentia anxius hominem *sui obtegentem* sibi uni incautum intectumque efficeret, quod illi non accidisset, si sollertia principis amicitiam et fidem sibi conciliavisset. Artes ad Seianum paulatim opprimendum a Tiberio adhibitas exposuit Dio LVIII, 4—10. Cf. Sueton. Tiber. c. 65.

18. *crederetur* M: *cresceret* Grotius. — Codicis lectionem corruptam esse cum nemo Latine doctus ambigere possit, id tantummodo decernendum restat, utrum coniectura Savilii *crearetur* an Grotii Muretique *cresceret* in ordinem redigenda sit. Prior eo praestare videatur, quod ad litterarum ductus, quos Mediceus exhibet, propius accedat, sed eadem, si loci sententia consideratur, multum inferior agnoscitur. Nam et fiducia praetoriis co-

(a C. 23) militem diductum ; si quid subitum ingruat maiore auxilio pariter subveniri ; et severius acturos, si vallum statuatur procul urbis illecebris. Ut perfecta sunt castra, irrepere paulatim militares animos adeundo appellando ; simul centuriones ac tribunos ipse deligere. Neque senatorio ambitu abstinebat clientes suos honoribus aut provinciis ornandi, facili Tiberio atque ita prono ut socium laborum non modo in sermonibus sed apud patres et populum celebraret, colique per theatra et fora effigies eius interque principia legionum sineret, Ceterum plena Cae 3
sarum domus, iuvenis filius, nepotes adulti, moram cupitis afferebant ; et quia vi tot simul corripere intutum, dolus intervalla scelerum poscebat. Placuit tamen occultior via, et a Druso incipere, in quem recenti ira ferebatur. Nam Drusus impatiens aemuli et animo commotior orto forte iurgio intenderat Seiano manus, et contra tendentis os verberaverat, Igitur cuncta tentanti promptissimum visum ad uxorem eius Liviam convertere ; quae soror Germanici, formae initio aetatis indecorae, mox pulchritudine praecellebat. Hanc, ut amore incensus, adulterio pellexit, et postquam primi flagitii potitus est (neque femina amissa pudicitia alia abnuerit), ad coniugii spem, consortium regni et necem mariti impulit. Atque illa, cui avunculus Augustus, socer Tiberius, ex Druso liberi, seque ac maiores et posteros municipali adultero foedabat, ut pro honestis et praesentibus flagitiosa et incerta exspectaret. Sumitur in conscientiam Eudemus amicus ac medicus Liviae, specie artis frequens secretis. Pellit domo Seianus uxorem Apicatam, ex qua tres liberos genue-

---

hortibus et in ceteros metus iam non deerat, neque haec *creari* sed *crescere* Seianus concupiscebat. *Crederetur* forsitan ortum sit ex corrupto ac male correcto *cresceret*, h. e. *cresceretur.*

rat, ne pellici suspectaretur. Sed magnitudo facinoris metum prolationes diversa interdum consilia afferebat. (a C. 23.)

4 Interim anni principio Drusus ex Germanici liberis togam virilem sumpsit; quaeque fratri eius Neroni decreverat senatus, repetita. Addidit orationem Caesar multa cum laude filii sui, quod patria benivolentia in fratris liberos foret. Nam Drusus, quanquam arduum sit eodem loci potentiam et concordiam esse, aequus adulescentibus aut certe non adversus habebatur. Exin vetus et saepe simulatum proficiscendi in provincias consilium refertur. Multitudinem veteranorum praetexebat imperator, et delectibus supplendos exercitus: nam voluntarium militem deesse, ac si suppeditet, non eadem virtute ac modestia agere, quia plerumque inopes ac vagi sponte militiam sumant. Percensuitque cursim numerum legionum, et quas provincias tutarentur. Quod mihi quoque exsequendum reor, quae tunc Romana copia in armis, qui socii reges, quanto sit angustius imperitatum.

5 Italiam utroque mari duae classes, Misenum apud et Ravennam, proximumque Galliae littus rostratae naves praesidebant, quas Actiaca victoria captas Augustus in oppidum Foroiuliense miserat, valido cum remige. Sed praecipuum robur Rhenum iuxta, commune in Germanos Gallosque subsidium, octo legiones erant. Hispaniae recens perdomitae tribus habebantur. Mauros Iuba rex acceperat donum populi Romani. Cetera Africae per duas legiones, parique numero Aegyptus, dehinc initio ab Suria

---

6. *benivolentia* M: *benevolentia* vulgo.

17. *tunc* M: *tum* editiones ante Bekkerianam. — Quod iam Mediceus praebet, vel coniectura restituendum fuisset: nam *tum* dicitur de re quae aliam sequitur, *tunc* de ea quae cum alia eodem tempore exstat; id autem huius loci sententia postulat. Idem discrimen intercedit inter particulas *iam* et *nunc*.

(a C. 23.) usque ad flumen Euphraten, quantum ingenti terrarum sinu ambitur, quattuor legionibus coercita, accolis Ibero Albanoque et aliis regibus, qui magnitudine nostra proteguntur adversum externa imperia. Et Thraeciam Rhoemetalces ac liberi Cotyis, ripamque Danubii legionum duae in Pannonia, duae in Moesia attinebant, totidem apud Delmatiam locatis, quae positu regionis a tergo illis, ac si repentinum auxilium Italia posceret, haud procul accirentur, quanquam insideret urbem proprius miles, tres urbanae, novem praetoriae cohortes, Etruria ferme Umbriaque delectae aut vetere Latio et coloniis antiquitus Romanis. At apud idonea provinciarum sociae triremes alaeque et auxilia cohortium, neque multo secus in iis virium: sed persequi incertum fuerit, cum ex usu temporis huc illuc mearent, gliscerent numero, et aliquando minuerentur. Congruens crediderim recensere ceteras quoque rei 6
publicae partes, quibus modis ad eam diem habitae sint, quando Tiberio mutati in deterius principatus initium ille annus attulit. Iam primum publica negotia et privatorum maxima apud patres tractabantur, dabaturque primoribus disserere, et in adulationem lapsos cohibebat ipse; mandabatque honores, nobilitatem maiorum, claritudinem militiae, illustres domi artes spectando, ut satis constaret non alios potiores fuisse. Sua consulibus, sua praetoribus species; minorum quoque magistratuum exercita potestas; legesque, si maiestatis quaestio eximeretur, bono in usu. At frumenta et pecuniae vectigales, cetera publicorum fruc-

---

11. *colonis* M: *coloniis* Lipsius. — *coloniis antiquitus Romanis*, h. e. illis oppidis, quo Romani antiquo tempore colonias deduxerant. *vetus Latium* eam regionem designat, ubi Prisci Latini quondam habitaverunt.

14. *fuit* M: *fuerit* Lipsius.

18. *quo* M: *quando* Beroaldus.

tuum societatibus equitum Romanorum agitabantur. Res (a C. 23.)
suas Caesar spectatissimo cuique, quibusdam ignotis ex fama mandabat; semelque assumpti tenebantur prorsus sine modo, cum plerique isdem negotiis insenescerent. Plebes acri quidem annona fatigabatur, sed nulla in eo culpa ex principe: quin infecunditati terrarum aut asperis maris obviam iit, quantum impendio diligentiaque poterat. Et ne provinciae novis oneribus turbarentur, utque vetera sine avaritia aut crudelitate magistratuum tolerarent, providebat.
7 Corporum verbera, ademptiones bonorum aberant. Rari per Italiam Caesaris agri, modesta servitia, intra paucos libertos domus; ac si quando cum privatis disceptaret, forum et ius.

Quae cuncta, non quidem comi via sed horridus ac plerumque formidatus, retinebat tamen, donec morte Drusi verterentur: nam dum superfuit, mansere, quia Seianus incipiente adhuc potentia bonis consiliis notescere volebat, et ultor metuebatur non occultus odii, et crebro querens incolumi filio adiutorem imperii alium vocari; et quantum superesse, ut collega dicatur? Primas dominandi spes in arduo: ubi sis ingressus, adesse studia et ministros. Exstructa iam sponte praefecti castra, datos in manum milites; cerni effigiem eius in monimentis Gnaei Pompeii, communes illi cum familia Drusorum fore nepotes. Precandam post haec modestiam, ut contentus esset. Neque raro neque apud paucos talia iaciebat; et secreta
8 quoque eius corrupta uxore prodebantur. Igitur Seianus maturandum ratus deligit venenum, quo paulatim irrepente fortuitus morbus assimularetur. Id Druso datum per Lygdum spadonem, ut octo post annos cognitum est. Ceterum Tiberius per omnes valitudinis eius dies, nullo metu, an ut firmitudinem animi ostentaret, etiam defuncto

---

17. *odiis* M: *odii* Lipsius.

(a C. 23.) necdum sepulto, curiam ingressus est. Consulesque sede vulgari per speciem maestitiae sedentes honoris locique admonuit; et effusum in lacrimas senatum victo gemitu simul oratione continua erexit. Non quidem sibi ignarum posse argui, quod tam recenti dolore subierit oculos senatus: vix propinquorum alloquia tolerari, vix diem adspici a plerisque lugentium. Neque illos imbecillitatis damnandos: se tamen fortiora solatia e complexu rei publicae petivisse. Miseratusque Augustae extremam senectam, rudem adhuc nepotum et vergentem aetatem suam, ut Germanici liberi, unica praesentium malorum levamenta, inducerentur petivit. Egressi consules firmatos alloquio adulescentulos deductosque ante Caesarem statuunt. Quibus apprensis „patres conscripti, hos" inquit „orbatos parente tradidi patruo ipsorum, precatusque sum, quanquam esset illi propria suboles, ne secus quam suum sanguinem foveret ac tolleret sibique et posteris conformaret. Erepto Druso preces ad vos converto, disque et patria coram obtestor, Augusti pronepotes, clarissimis maioribus genitos, suscipite regite, vestram meamque vicem explete. Hi vobis, Nero et Druse, parentum loco. Ita nati estis, ut bona mala-
que vestra ad rem publicam pertineant." Magno ea fletu 9
et mox precationibus faustis audita; ac si modum orationi posuisset, misericordia sui gloriaque animos audientium impleverat: ad vana et totiens irrisa revolutus, de reddenda re publica, utque consules seu quis alius regimen susciperent, vero quoque et honesto fidem dempsit. Memoriae Drusi eadem quae in Germanicum decernuntur, plerisque additis, ut ferme amat posterior adulatio. Funus imaginum pompa maxime illustre fuit, cum origo Iuliae gentis Aeneas, omnesque Albanorum reges, et con-

16. *ac tolleret*] *attolleret* M; correxit Beroaldus.

ditor urbis Romulus, post Sabina nobilitas, Attus Clausus (a C. 23.) ceteraeque Claudiorum effigies, longo ordine spectarentur.

10 In tradenda morte Drusi, quae plurimis maximeque fidis auctoribus memorata sunt, retuli: sed non omiserim eorundem temporum rumorem, validum adeo, ut nondum exolescat. Corrupta ad scelus Livia Seianum Lygdi quoque spadonis animum stupro vinxisse, quod is aetate atque forma carus domino interque primores ministros erat; deinde inter conscios ubi locus veneficii tempusque composita sint, eo audaciae provectum ut verteret et, occulto indicio Drusum veneni in patrem arguens, moneret Tiberium vitandam potionem, quae prima ei apud filium epulanti offerretur. Ea fraude tum senem, postquam convivium inierat, exceptum poculum Druso tradidisse: atque illo ignaro et iuveniliter hauriente auctum suspicionem, tanquam metu et pudore sibimet irrogaret mortem, quam patri

11 struxerat. Haec vulgo iactata, super id quod nullo aucto-

---

1. *Sabina nobilitas*] h. e. nobilium Claudiae gentis, cui origo ex Sabinis (cf. Livius II, 16.), imagines. Verba continuo sequentia *Attus Clausus ceteraeque Claudiorum effigies* explicandi gratia adiiciuntur.

4. *fidis*] *fideis* M.

7. *is*] *is Lygdus* M. — Glossema satis manifestum et a Walthero nuper infauste reductum Ernestius delendum esse recte iudicavit: quippe quis pronomine indicetur, non solum liquide patet, sed post spadonis istius nomen iam positum tam pauca interiecta sunt, ut nominis repetitio, vix Livio quamvis talium repetitionum amatori condonanda, Tacito imputari plane nequeat. Alia autem loci XII, 49. est ratio, ubi nomen *Pelignus* ante pronomen *is* falso a Freinshemio et Ernestio expunctum puto: ibi enim post magnum intervallum *in novi enuntiati initio* apte nomen iam prolatum una cum pronomine (*Is Pelignus*) repetitur.

12. *ei*] *et* M; correxit Rhenanus.

13. *cum* M: *tum* Mm.

(a C. 23.) re certo firmantur, prompte refutaveris. Quis enim mediocri prudentia, nedum Tiberius tantis rebus exercitus, inaudito filio exitium offerret, idque sua manu et nullo ad paenitendum regressu, quin potius ministrum veneni excruciaret, auctorem exquireret, insita denique etiam in extraneos cunctatione et mora adversum unicum et nullius ante flagitii compertum uteretur? Sed quia Seianus facinorum omnium repertor habebatur, ex nimia caritate in eum Caesaris et ceterorum in utrumque odio quamvis fabulosa et immania credebantur, atrociore semper fama erga dominantium exitus. Ordo alioqui sceleris per Apicatam Seiani proditus, tormentis Eudemi ac Lygdi patefactus est. Neque quisquam scriptor tam infensus exstitit ut Tiberio obiectaret, cum omnia alia conquirerent intenderentque. Mihi tradendi arguendique rumoris causa fuit, ut claro sub exemplo falsas auditiones depellerem, peteremque ab iis, quorum in manus cura nostra venerit, ne divulgata atque incredibilia avide accepta veris neque in miraculum corruptis antehabeant.

Ceterum laudante filium pro rostris Tiberio, senatus populusque habitum ac voces dolentum simulatione magis quam libens induebat, domumque Germanici revirescere occulti laetabantur. Quod principium favoris, et mater Agrippina spem male tegens, perniciem acceleravere. Nam Seianus ubi videt mortem Drusi inultam interfectoribus, sine maerore publico esse, ferox scelerum, et quia prima provenerant, volutare secum, quonam modo Germanici liberos perverteret, quorum non dubia successio. Neque spargi venenum in tres poterat, egregia custodum fide et pudicitia Agrippinae impenetrabili. Igitur contumaciam 12

---

17. *ne divulgata*] *ne* om. M. Prohibendi coniunctionem a Mureto aliisque adiectam rectius fortasse ponemus ante *veris*.

eius insectari, vetus Augustae odium, recentem Liviae (a C. 23.) conscientiam exagitare, ut superbam fecunditate, subnixam popularibus studiis inhiare dominationi apud Caesarem arguerent. Adque haec callidis criminatoribus, inter quos delegerat Iulium Postumum, per adulterium Mutiliae Priscae inter intimos aviae, et consiliis suis peridoneum, quia Prisca in animo Augustae valida, anum suapte natura potentiae anxiam insociabilem nurui efficiebat. Agrippinae quoque proximi illiciebantur pravis sermonibus tumidos spiritus perstimulare.

13 At Tiberius nihil intermissa rerum cura negotia pro solatiis accipiens, ius civium, preces sociorum tractabat; factaque auctore eo senatus consulta, ut civitati Cibyraticae apud Asiam, Aegiensi apud Achaiam, motu terrae labefactis, subveniretur remissione tributi in triennium. Et Vibius Serenus proconsul ulterioris Hispaniae de vi publica damnatus, ob atrocitatem morum in insulam Amorgum

---

2. *superbiam* M: *superbam* Muretus.

4. *Adque haec*] *Atque haec* Beroaldus, sed hoc vitium ab Acidalio correctum in M. haud videtur inesse: quippe Furia inde nihil enotavit.

5. *Postumum*] *post unum* M. Cf. ad. I, 53.

14. *Aegiensi* M.

16. *proconsul*] *procons.* M.

17. *temporum* M: *morum* Lipsius. — *Si temporum* tenemus, Tacito iniquam illius aetatis vituperationem donamus. Nam Vibio Sereno de vi publica damnato secundum legem Iuliam aqua et igni interdicendum erat. Cf. L. 10. §. 2. D. ad legem Iul. de vi publ. 48, 6. Postea gravior criminis poena, aut ultimum supplicium aut deportatio constituta est. Cf. L. 2. §. 1. D. de poenis 48, 19. Paullus Recept. Sentent. V, 26, 1. *Lege Iulia de vi publica damnatur qui aliqua potestate praeditus civem Romanum antea ad populum, nunc ad imperatorem appellantem necarit necarive iusserit, torserit, verberaverit, condemnaverit, inve publica vincula duci iusserit. Cuius rei poena in humiliores capitis: in honestiores in-*

(a C. 23.) deportatur. Carsidius Sacerdos, reus tanquam frumento hostem Tacfarinatem iuvisset, absolvitur, eiusdemque criminis Gaius Gracchus. Hunc comitem exsilii admodum infantem pater Sempronius in insulam Cercinam tulerat. Illic adultus inter extorres et liberalium artium nescios, mox per Africam ac Siciliam mutando sordidas merces sustentabatur; neque tamen effugit magnae fortunae pericula. Ac ni Aelius Lamia et Lucius Apronius, qui Africam obtinuerant, insontem protexissent, claritudine infausti generis et paternis adversis foret abstractus.

14 Is quoque annus legationes Graecarum civitatium habuit, Samiis Iunonis, Cois Aesculapii delubro vetustum asyli ius ut firmaretur petentibus. Samii decreto Amphictyonum nitebantur, quis praecipuum fuit rerum omnium iudicium, qua tempestate Graeci conditis per Asiam ur-

---

sulae deportatione coercetur. His cum locis si conferuntur quae infra c. 30. de Amorgi temperie haud immiti referuntur, Sereno poenam paulo quidem graviorem, quam Tiberii temporibus lex praescribebat, irrogatam fuisse patet, sed non adeo intentam, ut inde temporum atrocitas agnosci posset. Iam verba *ob atrocitatem morum* propter locum, quem obtinent, non ad antecedentia sed ad sequentia (*in insulam Amorgum deportatur*) referenda sunt, et idem fere significant atque ob atrocitatem morum, quae facinus ab eo commissum intendebat. Ceterum Vibius iste in civem Romanum ad imperatorem appellantem haud dubie tunc iniuste egerat, cum ulterioris Hispaniae proconsul erat, ac propterea *damnatus* non solum ad subiectum (*Vibius Serenus*) sed magis etiam ad praedicatum (*proconsul ulterioris Hispaniae*) pertinet. Itaque expeditae verborum structurae gratia ex Medicei nota (*procons.*) *proconsul*, non *pro consule* eliciendum erat.

1. *Carsius*: *Carsidius* Reinesius. Cf. VI, 48.

8. *Lamia*] *lamina* M.

12. *vetustus tum* M: *vetustum* Beroaldus.

15. *qua*] *ea qua* M *ea* ex dittographia ortum est.

bibus ora maris potiebantur. Neque dispar apud Coos antiquitas, et accedebat meritum ex loco: nam cives Romanos templo Aesculapii induxerant, cum iussu regis Mithridatis apud cunctas Asiae insulas et urbes trucidarentur. Variis dehinc et saepius irritis praetorum questibus, postremo Caesar de immodestia histrionum rettulit: multa ab iis in publicum seditiose, foeda per domos tentari; Oscum quondam ludicrum, levissimae apud vulgum oblectationis eo flagitiorum et virium venisse, ut auctoritate patrum coercendum sit. Pulsi tum histriones Italia. (a C. 23)

Idem annus alio quoque luctu Caesarem afficit, alterum ex geminis Drusi liberis exstinguendo, neque minus morte amici. Is fuit Lucilius Longus, omnium illi tristium laetorumque socius, unusque e senatoribus Rhodii secessus comes. Ita, quanquam novo homini, censorium funus, effigiem apud forum Augusti publica pecunia patres decrevere, apud quos etiam tum cuncta tractabantur, adeo ut procurator Asiae Lucilius Capito accusante provincia causam dixerit, magna cum asseveratione principis non se ius nisi in servitia et pecunias familiares dedisse: quodsi vim praetoris usurpasset manibusque militum usus foret, spreta in eo mandata sua: audirent socios. Ita reus cognito negotio damnatur. Ob quam ultionem, et quia priore anno in Gaium Silanum vindicatum erat, decrevere Asiae urbes templum Tiberio matrique eius ac senatui. Et permissum statuere; egitque Nero grates ea causa patribus atque avo, laetas inter audientium affectiones, qui recenti memoria Germanici illum adspici, illum audiri rebantur. Aderantque iuveni modestia ac forma principe viro digna, notis in eum Seiani odiis ob periculum gratiora.

---

9. *ut om.* M; dedit Victorius.

(a C 23.) 16 Sub idem tempus de flamine Diali in locum Servii Maluginensis defuncti legendo, simul roganda nova lege disseruit Caesar. Nam patricios confarreatis parentibus genitos tres simul nominari, ex quis unus legeretur, vetusto more; neque adesse, ut olim, eam copiam, omissa confarreandi assuetudine aut inter paucos retenta. Pluresque eius rei causas afferebat, potissimam penes incuriam virorum feminarumque; accedere ipsius caerimoniae difficultates, quae consulto vitarentur, et quod exiret e iure patrio qui id flaminium apisceretur quaeque in manum flaminis conveniret. Ita medendum senatus decreto aut lege, sicut Augustus quaedam ex horrida illa antiquitate ad praesentem usum flexisset. Igitur tractatis religionibus placitum instituto flaminum nihil demutari: sed lata lex, qua flaminica Dialis sacrorum causa in potestate viri, cetera promiscuo feminarum iure ageret. Et filius Maluginensis patri suffectus. Utque glisceret dignatio sacerdotum, atque ipsis promptior animus foret ad capessendas caerimonias, decretum Corneliae virgini, quae in locum Scantiae capiebatur, sestertium vicies, et quotiens Augusta theatrum introisset, ut sedes inter Vestalium consideret.

(a. u. 777.) (a C. 24) 17 Cornelio Cethego Visellio Varrone consulibus pontifices, eorumque exemplo ceteri sacerdotes, cum pro incolumitate principis vota susciperent, Neronem quoque et

---

8. *accederet* M: *accedere* Beroaldus: *accedere et* I. Gronovius

9. *quod*] *quo* M: *quando* vulgo. — Tiberius plures eius rei causas percensens, unam potissimam affert ac duas secundarias; has a priore distinguit verbo *accedere*, sed cum *accedere quando* Latine dici non possit, vulgatam, cuius auctor est Beroaldus, corruptam esse liquet.

Drusum isdem dis commendavere, non tam caritate iuvenum quam adulatione; quae moribus corruptis perinde anceps, si nulla et ubi nimia est. Nam Tiberius haud unquam domui Germanici mitis, tum vero aequari adulescentes senectae suae impatienter indoluit; accitosque pontifices percunctatus est, num id precibus Agrippinae aut minis tribuissent. Et illi quidem, quanquam abnuerent, modice perstricti (etenim pars magna e propinquis ipsius aut primores civitatis erant): ceterum in senatu oratione monuit in posterum, ne quis mobiles adulescentium animos praematuris honoribus ad superbiam extolleret. Instabat quippe Seianus, incusabatque diductam civitatem ut civili bello; esse qui se partium Agrippinae vocent; ac ni resistatur, fore pluris; neque aliud gliscentis discordiae remedium, quam si unus alterve maxime prompti (a C. 24.)

18 subverterentur. Qua causa Gaium Silium et Titium Sabinum adgreditur. Amicitia Germanici perniciosa utrique, Silio et quod ingentis exercitus septem per annos moderator, partisque apud Germaniam triumphalibus Sacroviriani belli victor, quanto maiore mole procideret, plus formidinis in alios dispergebatur. Credebant plerique auctam offensionem ipsius intemperantia, immodice iactantis suum militem in obsequio duravisse, cum alii ad seditiones prolaberentur; neque mansurum Tiberio imperium, si iis quoque legionibus cupido novandi fuisset. Destrui per haec fortunam suam Caesar, imparemque tanto merito rebatur. Nam beneficia eo usque laeta sunt, dum videntur exsolvi posse: ubi multum antevenere, pro gratia odi-

---

25. *Destrui per haec fortunam suam*, i. e. fortunam sibi a dis concessam et adhuc ab hominibus creditam per haec ostendi tanquam vanam ac nullam.

(a C. 24.) 19 um redditur. Erat uxor Silio Sosia Galla, caritate Agrippinae invisa principi. Hos corripi dilato ad tempus Sabino placitum; immissusque Varro consul, qui paternas inimicitias obtendens odiis Seiani per dedecus suum gratificabatur. Precante reo brevem moram, dum accusator consulatu abiret, adversatus est Caesar: solitum quippe magistratibus diem privatis dicere; nec infringendum consulis ius, cuius vigiliis niteretur, ne quod res publica detrimentum caperet. Proprium id Tiberio fuit scelera nuper reperta priscis verbis obtegere. Igitur multa asseveratione, quasi aut legibus cum Silio ageretur, aut Varro consul aut illud res publica esset, coguntur patres. Silente reo vel, si defensionem coeptaret, non occultante, cuius ira premeretur, conscientia belli Sacrovir diu dissimulatus, victoria per avaritiam foedata et uxor Sosia arguebantur. Nec dubie repetundarum criminibus haerebant: sed cuncta quaestione maiestatis exercita, et Silius imminentem damnationem voluntario fine praevertit.

20 Saevitum tamen in bona, non ut stipendiariis pecuniae redderentur, quorum nemo repetebat: sed liberalitas Augusti avulsa, computatis singillatim quae fisco petebantur. Ea prima Tiberio erga pecuniam alienam diligentia fuit. Sosia in exsilium pellitur Asinii Galli sententia, qui partem bonorum publicandam, pars ut liberis relinqueretur censuerat. Contra Marcus Lepidus quartam accusatoribus secundum necessitudinem legis, cetera liberis concessit. Hunc ego Lepidum temporibus illis gravem et sapientem virum fuisse comperio: nam pleraque ab saevis adulationibus aliorum in melius flexit, neque tamen temperamenti egebat, cum aequabili auctoritate et gratia apud Tiberium

---

9. *proprium*] *quo prium* M.

viguerit. Unde dubitare cogor, fato et sorte nascendi, ut (a C. 24.) cetera, ita principum inclinatio in hos, offensio in illos, an sit aliquid in nostris consiliis, liceatque inter abruptam contumaciam et deforme obsequium pergere iter ambitione ac periculis vacuum. At Messalinus Cotta, haud minus claris maioribus sed animo diversus, censuit cavendum senatus consulto, ut quanquam insontes magistratus et culpae alienae nescii provincialibus uxorum criminibus perinde quam suis plecterentur.

21 Actum dehinc de Calpurnio Pisone, nobili ac feroci viro. Is namque, ut rettuli, cessurum se urbe ob factiones accusatorum in senatu clamitaverat, et spreta potentia Augustae trahere in ius Urgulaniam domoque principis excire ausus erat. Quae in praesens Tiberius civiliter habuit: sed in animo revolvente iras, etiam si impetus offensionis languerat, memoria valebat. Pisonem Quintus Granius secreti sermonis incusavit adversum maiestatem habiti, adiecitque in domo eius venenum esse, eumque gladio accinctum introire curiam. Quod ut atrocius vero tramissum: ceterorum, quae multa cumulabantur, receptus est reus; neque peractus ob mortem opportunam. Relatum et de Cassio Severo exsule, qui sordidae originis, maleficae vitae, sed orandi validus, per immodicas inimicitias ut iudicio iurati senatus Cretam amoveretur effece-

---

1. *Unde dubitare cogor — periculis vacuum*] Quod dubitanter hoc loco dicit senex rerum scriptor, id confidentius multis ante annis pronuntiaverat in Agricola c. 42. *Sciant, quibus moris est illicita mirari, posse etiam sub malis principibus magnos viros esse; obsequiumque ac modestiam, si industria ac vigor assint, eo laudis excedere, quo plerique per abrupta, sed in nullum rei publicae usum, ambitiosa morte inclaruerunt.*

16. *Pisonemque gravius* M: *Pisonem Q. Granius* Lipsius.

(a C. 24.) rat; atque illic eadem actitando recentia veteraque odia advertit, bonisque exutus, interdicto igni atque aqua, saxo Seripho consenuit.

22 Per idem tempus Plautius Silvanus praetor, incertis causis, Aproniam coniugem in praeceps iecit; tractusque ad Caesarem ab Lucio Apronio socero turbata mente respondit, tanquam ipse somno gravis atque eo ignarus, et uxor sponte mortem sumpsisset. Non cunctanter Tiberius pergit in domum, visit cubiculum; in quo reluctantis et impulsae vestigia cernebantur. Refert ad senatum; datisque iudicibus Urgulania Silvani avia pugionem nepoti misit. Quod perinde creditum, quasi principis monitu, ob amicitiam Augustae cum Urgulania. Reus frustra tentato ferro venas praebuit exsolvendas. Mox Numantina prior uxor eius, accusata iniecisse carminibus et veneficiis vecordiam marito, insons iudicatur.

23 Is demum annus populum Romanum longo adversum Numidam Tacfarinatem bello absolvit. Nam priores duces ubi impetrando triumphalium insigni sufficere res suas crediderant, hostem omittebant; iamque tres laureatae in urbe statuae, et adhuc raptabat Africam Tacfarinas, auctus Maurorum auxiliis, qui Ptolemaeo Iubae filio iuventa incurioso, libertos regios et servilia imperia bello

---

3. *Seripho* ex M. Bekkerus: *Seriphio* vulgo.

19. *ubi* Lipsius: *sub* M.

20 *iamque tres laureatae in urbe statuae*] Iam Furius Camillus et Lucius Apronius atque Iunius Blaesus (II, 52. III, 21. 72.) ob victum Tacfarinatem triumphalia ornamenta rettulerant, h. e. coronam lauream, togam praetextam, trabeam triumphalem, statuam illustrem sive triumphalem, quae hoc loco *laureata* appellatur. Ceteris insignibus omissis unum statuae ornamentum hic nominatur ut praecipuum atque omnium oculis expositum.

mutaverant. Erat illi praedarum receptor ac socius populandi rex Garamantum, non ut cum exercitu incederet, sed missis levibus copiis, quae ex longinquo in maius audiebantur; ipsaque e provincia, ut quis fortunae inops, moribus turbidus, promptius ruebant, quia Caesar post res a Blaeso gestas, quasi nullis iam in Africa hostibus, reportari nonam legionem iusserat; nec pro consule eius anni Publius Dolabella retinere ausus erat, iussa principis (a. C. 24.)
24 magis quam incerta belli metuens. Igitur Tacfarinas disperso rumore rem Romanam aliis quoque ab nationibus lacerari, eoque paulatim Africa decedere, ac posse reliquos circumveniri, si cuncti quibus libertas servitio potior incubuissent, auget vires, positisque castris Thubuscum oppidum circumsidet. At Dolabella contracto quod erat militum, terrore nominis Romani, et quia Numidae peditum aciem ferre nequeunt, primo sui incessu solvit obsidium, locorumque opportuna permunivit; simul principes Musulamiorum defectionem coeptantes securi percutit. Dein quia pluribus adversum Tacfarinatem expeditionibus cognitum non gravi nec uno incursu consectandum hostem vagum, excito cum popularibus rege Ptolemaeo, quattuor agmina parat, quae legatis aut tribunis data; et praedatorias manus delecti Maurorum duxere: ipse consultor
25 aderat omnibus. Nec multo post affertur Numidas apud castellum semirutum, ab ipsis quondam incensum, cui nomen Auzea, positis mapalibus consedisse, fisos loco, quia vastis circum saltibus claudebatur. Tum expeditae cohortes alaeque, quam in partem ducerentur ignarae, cito agmine rapiuntur. Simulque coeptus dies, et concentu tubarum ac truci clamore aderant semisomnos in barbaros, praepeditis Numidarum equis, aut diversos pastus pererrantibus. Ab Romanis confertus pedes, dispositae turmae, cuncta praelio provisa: hostibus contra omnium nesciis

(a C. 24.) non arma, non ordo, non consilium, sed pecorum modo trahi occidi capi. Infensus miles memoria laborum et adversum eludentes optatae totiens pugnae, se quisque ultione et sanguine explebant. Differtur per manipulos, Tacfarinatem omnes, notum tot praeliis, consectentur; non nisi duce interfecto requiem belli fore. At ille deiectis circum stipatoribus vinctoque iam filio et effusis undique Romanis, ruendo in tela captivitatem haud inulta morte effugit. Isque finis armis impositus. Dolabellae 26
petenti abnuit triumphalia Tiberius, Seiano tribuens, ne Blaesi avunculi eius laus obsolesceret. Sed neque Blaesus ideo illustrior, et huic negatus honor gloriam intendit: quippe minore exercitu insignis captivos, caedem ducis bellique confecti famam deportarat. Sequebantur et Garamantum legati, raro in urbe visi, quos Tacfarinate caeso perculsa gens et culpae nescia ad satisfaciendum po-

---

3. *eludentes*] *eludentis* Bekkerus ex coniectura, ut videtur, sed Tacitus h. l. formam in es exeuntem eadem de causa praeferre potuit, qua supra (I, 13.) scripsit *incipientes principis curas*, non *incipientis principis curas*. — Mox *si quis* M: *se quisque* Beroaldus.

6. *delectis* M: *deiectis* I. Fr. Gronovius. Cf. nota ad pag. 23, 19. 75, 8. 87, 8. 109, 18.

16. *et culpae nescia*] Cum paulo ante (c. 23) legamus, *Erat illi* (Tacfarinati) *praedarum receptor ac socius populandi rex Garamantum, non ut cum exercitu incederet, sed missis levibus copiis*, ea quae iam de gente Garamantum dicuntur, veritati videntur repugnare. Sed si rex Garamantum leves copias praedatori misit, inde universa gens culpam non contraxit, siquidem sive invito sive nescio populo id factum est, ut hic breviter indicatur. Inde etiam apparet, cur Garamantibus poena remissa populoque Romano legatorum missu satisfactum sit. Fortasse ad Romanos placandos Garamantum primores regem suam depulerant,

pulo Romano miserat. Cognitis dehinc Ptolemaei per id (a C. 24.) bellum studiis, repetitus ex vetusto mos, missusque e senatoribus, qui scipionem eburnum, togam pictam, antiqua patrum munera, daret regemque et socium atque amicum appellaret.

27 Eadem aestate mota per Italiam servilis belli semina fors oppressit. Auctor tumultus Titus Curtisius, quondam praetoriae cohortis miles, primo coetibus clandestinis apud Brundisium et circumiecta oppida, mox positis propalam libellis ad libertatem vocabat agrestia per longinquos saltus et ferocia servitia, cum velut munere deum tres biremes appulere ad usus commeantium illo mari. Et erat isdem regionibus Curtius Lupus quaestor, cui provincia vetere ex more Cales evenerat. Is disposita classiariorum copia coeptantem cum maxime coniurationem disiecit. Missusque a Caesare propere Staius tribunus cum valida manu ducem ipsum et proximos audacia in urbem traxit, iam trepidam ob multitudinem familiarum, quae gliscebat immensum, minore in dies plebe ingenua.

28 Isdem consulibus miseriarum ac saevitiae exemplum atrox, reus pater, accusator filius (nomen utrique Vibius Serenus) in senatum inducti sunt; ab exsilio retractus il-

---

vel eius levitati per legatos veniam imploraverunt. *et culpae conscia* coniecit Lipsius, *nec culpae nescia* Ryckius.

2. *mos, missusque*] *more omissusque* M: prius vitium sustulit Lipsius, alterum Beroaldus.

11. *ferocia*] *feroricia* M.

14. *calles* M: *Cales* Lipsius.

17. *audacia*] *audatia* M: *audaciae* editiones ante Bekkerianam.

22. *nomenque viri q. vibius serenus* M: correxit Lipsius. Mox *perorante filio. praeparatur* M: *pater orante filio* Freherus, et *praeparatus* Venturius.

(a C. 24.) luvieque ac squalore obsitus et tum catena vinctus pater orante filio: praeparatus adulescens multis munditiis, alacri vultu, structas principi insidias, missos in Galliam concitores belli index idem et testis dicebat, adnectebatque Caecilium Cornutum praetorium ministravisse pecuniam; qui taedio curarum, et quia periculum pro exitio habebatur, mortem in se festinavit. At contra reus nihil infracto animo, obversus in filium quatere vincla, vocare ultores deos, ut sibi quidem redderent exsilium, ubi procul tali more ageret, filium autem quandoque supplicia sequerentur. Asseverabatque innocentem Cornutum et falsa exterritum; idque facile intellectu, si proderentur alii: non enim se caedem principis et res novas uno socio cogitasse.

29 Tum accusator Gnaeum Lentulum et Seium Tuberonem nominat, magno pudore Caesaris, cum primores civitatis, intimi ipsius amici, Lentulus senectutis extremae, Tubero defecto corpore, tumultus hostilis et turbandae rei publicae arcesserentur. Sed hi quidem statim exempti. In patrem ex servis quaesitum, et quaestio adversa accusatori fuit. Qui scelere vecors, simul vulgi rumore territus, robur et saxum aut parricidarum poenas minitantium, cessit urbe. Ac retractus Ravenna exsequi accusationem adigitur non occultante Tiberio vetus odium adversus exsulem Serenum. Nam post damnatum Libonem missis ad Caesarem litteris exprobraverat suum tantum studium sine fructu fuisse, addideratque quaedam contumacius, quam tutum apud aures superbas et offensioni proniores. Ea Caesar octo post annos rettulit, medium tempus varie arguens, etiam si tormenta pervicacia servorum contra evenissent.

30 Dictis dein sententiis, ut Serenus more maiorum puniretur, quo molliret invidiam, intercessit. Gallus Asinius Gyaro aut Donusa claudendum cum censeret, id quoque

32. *cum* omittit M; adiecit Muretus.

aspernatus est, egenam aquae utramque insulam referens, (a. C. 24.) dandosque vitae usus cui vita concederetur. Ita Serenus Amorgum reportatur. Et quia Cornutus sua manu ceciderat, actum de praemiis accusatorum abolendis, si quis maiestatis postulatus ante perfectum iudicium se ipse vita privavisset. Ibaturque in eam sententiam, ni durius contraque morem suum, palam pro accusatoribus, Caesar irritas leges, rem publicam in praecipiti conquestus esset: subverterent potius iura quam custodes eorum amoverent. Sic delatores, genus hominum publico exitio repertum et poenis quidem nunquam satis coercitum, per praemia eliciebantur.

31 His tam assiduis tamque maestis modica laetitia interiicitur, quod Gaium Cominium equitem Romanum, probrosi in se carminis convictum, Caesar precibus fratris, qui senator erat, concessit. Quo magis mirum habebatur gnarum meliorum, et quae fama clementiam sequeretur, tristiora malle. Neque enim socordia peccabat; nec occultum est, quando ex veritate, quando adumbrata laetitia facta imperatorum celebrentur. Quin ipse, compositus alias et velut eluctantium verborum, solutius promptiusque eloquebatur, quotiens subveniret. At Publium Suillium quaestorem quondam Germanici, cum Italia arceretur convictus pecuniam ob rem iudicandam cepisse, amovendum in insulam censuit, tanta contentione animi, ut et iurando obstringeret e re publica id esse. Quod aspere

---

11. *unquam* M: *nunquam* Beroaldus. Fortasse Taciti est quod dubitanter proposuit Bekkerus, *et ne poenis quidem unquam*.

21. *eluctantium verborum*, i. e. cum difficultate et molimine exeuntium ex ore verborum. Illis vinculis verba eius *soluta* erant, quotiens subveniret.

25. *eiurando* M: *et iurando* Beroaldus.

(a C. 24.) acceptum ad praesens mox in laudem vertit regresso Suillio; quem vidit sequens aetas praepotentem venalem, et Claudii principis amicitiâ diu prospere nunquam bene usum. Eadem poena in Catum Firmium senatorem statuitur, tanquam falsis maiestatis criminibus sororem petivisset. Catus, ut rettuli, Libonem illexerat insidiis, deinde indicio perculerat. Eius operae memor Tiberius, sed alia praetendens, exsilium deprecatus est: quo minus senatu pelleretur, non obstitit.

32 Pleraque eorum, quae rettuli quaeque referam, parva forsitan et levia memoratu videri non nescius sum: sed nemo annales nostros cum scriptura eorum contenderit, qui veteres populi Romani res composuere. Ingentia illi bella, expugnationes urbium, fusos captosque reges, aut si quando ad interna praeverterent, discordias consulum adversum tribunos, agrarias frumentariasque leges, plebis et optimatium certamina libero egressu memorabant. Nobis in arto et inglorius labor: immota quippe aut modice lacessita pax, maestae urbis res, et princeps proferendi imperii incuriosus erat. Non tamen sine usu fuerit introspicere illa primo aspectu levia, ex quis magnarum saepe rerum motus oriuntur. 33 Nam cunctas nationes et urbes populus aut primores aut singuli regunt: delecta ex iis et consociata rei publicae forma laudari facilius quam

---

6. *iudicio* M: *indicio* Vertranius. Cf. II, 27. 28.

13. *compossivere* M.

15. *si quando ad interna praeverterent*, h. e. si quando sepositis aliquantisper externis ad interna se converterent.

18. *immota*] *immo ita* M.

24. *consciata* M: *consociata* Ernestius. — Ceterum Tacitus haec scribens, *delecta ex iis et consociata rei publicae forma laudari facilius quam evenire potest*, Ciceronis de Re publica li-

evenire, vel si evenit, haud diuturna esse potest. Igitur (a C. 34.) ut olim plebe valida, vel cum patres pollerent, noscenda vulgi natura et quibus modis temperanter haberetur, senatusque et optimatium ingenia qui maxime perdidicerant, callidi temporum et sapientes credebantur, sic converso statu, neque alia re Romana, quam si unus imperitet, haec conquiri tradique in rem fuerit, quia pauci prudentia honesta ab deterioribus, utilia ab noxiis discernunt, plures aliorum eventis docentur. Ceterum ut profutura, ita minimum oblectationis afferunt. Nam situs gentium, varietates praeliorum, clari ducum exitus retinent ac redintegrant legentium animum: nos saeva iussa, continuas accusationes, fallaces amicitias, perniciem innocentium et easdem exitu causas coniungimus, obvia rerum similitudine et satietate. Tum quod antiquis scriptoribus rarus obtrectator, neque refert cuiusquam, Punicas Romanasve acies laetius extuleris: at multorum, qui Tiberio regente poenam vel infamiam subiere, posteri manent. Utque familiae ipsae iam exstinctae sint, reperies qui ob similitudinem mo-

---

bros respexit. Conf. ex illis praecipue I, 29, 45. *Itaque quartum quoddam genus rei publicae maxime probandum esse censeo, quod ex his quae prima dixi moderatum et permixtum tribus.* I, 35, 54. *Tum Laelius quid tu, inquit, Scipio? e tribus istis quid maxime probas? — Recte quaeris quod maxime e tribus, quoniam eorum nullum ipsum per se separatum probo, anteponoque singulis illud, quod conflatum fuerit ex omnibus.* I, 45, 69. *Quod cum ita sit, ex tribus primis generibus longe praestat mea sententia regium; regio autem ipsi praestabit id, quod erit aequatum et temperatum ex tribus omnibus rerum publicarum modis.*

2. *noscendi* M.

6. *rerum* M: *re Romana* Lipsius.

18. *infamias* M: *infamiam* Lipsius.

(a. C. 24.) rum aliena malefacta sibi obiectari putent. Etiam gloria ac virtus infensos habet, ut nimis ex propinquo diversa arguens. Sed ad incepta redeo.

34 (a. u. 778.) Cornelio Cosso Asinio Agrippa consulibus Cremutius (a. C. 25.) Cordus postulatur, novo ac tunc primum audito crimine, quod editis annalibus laudatoque Marco Bruto Gaium Cassium Romanorum ultimum dixisset. Accusabant Satrius Secundus et Pinarius Natta, Seiani clientes. Id perniciabile reo, et Caesar truci vultu defensionem accipiens; quam Cremutius relinquendae vitae certus in hunc modum exorsus est. ,,Verba mea, patres conscripti, arguuntur: adeo factorum innocens sum. Sed neque haec in principem aut principis parentem, quos lex maiestatis amplectitur: Brutum et Cassium laudavisse dicor, quorum res gestas cum plurimi composuerint, nemo sine honore memoravit. Titus Livius, eloquentiae ac fidei praeclarus in primis, Gnaeum Pompeium tantis laudibus tulit, ut Pompeianum eum Augustus appellaret; neque id amicitiae eorum offecit. Scipionem, Afranium, hunc ipsum Cassium, hunc Brutum nusquam latrones et parricidas, quae nunc vocabula imponuntur, saepe ut insignis viros nominat. Asinii Pollionis scripta egregiam eorundem memoriam tradunt; Messala Corvinus imperatorem suum Cassium praedicabat; et uterque opibusque atque honoribus perviguere. Marci Ciceronis libro, quo Catonem caelo aequavit, quid aliud dictator Caesar quam rescripta oratione, velut apud iudices, respondit? Antonii epistulae, Bruti conciones falsa quidem in Augustum probra, sed multa cum acerbitate habent; carmina Bibaculi et Catulli referta contumeliis

---

2. *animis* M: *nimis* Lipsius. mox *ancepta* M: *ad incepta* Beroaldus.

21. *vocabulum ponuntur* M: *vocabula imponuntur* Beroaldus.

Caesarum leguntur: sed ipse divus Iulius, ipse divus Augustus et tulere ista et reliquere, haud facile dixerim, moderatione magis an sapientia. Namque spreta exolescunt: si irascare agnita videntur. (a C. 25.)

35 Non attingo Graecos, quorum non modo libertas etiam libido impunita; aut si quis advertit, dictis dicta ultus est. Sed maxime solutum et sine obtrectatore fuit prodere de iis, quos mors odio aut gratiae exemisset. Num cum armatis Cassio et Bruto ac Philippenses campos obtinentibus belli civilis causa populum per conciones incendo? an illi quidem septuagesimum ante annum perempti, quo modo imaginibus suis noscuntur, quas ne victor quidem abolevit, sic partem memoriae apud scriptores retinent? Suum cuique decus posteritas rependit; nec deerunt, si damnatio ingruit, qui non modo Cassii et Bruti sed etiam mei meminerint." Egressus dein senatu vitam abstinentia finivit. Libros per aediles cremandos censuere patres: sed manserunt, occultati et editi. Quo magis socordiam eorum irridere libet, qui praesenti potentia credunt exstingui posse etiam sequentis aevi memoriam. Nam contra punitis ingeniis gliscit auctoritas, neque aliud externi reges, aut qui eadem saevitia usi sunt, nisi dedecus sibi atque illis gloriam peperere.

36 Ceterum postulandis reis tam continuus annus fuit, ut feriarum Latinarum diebus praefectum urbis Drusum, auspicandi gratia tribunal ingressum, adierit Calpurnius Salvianus in Sextum Marium. Quod a Caesare palam increpitum causa exsilii Salviano fuit. Obiecta publice Cyzicenis incuria caerimoniarum divi Augusti, additis violen-

---

12. *nec* M: *ne* I. Fr. Gronovius. Mox *adolevit* et 14. *rependunt nec derunt* M; correxit Beroaldus.

18. *sed*] *et* M. mox *socordia* M; correxit Beroaldus.

(a C. 25) tiae criminibus adversum cives Romanos. Et amisere li-
bertatem, quam bello Mithridatis meruerant circumsessi,
nec minus sua constantia quam praesidio Luculli pulso
rege. At Fonteius Capito, qui proconsul Asiam curave-
rat, absolvitur, comperto ficta in eum crimina per Vibi-
um Serenum. Neque tamen id Sereno noxae fuit, quem
odium publicum tutiorem faciebat. Nam ut quis distric-
tior accusator, velut sacrosanctus erat: leves, ignobiles
poenis afficiebantur.

Per idem tempus Hispania ulterior missis ad senatum 37
legatis oravit, ut exemplo Asiae delubrum Tiberio matri-
que eius exstrueret. Qua occasione Caesar, validus ali-
oqui spernendis honoribus, et respondendum ratus iis,
quorum rumore arguebatur in ambitionem flexisse, huius-
cemodi orationem coepit. „Scio, patres conscripti, constan-
tiam meam a plerisque desideratam, quod Asiae civitati-
bus nuper idem istud petentibus non sim adversatus. Er-
go et prioris silentii defensionem, et quid in futurum
statuerim, simul aperiam. Cum divus Augustus sibi at-
que urbi Romae templum apud Pergamum sisti non pro-
hibuisset, qui omnia facta dictaque eius vice legis obser-
vem, placitum iam exemplum promptius secutus sum,
quia cultui meo veneratio senatus adiungebatur. Cete-
rum ut semel recepisse veniam habuerit, ita per omnes
provincias effigie numinum sacrari ambitiosum superbum;
et vanescet Augusti honor, si promiscis adulationibus
vulgatur. Ego me, patres conscripti, mortalem esse et 38
hominum officia fungi, satisque habere, si locum princi-
pem impleam, et vos testor et meminisse posteros volo;
qui satis superque memoriae meae tribuent, ut maioribus

21. *facta*] *ficta* M.
25. *sacra* M: *sacrari* Lipsius.

meis dignum, rerum vestrarum providum, constantem in periculis, offensionum pro utilitate publica non pavidum credant. Haec mihi in animis vestris templa, hae pulcherrimae effigies et mansurae. Nam quae saxo struuntur, si iudicium posterorum in odium vertit, pro sepulcris spernuntur. Proinde socios cives et deos ipsos precor, hos ut mihi ad finem usque vitae quietam et intelligentem humani divinique iuris mentem duint, illos, ut, quandoque concessero, cum laude et bonis recordationibus facta atque famam nominis mei prosequantur." Perstititque posthac secretis etiam sermonibus aspernari talem sui cultum. Quod alii modestiam, multi, quia diffideret, quidam ut degeneris animi interpretabantur. Optumos quippe mortalium altissima cupere: sic Herculem et Liberum apud Graecos, Quirinum apud nos deum numero additos. Melius Augustum, qui speraverit. Cetera principibus statim adesse, unum insatiabiliter parandum, prosperam sui memoriam. Nam contemptu famae contemni virtutes. (a C. 25.)

39 At Seianus nimia fortuna socors, et muliebri insuper cupidine incensus, promissum matrimonium flagitante Livia, componit ad Caesarem codicillos: moris quippe tum erat quanquam praesentem scripto adire. Eius talis

---

5. *pro sepulcris spernuntur*: plene dicas *pro sepulcris accipiuntur et spernuntur*, neque verbum spernuntur referendum est ad ablativum sed tantummodo ad subiectum *templa quae saxo struuntur*.

6. *et deos et deos ipsos* M; alterum *et deos* expunxit Pichena.

19. *socors*] Quemadmodum *cor* modo pro sede mentis ac sapientiae accipitur, modo affectus animi continere creditur, ita *socors* (h. e. sine corde) modo stultum ac dementem significat, modo securum ac tardum. Hoc loco prior significatio admissa est: nam *socors* positum pro *animo occaecatus*. Sine causa *vecors* in margine Lipsianae editionis adscriptum.

(a C. 25.) forma fuit. Benivolentia patris Augusti et mox plurimis Tiberii iudiciis ita insuevisse, ut spes votaque sua non prius ad deos quam ad principum aures conferret. Neque fulgorem honorum unquam precatum: excubias ac labores ut unum e militibus pro incolumitate imperatoris malle. Attamen quod pulcherrimum adeptum, ut coniunctione Caesaris dignus crederetur. Hinc initium spei. Et quoniam audiverit Augustum in collocanda filia nonnihil etiam de equitibus Romanis consultavisse, ita, si maritus Liviae quaereretur, haberet in animo amicum sola necessitudinis gloria usurum. Non enim exuere imposita munia, satis aestimare firmari domum adversum iniquas Agrippinae offensiones, idque liberorum causa. Nam sibi multum superque vitae fore, quod tali cum principe explevisset.

40 Ad ea Tiberius laudata pietate Seiani suisque in eum beneficiis modice percursis, cum tempus tanquam ad integram consultationem petivisset, adiunxit ceteris mortalibus in eo stare consilia, quid sibi conducere putent, principum diversam esse sortem, quibus praecipua rerum ad famam dirigenda. Ideo se non illuc decurrere, quod promptum rescriptu, posse ipsam Liviam statuere, nubendum post Drusum an in penatibus isdem tolerandum haberet; esse illi matrem et aviam, propiora consilia. Simplicius acturum. De inimicitiis primum Agrippinae, quas longe acrius arsuras, si matrimonium Liviae velut in partes domum Caesarum distraxisset. Sic quoque erumpere aemulationem feminarum, eaque discordia nepotes suos convelli: quid si intendatur certamen tali coniugio? „Falleris enim, Seiane, si te mansurum in eodem ordine putas, et Liviam, quae Gaio Caesari, mox Druso nupta fuerit, ea mente acturam, ut cum equite Romano senescat. Ego ut sinam, credisne passuros qui fratrem eius, qui patrem maioresque nostros in summis imperiis videre? Vis tu quidem

istum intra locum sistere: sed illi magistratus et primores, (a C. 25.) qui te invito perrumpunt omnibusque de rebus consulunt, excessisse iam pridem equestre fastigium longeque antisse patris mei amicitias non occulti ferunt, perque invidiam tui me quoque incusant. At enim Augustus filiam suam equiti Romano tradere meditatus est. Mirum Hercule, si, cum in omnis curas distraheretur, immensumque attolli provideret quem cuniunctione tali super alios extulisset, Gaium Proculeium et quosdam in sermonibus habuit insigni tranquillitate vitae, nullis rei publicae negotiis permixtos. Sed si dubitatione Augusti movemur, quanto validius est quod Marco Agrippae, mox mihi collocavit? Atque ego haec pro amicitia non occultavi: ceterum neque tuis neque Liviae destinatis adversabor. Ipse quid intra animum volutaverim, quibus adhuc necessitudinibus immiscere te mihi parem, omittam ad praesens referre: id tantum aperiam, nihil esse tam excelsum, quod non virtutes istae tuusque in me animus mereantur; datoque tempore
41 vel in senatu vel in concione non reticebo." Rursum Seianus, non iam de matrimonio sed altius metuens, tacita suspicionum, vulgi rumorem, ingruentem invidiam deprecatur. Ac ne assiduos in domum coetus arcendo infringeret potentiam aut receptando facultatem criminantibus praeberet, huc flexit ut Tiberium ad vitam procul Roma amoenis locis degendam impelleret. Multa quippe providebat: sua in manu aditus, litterarumque magna ex parte se arbitrum fore, cum per milites commearent; mox Caesarem vergente iam senecta, secretoque loci mollitum, munia imperii facilius tramissurum: et minui sibi invidiam adempta

---

2. *invito*] *invite* M.
20. *tam* M: *iam* Muretus.

(a C. 25.) salutantium turba, sublatisque inanibus vera potentia augeri. Igitur paulatim negotia urbis, populi accursus, multitudinem affluentium increpat; extollens laudibus quietem et solitudinem, quis abessse taedia et offensiones, ac praecipua rerum maxime agitari. Ac forte habita per illos 42 dies de Votieno Montano, celebris ingenii viro, cognitio cunctantem iam Tiberium perpulit, ut vitandos crederet patrum coetus vocesque, quae plerumque verae et graves coram ingerebantur. Nam postulato Votieno ob contumelias in Caesarem dictas, testis Aemilius e militaribus viris dum studio probandi cuncta refert et, quanquam inter obstrepentes, magna asseveratione nititur, audivit Tiberius probra, quis per occultum lacerabatur, adeoque perculsus est ut se vel statim vel in cognitione purgaturum clamitaret, precibusque proximorum, adulatione omnium aegre componeret animum. Et Votienus quidem maiestatis poenis affectus est: Caesar obiectam sibi adversus reos in-

---

1. *manibus* M; *inanibus* Beroaldus.

2. *augere* M: *augeri* Rhenanus. — Quanquam ad tuendam neutram temporis praeteriti *auxisse* significationem satis certa exempla ex Catone et Sallustio Plinioque (Cf. Duker ad Liv. III, 6, 2. Ernestius ad hunc Taciti locum) allata sunt, inde tamen nondum probatum est dici etiam *augere* pro *augeri* vel *augescere*: nam qui ad hoc demonstrandum proferuntur loci ex Catullo (LXIV, 323.) et Lucretio (II, 1163.), in iis passiva significatio falso agnoscitur; deinde multo minus ostendi potest sive Tacitum sive ullum sermonis pedestris scriptorem *augere* praesenti tempore significatione neutra vel passiva admisisse: immo Tacitus ad significationem neutram exprimendam constanter usus est forma *augescere*. Conf. Ann. I, 79. Histor. II, 34. IV, 1. 61. V, 14. Agr. 3. Quoniam tempus praeteritum a verbo *augescere* factum deerat, ideo *auxisse* neutra significatione admittere Cato er Sallustius ausi sunt. Vid. Gell. XVIII, 12. Sall. fragm. apud Cortium p. 947.

clementiam eo pervicacius amplexus, Aquiliam adulterii (a C. 25.) delatam cum Vario Ligure, quanquam Lentulus Gaetulicus consul designatus lege Iulia damnasset, exsilio punivit, Apidiumque Merulam, quod in acta divi Augusti non iuraverat, albo senatorio erasit.

43 Auditae dehinc Lacedaemoniorum et Messeniorum legationes de iure templi Dianae Limnatidis, quod suis a maioribus suaque in terra dicatum Lacedaemonii firmabant annalium memoria vatumque carminibus, sed Macedonis Philippi, cum quo bellassent, armis ademptum, ac post Gai Caesaris et Marci Antonii sententia redditum. Contra Messenii veterem inter Herculis posteros divisionem Peloponnesi protulere, suoque regi Dentheliatem agrum, in quo id delubrum, cessisse; monimentaque eius rei sculpta saxis et aere prisco manere. Quodsi vatum, annalium ad testimonia vocentur, plures sibi ac locupletiores esse. Neque Philippum potentia sed ex vero statuisse. Idem regis Antigoni, idem imperatoris Mummii iudicium. Sic Milesios permisso publice arbitrio, postremo Atidium Geminum praetorem Achaiae decrevisse. Ita secundum Messenios datum. Et Segestani aedem Veneris, montem apud Erycum, vetustate dilapsam restaurari postulavere, nota memorantes de origine eius et laeta Tiberio. Suscepit curam libens ut consanguineus. Tunc tractatae Massiliensium preces, probatumque Publii Rutilii exemplum. Namque eum legibus pulsum civem sibi Smyrnaei addiderant. Quo iure Vulcatius Moschus exsul in Massilienses receptus bona sua rei publicae eorum ut patriae reliquerat.

---

7. *Liminatidis* M; correxit Lipsius.
13. *recident heliatem* M. hoc est REGI DENTHELIATEM.
19. *publicae* M.
22. *dilapsam* Ernestius: *delapsam* M. mox *Rutillii* M.
28. *bonas varie publicae M*; correxit Beroaldus.

(a C. 25.) 44 Obiere eo anno viri nobiles Gnaeus Lentulus et Lucius Domitius. Lentulo super consulatum et triumphalia de Gaetulis gloriae fuerat bene tolerata paupertas, dein magnae opes innocenter paratae et modeste habitae. Domitium decoravit pater civili bello maris potens, donec Antonii partibus, mox Caesaris misceretur. Avus Pharsalica acie pro optumatibus ceciderat. Ipse delectus, cui minor Antonia, Octavia genita, in matrimonium daretur. Post exercitu flumen Albim transcendit, longius penetrata Germania quam quisquam priorum; easque ob res insignia triumphi adeptus est. Obiit et Lucius Antonius, multa claritudine generis, sed improspera. Nam patre eius Iulo Antonio ob adulterium Iuliae morte punito, hunc admodum adulescentulum, sororis nepotem, seposuit Augustus in civitatem Massiliensem, ubi specie studiorum nomen exsilii tegeretur. Habitus tamen supremis honor, ossaque tumulo Octaviorum illata per decretum senatus.

45 Isdem consulibus facinus atrox in citeriore Hispania admisssum a quodam agresti nationis Termestinae. Is praetorem provinciae Lucium Pisonem, pace incuriosum, ex improviso in itinere adortus uno vulnere in mortem affecit; ac pernicitate equi profugus, postquam saltuosos locos attigerat, dimisso equo per derupta et avia sequentis frustratus est. Neque diu fefellit: nam prenso ductoque per proximos pagos equo, cuius foret cognitum. Et repertus cum tormentis edere conscios adigeretur, voce magna sermone patrio frustra se interrogari clamitavit: assisterent socii ac spectarent; nullam vim tantam doloris fore ut

---

3. *de Gaetulis*] *degetes* M, *de Getis* Mm.
7. *delectus* M. mox 12. *iulio* pro *Iulo* M.
19. *Termaestinae* et paulo post *permestinorum* M.

veritatem eliceret. Idemque cum postero ad quaestionem (a C. 25.) retraheretur, eo nisu proripuit se custodibus saxoque caput afflixit ut statim exanimaretur. Sed Piso Termestinorum dolo caesus habetur; qui pecunias e publico interceptas acrius, quam ut tolerarent barbari, cogebat.

46 Lentulo Gaetulico Gaio Calvisio consulibus decreta (a. u. 779.) triumphi insignia Poppaeo Sabino, contusis Thraecum (a C. 26.) gentibus, qui montium editis inculti atque eo ferocius agitabant. Causa motus, super hominum ingenium, quod pati delectus et validissimum quemque militiae nostrae dare aspernabantur, ne regibus quidem parere nisi ex libidine soliti, aut si mitterent auxilia, suos ductores praeficere, nec nisi adversum accolas belligerare. Ac tum rumor incesserat fore, ut disiecti aliisque nationibus permixti diversas in terras traherentur. Sed antequam arma inciperent, misere legatos amicitiam obsequiumque memoraturos, et mansura haec, si nullo novo onere tentarentur: sin ut victis servitium indiceretur, esse sibi ferrum et iuventutem et promptum libertati aut ad mortem animum. Simul castella rupibus indita collatosque illuc parentes et coniuges ostentabant, bellumque impeditum ar-
47 duum cruentum minitabantur. At Sabinus, donec exercitus in unum conduceret, datis mitibus responsis, postquam Pomponius Labeo e Moesia cum legione, rex Rhoemetalces cum auxiliis popularium qui fidem non mutaverant, venere, addita praesenti copia ad hostem pergit, compo-

---

1. *quaestionem*] *quaesitionem* M. et vulgo. — A librario in hoc nomine similiter peccatum, ut supra III, 29. *quaesituram* pro *quaesturam* dedit.

8. *incultu* M: *inculti* Beroaldus.

24. *postquam — venere*] *quam — venire* M; emendavit Iac. Gronovius.

(a C. 26.) situm iam per angustias saltuum. Quidam audentius apertis in collibus visebantur; quos dux Romanus acie suggressus haud aegre pepulit, sanguine barbarorum modico ob propinqua suffugia. Mox castris in loco communitis valida manu montem occupat, angustum et aequali dorso continuum usque ad proximum castellum, quod magna vis armata aut incondita tuebatur; simul in ferocissimos, qui ante vallum more gentis cum carminibus et tripudiis persultabant, mittit delectos sagittariorum. Ii dum eminus grassabantur, crebra et inulta vulnera fecere, propius incedentes eruptione subita turbati sunt receptique subsidio Sugambrae cohortis, quam Romanus promptam ad pericula nec minus cantuum et armorum tumultu trucem haud procul instruxerat. Translata dehinc castra hostem prop- 48
ter, relictis apud priora munimenta Thraecibus, quos nobis affuisse memoravi. Iisque permissum vastare urere, trahere praedas, dum populatio lucem intra sisteretur, noctemque in castris tutam et vigilem capesserent. Id primo servatum: mox versi in luxum et raptis opulenti, omittere stationes, lascivia epularum aut somno et vino procumbere. Igitur hostes incuria eorum comperta, duo agmina parant, quorum altero populatores invaderentur, alii castra Romana appugnarent, non spe capiendi, sed ut clamore telis suo quisque periculo intentus sonorem alterius praelii non acciperet. Tenebrae insuper delectae augendam ad formidinem. Sed qui vallum legionum tentabant, facile pelluntur: Thraecum auxilia repentino incursu territa, cum pars munitionibus adiacerent, plures extra palarentur, tanto infensius caesi, quanto perfugae et proditores ferre arma ad suum patriaeque servitium in-

---

12. *sugranbrae* M.

49 cusabantur. Postera die Sabinus exercitum aequo loco (a C. 26.) ostendit, si barbari successu noctis alacres praelium auderent. Et postquam castello aut coniunctis tumulis non degrediebantur, obsidium coepit per praesidia, quae opportune iam muniebat; dein fossam loricamque contexens quattuor milia passuum ambitu amplexus est. Tum paulatim ut aquam pabulumque eriperet contrahere claustra artaque circumdare. Et struebatur agger, unde saxa hastae ignes propinquum iam in hostem iacerentur. Sed nihil aeque quam sitis fatigabat, cum ingens multitudo bellatorum, imbellium uno reliquo fonte uterentur. Simulque armenta, ut mos barbaris, iuxta clausa egestate pabuli exanimari; adiacere corpora hominum, quos vulnera, quos sitis peremerat; pollui cuncta sanie odore contactu. Rebusque turbatis malum extremum discordia accessit, his deditionem, aliis mortem et mutuos inter se ictus parantibus. Et erant qui non inultum exitium sed eruptionem suaderent, neque ignobiles quamvis diversi sententiis.

50 Verum e ducibus Dinis, provectus senecta et longo usu vim atque clementiam Romanam edoctus, ponenda arma, unum afflictis id remedium disserebat, primusque se cum coniuge et liberis victori permisit; secuti aetate aut sexu imbecilli et quibus maior vitae quam gloriae cupido. At iuventus Tarsam inter et Turesim distrahebatur. Utrique destinatum cum libertate occidere: sed Tarsa properum finem, abrumpendas pariter spes ac metus clamitans, dedit exemplum demisso in pectus ferro. Nec defuere qui eodem modo oppeterent. Turesis sua cum manu noctem opperitur, haud nescio duce nostro. Igitur firmatae stationes densioribus globis. Et ingruebat nox nimbo atrox, hostisque clamore turbido modo per vastum silentium in-

---

11. *simulque*] *simul eque* M; correxit Lipsius.

(a C. 26.) certos obsessores effecerat, cum Sabinus circumire hortari,
ne ad ambigua sonitus aut simulationem quietis casum in-
sidiantibus aperirent, sed sua quisque munia servarent,
immoti telisque non in falsum iactis. Interea barbari ca- 51
tervis decurrentes nunc in vallum manualia saxa, praeu-
stas sudes, decisa robora iacere, nunc virgultis et crati-
bus et corporibus exanimis complere fossas; quidam pon-
tes et scalas ante fabricati inferre propugnaculis, eaque
prensare detrahere et adversus resistentis cominus niti:
miles contra deturbare telis, pellere umbonibus, muralia
pila congestas lapidum moles provolvere. His partae vic-
toriae spes et, si cedant, insignitius flagitium, illis extre-
ma iam salus et assistentes plerisque matres et coniuges
earumque lamenta addunt animos. Nox aliis in audaciam
aliis ad formidinem opportuna; incerti ictus, vulnera im-
provisa, suorum atque hostium ignoratio; et montis an-
fractu repercussae velut a tergo voces adeo cuncta miscue-
rant, ut quaedam munimenta Romani quasi perrupta omi-
serint. Neque tamen pervasere hostes nisi admodum pau-
ci: ceteros deleto promptissimo quoque aut saucio appe-
tente iam luce trusere in summa castelli. Ubi tandem
coacta deditio, et proxima sponte incolarum recepta. Re-
liquis, quo minus vi aut obsidio subigerentur, praematura
montis Haemi et saeva hiems subvenit.

At Romae commota principis domo, ut series futuri 52
in Agrippinam exitii inciperet, Claudia Pulchra sobrina
eius postulatur, accusante Domitio Afro. Is recens praetu-
ra, modicus dignationis et quoquo facinore properus clare-
scere, crimen impudicitiae, adulterum Furnium, veneficia
in principem et devotiones obiectabat. Agrippina semper
atrox, tum et periculo propinquae accensa, pergit ad Ti-

---

22. *incorum* **M**: *incolarum* Muretus.

berium ac forte sacrificantem patri repperit. Quo initio (a C. 26.) invidiae non eiusdem ait mactare divo Augusto victimas et posteros eius insectari. Non in effigies mutas divinum spiritum transfusum; sed imaginem veram, caelesti sanguine ortam, intelligere discrimen, suscipere sordes. Frustra Pulchram praescribi, cui sola exitii causa sit, quod Agrippinam stulte prorsus ad cultum delegerit, oblita Sosiae ob eadem afflictae. Audita haec raram occulti pectoris vocem elicuere, correptamque Graeco versu admonuit non ideo laedi, quia non regnaret. Pulchra et Furnius damnantur. Afer primoribus oratorum additus divulgato ingenio et secuta asseveratione Caesaris, qua suo iure disertum eum appellavit. Mox capessendis accusationibus aut reos tutando prosperiore eloquentiae quam morum fama fuit, nisi quod aetas extrema multum etiam eloquentiae dempsit, dum fessa mente retinet silentii impatientiam.

53 At Agrippina pervicax irae et morbo corporis implicata, cum viseret eam Caesar, profusis diu ac per silentium lacrimis, mox invidiam et preces orditur, subveniret solitudini, daret maritum; habilem adhuc iuventam sibi, neque aliud probis quam ex matrimonio solatium: esse in civitate * Germanici coniugem ac liberos eius recipere dignarentur. Sed Caesar non ignarus, quantum ex re publica peteretur, ne tamen offensionis aut metus manifestus foret, sine responso quanquam instantem reliquit. Id ego, a scriptoribus annalium non traditum, repperi in commentariis Agrippinae filiae, quae Neronis principis mater vi-

---

3. *Non in effigies mutas — intelligere discrimen*] Sensus est, spiritum Augusti divinum non in mutas effigies a Tiberio cultas transfusum esse, easque nihil sentire, sed se, quae vera sit Augusti imago, sentire atque intelligere perniciem a Tiberio sibi imminentem.

(a C. 26.) tam suam et casus suorum posteris memoravit. Ceterum 54 Seianus maerentem et improvidam altius perculit, immissis qui per speciem amicitiae monerent paratum ei venenum, vitandas soceri epulas. Atque illa simulationum nescia, cum propter discumberet, non vultu aut sermone flecti, nullos attingere cibos, donec advertit Tiberius, forte an quia audiverat. Idque quo acrius experiretur, poma, ut erant apposita, laudans nurui sua manu tradidit. Aucta ex eo suspicio Agrippinae, et intacta ore servis tramisit. Nec tamen Tiberii vox coram secuta, sed obversus ad matrem non mirum ait, si quid severius in eam statuisset, a qua veneficii insimularetur. Inde rumor parari exitium; neque id imperatorem palam audere, secretum ad perpetrandum quaeri.

Sed Caesar quo famam averteret, adesse frequens se- 55 natui, legatosque Asiae ambigentes quanam in civitate templum statueretur, pluris per dies audivit. Undecim urbes certabant pari ambitione, viribus diversae. Neque multum distantia inter se memorabant, de vetustate generis, studio in populum Romanum per bella Persi et

8. *suae* M: *sua* Rhenanus.

20. *Persi*] Diphthongum $\overline{\text{ei}}$ Romani plane ut $\overline{\text{i}}$ productum pronuntiabant, ac propterea Nigidius Figulus reprehendit Romanos duabus notis idem exprimentes. Nigidii verba haec sunt (Gell. XIX, 14.): *Graecos non tantae inscitiae arcesso, qui* $\overline{ου}$ *ex* $\overline{ο}$ et $\overline{υ}$ *scripserunt, quantae qui* $\overline{\text{ei}}$ *ex* $\overline{\text{e}}$ *et* $\overline{\text{i}}$: *illud enim inopia fecerunt* (Graeci), *hoc nulla re subacti* (Latini). Iam vero cum prius tum Taciti aetate genitivi Graecorum nominum in $\overline{\text{ei}}$ desinentes contra rationem et usum meliorem syllabis duabus extremis in unam coactis saepe proferebantur, ut *Pelei* pro *Peleï*, *Atrei* pro *Atreï*. Id docemur ex Quintiliano I, 5, 22—24., cuius verba explicui in Element. gramm. Latin. p. 51. 86. 87. Ex hac immutata pronuntiatione forma *Persi* nata est, quae iam invenitur apud Sallustium et Livium. Cf. Gronovius ad Liv. XXXXII, 25.

Aristonici aliorumque regum. Verum Hypaepeni Trallianique Laodicenis ac Magnetibus simul tramissi ut parum validi. Ne Ilienses quidem, cum parentem urbis Romae Troiam referrent, nisi antiquitatis gloria pollebant. Paulum addubitatum, quod Halicarnassii mile et ducentos per annos, nullo motu terrae nutavisse sedes suas, vivoque in saxo fundamenta templi asseveraverant. Pergamenos (eo ipso nitebantur) aede Augusto ibi sita satis adeptos creditum. Ephesii Milesiique, hi Apollinis, illi Dianae caerimonia occupavisse civitates visi. Ita Sardianos inter Zmyrnaeosque deliberatum. Sardiani decretum Etruriae recitavere ut consanguinei. Nam Tyrrhenum Lydumque Atye rege genitos ob multitudinem divisisse gentem: Lydum patriis in terris resedisse, Tyrrheno datum, novas ut conderet sedes; et ducum e nominibus indita vocabula, illis per Asiam, his in Italia; auctamque adhuc Lydorum opulentiam missis in Graeciam populis, cui mox a Pelope nomen. Simul litteras imperatorum et icta nobiscum foedera bello Macedonum, ubertatemque fluminum suorum, temperiem caeli ac dites circum terras memorabant. (a C. 26.)

56 At Zmyrnaei repetita vetustate, seu Tantalus Iove ortus illos sive Theseus divina et ipse stirpe sive una Amazonum condidisset, transcendere ad ea, quis maxime fidebant in populum Romanum officiis, missa navali copia non modo externa ad bella, sed quae in Italia tolerabantur; seque primos templum urbis Romae statuisse Marco Porcio consule, magnis quidem iam populi Romani rebus, nondum tamen ad summum elatis, stante adhuc Punica urbe et

1. *peni tralitanique* M; correxit Beroaldus.
5. *Alicarnasii* M: *Halicarnassii* Rhenanus.
8. *aedem—sitam* M; correxit Lipsius.
13. *divise* M.
18. *dicta* M: *icta* Rhenanus.

(a C. 26.) validis per Asiam regibus. Simul Lucium Sullam testem afferebant gravissimo in discrimine exercitus ob asperitatem hiemis et penuriam vestis, cum id Zmyrnam in concionem nuntiatum foret, omnes qui adstabant detraxisse corpori tegmina nostrisque legionibus misisse. Ita rogati sententiam patres Zmyrnaeos praetulere. Censuitque Vibius Marsus, ut Marco Lepido, cui ea provincia obvenerat, super numerum legaretur qui templi curam susciperet. Et quia Lepidus ipse deligere per modestiam abnuebat, Valerius Naso e praetoriis sorte missus est.

Inter quae diu meditato prolatoque saepius consilio, 57
tandem Caesar in Campaniam * specie dedicandi templa, apud Capuam Iovi, apud Nolam Augusto, sed certus procul urbe degere. Causam abscessus quanquam secutus plurimos auctorum ad Seiani artes rettuli, quia tamen caede eius patrata sex postea annos pari secreto coniunxit, plerumque permoveor, num ad ipsum referri verius sit, saevitiam ac libidinem cum factis promeret locis occultantem. Erant qui crederent in senectute corporis quoque habitum pudori fuisse: quippe illi praegracilis et incurva proceritas, nudus capillo vertex, ulcerosa facies ac plerumque medicaminibus interstincta. Et Rhodi secreto vitare coetus, recondere voluptates insuerat. Traditur etiam matris impotentia extrusum, quam dominationis sociam aspernabatur, neque depellere poterat, cum dominationem ipsam donum eius accepisset. Nam dubitaverat Augustus Germanicum, sororis nepotem et cunctis laudatum, rei Romanae imponere: sed precibus uxoris evictus Tiberio Germanicum, sibi Tiberium adscivit. Idque Augusta exprobrabat reposcebat. Profectio arto comitatu fuit: unus senator 58

7. *Marsus*] *Marcus* M.

12. *in*] *iit* coni. Lipsius.

18. *occultantis* M: *occultantem* Rhenanus.

consulatu functus, Cocceius Nerva, cui legum peritia, eques (a C. 26) Romanus praeter Seianum ex illustribus Curtius Atticus; ceteri liberalibus studiis praediti, ferme Graeci, quorum sermonibus levaretur. Ferebant periti caelestium iis motibus siderum excessisse Roma Tiberium, ut reditus illi negaretur. Unde exitii causa multis fuit properum finem vitae coniectantibus vulgantibusque. Neque enim tam incredibilem casum providebant, ut undecim per annos libens patria careret. Mox patuit breve confinium artis et falsi, veraque quam obscuris tegerentur. Nam in urbem non regressurum haud forte dictum: ceterorum nescii egere, cum propinquo rure aut littore et saepe moenia urbis
59 assidens, extremam senectam compleverit. Ac forte illis diebus oblatum Caesari anceps periculum auxit vana rumoris, praebuitque ipsi materiem, cur amicitiae constantiaeque Seiani magis fideret. Vescebantur in villa cui vocabulum Speluncae, mare Amuclanum inter Fundanosque montes, nativo in specu. Eius os lapsis repente saxis obruit quosdam ministros; hinc metus in omnes et fuga eorum, qui convivium celebrabant. Seianus genu vultuque et manibus super Caesarem suspensus opposuit sese incidentibus, atque habitu tali repertus est a militibus qui subsidio venerant. Maior ex eo, et quanquam exitiosa suaderet, ut non sui anxius cum fide audiebatur. Assimulabatque indicis partes adversus Germanici stirpem,

---

17. *amundanum inter fundanos montes* M; correxit Beroaldus et Rhenanus.

25. *iudicis* M: *indicis* Muretus. — *Indicis* partes re vera sustinet qui aliorum facinora a se ipso explorata vel aliunde comperta ad principem defert; sed qui, ut Seianus, subornat tam accusatores quam crimina ab illis perferenda quae ipse indicat, is est *calumniator* atque indicis partes non nisi assimulat. Infeliciter contra Mureti emendationem disputavit Waltherus.

(a C. 26.) subditis qui accusatorum nomina sustinerent, maximeque insectarentur Neronem, proximum successioni et quanquam modesta iuventa, plerumque tamen quid in praesentiarum conduceret oblitum, dum a libertis et clientibus apiscendae potentiae properis exstimulatur ut erectum et fidentem animi ostenderet: velle id populum Romanum, cupere exercitus, neque ausurum contra Seianum, qui nunc patientiam senis et segnitiam iuvenis iuxta insultet. 60 Haec atque talia audienti nihil quidem pravae cogitationis: sed interdum voces procedebant contumaces et inconsultae, quas appositi custodes exceptas auctasque cum deferrent, neque Neroni defendere daretur, diversae insuper sollicitudinum formae oriebantur. Nam alius occursum eius vitare, quidam salutatione reddita statim averti, plerique inceptum sermonem abrumpere, insistentibus contra irridentibusque qui Seiano fautores aderant. Enimvero Tiberius torvus aut falsum renidens vultu: seu loqueretur seu taceret iuvenis, crimen ex silentio, ex voce. Ne nox quidem secura, cum uxor vigilias somnos suspiria matri Liviae atque illa Seiano patefaceret; qui fratrem quoque Neronis Drusum traxit in partes, spe obiecta principis loci, si priorem aetate et iam labefactum demovisset. Atrox Drusi ingenium, super cupidinem potentiae et solita fratribus odia, accendebatur invidia, quod mater Agrippina promptior Neroni erat. Neque tamen Seianus ita Drusum fovebat, ut non in eum quoque semina futuri exitii meditaretur, gnarus praeferocem et insidiis magis opportunum.

61 Fine anni excessere insignes viri, Asinius Agrippa, claris maioribus quam vetustis, vitaque non degener, et Quintus Haterius, familia senatoria, eloquentiae quoad

4. *conducet* M; correxit Beroaldus.

30. *Quintus*] *quae* M. — Vitium ex male intellecta nota *q.* (*Q.*) ortum. Mox *qua ad* pro *quoad* M. et perinde VI, 51.

vixit celebratae: monimenta ingenii eius haud perinde re- (a. C. 26.) tinentur. Scilicet impetu magis quam cura vigebat, utque aliorum meditatio et labor in posterum valescit, sic Haterii canorum illud et profluens cum ipso simul exstinctum est.

62 Marco Licinio Lucio Calpurnio consulibus ingentium (a. u. 780.) bellorum cladem aequavit malum improvisum. Eius initi- (a. C. 27.) um simul et finis exstitit. Nam coepto apud Fidenam amphitheatro Atilius quidam libertini generis, quo spectaculum gladiatorum celebraret, neque fundamenta per solidum subdidit, neque firmis nexibus ligneam compagem superstruxit, ut qui non abundantia pecuniae nec municipali ambitione, sed in sordida mercede id negotium quaesivisset. Affluxere avidi talium, imperitante Tiberio procul voluptatibus habiti, virile ac muliebre secus, omnis aetas, ob propinquitatem loci effusius; unde gravior pestis fuit, conferta mole, dein convulsa, dum ruit intus aut in exteriora effunditur, immensamque vim mortalium, spectaculo intentos aut qui circum adstabant, praeceps trahit atque operit. Et illi quidem, quos principium stragis in mortem afflixerat, ut tali sorte, cruciatum effugere. Miserandi magis quos abrupta parte corporis nondum vita deseruerat; qui per diem visu, per noctem ululatibus et gemitu coniuges aut liberos noscebant. Iam ceteri fama exciti, hic fratrem, propinquum ille, alius

13. *in sordida mercede*, h. e. *in exercenda sordida mercede versatus. in sordidam mercedem* dum corrigit Pichena, id quod est rarum et insolitum, atque ideo a Tacito quaesitum, in vulgarem formam redegit. Pichenae verba non nisi finem, quem secutus sit in amphitheatro aedificando sordidus Fidenas, indicant, Taciti omnem istius hominis agendi et munera edendi rationem describunt.

(a C. 27.) parentes lamentari. Etiam quorum diversa de causa amici
aut necessarii aberant, pavere tamen; nequedum com-
perto, quos illa vis perculisset, latior ex incerto metus.
Ut coepere dimoveri obruta, concursus ad exanimos com- 63
plectentium osculantium; et saepe certamen, si confusior
facies, sed par forma aut aetas errorem agnoscentibus
fecerat. Quinquaginta hominum milia eo casu debilitata
vel obtrita sunt; cautumque in posterum senatus consulto,
ne quis gladiatorum munus ederet, cui minor quadringen-
torum milium res, neve amphitheatrum imponeretur nisi
solo firmitatis spectatae. Atilius in exsilium actus est.
Ceterum sub recentem cladem patuere procerum domus,
fomenta et medici passim praebiti; fuitque urbs per illos
dies, quanquam maesta facie, veterum institutis similis,
qui magna post praelia saucios largitione et cura susten-
tabant.

Nondum ea clades exoleverat, cum ignis violentia ur- 64
bem ultra solitum affecit, deusto monte Caelio; feralem-
que annum ferebant, et ominibus adversis susceptum prin-
cipi consilium absentiae, qui mos vulgo, fortuita ad cul-
pam trahentes, ni Caesar obviam isset, tribuendo pecu-
nias ex modo detrimenti. Actaeque ei grates apud sena-
tum ab illustribus famaque apud populum, quia sine am-
bitione aut proximorum precibus ignotos etiam et ultro
accitos munificentia iuverat. Adduntur sententiae, ut
mons Caelius in posterum Augustus appellaretur, quando

---

6. *sed* M: *et* editiones ante Bekkerianam.

9. *gladiatorum manus* M: *gladiatorium munus* editi ante Bekkerum.

14. *instituti* M; correxit Beroaldus.

19. *ominibus* Beroaldus: *omnibus* M, ut V, 4. et *omnia* VI, 37.

cunctis circum flagrantibus sola Tiberii effigies, sita in (a C. 27.)
domo Iunii senatoris, inviolata mansisset. Evenisse id
olim Claudiae Quintae, eiusque statuam vim ignium bis
elapsam maiores apud aedem matris deum consecravisse.
Sanctos acceptosque numinibus Claudios, et augendam
caerimoniam loco, in quo tantum in principem honorem
65 di ostenderint. Haud fuerit absurdum tradere montem
eum antiquitus Querquetulanum cognomento fuisse, quod
talis silvae frequens fecundusque erat, mox Caelium appel-
litatum a Caele Vibenna, qui dux gentis Etruscae, cum
auxilium tulisset, sedem eam acceperat a Tarquinio Prisco,

---

11. *tulisset*] *appellatum tauisset* M; correxit Lipsius. — *appellatum* ex versu antecedente repetitum esse verissime observavit Lipsius; quod qui non agnoscunt sordes puri sermonis amatori obtrudunt. Ex *tauisset* quod fecere *ductavisset* vel *adductavisset* aliis fortasse placeat, non mihi: ita enim non *auxilium* sed *auxilia* (copias auxiliares) scriptum oportuit. Quanto melius Lipsius corruptae scripturae ductus et vestigia pressit: nam ex antiqua scriptura TVLISSET natum est TAVISSET. Ceterae coniecturae ad h. l. prolatae non satis dignae sunt, quae commemorentur. De Caele Vibenna diligentissime exposuit Niebuhrius in Histor. Rom. I. p. 393. ed. 2. Claudii Caesaris de duce Tusco narratio, hausta ex Tuscis annalibus, exprompta in oratione in senatu a. 801. habita ac servata in tabulis duabus aeneis Lugduni repertis (V. Broterius ad Annal. t. II. p. 348. Gruter p. DII.), a Tacitina discrepans non ipsum Caelem sed eius amicum Mastarnam s. Servium Tullium Romam venisse tradit: *Servius Tullius, si nostros sequimur, captiva natus Ocresia; si Tuscos, Caeli quondam Vivennae sodalis fidelissimus, omnisque eius casus comes: postquam varia fortuna exactus cum omnibus reliquiis Caeliani exercitus Etruria excessit, montem Caelium occupavit, et a duce suo Caelio ita appellitatus* (*appellitavit* Nieb.). Abusus est hoc loco Waltherus ad coniecturam suam *appellatum itavisset* approbandam.

(a C. 27.) seu quis alius regum dedit: nam scriptores in eo dissentiunt. Cetera non ambigua sunt, magnas eas copias per plana etiam ac foro propinqua habitavisse, unde Tuscum vicum e vocabulo advenarum dictum.

66 Sed ut studia procerum et largitio principis adversum casus solatium tulerant, ita accusatorum maior in dies et infestior vis sine levamento grassabatur; corripueratque Varum Quintilium, divitem et Caesari propinquum, Domitius Afer, Claudiae Pulchrae matris eius condemnator, nullo mirante quod diu egens et parto nuper praemio male usus plura ad flagitia accingeretur. Publium Dolabellam socium delationis exstitisse miraculo erat, quia claris maioribus et Varo connexus suam ipse nobilitatem, suum sanguinem perditum ibat. Restitit tamen senatus et opperiendum imperatorem censuit, quod unum urgentium malorum suffugium in tempus erat.

67 At Caesar dedicatis per Campaniam templis, quanquam edicto monuisset, ne quis quietem eius irrumperet, concursusque oppidanorum disposito milite prohiberentur, perosus tamen municipia et colonias omniaque in continenti sita, Capreas se in insulam abdidit, trium milium freto ab extremis Surrentini promontorii diiunctam. Solitudinem eius placuisse maxime crediderim, quoniam importuosum circa mare, et vix modicis navigiis pauca subsidia; neque appulerit quisquam nisi gnaro custode. Caeli temperies hieme mitis, obiectu montis quo saeva ventorum arcentur;

---

6. *telerant* M. et 13. *conixius*.

22. *promuntirii* M. infra VI, 50. *promunturium*, et XIV, 4. XV. 45 *promuntorium*.

25. *nisi gnaro custode*, h. e. nisi gnaro instructus gubernatore, qui vitatis locis importuosis ad *pauca subsidia* (navium stationes) navem direxerit.

aestas in Favonium obversa et aperto circum pelago pera- (a C. 27.) moena. Prospectabatque pulcherrimum sinum, antequam Vesuvius mons ardescens faciem loci verteret. Graecos ea tenuisse Capreasque Telebois habitatas fama tradit. Sed tum Tiberius duodecim villarum nominibus et molibus insederat, quanto intentus olim publicas ad curas, tanto occultos in luxus et malum otium resolutus. Manebat quippe suspicionum et credendi temeritas, quam Seianus augere etiam in urbe suetus acrius turbabat non iam occultis adversum Agrippinam et Neronem insidiis. Quis additus miles nuntios introitus, aperta secreta velut in annales referebat; ultroque struebantur qui monerent perfugere ad Germaniae exercitus, vel celeberrimo fori effigiem divi Augusti amplecti, populumque ac senatum auxilio vocare. Eaque spreta ab illis, velut pararent, obiiciebantur.

68 Iunio Silano et Silio Nerva consulibus foedum anni (a. u. 781.) principium incessit tracto in carcerem illustri equite Ro- (a C. 28.) mano, Titio Sabino, ob amicitiam Germanici: neque enim omiserat coniugem liberosque eius percolere, sectator domi, comes in publico, post tot clientes unus, eoque apud bonos laudatus et gravis iniquis. Hunc Latinius Latiaris, Porcius Cato, Petitius Rufus, Marcus Opsius praetura functi adgrediuntur, cupidine consulatus, ad quem non nisi per Seianum aditus; neque Seiani voluntas nisi scelere quaerebatur. Compositum inter ipsos, ut Latiaris, qui modico usu Sabinum contingebat, strueret dolum, ceteri testes adessent, deinde accusationem inciperent. Igitur Latiaris iacere fortuitos primum sermones, mox laudare constantiam, quod non, ut ceteri, florentis domus amicus afflictam deseruisset; simul honora de Germanico, Agrip-

6. *occultior* M: *occultos* I. Fr. Gronovius.
15 *obiciebantur* (M).

(a C. 28.) pinam miserans, disserebat. Et postquam Sabinus, ut sunt molles in calamitate mortalium animi, effudit lacrimas, iunxit questus, audentius iam onerat Seianum, saevitiam superbiam spes eius. Ne in Tiberium quidem convicio abstinet. Iique sermones, tanquam vetita miscuissent, speciem artae amicitiae facere. Ac iam ultro Sabinus quaerere Latiarem, ventitare domum, dolores suos quasi ad fidissimum deferre. Consultant quos memoravi, quonam 69
modo ea plurium auditu acciperentur. Nam loco in quem coibatur, servanda solitudinis facies; et si pone fores assisterent, metus visus, sonitus aut forte ortae suspicionis erant. Tectum inter et laquearia tres senatores, haud minus turpi latebra quam detestanda fraude, sese abstrudunt; foraminibus et rimis aurem admovent. Interea Latiaris repertum in publico Sabinum, velut recens cognita narraturus, domum et in cubiculum trahit; praeteritaque et instantia, quorum affatim copia, ac novos terrores cumulat. Eadem ille et diutius, quanto maesta, ubi semel prorupere, difficilius reticentur. Properata inde accusatio, missisque ad Caesarem litteris ordinem fraudis suumque ipsi dedecus narravere. Non alias magis anxia et pavens civitas; egens adversum proximos *; congressus colloquia,

---

6. *facere*] *fecere* Muretus.

18. *quanto*] *qaranto* M.

22. *egens adversum proximos* *] Quemadmodum *notae ignotaeque aures*, sic ex altera parte *congressus* (pluralis est) *colloquia* sine coniunctione componuntur, ideoque utraque subiecta haud dubie ad verbum *vitari* referenda sunt. Nam quo minus cum Walthero *egens adversum proximos congressus, colloquia* coniungamus, non solum illa verborum concinnitas prohibet, sed multo magis quod neque *egens congressus* neque *adversum proximos congressus* Latine dici potest. Nec vero aliorum ratio editorum, qui *egens adversum proximos* ad nomen *civitas* re-

notae ignotaeque aures vitari: etiam muta atque inanima, (a C. 28)
70 tectum et parietes circumspectabantur. Sed Caesar solennia incipientis anni calendis Ianuariis epistula precatus, vertit in Sabinum, corruptos quosdam libertorum et petitum se arguens, ultionemque haud obscure poscebat. Nec mora quin decerneretur; et trahebatur damnatus, quantum obducta veste et adstrictis faucibus niti poterat, clamitans sic inchoari annum, has Seiano victimas cadere. Quo intendisset oculos, quo verba acciderent, fuga vastitas; deseri itinera fora. Et quidam regrediebantur ostentabantque se rursum, id ipsum paventes, quod timuissent. Quem enim diem vacuum poena, ubi inter sacra et vota, quo tempore verbis etiam profanis abstineri mos esset, vincla et laqueus inducantur? non imprudentem Tiberium tantam invidiam adisse: quaesitum meditatumque, ne quid impedire credatur, quo minus novi magistratus, quo modo delubra et altaria, sic carcerem recludant. Secutae insuper litterae grates agentis quod hominem infensum rei publicae punivissent, adiecto trepidam sibi vitam, suspectas inimicorum insidias, nullo nominatim compellato; neque tamen dubitabatur in Neronem et Agrippinam intendi.

71 Ni mihi destinatum foret suum quaeque in annum referre, avebat animus antire statimque memorare exitus,

---

trahunt, admittenda est. Quis enim, ut alia huic explicationi adversa omittam, *civitatem* cum *proximis* eius, h. e. cum civibus, componat? Inde sponte eo compellimur, ut post *proximos* nomen substantivum tam voci *egens* quam sententiae conveniens intercidisse statuamus. Si excidit *sermo*, *egens adversum proximos sermo* esset sermo coram proximis artus et repressus.

3. *Ianuarius* M; correxit Iac. Gronovius.

9. *acciperent* M: *acciderent* Rhenanus. — *acciderent* est *ad aures hominum acciderent.*

14. *prudentem* M: *imprudentem* Rhenanus.

(a C. 28.) quos Latinius atque Opsius ceterique flagitii eius repertores habuere, non modo postquam Gaius Caesar rerum potitus est, sed incolumi Tiberio; qui scelerum ministros ut perverti ab aliis nolebat, ita plerumque satiatus, et oblatis in eandem operam recentibus, veteres et praegraves afflixit. Verum has atque alias sontium poenas in tempore trademus. Tum censuit Asinius Gallus, cuius liberorum Agrippina matertera erat, petendum a principe, ut metus suos senatui fateretur amoverique sineret. Nullam aeque Tiberius, ut rebatur, ex virtutibus suis quam dissimulationem diligebat. Eo aegrius accepit recludi quae premeret. Sed mitigavit Seianus, non Galli amore, verum ut cunctationes principis opperiretur, gnarus lentum in meditando, ubi prorupisset, tristibus dictis atrocia facta coniungere.

Per idem tempus Iulia mortem obiit, quam neptem Augustus convictam adulterii damnaverat, proieceratque in insulam Trimerum, haud procul Apulis littoribus. Illic viginti annis exsilium toleravit, Augustae ope sustentata; quae florentes privignos cum per occultum subvertisset, misericordiam erga afflictos palam ostentabat.

Eodem anno Frisii, transrhenanus populus pacem ex- 72
uere, nostra magis avaritia quam obsequii impatientes. Tributum iis Drusus iusserat modicum pro angustia rerum, ut in usus militares coria boum penderent, non intenta cuiusquam cura, quae firmitudo, quae mensura, donec Olennius e primipilaribus regendis Frisiis impositus terga urorum delegit, quorum ad formam acciperentur. Id aliis quoque nationibus arduum, apud Germanos difficilius tolerabatur, quis ingentium belluarum feraces saltus, modica domi armenta sunt. Ac primo boves ipsos, mox agros,

13. *aperirentur* M: *opperiretur* Muretus.

postremo corpora coniugum aut liberorum servitio trade- (a C. 28.) bant. Hinc ira et questus, et postquam non subveniebatur, remedium ex bello. Rapti, qui tributo aderant, milites et patibulo affixi. Olennius infensos fuga praevenit, receptus castello, cui nomen Flevum; et haud spernenda illic civium sociorumque manus littora Oceani praesidebat.

73 Quod ubi Lucio Apronio inferioris Germaniae propraetore cognitum, vexilla legionum e superiore provincia, peditumque et equitum auxiliarium delectos accivit, ac simul utrumque exercitum Rheno devectum Frisiis intulit, soluto iam castelli obsidio et ad sua tutanda digressis rebellibus. Igitur proxima aestuaria aggeribus et pontibus traducendo graviori agmini firmat. Atque interim repertis vadis alam Canninefatem, et quod peditum Germanorum inter nostros merebat, circumgredi terga hostium iubet; qui iam acie compositi pellunt turmas sociales equitesque legionum subsidio missos. Tum tres leves cohortes, ac rursum duae, dein tempore interiecto alarius eques immissus: satis validi, si simul incubuissent, per intervallum adventantes neque constantiam addiderant turbatis et pavore fugientium auferebantur. Cethego Labeoni legato quintae legionis quod reliquum auxiliorum tradit. Atque ille, dubia suorum re, in anceps tractus, missis nuntiis vim legionum implorabat. Prorumpunt quintani ante alios, et acri pugna hoste pulso recipiunt cohortis alasque fessas vulneribus. Neque dux Romanus ultum iit, aut corpora humavit, quanquam multi tribunorum praefectorumque et insignes centuriones cecidissent. Mox compertum a transfugis non-

---

2. *subveniebat* M: *subveniebatur* Muretus et Lipsius.
7. *propraetore*] *propraetori* Rhenanus.
16. *pelluntur* M; correxit Rhenanus.
18. *acrius* M: *alarius* Freinshemius.

(a C. 28.) gentos Romanorum apud lucum, quem Baduhennae vocant, pugna in posterum extracta confectos; et aliam quadringentorum manum, occupata Cruptoricis quondam stipendiarii villa, postquam proditio metuebatur, mutuis ictibus procubuisse. Clarum inde inter Germanos Frisium nomen, dissimulante 74
Tiberio damna, ne cui bellum permitteret. Neque senatus in eo cura, an imperii extrema dehonestarentur: pavor internus occupaverat animos, cui remedium adulatione quaerebatur. Ita quanquam diversis super rebus consulerentur, aram clementiae, aram amicitiae, effigiesque circum Caesaris ac Seiani censuere; crebrisque precibus efflagitabant, visendi sui copiam facerent. Non illi tamen in urbem, aut propinqua urbi degressi sunt: satis visum omittere insulam et in proximo Campaniae adspici. Eo venire patres eques magna pars plebis, anxii erga Seianum, cuius durior congressus, atque eo per ambitum et societate consiliorum parabatur. Satis constabat auctam ei arrogantiam foedum illud in propatulo servitium spectanti. Quippe Romae sueti discursus, et magnitudine urbis in-

13. *digressi* M: *degressi* Ernestius — qui *digressi* legunt, Tiberium et Seianum a semet ipsis non discessisse Tacitum narrantem faciunt, repugnante loci sententia. At *degredi* non nisi de iis dicitur, qui ex loco altiore in humiliorem descendunt. Audio. Sed altior ille locus variis modis conformari animo ac percipi potest: nam etiam locus qui dignitate aut amoenitate aliis praestat, tanquam elatior inferiori opponitur. Quam ob rem praetor *decedere* e provincia dicitur, quia ex alto dignitatis gradu in privati condicionem et statum descendit. Hoc in loco insulae Campaniaeque amoenitas prae urbis pulvere ac temperie tanquam praestantior et quasi excelsior scribentis animo obversatur.

18. *illum in propatibulo* M.

certum, quod quisque ad negotium pergat: ibi campo aut (a C. 28.) littore iacentes nullo discrimine, noctem ac diem iuxta gratiam aut fastus ianitorum perpetiebantur, donec id quoque vetitum. Et revenere in urbem trepidi, quos non sermone, non visu dignatus erat; quidam male alacres,
75 quibus infaustae amicitiae gravis exitus imminebat. Ceterum Tiberius neptem Agrippinam, Germanico ortam, cum coram Gnaeo Domitio tradidisset, in urbe celebrari nuptias iussit. In Domitio super vetustatem generis propinquum Caesaribus sanguinem delegerat: nam is aviam Octaviam et per eam Augustum avunculum praeferebat.

3. *idque* M: *id quoque* Muretus. Mox 6. *infastae* M.

LIBER QUINTUS.

Breviarium. Livia Augusta moritur, eoque Seiani potentia crescit. Agrippina et Nero principis litteris accusantur. Nec multo post Seianus ipse detecta cupidine imperii pervertitur cum magna amicorum eius strage. (Quae omnia Tacito singillatim tradita aevum abolevit.) Falsus apud Cycladas Drusus se ostendit, sed diligentia et astu Poppaei Sabini capitur.

Haec gesta annis circiter tribus, Gaio Rubellio Gemino Gaio Fufio Gemino, Marco Vinnicio Quartino Gaio Cassio Longino, Tiberio Caesare quintum Lucio Aelio Seiano consulibus.

Rubellio et Fufio consulibus, quorum utrique Geminus cognomentum erat, Iulia Augusta mortem obiit, aetate extrema, nobilitatis per Claudiam familiam et adoptione Liviorum Iuliorumque clarissimae. Primum ei matrimonium et liberi fuere cum Tiberio Nerone, qui bello Perusino (a. u. 782.) (a C. 29.)

1. *Fusio* M: *Fufio* Muretus.
5. *perusinio* M.

(a C. 29.) profugus, pace inter Sextum Pompeium ac triumviros pacta in urbem rediit. Exin Caesar cupidine formae aufert marito, incertum an invitam, adeo properus ut ne spatio quidem ad enitendum dato penatibus suis gravidam induxerit. Nullam posthac subolem edidit, sed sanguini Augusti per coniunctionem Agrippinae et Germanici adnexa communes pronepotes habuit. Sanctitate domus priscum ad morem, comis ultra quam antiquis feminis probatum, mater impotens, uxor facilis, et cum artibus mariti, simulatione filii bene composita. Funus eius modicum, testamentum diu irritum fuit. Laudata est pro rostris a Gaio Caesare pronepote, qui mox rerum potitus est. 2 At Tiberius, quod supremis in matrem officiis defuisset, nihil mutata amoenitate vitae, magnitudinem negotiorum per litteras excusavit; honoresque memoriae eius ab senatu large decretos quasi per modestiam imminuit, paucis admodum receptis et addito, ne caelestis religio decerneretur: sic ipsam maluisse. Quin et parte eiusdem epistulae increpuit amicitias muliebres, Fufium consulem oblique perstringens. Is gratia Augustae floruerat, aptus alliciendis feminarum animis, dicax idem et Tiberium acerbis facetiis irridere solitus, quarum apud praepotentes in longum memoria est. 3 Ceterum ex eo praerupta iam et urgens dominatio. Nam incolumi Augusta erat adhuc perfugium, quia Tiberio inveteratum erga matrem obsequium, neque Seianus audebat auctoritati parentis anteire. Tunc velut frenis exsoluti proruperunt, missaeque in Agrippinam ac Neronem litterae, quas pridem allatas et cohibitas ab Augusta credidit vulgus: haud enim multum post mortem eius recitatae sunt. Verba inerant quaesita asperitate, sed non arma, non rerum novarum studium, amores iuvenum et impudicitiam nepoti obiectabat. In nurum ne id quidem confingere ausus, ar-

32 *consfingere* M; correxit Beroaldus.

rogantiam oris et contumacem animum incusavit, magno (a C. 29.)
senatus pavore ac silentio, donec pauci, quis nulla ex honesto spes (et publica mala singulis in occasionem gratiae trahuntur), ut referretur postulavere, promptissimo Cotta Messalino, cum atroci sententia. Sed aliis a primoribus maximeque a magistratibus trepidabatur: quippe Tiberius
4 etsi infense invectus cetera ambigua reliquerat. Fuit in senatu Iunius Rusticus, componendis patrum actis delectus a Caesare, eoque meditationes eius introspicere creditus. Is fatali quodam motu (neque enim ante specimen constantiae dederat) seu prava sollertia, dum imminentium oblitus incerta pavet, inserere se dubitantibus ac monere consules, ne relationem inciperent, disserebatque brevibus momentis summa verti posse, quandoque Germanicis * * titium paenitentiae senis. Simul populus effigies Agrippinae ac Neronis gerens circumsistit curiam, faustisque in

---

5. *cum atroci sententia*] Dum senatus pavet ac silet, neque a consulibus et ipsis trepidantibus de Tiberii litteris ex more et officio refertur, pauci isti publica mala in occasionem gratiae trahentes loco sententiae postulavere, ut consules sua munia obirent, eamque sententiam ita prompserunt, ut satis appareret illos atrocia decerni velle.

13. *brevibus momentis summa verti posse*] Si prima ac non translata nominis *momenti* significatio admissa esset, scribendum erat *levibus*, ut recte observavit Ernestius: nam momentum illud est, quod unam trutinae in aequilibrio positae lancem prae altera deprimit. Sed vocabulum ubi ad tempus transfertur, temporis vices priorem statum immutantes designat. Ceterum non placuit cum Walthero post *verti* sententiam concludere: nam primum non semper sed raro brevibus momentis summa vertunt, tum vero vox *summa* haud dubie obscure significat Tiberii principatum. Verba insequentia mutila sunt et adhuc ne probabiliter quidem ab ullo restituta.

16. *festis* M: *faustis* Ursinus.

(a C. 29) Caesarem ominibus falsas litteras, et principe invito exitium domui eius intendi clamitat. Ita nihil triste illo die patratum. Ferebantur etiam sub nominibus consularium fictae in Seianum sententiae, exercentibus plerisque per occultum atque eo procacius libidinem ingeniorum. Unde illi ira violentior et materies criminandi, spretum dolorem principis ab senatu, descivisse populum, audiri iam et legi novas conciónes, nova patrum consulta: quid reliquum nisi ut caperent ferrum et, quorum imagines pro vexillis sécuti forent, duces imperatoresque deligerent? Igitur Caesar repetitis adversum nepotem et nurum pro- 5
bris, increpitaque per edictum plebe, questus apud patres quod fraude unius senatoris imperatoria maiestas elusa publice foret, integra tamen sibi cuncta postulavit. Nec ultra deliberatum quo minus non quidem extrema decernerent (id enim vetitum), sed paratos ad ultionem vi principis impediri testarentur.

---

17. *testarentur*] „Malum tuum, Corneli, fatum! non paginae aliquot, sed libri hic perierunt, quibus gesta fere triennii continebantur, de Agrippinae liberumque eius exitu, de Seiani spe conatuque, de eiusdem cum agmine amicorum strage, de Liviae flagitiis et morte; ad summam flos quasi historiae tuae." *Lipsius*. Rectissime integerrimo vir iudicio partem amissam florem Annalium appellavit. Nam quattuor fere stadia in Tiberii principatu a Tacito descripta discerni possunt, primum a susceptione imperii usque ad mortem Germanici ac Drusi, secundum usque ad Liviae matris obitum, tertium usque ad Seiani caedem, quartum ad obitum Tiberii. In prima operis parte (lib. I—III.) declaratur, quomodo Tiberius, quanquam morum pravitate ac foeda patrum populique adulatione ad saeva peractus, occultus ingenii et subdolus fingendis virtutibus, nepotis filiique metu ac pudore saevitiam represserit, florente re publica victoriisque illustrata. Illis autem defunctis, labare princeps (lib. IV.) inter bona malaque mixtus, increscere rei publicae ἀλάστωρ

6 * * * Quattuor et quadraginta orationes super ea re (a. u. 784.) habitae, ex quis ob metum paucae, plures assuetudine. * * * (a C. 31.) mihi pudorem aut Seiano invidiam allaturum censui. Versa est fortuna, et ille quidem, qui collegam et generum adsciverat, sibi ignoscit; ceteri quem per dedecora fovere, cum scelere insectantur. Miserius sit ob amicitiam accusari an amicum accusare haud discreverim. Non crudelitatem, non clementiam cuiusquam experiar, sed liber et mihi ipsi probatus antibo periculum. Vos obtestor, ne memoriam nostri per maerorem quam laeti retineatis, adiiciendo me quoque iis, qui fine egregio publica mala

---

Aelius Seianus; simul lapsae sunt imperii res; bellicae gloriae decus evanescit; terrarum orbis torpore consopitus iacet. Verum enim vero postquam Livia supremum diem obiit, praerupta et urgens dominatio ingruit, Tiberiusque pessimo mortalium pro laborum socio et scelerum adiutore usus velut uno ictu rem publicam exhaurit. Iam cadit infandae crudelitatis victima principis nurus, ultimum antiquitatis specimen, cadunt eiusdem filii, quibus civium spes innitebantur, subvertuntur optimi quique struente Seiano, donec ipse auctor et adiutor scelerum cum amicis cognatisque ingenti strage perculsus est. Tertium hoc principatus Tiberiani curriculum, a Tacito haud dubie mira cum arte compositum frustulis hisce exceptis intercidit. Quae sequuntur quartum vitae probrosae actum efficiunt, iamque omnia vergent et in finem inclinant. Tyrannus ipse foedis libidinibus marcidus dirisque conscientiae cruciatibus laniatus, ad dedecora et scelera praeceps actus ad mortem formidatam cito gradu festinat, tandemque contemptus ab omnibus foedum exitium invenit. Conf. Süvernii de Taciti arte historica disputatio, inserta dissertationibus Academiae Berolinensis ann. 1822 et 1823.

3. Fragmentum est orationis cuiusdam ob amicitiam Seiani accusati, qui cum fere perculsus esset, deserta defensione cum amicis domi postremum locutus damnationem voluntario obitu praeverlit.

(a C. 31.) effugerunt." Tunc singulos, ut cuique assistere alloqui 7
animus erat, retinens aut dimittens partem diei absumpsit,
multoque adhuc coetu, et cunctis intrepidum vultum eius
spectantibus, cum superesse tempus novissimis crederent,
gladio quem sinu abdiderat incubuit. Neque Caesar ullis
criminibus aut probris defunctum insectatus est, cum in
Blaesum multa foedaque incusavisset. Relatum inde de 8
Publio Vitellio et Pomponio Secundo. Illum indices ar-
guebant claustra aerarii, cui praefectus erat, et militarem
pecuniam rebus novis obtulisse: huic a Considio praetura
functo obiectabatur Aelii Galli amicitia, qui punito Seia-
no in hortos Pomponii quasi fidissimum ad subsidium
perfugisset. Neque aliud periclitantibus auxilii quam in
fratrum constantia fuit, qui vades exstitere. Mox crebris
prolationibus spem ac metum iuxta gravatus Vitellius, pe-
tito per speciem studiorum scalpro levem ictum venis in-
tulit, vitamque aegritudine animi finivit. At Pomponius multa
morum elegantia et ingenio illustri, dum adversam fortu-
nam aequus tolerat, Tiberio superstes fuit. Placitum post- 9
hac, ut in reliquos Seiani liberos adverteretur, vanescente
quanquam plebis ira ac plerisque per priora supplicia le-
nitis. Igitur portantur in carcerem, filius imminentium
intelligens, puella adeo nescia ut crebro interrogaret,
quod ob delictum et quo traheretur, neque facturam ultra
et posse se puerili verbere moneri. Tradunt temporis eius
auctores quia triumvirali supplicio affici virginem inaudi-
tum habebatur, a carnifice laqueum iuxta compressam,
exin oblisis faucibus id aetatis corpora in Gemonias ab-
iecta.

Per idem tempus Asia atque Achaia exterritae sunt 10
acri magis quam diuturno rumore, Drusum Germanici

---

11. *Velii* M: *Aelii* Lipsius.

filium apud Cycladas insulas, mox in continenti visum. Et (a C. 31.) erat iuvenis haud dispari aetate, quibusdam Caesaris libertis velut agnitus, per dolumque comitantibus. Alliciebantur ignari fama nominis, et promptis Graecorum animis ad nova et mira: quippe elapsum custodiae, pergere ad paternos exercitus, Aegyptum aut Suriam invasurum fingebant simul credebantque. Iam iuventutis concursu, iam publicis studiis frequentabatur, laetus praesentibus et inanium spe, cum auditum id Poppaeo Sabino. Is Macedoniae tum intentus Achaiam quoque curabat. Igitur quo vera seu falsa antiret, Toronaeum Thermaeumque sinum praefestinans, mox Euboeam Aegaei maris insulam, et Piraeeum Atticae orae, dein Corinthiense littus angustiasque Isthmi evadit: marique alio Nicopolim Romanam coloniam ingressus, ibi demum cognoscit sollertius interrogatum quisnam foret, dixisse Marco Silano genitum, et multis sectatorum dilapsis adscendisse navem, tanquam Italiam peteret. Scripsitque haec Tiberio. Neque nos originem finemve eius rei ultra comperimus.

11 Exitu anni diu aucta discordia consulum erupit. Nam Trio, facilis capessendis inimicitiis et foro exercitus, ut segnem Regulum ad opprimendos Seiani ministros oblique perstrinxerat. Ille nisi lacesseretur modestiae retinens, non modo rettudit collegam, sed ut noxium coniurationis ad disquisitionem trahebat. Multisque patrum orantibus, ponerent odia in perniciem itura, mansere infensi ac minitantes, donec magistratu abirent.

LIBER SEXTUS.

Breviarium. Tiberii arcanae et foedae libidines. Multorum accusationes, interque eos Marci Terentii equitis Romani, cuius

5. *lapsum* M; *elapsum* Rhenanus et Lipsius.
9. *pompeio* et infra VI, 39. *poppaeius* M.

libera et egregia defensio inserta. Lucii Pisonis praefecti urbis mors et funus, et per occasionem de origine eius muneris et progressu. De Sibullarum carminibus recipiendis consultatio, et quae in iis cautio. Seditio Romae ob gravitatem annonae. Germanici duae filiae nuptum datae Lucio Cassio et Marco Vinicio. Feneratores accusati; repressae usurae; et liberalitate Caesaris fides multorum refecta. Iterum accusationes maiestatis, et uno edicto omnes conscii Seianianae coniurationis necati. Gaius Caesar Caligula Claudiam uxorem accipit. Eius mores et callida simulatio in avum. Tiberii praesagium de Servio Galba, et per causam eam de mathematicis aliquid et Thrasullo. Drusi Germanici filii miseranda mors, item Agrippinae. Nerva iureconsultus inedia voluntaria obiit. Aliquot aliorum illustrium mortes. Phoenix in Aegypto visa, et super ea veterum narrationes ac iudicia. Accusationes variae et mortes Parthorum legati in urbem venere ad novum regem petendum. Et Tiberius unum, deinde alterum misit. Lucius Vitellius Orienti praefectus, eiusque ingenium. Praelia inter Armenios et Parthos. Artabanus regno exutus et in Scythiam profugus, cui Teridates sufficitur Vitellii consilio et armis. At Romae illustrium damnationes et mortes. Clitae Cappadoces regi suo rebelles et repressi. Teridates rex discidio procerum pellitur, et Artabanus in regnum iterum accitur. Romae incendium atrox, quod Caesar liberalitate sua mitigavit. Tiberii deliberatio de successore; eiusque morbus et mors.

Gesta haec annis circiter sex, Gnaeo Domitio Marco Furio Camillo, Servio Sulpicio Galba Lucio Cornelio Sulla, Paulo Fabio Lucio Vitellio, Gaio Cestio Gallo Marco Servilio Rufo, Quinto Plautio Sexto Papinio, Gnaeo Acerronio Gaio Pontio consulibus.

(a. u. 785.) Gnaeus Domitius et Camillus Scribonianus consulatum
(a C. 32.) inierant, cum Caesar, tramisso quod Capreas et Surrentum interluit freto, Campaniam praelegebat, ambiguus an urbem intraret, seu, quia contra destinaverat, speciem venturi simulans. Et saepe in propinqua degressus, aditis

5. *digressus* M: *degressus* Ernestius.

iuxta Tiberim hortis saxa rursum et solitudinem maris repetiit, pudore scelerum et libidinum, quibus adeo indomitis exarserat ut more regio pubem ingenuam stupris pollueret. Nec formam tantum et decora corpora, sed in his modestam pueritiam, in aliis imagines maiorum incitamentum cupidinis habebat. Tuncque primum ignota antea vocabula reperta sunt sellariorum et spintriarum ex foeditate loci ac multiplici patientia. Praepositique servi, qui quaererent pertraherent, dona in promptos, minas adversus abnuentes, et si retinerent propinquus aut parens, vim, raptus suaque ipsi libita velut in captos exercebant. (a C. 32.)

2 At Romae principio anni, quasi recens cognitis Liviae flagitiis ac non pridem etiam punitis, atroces sententiae dicebantur, in effigies quoque ac memoriam eius, et bona Seiani ablata aerario ut in fiscum cogerentur, tanquam referret. Scipiones haec et Silani et Cassii isdem ferme aut paulum immutatis verbis asseveratione multa censebant, cum repente Togonius Gallus, dum ignobilitatem suam magnis nominibus inserit, per deridiculum auditur. Nam principem orabat deligere senatores, ex quis viginti sorte

---

1. *libidinum*] Operae pretium est conferre Suetonii locum in Tib. c. 43. 44. ut appareat quid intersit inter *rerum scriptorem*, ex infandis pauca ac summa ad absolvendam detestandi tyranni imaginem pudice et sancte referentem, et *hominem litteratum*, vel sordida et pudenda male sedulo congerentem.

7. *spintriarum*] *p. sintriarum* M, et mox *servi quirerent*; correxit Beroaldus.

15. *effigies*] *figies* M.

16. *tam referret scipiones* M; correxit Lipsius. — Cum Tiberii in omnibus rebus summum esset arbitrium et libera dominatio, nihil referebat, utrum pecuniae in populi aerario an in Caesaris fisco clauderentur.

(a C. 32.) ducti et ferro accincti, quotiens curiam inisset, salutem eius defenderent. Crediderat nimirum epistulae subsidio sibi alterum ex consulibus poscentis, ut tutus a Capreis urbem peteret. Tiberius tamen, ludibria seriis permiscere solitus, egit gratis benivolentiae patrum: sed quos omitti posse, quos deligi? semperne eosdem an subinde alios? et honoribus perfunctos an iuvenes, privatos an e magistratibus? quam deinde speciem fore sumentium in limine curiae gladios? Neque sibi vitam tanti, si armis tegenda foret. Haec adversus Togonium, verbis moderans, neque ultra abolitionem sententiae suadere. At Iunium 3 Gallionem, qui censuerat, ut praetoriani actis stipendiis ius apiscerentur in quattuordecim ordinibus sedendi, violenter increpuit, velut coram rogitans, quid illi cum militibus, quos neque dicta imperatoris neque praemia nisi ab imperatore accipere par esset. Repperisse prorsus quod divus Augustus non providerit. An potius discordiam et seditionem a satellite Seiani quaesitam, qua rudes animos nomine honoris ad corrumpendum militiae morem propelleret. Hoc pretium Gallio meditatae adulationis tulit, statim curia, deinde Italia exactus; et quia incusabatur facile toleraturus exsilium delecta Lesbo, insula nobili et amoena, retrahitur in urbem custoditurque domibus magistratuum. Isdem litteris Caesar Sextium Paconianum praetorium perculit, magno patrum gaudio, audacem ma-

---

10. *verbis*] *urbis* M; mox idem *suaderet.*

15. *quos neque dicta imperatoris*] Insequens particula restringens (*nisi*) non solum ad *neque praemia* referri sed etiam ad *neque dicta imperatoris* trahi debet. Ceterum *imperator* primo loco ducem altero principem designat.

24. *sestium pagonianum* M; correxit Lipsius ex Annal. VI, 39.

leficum, omnium secreta rimantem, delectumque a Seiano, cuius ope dolus Gaio Caesari pararetur. (a C. 32.) Quod postquam patefactum, prorupere concepta pridem odia; et summum supplicium decernebatur, ni professus indicium
4 foret. Ut vero Latinium Latiarem ingressus est, accusator ac reus iuxta invisi gratissimum spectaculum praebebantur. Latiaris, ut rettuli, praecipuus olim circumveniendi Titii Sabini et tunc luendae poenae primus fuit. Inter quae Haterius Agrippa consules anni prioris invasit, cur mutua accusatione intenta nunc silerent: metum prorsus et noxiam conscientiae pro foedere haberi; at non patribus reticenda quae audivissent. Regulus manere tempus ultionis, seque coram principe exsecuturum; Trio aemulationem inter collegas, et si qua discordes iecissent, melius oblitterari respondit. Urgente Agrippa Sanquinius Maximus e consularibus oravit senatum, ne curas imperatoris conquisitis insuper acerbitatibus augerent: sufficere ipsum statuendis remediis. Sic Regulo salus et Trioni dilatio exitii quaesita. Haterius invisior fuit, quia somno aut libidinosis vigiliis marcidus, et ob segnitiam quamvis crudelem principem non metuens, illustribus viris perniciem inter ganeam ac stupra meditabatur.

5 Exin Cotta Messalinus, saevissimae cuiusque senten-

5. *Latinium*] *lucanium* M. Mox *ac reus* Lipsius: *acrius* M.

11. *et noxiam conscientiae pro foedere haberi*] *noxiam conscientiae* vulgo interpretantur *culpae conscientiam* (Schuldbewufstsein), sed tum scriptum oportuit aut *noxiae conscientiam*, ut *conscientia rebellionis* XII, 31. *conscientia libidinum* XIV, 63. *flagitii conscientia* Histor. IV, 41., aut simpliciter *conscientiam*, ut Ann. I, 39. 57. XV, 18. Itaque ego coniungo *conscientiae pro foedere*, h. e. pro foedere ab utriusque conscientia tacite inito. *Furcht und Schuld vertrete bei ihnen einen (förmlichen) Vertrag ihres bösen Gewissens.* Similem verborum collocationem vidimus supra II, 3. *Arsacidarum e sanguine*.

(a C. 32.) tiae auctor eoque inveterata invidia, ubi primum facultas data, arguitur pleraque: Gaium Caesarem quasi incestae virilitatis, et cum die natali Augustae inter sacerdotes epularetur, novendialem eam cenam dixisse; querensque de potentia Marci Lepidi ac Lucii Arruntii, cum quibus ob rem pecuniariam disceptabat, addidisse „illos quidem senatus, me autem tuebitur Tiberiolus meus." Neque cuncta a primoribus civitatis revincebatur, iisque instantibus ad imperatorem provocavit. Nec multo post litterae afferuntur, quibus in modum defensionis, repetito inter se atque Cottam amicitiae principio crebrisque eius officiis commemoratis, ne verba prave detorta neu convivalium fabularum simplicitas in crimen duceretur postulavit. Insigne visum est earum Caesaris litterarum initium.
Nam his verbis exorsus est „quid scribam vobis, 6
patres conscripti, aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam hoc tempore, di me deaeque peius perdant, quam perire me quotidie sentio, si scio." Adeo facinora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium verterant. Neque frustra praestantissimus sapientiae firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici laniatus et ictus, quando ut corpora verberibus, ita saevitia libidine malis consultis animus dilaceretur. Quippe Tiberium non fortuna, non solitudines protegebant, quin tormenta pectoris suasque ipse poenas fateretur. Tum facta patribus pote- 7
state statuendi de Caeciliano senatore, qui plurima ad-

9. *iisque*] particula pronomini apposita alterum praedicatum (*provocavit*) antecedenti *neque revincebatur* annectit: nam quemadmodum per particulas *neque* — *et* duo praedicata coniunguntur, ita hoc loco *neque—que* componuntur.

16. *quando* M: *quomodo* Beroaldus.

26. *caesiliano* et mox *sangunnium* M.

versum Cottam prompserat, placitum eandem poenam ir- (a C. 32.)
rogari quam in Aruseium et Sanquinium, accusatores Lucii Arruntii; quo non aliud honorificentius Cottae evenit, qui nobilis quidem, sed egens ob luxum, per flagitia infamis, sanctissimis Arruntii artibus dignitate ultionis aequabatur.

Quintus Servaeus posthac et Minucius Thermus inducti, Servaeus praetura functus et quondam Germanici comes, Minucius equestri loco, modeste habita Seiani amicitia, unde illis maior miseratio. Contra Tiberius praecipuos ad scelera increpans, admonuit Gaium Cestium patrem dicere senatui quae sibi scripsisset, suscepitque Cestius accusationem. Quod maxime exitiabile tulere illa tempora, cum primores senatus infimas etiam delationes exercerent, alii propalam, multi per occultum; neque discerneres alienos a coniunctis, amicos ab ignotis, quid repens aut vetustate obscurum: perinde in foro, in convivio, quaqua de re locuti incusabantur, ut quis praevenire et reum destinare properat, pars ad subsidium sui, plures infecti quasi valitudine et contactu. Sed Minucius et Servaeus damnati indicibus accessere. Tractique sunt in casum eundum Iulius Africanus e Santonis Gallica civitate, Seius Quadratus: originem non repperi. Neque sum ignarus a plerisque scriptoribus omissa multorum pericula et poenas, dum copia fatiscunt aut, quae ipsis nimia et maesta fuerant, ne pari taedio lecturos afficerent verentur. Nobis pleraque digna cognitu obvenere, quanquam ab
8 aliis incelebrata. Nam ea tempestate, qua Seiani amicitiam ceteri falso exuerant, ausus est eques Romanus Marcus Terentius, ob id reus, amplecti, ad hunc modum

---

5. *ultioni sequebatur* M; correxit Beroaldus.
10. *caestium* M: *Cestium* Lipsius.
20. *tractatique* M: *tractique* Beroaldus.

(a C. 32.) apud senatum ordiendo. „Fortunae quidem meae fortasse minus expediat agnoscere crimen quam abnuere. Sed utcunque casura res est, fatebor et fuisse me Seiano amicum, et ut essem expetisse, et postquam adeptus eram laetatum. Videram collegam patris regendis praetoriis cohortibus, mox urbis et militiae munia simul obeuntem. Illius propinqui et affines honoribus augebantur; ut quisque Seiano intimus, ita ad Caesaris amicitiam validus; contra, quibus infensus esset, metu ac sordibus conflictabantur. Nec quemquam exemplo assumo: cunctos, qui novissimi consilii expertes fuimus, meo unius discrimine defendam. Non enim Seianum Vulsiniensem, sed Claudiae et Iuliae domus partem, quas affinitate occupaverat, tuum, Caesar, generum, tui consulatus socium, tua officia in re publica capessentem colebamus. Non est nostrum aestimare, quem supra ceteros et quibus de causis extollas. Tibi summum rerum iudicium di dedere: nobis obsequii gloria relicta est. Spectamus porro quae coram habentur, cui ex te opes honores, quis plurima iuvandi nocendive potentia; quae Seiano fuisse nemo negaverit. Abditos principis sensus, et si quid occultius parat, exquirere illicitum anceps, nec ideo assequare. Ne, patres conscripti, ultimum Seiani diem sed sedecim annos cogitaveritis. Etiam Satrium atque Pomponium venerabamur; libertis quoque ac ianitoribus eius notescere pro magnifico accipiebatur. Quid ergo? indistincta haec defensio et promisca dabitur? immo iustis terminis dividatur. Insidiae in rem publicam, consilia caedis adversum imperatorem puniantur: de amicitia et officiis idem finis et te, Caesar, et nos absolverit." Constantia orationis, et quia repertus erat 9 qui efferret quae omnes animo agitabant, eo usque potuere,

12. *sed*] *et* M; correxit Rhenanus.

ut accusatores eius, additis quae ante deliquerant, exsilio (a C. 32.) aut morte multarentur.

Secutae dehinc Tiberii litterae in Sextum Vestilium praetorium, quem Druso fratri percarum in cohortem suam transtulerat. Causa offensionis Vestilio fuit, seu composuerat quaedam in Gaium Caesarem ut impudicum, sive ficto habita fides. Atque ob id convictu principis prohibitus, cum senili manu ferrum tentavisset, obligavit venas; precatusque per codicillos, immiti rescripto, venas resolvit. Acervatim ex eo Annius Pollio, Appius Silanus, Scauro Mamerco simul ac Sabino Calvisio, maiestatis postulantur, et Vinicianus Pollioni patri adiiciebatur, clari genus, et quidam summis honoribus. Contremuerantque patres (nam quotus quisque affinitatis aut amicitiae tot illustrium virorum expers erat), ni Celsus urbanae cohortis tribunus, tum inter indices, Appium et Calvisium discrimini exemisset. Caesar Pollionis ac Viniciani Scaurique causam, ut ipse cum senatu nosceret, distulit, datis quibusdam in Scaurum tristibus notis. Ne feminae quidem exsortes periculi. Qua occupandae rei publicae argui non poterant, ob lacrimas incusabantur; necataque est anus Vitia, Fufii Gemini mater, quod filii necem flevisset. Haec apud senatum. Nec secus apud principem Vescularius Atticus ac Iulius Marinus ad mortem aguntur, e vetustissimis familiarium, Rhodum secuti et apud Capreas individui, Vescularius insidiarum in Libonem internuntius: Marino participe Seianus Curtium Atticum oppresserat. Quo laetius acceptum sua exempla in consultores reccidisse.

---

17. *viciniani* M.

22. *Fufii*] *fugii* M.

25. *familiarum* M.

28. *reccidisse*] *recidisse* vulgo. In Mediceo duplicem litteram

(a C. 32.) Per idem tempus Lucius Piso pontifex, rarum in tanta claritudine, fato obiit, nullius servilis sententiae sponte auctor, et quotiens necessitas ingrueret, sapienter moderans. Patrem ei censorium fuisse memoravi; aetas ad octogesimum annum processit; decus triumphale in Thraecia meruerat. Sed praecipua ex eo gloria, quod praefectus urbi recens continuam potestatem et insolentia parendi graviorem mire temperavit. Namque antea, profec- 11
tis domo regibus ac mox magistratibus, ne urbs sine imperio foret, in tempus deligebatur qui ius redderet ac subitis mederetur; feruntque ab Romulo Dentrem Romulium, post ab Tullo Hostilio Numam Marcium, et ab Tarquinio Superbo Spurium Lucretium impositos. Dein consules mandabant; duratque simulacrum, quotiens ob ferias Latinas praeficitur qui consulare munus usurpet. Ceterum Augustus bellis civilibus Cilnium Maecenatem, equestris ordinis, cunctis apud Romam atque Italiam praeposuit. Mox rerum potitus, ob magnitudinem populi ac tarda legum auxilia sumpsit e consularibus qui coerceret servitia et quod civium audacia turbidum, nisi vim metuat. Primusque Messala Corvinus eam potestatem, et paucos intra dies finem accepit, quasi nescius exercendi. Tum Taurus Statilius, quanquam provecta aetate, egregie toleravit. Dein Piso viginti per annos pariter probatus. Publico funere ex decreto senatus celebratus est.

Relatum inde ad patres a Quintiliano tribuno plebei 12
de libro Sibullae, quem Caninius Gallus quindecimvirum recipi inter ceteros eiusdem vatis, et ea de re senatus

---

positam esse suspicor, sed quamvis secus sit, tamen vera scriptura restituenda est. Conf. ad I, 5.

8. *profectis domo*] *praefectis demum* M; correxit Rhenanus.
16. *Cillinium* M; *Cilnium* Lipsius.

consultum postulaverat; quo per discessionem facto mi- (a C. 32.) sit litteras Caesar, modice tribunum increpans ignarum antiqui moris ob iuventam. Gallo exprobrabat quod scientiae caerimoniarumque vetus incerto auctore, ante sententiam collegii, non, ut assolet, lecto per magistros aestimatoque carmine, apud infrequentem senatum egisset. Simul commonefecit, quia multa vana sub nomine celebri vulgabantur, sanxisse Augustum, quem intra diem ad praetorem urbanum deferrentur neque habere privatim liceret. Quod a maioribus quoque decretum erat post exustum sociali bello Capitolium, quaesitis Samo Ilio Erythris, per Africam etiam ac Siciliam et Italicas colonias, carminibus Sibullae, una seu plures fuere, datoque sacerdotibus negotio, quantum humana ope potuissent, vera discernere. Igitur tunc quoque notioni quindecimvirum is liber subiicitur.

13 Isdem consulibus gravitate annonae iuxta seditionem ventum; multaque, et plures per dies, in theatro licentius efflagitata, quam solitum adversum imperatorem. Quis commotus incusavit magistratus patresque quod non publica auctoritate populum coercuissent; addiditque quibus e provinciis, et quanto maiorem quam Augustus rei frumentariae copiam advectaret. Ita castigandae plebi compositum senatus consultum prisca severitate, neque segnius

11. *sociali bello*] Incendio incertis causis orto absumptum est Capitolium anno 670. a. u. Lucio Scipione et Gaio Norbano consulibus, cum Sulla bello Mithridatico confecto in Italiam redux partes Marianas oppugnaret. Adversus Sullam acerrime pugnabatur a Samnitibus aliisque Italiae populis, ac propterea illud bellum, non quidem vulgari significatione sed nova, *sociale* potuit appellari. Placet tamen Lipsii coniectura *civili* pro *sociali*. Cf. Histor. III, 72. *Arserat et ante Capitolium civili bello. ery-trythrys* M.

(a C. 32.) consules edixere. Silentium ipsius non civile, ut crediderat, sed in superbiam accipiebatur.

Fine anni Geminius, Celsus, Pompeius, equites Ro- 14
mani, cecidere coniurationis crimine; ex quis Geminius prodigentia opum ac mollitia vitae amicus Seiano, nihil ad serium. Et Iulius Celsus tribunus in vinclis laxatam catenam et circumdatam in diversum tendens, suam ipse cervicem perfregit. At Rubrio Fabato, tanquam desperatis rebus Romanis Parthorum ad misericordiam fugeret, custodes additi. Sane is repertus apud fretum Siciliae retractusque per centurionem, nullas probabiles causas longinquae peregrinationis afferebat. Mansit tamen incolumis, oblivione magis quam clementia.

(a.u 786.) Servio Galba Lucio Sulla consulibus diu quaesito quos 15
(a C. 33.) neptibus suis maritos destinaret Caesar, postquam instabat virginum aetas, Lucium Cassium Marcum Vinicium legit. Vinicio oppidanum genus: Calibus ortus, patre atque avo consularibus, cetera equestri familia erat, mitis ingenio et comptae facundiae. Cassius plebeii Romae generis, verum antiqui honoratique, et severa patris disciplina eductus facilitate saepius quam industria commendabatur. Huic Drusillam, Vinicio Iuliam Germanico genitas coniungit; superque ea re senatui scripsit, levi cum honore iuvenum. Dein redditis absentiae causis admodum vagis, flexit ad graviora et offensiones ob rem publicam coeptas, utque Macro praefectus tribunorumque et centurionum pauci secum introirent, quotiens curiam ingrederetur, petivit. Factoque large et sine praescriptione generis aut numeri senatus consulto, ne tecta quidem urbis, adeo pub-

---

10. *anus* M: *sane is* Mercerus.

19. *plebei* vulgo: *plebeii* Broterius.

23. *scripsit*] *scribit* Bekkerus.

licum consilium nunquam adiit, deviis plerumque itineribus ambigens patriam et declinans. (a C 33.)

16 Interea magna vis accusatorum in eos irrupit, qui pecunias fenore auctitabant adversum legem dictatoris Caesaris, qua de modo credendi possidendique intra Italiam cavetur, omissam olim, quia privato usui bonum publicum postponitur. Sane vetus urbi fenebre malum, et seditionum discordiarumque creberrima causa; eoque cohibebatur antiquis quoque et minus corruptis moribus. Nam primo duodecim tabulis sanctum, ne quis unciario fenore amplius exerceret, cum antea ex libidine locupletium agitaretur; dein rogatione tribunicia ad semuncias redacta, postremo vetita versura. Multisque plebis scitis ob-

---

10. *duodecim tabulis*] Aliter Livius VII, 16.: *Haud aeque laeta patribus insequenti anno* (398. a. u.), *C. Marcio Cn. Manlio consulibus, de unciario fenore a M. Duilio L. Maenio tribunis plebis rogatio est perlata; et plebs aliquanto eam cupidius scivit accepitque.* De hac dissensione fideque nec Tacito nec Livio abroganda conf. Niebuhrius in Histor. Rom. III. pag. 61-62. Nimirum statuit legem de fenore in duodecim tabulis sanctam postea abrogatam et a tribunis plebis iterum perlatam esse. *unciarium fenus* est uncia s. pars assis duodecima pro usura sortis ex uno asse constantis in anni prisci, qui decem mensibus complebatur, spatium ($8^1/_3$ p. Cent), h. e. decem centesimae (10 p. Cent) in annum civilem duodecim menses numerantem. Conf. Niebuhrius l. c. pag. 66—68.

12. *rogatio* illa *tribunicia* perlata est anno a. u. 408. Cf. Livius VII, 27.

13. *vetita versura*] Mirum mihi visum est etiam summum Niebuhrium (Histor. Rom. III. p. 78.) ex hoc loco collegisse Romae aliquantum temporis aes alienum solvendis usuris contrahere vetitum fuisse, quamvis idem vir ingeniosus significationem *versurae* (Histor. Rom. I. p. 609 ed. 2.) rectissime explanaverit. Scilicet sors cum usuris non solutis in sortem maiorem ubi con-

(a C. 33) viam itum fraudibus, quae totiens repressae miras per ar-
tes rursum oriebantur. Sed tum Gracchus praetor, cui
ea quaestio evenerat, multitudine periclitantium subactus
rettulit ad senatum; trepidique patres (neque enim quis-
quam tali culpa vacuus) veniam a principe petivere; et
concedente annus in posterum sexque menses dati, quis
secundum iussa legis rationes familiares quisque compone-
rent. Hinc inopia rei numariae, commoto simul omni- 17
um aere alieno, et quia tot damnatis bonisque eorum di-
venditis signatum argentum fisco vel aerario attinebatur.
Ad hoc senatus praescripserat, duas quisque fenoris partes
in agris per Italiam collocaret. Sed creditores in solidum
appellabant; nec decorum appellatis minuere fidem. Ita
primo concursatio et preces; dein strepere praetoris tribu-
nal; eaque quae remedio quaesita, venditio et emptio, in
contrarium mutari, quia feneratores omnem pecuniam
mercandis agris condiderant. Copiam vendendi secuta vi-
litate, quanto quis obaeratior, aegrius distrahebant, mul-
tique fortunis provolvebantur; eversio rei familiaris di-
gnitatem ac famam praeceps dabat, donec tulit opem Caesar
disposito per mensas milies sestertio, factaque mutuandi
copia sine usuris per triennium, si debitor populo in du-
plum praediis cavisset. Sic refecta fides, et paulatim pri-
vati quoque creditores reperti. Neque emptio agrorum ex-
ercita ad formam senatus consulti, acribus, ut ferme ta-
lia, initiis, incurioso fine.

---

vertitur, fit *versura*. Itaque lege illa cautum est, ne ex ipsis usuris novae usurae procrearentur. Non accurate de ea lege rettulit Livius VII, 42. *Praeter haec invenio apud quosdam L. Genucium tribunum plebis tulisse ad populum, ne fenerare liceret. Versuram facere* annalium auctores, quos Livius legit, appellasse *fenerare* arbitror.

24. *emitio* M.

18 Dein redeunt priores metus postulato maiestatis Considio Proculo; qui nullo pavore diem natalem celebrans raptus in curiam, pariterque damnatus interfectusque. Et sorori eius Sanciae aqua atque igni interdictum, accusante Quinto Pomponio. Is moribus inquies haec et huiuscemodi a se factitari praetendebat, ut parta apud principem gratia periculis Pomponii Secundi fratris mederetur. Etiam in Pompeiam Macrinam exsilium statuitur, cuius maritum Argolicum, socerum Laconem, e primoribus Achaeorum, Caesar afflixerat. Pater quoque illustris eques Romanus ac frater praetorius, cum damnatio instaret, se ipsi interfecere. Datum erat crimini quod Theophanem Mytilenaeum proavum eorum Gnaeus Magnus inter intimos habuisset, quodque defuncto Theophani caelestes honores Graeca adulatio tribuerat. (a C. 33.)

19 Post quos Sextus Marius Hispaniarum ditissimus defertur incestasse filiam et saxo Tarpeio deiicitur. Ac ne dubium haberetur magnitudinem pecuniae malo vertisse, aurarias eius, quanquam publicarentur, sibimet Tiberius seposuit. Irritatusque suppliciis cunctos, qui carcere attinebantur accusati societatis cum Seiano, necari iubet. Iacuit immensa strages, omnis sexus, omnis aetas, illustres ignobiles, dispersi aut aggerati. Neque propinquis aut amicis assistere illacrimare, ne visere quidem diutius dabatur; sed circumiecti custodes et in maerorem cuiusque intenti corpora putrefacta assectabantur, dum in Tiberim traherentur, ubi fluitantia aut ripis appulsa non cremare quisquam, non contingere. Interciderat sortis humanae commercium vi metus; quantumque saevitia glisceret, miseratio arcebatur.

20 Sub idem tempus Gaius Caesar, discedenti Capreas avo comes, Claudiam Marci Silani filiam, coniugio acce-

---

12. *interficere* M: *interfecere* Beroaldus.

18. *aurariasque* M; particulam recte delevit Muretus.

(a C. 33.) pit, immanem animum subdola modestia tegens, non damnatione matris, non exsilio fratrum rupta voce; qualem diem Tiberius induisset, pari habitu, haud multum distantibus verbis. Unde mox scitum Passieni oratoris dictum percrebuit, neque meliorem unquam servum neque deteriorem dominum fuisse.

Non omiserim praesagium Tiberii de Servio Galba tum consule; quem accitum et diversis sermonibus pertentatum postremo Graecis verbis in hanc sententiam allocutus „et tu, Galba, quandoque degustabis imperium," seram ac brevem potentiam significans, scientia Chaldaeorum artis, cuius apiscendae otium apud Rhodum, magistrum Thrasullum habuit, peritiam eius hoc modo expertus. Quotiens super tali negotio consul- 21
taret, edita domus parte ac liberti unius conscientia utebatur. Is litterarum ignarus, corpore valido, per avia ac derupta (nam saxis domus imminet) praeibat eum, cuius artem experiri Tiberius statuisset, et regredientem, si vanitatis aut fraudum suspicio incesserat, in subiectum mare praecipitabat, ne index arcani exsisteret. Igitur Thrasullus isdem rupibus inductus postquam percunctantem commoverat, imperium ipsi et futura sollerter patefaciens, interrogatur an suam quoque genitalem horam comperisset; quem tum annum, qualem diem haberet. Ille positus siderum ac spatia dimensus, haerere primo, dein pavescere, et quantum introspiceret, magis ac magis trepidus admirationis et metus, postremo excla-

10. *quandoque degustabis*] Adverbio *quandoque* (h. e. *quandocunque* seram potentiam, verbo *degustabis* brevem Tiberius significavit. Frustra ad hunc locum haesit Ernestius.

14. *super tali*] *superta* M; correxit Pichena.

26. *pavescente* M: *pavescere* Beroaldus.

mat ambiguum sibi ac prope ultimum discrimen instare. (a C. 33.) Tum complexus eum Tiberius praescium periculorum et incolumem fore gratatur; quaeque dixerat, oracli vice accipiens, inter intimos amicorum tenet.

22 Sed mihi haec ac talia audienti in incerto iudicium est, fatone res mortalium et necessitate immutabili an forte volvantur. Quippe sapientissimos veterum, quique sectam eorum aemulantur, diversos reperies, ac multis insitam opinionem non initia nostri, non finem, non denique homines dis curae; ideo creberrime tristia in bonos, laeta apud deteriores esse. Contra alii fatum quidem congruere rebus putant, sed non e vagis stellis, verum apud principia et nexus naturalium causarum; ac tamen electionem vitae nobis relinquunt, quam ubi elegeris, certum imminentium ordinem. Neque mala vel bona quae vulgus putet: multos qui conflictari adversis videantur, beatos, at plerosque quanquam magnas per opes miserrimos, si illi gravem fortunam constanter tolerent, hi prospera inconsulte utantur. Ceterum plurimis mortalium non eximitur, quin primo cuiusque ortu ventura destinentur; sed quaedam secus, quam dicta sint, cadere, fallaciis ignara dicentium: ita corrumpi fidem artis, cuius clara documenta et antiqua aetas et nostra tulerit. Quippe a filio eius-

---

8. *ac multis insitam opinionem*] Est opinio Epicureorum: quae sequuntur ex Stoicorum doctrina repetita sunt. Illae sectae cum Taciti aetate unice florerent, inde patet, cur earum sententiae hoc loco afferantur.

10. *creberrime*] *creberrima et* M; correxit Freinshemius.

19. *non eximitur* i. e. non subtrahitur persuasio sive eripi ea non potest. Conf. Gronov. Observ. II, 14. Boetticher Lexico Tacit. s. v. *eximere*. Tacitus non obscure significat fere omnes suae aetatis homines astrologorum superstitione infectos esse, sed se ipsum isti arti non multum tribuere.

(a C. 33.) dem Thrasulli praedictum Neronis imperium in tempore memorabitur, ne nunc incepto longius abierim.

Isdem consulibus Asinii Galli mors vulgatur, quem 23
egestate cibi peremptum haud dubium, sponte vel necessitate, incertum habebatur. Consultusque Caesar an sepeliri sineret, non erubuit permittere, ultroque incusare casus qui reum abstulissent, antequam coram convinceretur. Scilicet medio triennio defuerat tempus subeundi iudicium consulari seni, tot consularium parenti. Drusus deinde exstinguitur, cum se miserandis alimentis, mandendo e cubili tomento, nonum ad diem detinuisset. Tradidere quidam praescriptum fuisse Macroni, si arma ab Seiano tentarentur, extractum custodia iuvenem (nam in palatio attinebatur) ducem populo imponere. Mox quia rumor incedebat fore ut nuru ac nepoti conciliaretur Caesar, saevitiam quam paenitentiam maluit. Quin et invectus in 24
defunctum, probra corporis, exitiabilem in suos, infensum rei publicae animum obiecit, recitarique factorum dictorumque eius descripta per dies iussit, quo non aliud atrocius visum. Adstitisse tot per annos qui vultum gemitus, occultum etiam murmur exciperent, et potuisse avum audire legere in publicum promere vix fides, nisi quod Actii centurionis et Didymi liberti epistulae servorum nomina praeferebant, ut quis egredientem cubiculo Drusum pulsaverat exterruerat. Etiam sua verba centurio saevitiae plena, tanquam egregium, vocesque deficientis adiecerat, quis primo [alienationem mentis simulans] quasi per dementiam funesta Tiberio, mox ubi exspes vitae fuit, meditatas compositasque diras imprecabatur, ut quemadmodum nurum filiumque fratris et nepotes domumque omnem caedibus complevisset, ita poenas nomini generi-

15. *nuru* M: Lipsius *nurui*. Cf. II, 30.

que maiorum et posteris exsolveret. Obturbabant quidem (a C.33.) patres specie detestandi: sed penetrabat pavor et admiratio callidum olim et tegendis sceleribus obscurum huc confidentiae venisse, ut tanquam dimotis parietibus ostenderet nepotem sub verbere centurionis, inter servorum ictus, extrema vitae alimenta frustra orantem.

25 Nondum is dolor exoleverat, cum de Agrippina auditum, quam interfecto Seiano spe sustentatam provixisse reor, et postquam nihil de saevitia remittebatur, voluntate exstinctam, nisi si negatis alimentis assimulatus est finis, qui videretur sponte sumptus. Enimvero Tiberius foedissimis criminationibus exarsit, impudicitiam arguens et Asinium Gallum adulterum, eiusque morte ad taedium vitae compulsam. Sed Agrippina aequi impatiens, dominandi avida, virilibus curis feminarum vitia exuerat. Eodem die defunctam, quo biennio ante Seianus poenas luisset, memoriaeque id prodendum addidit Caesar, iactavitque quod non laqueo strangulata neque in Gemonias proiecta foret. Actae ob id grates decretumque, ut quintumdecimum calendas Novembris, utriusque necis die, per omnis annos donum Iovi sacraretur.

26 Haud multo post Cocceius Nerva, continuus principis, omnis divini humanique iuris sciens, integro statu, corpore illaeso, moriendi consilium cepit. Quod ut Tiberio cognitum, assidere, causas requirere, addere preces, fateri postremo grave conscientiae, grave famae suae, si proximus amicorum nullis moriendi rationibus vitam fugeret. Aversatus sermonem Nerva, abstinentiam cibi coniunxit. Ferebant gnari cogitationum eius, quanto propius

14. *aequi impatiens*] Vel inde, quod Agrippina mediocrem conditionem aversabatur ac non nisi summa concupiscebat, Tiberii criminationem falsam et inanem fuisse Tacitus his verbis significavit.

(a C. 33.) mala rei publicae viseret, ira et metu, dum integer, dum intentatus, honestum finem voluisse.

Ceterum Agrippinae pernicies, quod vix credibile, Plancinam traxit. Nupta olim Gnaeo Pisoni et palam laeta morte Germanici, cum Piso caderet, precibus Augustae nec minus inimicitiis Agrippinae defensa erat. Ut odium et gratia desiere, ius valuit; petitaque criminibus haud ignotis, sua manu sera magis quam immerita supplicia persolvit.

27 Tot luctibus funesta civitate pars maeroris fuit quod Iulia Drusi filia, quondam Neronis uxor, denupsit in domum Rubellii Blandi, cuius avum Tiburtem equitem Romanum plerique meminerant. Extremo anni mors Aelii Lamiae funere censorio celebrata, qui administrandae Suriae imagine tandem exsolutus urbi praefuerat. Genus illi decorum, vivida senectus; et non permissa provincia dignationem addiderat. Exin Flacco Pomponio Suriae propraetore defuncto recitantur Caesaris litterae, quis incusabat egregium quemque et regendis exercitibus idoneum abnuere id munus, seque ea necessitudine ad preces cogi, per quas consularium aliqui capessere provincias adigerentur, oblitus Arruntium, ne in Hispaniam pergeret, decimum iam annum attineri. Obiit eodem anno et Marcus Lepidus, de cuius moderatione atque sapientia in prioribus libris satis collocavi. Neque nobilitas diutius demonstranda est: quippe Aemilium genus fecundum bonorum civium, et qui eadem familia corruptis moribus, illustri tamen fortuna egere.

28 (a.u. 787.) Paulo Fabio Lucio Vitellio consulibus post longum (a C. 34.) saeculorum ambitum avis phoenix in Aegyptum venit, praebuitque materiem doctissimis indigenarum et Graeco-

19. *exercitubus* M.

rum multa super eo miraculo disserendi. De quibus congruunt, et plura ambigua sed cognitu non absurda, promere libet. Sacrum soli id animal, et ore ac distinctu pinnarum a ceteris avibus diversum consentiunt qui formam eius definiere. De numero annorum varia traduntur. Maxime vulgatum quingentorum spatium: sunt qui asseverent mile quadringentos sexaginta unum interiici, prioresque alites Sesostride primum, post Amaside dominantibus, dein Ptolemaeo qui ex Macedonibus tertius regnavit, in civitatem cui Heliopolis nomen advolavisse, multo ceterarum volucrum comitatu novam faciem mirantium. Sed antiquitas quidem obscura: inter Ptolemaeum ac Tiberium minus ducenti quinquaginta anni fuerunt. Unde nonnulli falsum hunc phoenicem neque Arabum e terris credidere, nihilque usurpavisse ex his, quae vetus memoria firmavit. Confecto quippe annorum numero, ubi mors propinquet, suis in terris struere nidum, eique vim genitalem affundere, ex qua fetum oriri; et primam adulto curam sepeliendi patris, neque id temere, sed sublato murrhae pondere tentatoque per longum iter, ubi par oneri, par meatui sit, subire patrium corpus inque solis aram perferre atque adolere. Haec incerta et fabulosis aucta: ceterum aspici aliquando in Aegypto eam volucrem non ambigitur. (a C. 34.)

29 At Romae caede continua, Pomponius Labeo, quem praefuisse Moesiae rettuli, per abruptas venas sanguinem effudit; aemulataque est coniunx Paxaea. Nam promptas eiusmodi mortes metus carnificis faciebat, et quia damnati publicatis bonis sepultura prohibebantur, eorum qui de se statuebant humabantur corpora, manebant testamenta,

5. *definiere*] *deffiniere* M; correxit Beroaldus.

8. *alites Sesostride*] *aliter esse soside*; correxit Rhenanus.

(a C. 34.) pretium festinandi. Sed Caesar missis ad senatum litteris disseruit morem fuisse maioribus, quotiens dirimerent amicitias, interdicere domo eumque finem gratiae ponere: id se repetivisse in Labeone, atque illum, quia male administratae provinciae aliorumque criminum urgebatur, culpam invidia velavisse, frustra conterrita uxore, quam etsi nocentem, periculi tamen expertem fuisse. Mamercus dein Scaurus rursum postulatur, insignis nobilitate et orandis causis, vita probrosus. Nihil hunc amicitia Seiani, sed labefecit haud minus validum ad exitia Macronis odium, qui easdem artes occultius exercebat, detuleratque argumentum tragoediae a Scauro scriptae, additis versibus qui in Tiberium flecterentur. Verum ab Servilio et Cornelio accusatoribus adulterium Liviae, magorum sacra obiectabantur. Scaurus, ut dignum veteribus Aemiliis, damnationem anteit, hortante Sextia uxore, quae incitamentum mortis et particeps fuit. Ac tamen accusatores, 30
si facultas incideret, poenis afficiebantur, ut Servilius Corneliusque perdito Scauro famosi, quia pecuniam a Vario Ligure omittendae delationis ceperant, in insulas interdicto igni atque aqua demoti sunt. Et Abudius Rufo functus aedilitate dum Lentulo Gaetulico, sub quo legioni praefuerat, periculum facessit, quod is Seiani filium generum destinasset, ultro damnatur atque urbe exigitur. Gaetulicus ea tempestate superioris Germaniae legiones curabat, mirumque amorem assecutus erat; effusae clementiae, modicus severitate, et proximo quoque exercitui per Lucium Apronium socerum non ingratus. Unde fama constans ausum mittere ad Caesarem litteras, affinitatem sibi cum Seiano haud sponte sed consilio Tiberii coeptam; perinde se quam Tiberium falli potuisse, neque errorem

16. *sexitia* M; correxit Lipsius.

eundem illi sine fraude, aliis exitio habendum. Sibi fidem (a C. 34.) integram et, si nullis insidiis peteretur, mansuram: successorem non aliter quam indicium mortis accepturum. Firmarent velut foedus, quo princeps ceterarum rerum poteretur, ipse provinciam retineret. Haec, mira quanquam, fidem ex eo trahebant, quod unus omnium Seiani affinium incolumis multaque gratia mansit, reputante Tiberio publicum sibi odium, extremam aetatem, magisque fama quam vi stare res suas.

31 Gaio Cestio Marco Servilio consulibus nobiles Parthi (a. u. 788.) in urbem venere, ignaro rege Artabano. Is metu Ger- (a C. 35.) manici fidus Romanis, aequabilis in suos, mox superbiam in nos, saevitiam in populares sumpsit, fretus bellis, quae secunda adversum circumiectas nationes exercuerat, et senectutem Tiberii ut inermem despiciens, avidusque Armeniae, cui defuncto rege Artaxia Arsacen liberorum suorum veterrimum imposuit, addita contumelia et missis qui gazam a Vonone relictam in Suria Ciliciaque reposcerent; simul veteres Persarum ac Macedonum terminos, seque invasurum possessa Cyro et post Alexandro per vaniloquentiam ac minas iaciebat, Sed Parthis mittendi secretos nuntios validissimus auctor fuit Sinnaces, insigni familia ac perinde opibus, et proximus huic Abdus, ademptae virilitatis. Non despectum id apud barbaros, ultroque potentiam habet. Ii adscitis et aliis primoribus, quia neminem gentis Arsacidarum summae rei imponere poterant, interfectis ab Artabano plerisque aut nondum adultis, Phraaten re-

---

9. *vi stare*] *visitare* M.

14. *exercuerat*] *excreverat* M.

27. *Phrahaten* plerique editores et M, ut videtur: PHRATES (h. e. PHRATES s. Phraates) monumentum Ancyranum. Graeci Φραάτης.

(a C. 35.) gis Phraatis filium Roma poscebant: nomine tantum et auctore opus, ut sponte Caesaris, ut genus Arsacis ripam apud Euphratis cerneretur. Cupitum id Tiberio. Ornat 32 Phraaten accingitque paternum ad fastigium, destinata retinens, consiliis et astu res externas moliri, arma procul habere. Interea cognitis insidiis Artabanus tardari metu, modo cupidine vindictae inardescere. Et barbaris cunctatio servilis, statim exsequi regium videtur. Valuit tamen utilitas, ut Abdum specie amicitiae vocatum ad epulas lento veneno illigaret, Sinnacen dissimulatione ac donis, simul per negotia moraretur. Et Phraates apud Suriam dum omisso cultu Romano, cui per tot annos insueverat, instituta Parthorum insumit, patriis moribus impar morbo absumptus est. Sed non Tiberius omisit incepta. Tiridaten sanguinis eiusdem aemulum Artabano, reciperandaeque Armeniae Hiberum Mithridatem deligit, conciliatque fratri Pharasmani, qui gentile imperium obtinebat; et cunctis quae apud Orientem parabantur, Lucium Vitellium praefecit. Eo de homine haud sum ignarus sinistram in urbe famam, pleraque foeda memorari, ceterum regendis provinciis prisca virtute egit. Unde regressus, et formidine Gai Caesaris, familiaritate Claudii turpe in servitium mutatus, exemplar apud posteros adulatorii dedecoris habetur, cesseruntque prima postremis, et bona iuventae senectus flagitiosa oblitteravit. At ex regulis prior Mithri- 33 dates Pharasmanem perpulit dolo et vi conatus suos iuvare; repertique corruptores ministros Arsacis multo auro ad scelus cogunt. Simul Hiberi magnis copiis Armeniam irrumpunt, et urbe Artaxata potiuntur. Quae postquam

---

5. *astu*] *asatu* M. Cf ad pag. 144, 15. 209,1. 257,9.
16. *Hiberum mithridantem* M. idem mox c. 33 *Hiberi*.

Artabano cognita, filium Orodem ultorem parat, datque Parthorum copias, mittit qui auxilia mercede facerent. (a C. 35.) Contra Pharasmanes adiungere Albanos, accire Sarmatas, quorum sceptuchi utrinque donis acceptis, more gentico, diversa induere. Sed Hiberi locorum potentes Caspia via Sarmatam in Armenios raptim effundunt. At qui Parthis adventabant, facile arcebantur, cum alios incessus hostis clausisset, unum reliquum, mare inter et extremos Albanorum montes, aestas impediret, quia flatibus Etesiarum implentur vada: hibernus auster revolvit fluctus, pulso-
34 que introrsus freto brevia littorum nudantur. Interim Orodem sociorum inopem auctus auxilio Pharasmanes vocare ad pugnam et detrectantem incessere, adequitare catsris, infensare pabula; ac saepe in modum obsidii stationibus cingebat, donec Parthi contumeliarum insolentes circumsisterent regem, poscerent praelium. Atque illis sola in equite vis: Pharasmanes et pedite valebat. Nam Hiberi Albanique saltuosos locos incolentes duritiae patientiaeque magis insuevere. Feruntque se Thessalis ortos, qua tempestate Iaso, post avectam Medeam genitósque ex ea libe-

---

1. *datque Parthorum*] *dat Parthorumque* M; correxit Beroaldus.

3. *accipere* M: *accire* I. Fr. Gronovius.

6. *effundunt*] *effunt* M.

9. *quia — implentur vada*] Ad particulam *quia* verbum *implentur*, non etiam *nudantur* referendum est: nam priore enuntiato (*quia—vada*) causa exponitur, cur aestivo tempore, Etesiis borealibus spirantibus undasque in brevia et nuda littorum volventibus, et ex altera parte montibus in oram prominentibus, Sarmatarum incessus in Armeniam pervenire non potuerit. Explicationis causa adiicitur hiemis tempore illa littora ab undis haud infestari, austro fluctus ab ora ad alta maris (*introrsus*) repellente.

14. *in* om. M, dedit Muretus.

(a C. 35.) ros, inanem mox regiam Aeetae vacuosque Colchos repetivit. Multaque de nomine eius, et oraclum Phryxi celebrant; nec quisquam ariete sacrificaverit credito vexisse Phryxum, sive id animal seu navis insigne fuit. Ceterum directa utrinque acie, Parthus imperium Orientis, claritudinem Arsacidarum, contraque ignobilem Hiberum mercenario milite disserebat; Pharasmanes integros semet a Parthico dominatu, quanto maiora peterent, plus decoris victores aut, si terga darent, flagitii atque periculi laturos. Simul horridam suorum aciem, picta auro Medorum agmina, hinc viros, inde praedam ostendere.

35 Enimvero apud Sarmatas non una vox ducis: se quisque stimulant, ne pugnam per sagittas inirent: impetu et cominus praeveniendum. Variae hinc bellantium species, cum Parthus sequi vel fugere pari arte suetus distraheret turmas, spatium ictibus quaereret, Sarmatae omisso arcu, quo brevius valent, contis gladiisque ruerent; modo equestris proelii more, frontis et tergi vices; aliquando, ut conserta acies, corporibus et pulsu armorum pellerent pellerentur. Iamque et Albani Hiberique prensare detrudere, ancipitem pugnam hostibus facere, quos super eques, et a propioribus vulneribus pedites afflictabant. Inter quae Pharasmanes Orodesque, dum strenuis assunt aut dubitantibus subveniunt, conspicui eoque gnari, clamore telis equis concurrunt, instantius Pharasmanes: nam vulnus per galeam adegit. Nec iterare valuit, praelatus equo, et fortissimis satellitum protegentibus saucium. Fama tamen occisi falso credita exterruit Parthos, victoriamque con-

1. *Aeetae*] *aetae* M.
13. *inirent* Beroaldus: *sinerent* M.
17. *equestris*] *equites tres* M; correxit Rhenanus.
18. *conserta*] *conferta* Ernestius.

36 cessere. Mox Artabanus tota mole regni ultum iit. Pe- (a C.35.)
ritia locorum ab Hiberis melius pugnatum. Nec ideo abscedebat, ni contractis legionibus Vitellius, et subdito rumore, tanquam Mesopotamiam invasurus, metum Romani belli fecisset. Tum omissa Armenia versaeque Artabani res, illiciente Vitellio, desererent regem saevum in pace et adversis praeliorum exitiosum. Igitur Sinnaces, quem antea infensum memoravi, patrem Abdagesen aliosque occultos consilii, et tunc continuis cladibus promptiores, ad defectionem trahit, affluentibus paulatim qui metu magis quam benivolentia subiecti repertis auctoribus sustulerant animum. Nec iam aliud Artabano reliquum, quam si qui externorum corpori custodes aderant, suis quisque sedibus extorres, quis neque boni intellectus neque mali cura, sed mercede aluntur ministri sceleribus. His assumptis in longinqua et contermina Scythiae fugam maturavit, spe auxilii, quia Hyrcanis Carmaniisque per affinitatem innexus erat: atque interim posse Parthos absentium aequos, praesentibus mobiles, ad paenitentiam mutari.

37 At Vitellius profugo Artabano et flexis ad novum regem popularium animis, hortatus Tiridaten parata capessere, robur legionum sociorumque ripam ad Euphratis ducit. Sacrificantibus, cum hic more Romano suovetaurilia daret, ille equum placando amni adornasset, nuntiavere accolae Euphraten nulla imbrium vi sponte et immensum attoli, simul albentibus spumis in modum diadematis sinuare orbes, auspicium prosperi transgressus. Quidam callidius interpretabantur, initia conatus secunda neque diuturna, quia eorum quae terra caelove portenderentur certior fides, fluminum instabilis natura simul ostenderet omina raperet-

1. *ultimi id* M: *ultum iit* Lipsius.
9 *consilii* Faernus: *consilit* M.

(a C. 35.) que. Sed ponte navibus effecto tramissoque exercitu, primus Ornospades multis equitum milibus in castra venit, exsul quondam et Tiberio, cum Delmaticum bellum conficeret, haud inglorius auxiliator, eoque civitate Romana donatus, mox repetita amicitia regis multo apud eum honore, praefectus campis qui Euphrate et Tigre inclutis amnibus circumflui Mesopotamiae nomen acceperunt. Neque multo post Sinnaces auget copias, et columen partium Abdageses gazam et paratus regios adiicit. Vitellius ostentasse Romana arma satis ratus, monet Tiridaten primoresque, hunc, Phraatis avi et altoris Caesaris, quae utrobique pulchra, meminerit, illos, obsequium in regem, reverentiam in nos, decus quisque suum et fidem retinerent. Exin cum legionibus in Suriam remeavit.

Quae duabus aestatibus gesta coniunxi, quo requie- 38 sceret animus a domesticis malis. Non enim Tiberium, quanquam triennio post caedem Seiani, quae ceteros mollire solent, tempus preces satias mitigabant, quin incerta vel abolita pro gravissimis et recentibus puniret. Eo metu Fulcinius Trio ingruentis accusatores haud perpessus, supremis tabulis multa et atrocia in Macronem ac praecipuos libertorum Caesaris composuit, ipsi fluxam senio mentem et continuo abscessu velut exsilium obiectando. Quae ab heredibus occultata recitari Tiberius iussit, patientiam libertatis alienae ostentans et contemptor suae infamiae, an scelerum Seiani diu nescius, mox quoquo modo dicta vulgari malebat, veritatisque, cui adulatio officit, per probra saltem gnarus fieri. Isdem diebus Granius Marcianus

---

9. *adicit* ex M. Bekkerus.

11. *et*] *ut* M; correxit Rhenanus. Mox *utrubique* M.

28. *granus marcianus* M: *Granius Martianus* editiones ante Bekkerianam.

senator a Gaio Graccho maiestatis postulatus, vim vitae (a C. 35.) suae attulit; Tatiusque Gratianus praetura functus lege
39 eadem extremum ad supplicium damnatus. Nec dispares Trebellieni Rufi et Sextii Paconiani exitus: nam Trebellienus sua manu cecidit, Paconianus in carcere ob carmina illic in principem factitata strangulatus est. Haec Tiberius non mari, ut olim, divisus, neque per longinquos nuntios accipiebat, sed urbem iuxta, eodem ut die vel noctis interiectu litteris consulum rescriberet, quasi aspiciens undantem per domos sanguinem aut manus carnificum. Fine anni Poppaeus Sabinus concessit vita, modicus originis, principum amicitia consulatum ac triumphale decus adeptus, maximisque provinciis per quattuor et viginti annos impositus, nullam ob eximiam artem, sed quod par negotiis neque supra erat.

40 Quintus Plautius Sextus Papinius consules sequuntur. (a. u. 789) Eo anno * * * neque quod Lucius Aruseius morte affecti (a C. 36.) forent, assuetudine malorum ut atrox advertebatur, sed exterruit quod Vibulenus Agrippa eques Romanus, cum perorassent accusatores, in ipsa curia deprômptum sinu venenum hausit, prolapsusque ac moribundus festinatis lictorum manibus in carcerem raptus est, faucesque iam exanimis laqueo vexatae. Ne Tigranes quidem, Armenia quondam potitus ac tunc reus, nomine regio supplicia civium effugit. At Gaius Galba consularis et duo Blaesi voluntario exitu cecidere, Galba tristibus Caesaris litteris provinciam sortiri prohibitus; Blaesis sacerdotia, integra eorum domo destinata, convulsa distulerat, tunc ut vacua contu-

---

21. *festinatis — vexatae*] Nefandae atrocitatis causa intelligitur ex iis quae in antecedentibus (VI, 29.) exposita sunt: quippe accusatores suis praemiis et fisco fautoris sui consulebant.

24. *potitus*] *positus* M.

(a C. 36.) lit in alios. Quod signum mortis intellexere et exsecuti sunt. Et Aemilia Lepida, quam iuveni Druso nuptam rettuli, crebris criminibus maritum insectata, quanquam intestabilis, tamen impunita agebat, dum superfuit pater Lepidus: post a delatoribus corripitur ob servum adulterum; nec dubitabatur de flagitio. Ergo omissa defensione finem vitae sibi posuit.

41 Per idem tempus Clitarum natio Cappadoci Archelao subiecta, quia nostrum in modum deferre census, pati tributa adigebatur, in iuga Tauri montis abscessit, locorumque ingenio sese contra imbelles regis copias tutabatur, donec Marcus Trebellius legatus, a Vitellio praeside Suriae cum quattuor milibus legionariorum et delectis auxiliis missus, duos collis quos barbari insederant (minori Cadra, alteri Davara nomen est) operibus circumdedit, et erumpere ausos ferro, ceteros siti ad deditionem coegit.

At Tiridates volentibus Parthis Nicephorium et Anthemusiada ceterasque urbes, quae Macedonibus sitae Graeca vocabula usurpant, Halumque et Artemitam Parthica oppida recepit, certantibus gaudio qui Artabanum Scythas inter eductum ob saevitiam exsecrati come Tiridatis ingenium Romanas per artes sperabant. 42 Plurimum adulationis Seleucenses induere, civitas potens, septa muris, neque in barbarum corrupta, sed conditoris Seleuci retinens. Trecenti opibus aut sapientia delecti ut senatus; sua populo vis. Et quotiens concordes agunt, spernitur Parthus: ubi dissensere, dum sibi quisque contra aemulos subsidium vocant, accitus in partem adversum omnes valescit. Id nuper acciderat Artabano regnante, qui plebem

---

3. *insectata* M: *insecuta* editores ante Bekkerum.

8. *cietarum* M: *Clitarum* Lipsius. Cf. XII, 55.

26. *spernitur* Rhenanus: *spernuntur* M.

primoribus tradidit ex suo usu: nam populi imperium iux- (a C.36.)
ta libertatem, paucorum dominatio regiae libidini propior est. Tum adventantem Tiridaten extollunt veterum regum honoribus, et quos recens aetas largius invenit; simul probra in Artabanum fundebant, materna origine Arsaciden, cetera degenerem. Tiridates rem Seleucensem populo permittit. Mox consultans quonam die solennia regni capesseret, litteras Phraatis et Hieronis, qui validissimas praefecturas obtinebant, accipit, brevem moram precantium. Placitumque opperiri viros praepollentis, atque interim Ctesiphon sedes imperii petita. Sed ubi diem ex die prolatabant, multis coram et approbantibus Surena patrio
43 more Tiridaten insigni regio evinxit. Ac si statim interiora ceterasque nationes petivisset, oppressa cunctantium dubitatio et omnes in unum cedebant; assidendo castellum, in quod pecuniam et pellices Artabanus contulerat, dedit spatium exuendi pacta. Nam Phraates et Hiero, et si qui alii delectum capiendo diademati diem haud concelebraverant, pars metu, quidam invidia in Abdagesen, qui tum aula et novo rege potiebatur, ad Artabanum vertere. Isque in Hyrcanis repertus est, illuvie obsitus et alimenta arcu expediens. Ac primo tanquam dolus pararetur, territus, ubi data fides reddendae dominationi venisse, allevatur animum, et quae repentina mutatio exquirit. Tum Hiero pueritiam Tiridatis increpat, neque penes Arsaciden imperium, sed inane nomen apud imbellem externa mollitia,
44 vim in Abdagesis domo. Sensit vetus regnandi falsos in amore odia non fingere. Nec ultra moratus, quam dum

18. *haci* M: *haud* Pichena.

19. *abdacesen* M, mox 27. et p. 266, 12. *Abdagaesis*, p. 266, 16. *abdagaesen*.

25. *Arsacidem* vulgo: *Arsaciden* ex (M) Bekkerus.

28. *dum*] *tum* M; correxit Rhenanus.

(a C. 36.) Scytharum auxilia conciret, pergit properus et praeveniens inimicorum astus, amicorum paenitentiam; neque exuerat paedorem ut vulgum miseratione adverteret. Non fraus, non preces, nihil omissum quo ambiguos illiceret, prompti firmarentur. Iamque, multa manu propinqua Seleuciae adventabat, cum Tiridates simul fama atque ipso Artabano perculsus distrahi consiliis, iret contra an bellum cunctatione tractaret. Quibus praelium et festinati casus placebant, disiectos et longinquitate itineris fessos ne animo quidem satis ad obsequium coaluisse disserunt, proditores nuper hostesque eius, quem rursum foveant. Verum Abdageses regrediendum in Mesopotamiam censebat, ut amne obiecto, Armeniis interim Elymaeisque et ceteris a tergo excitis, aucti copiis socialibus et quas dux Romanus misisset fortunam tentarent. Ea sententia valuit, quia plurima auctoritas penes Abdagesen et Tiridates ignavus ad pericula erat. Sed fugae specie discessum; ac principio a gente Arabum facto ceteri domos abeunt vel in castra Artabani, donec Tiridates cum paucis in Suriam revectus pudore proditionis omnes exsolvit.

Idem annus gravi igne urbem afficit, deusta parte 45 circi quae Aventino contigua, ipsoque Aventino. Quod damnum Caesar ad gloriam vertit, exsolutis domuum et insularum pretiis. Milies sestertium ea munificentia collocatum, tanto acceptius in vulgum, quanto modicus privatis aedificationibus. Ne publice quidem nisi duo opera struxit, templum Augusto et scenam Pompeiani theatri; eaque perfecta, contemptu ambitionis an per senectutem,

---

7 *perculsus* Rhenanus: *percussus* M. paulo ante *adventabant* M.

13. *elymeisque* M.

24. *ea*] *in* M; correxit Beroaldus.

haud dedicavit. Sed aestimando cuiusque detrimento quat- (a C. 36.)
tuor progeneri Caesaris, Gnaeus Domitius, Cassius Lon-
ginus, Marcus Vinicius, Rubellius Blandus delecti, additus-
que nominatione consulum Publius Petronius. Et pro in-
genio cuiusque quaesiti decretique in principem honores.
Quos omiserit receperitve, in incerto fuit ob propinquum
vitae finem. Neque enim multo post supremi Tiberio con- (a. u. 790.)
sules, Gnaeus Acerronius Gaius Pontius, magistratum oc- (a C. 37.)
cepere, nimia iam potentia Macronis, qui gratiam Gai
Caesaris nunquam sibi neglectam acrius in dies fovebat,
impuleratque post mortem Claudiae, quam nuptam ei ret-
tuli, uxorem suam Enniam imitando amore iuvenem illi-
cere pactoque matrimonii vincire, nihil abnuentem, dum
dominationis apisceretur. Nam etsi commotus ingenio si-
46 mulationum tamen falsa in sinu avi perdidicerat. Gna-
rum hoc principi, eoque dubitavit de tradenda re publica
primum inter nepotes, quorum Druso genitus sanguine et
caritate propior, sed nondum pubertatem ingressus, Ger-
manici filio robur iuventae, vulgi studia, eaque apud
avum odii causa. Etiam de Claudio agitanti, quod is
composita aetate bonarum artium cupiens erat, imminuta
mens eius obstitit. Sin extra domum successor quaerere-
tur, ne memoria Augusti, ne nomen Caesarum in ludi-
bria et contumelias verterent, metuebat. Quippe illi non
perinde curae gratia praesentium quam in posteros ambitio.
Mox incertus animi, fesso corpore, consilium cui impar erat
fato permisit, iactis tamen vocibus per quas intellegeretur
providus futurorum. Namque Macroni, non abdita am-
bage, occidentem ab eo deseri, orientem spectari expro-

---

5. *cuius* M: *cuiusque* Beroaldus.

12. *imitando* M: *immittendo* Mm. Mox *pactoque m. patri-
monio vincere* M.

(a C 37.) bravit. Et Gaio Caesari forte orto sermone Lucium Sullam irridenti, omnia Sullae vitiae et nullam eiusdem virtutem habiturum praedixit. Simul crebris cum lacrimis minorem ex nepotibus complexus, truci alterius vultu „occides hunc tu" inquit, „et te alius." Sed gravescente valitudine nihil e libidinibus omittebat in patientia firmitudinem simulans, solitusque eludere medicorum artes atque eos, qui post tricesimum aetatis annum ad internoscenda corpori suo utilia vel noxia alieni consilii indigerent.

47 Interim Romae futuris etiam post Tiberium caedibus semina iaciebantur. Laelius Balbus Acutiam, Publii Vitellii quondam uxorem, maiestatis postulaverat, qua damnata, cum praemium accusatori decerneretur, Iunius Otho tribunus plebei intercessit. Unde illis odia, mox Othoni exsilium. Dein multorum amoribus famosa Albucilla, cui matrimonium cum Satrio Secundo coniurationis indice fuerat, defertur impietatis in principem; connectebantur ut conscii et adulteri eius Gnaeus Domitius, Vibius Marsus, Lucius Arruntius. De claritudine Domitii supra memoravi: Marsus quoque vetustis honoribus et illustris studiis erat. Sed testium interrogationi, tormentis servorum Macronem praesedisse commentarii ad senatum missi ferebant, nullaeque in eos imperatoris litterae suspicionem dabant invalido ac fortasse ignaro ficta pleraque ob inimicitias Macronis notas in Arruntium. 48 Igitur Domitius defensionem meditans, Marsus, tanquam inediam destinavisset, produxere vitam. Arruntius cunctationem et moras suadentibus amicis, non eadem omnibus decora respondit. Sibi satis aetatis, neque aliud paenitendum, quam quod

---

11. *Laelius*] *Laetius* M. idem 13. *artho* et 14. *athoni.*
22. *praesedisse*] *praesidiis se* M.

inter ludibria et pericula anxiam senectam toleravisset, diu (a C. 37) Seiano, nunc Macroni, semper alicui potentium invisus, non culpa, sed ut flagitiorum impatiens. Sane paucos et supremos principis dies posse vitari: quemadmodum evasurum imminentis iuventam? An cum Tiberius post tantam rerum experientiam vi dominationis convulsus et mutatus sit, Gaium Caesarem vix finita pueritia, ignarum omnium aut pessimis innutritum meliora capessiturum Macrone duce? qui ut deterior ad opprimendum Seianum delectus, plura per scelera rem publicam conflictavisset. Prospectare iam se acrius servitium, eoque fugere simul acta et instantia. Haec vatis in modum dictitans venas resolvit. Documento sequentia erunt bene Arruntium morte usum. Albucilla irrito ictu a semet vulnerata iussu senatus in carcerem fertur. Stuprorum eius ministri, Carsidius Sacerdos praetorius ut in insulam deportaretur, Pontius Fregellanus amitteret ordinem senatorium, et eaedem poenae in Laelium Balbum decernuntur, id quidem a laetantibus, quia Balbus truci eloquentia habebatur, promptus adversum insontes.

49 Isdem diebus Sextus Papinius, consulari familia, repentinum et informem exitum delegit, iacto in praeceps corpore. Causa ad matrem referebatur, quae pridem repudiata assentationibus atque luxu perpulisset iuvenem ad ea, quorum effugium non nisi morte inveniret. Igitur accusata in senatu, quanquam genua patrum advolveretur, luctumque communem et magis imbecillum tali super casu feminarum animum aliaque in eundem dolorem maesta

---

1. *pericula*] *pericularia* M; correxit Beroaldus.
15. *Grasidius* M: *Carsidius* Ernestius.
17. *eaedem poenae*] *aedem paene* M.
26. *patrum*] *patris* M.

(a C 37.) et miseranda diu ferret, urbe tamen in decem annos pro-
hibita est, donec minor filius lubricum iuventae exiret.

Iam Tiberium corpus, iam vires, nondum dissimula- 50
tio deserebat. Idem animi rigor: sermone ac vultu inten-
tus, quaesita interdum comitate quamvis manifestam de-
fectionem tegebat: mutatisque saepius locis tandem apud
promontorium Miseni consedit, in villa, cui Lucius Lu-
cullus quondam dominus. Illic eum appropinquare su-
premis tali modo compertum. Erat medicus arte insignis,
nomine Charicles, non quidem regere valitudines princi-
pis solitus, consilii tamen copiam praebere. Is velut propria
ad negotia digrediens et per speciem officii, manum com-
plexus pulsum venarum attigit. Neque fefellit: nam Ti-
berius, incertum an offensus tantoque magis iram pre-
mens, instaurari epulas iubet, discumbitque ultra solitum,
quasi honori abeuntis amici tribueret. Charicles tamen
labi spiritum nec ultra biduum duraturum Macroni firma-
vit. Inde cuncta colloquiis inter praesentes, nuntiis apud
legatos et exercitus festinabantur. Septimo decimo calen-
dendas Aprilis interclusa anima creditus est mortalitatem
explevisse. Et multo gratantium concursu ad capienda im-
perii primordia Gaius Caesar egrediebatur, cum repente
affertur redire Tiberio vocem ac visus, vocarique qui re-
creandae defectioni cibum afferrent. Pavor hinc in om-
nes; et ceteri passim dispergi, se quisque maestum aut
nescium fingere; Caesar, in silentium fixus a summa spe
novissima exspectabat. Macro intrepidus opprimi senem
iniectu multae vestis iubet, discedique ab limine. Sic
Tiberius finivit, octavo et septuagesimo aetatis anno. Pa 51
ter ei Nero et utrinque origo gentis Claudiae, quanquam
mater in Liviam et mox Iuliam familiam adoptionibus
transierit. Casus prima ab infantia ancipites: nam pro-
scriptum patrem exsul secutus, ubi domum Augusti pri-

vignus introiit, multis aemulis conflictatus est, dum Marcellus et Agrippa, mox Gaius Luciusque Caesares viguere. (a C 37) Etiam frater eius Drusus prosperiore civium amore erat. Sed maxime in lubrico egit accepta in matrimonium Iulia, impudicitiam uxoris tolerans aut declinans. Deinde Rhodo regressus, vacuos principis penates duodecim annis, mox rei Romanae arbitrium tribus ferme et viginti obtinuit. Morum quoque tempora illi diversa: egregium vita famaque, quoad privatus vel in imperiis sub Augusto fuit; occultum ac subdolum fingendis virtutibus, donec Germanicus ac Drusus superfuere. Idem inter bona malaque mixtus incolumi matre; intestabilis saevitia, sed obtectis libidinibus, dum Seianum dilexit timuitve: postremo in scelera simul ac dedecora prorupit, postquam remoto pudore et metu suo tantum ingenio utebatur.

LIBER UNDECIMUS.

Breviarium. Valerius Asiaticus fraude Messalinae et Vitellii evertitur. Advocatis praemii modus pro patrocinio definitus. Parthorum res intestino regum discidio turbatae. Ludi saeculares Romae editi. Litterae tres novae a Claudio repertae, et ea occasione de primis litteris. Italus Cheruscis rex imponitur. Corbulo inferiori Germaniae praeficitur, et ipsam militemque severe regit. Curtius Rufus triumphalia assequitur, deque ipso viro. De quaestorum munere et numero. Galliae proceres ius plenum civitatis Romanae adipiscuntur. Patricii augentur. Lustrum conditur. Messalina impudicissima feminarum, amore vecors, Gaio Silio palam nubit. Res ad Claudium defertur, qui in uxorem et administros libidinum impulsu libertorum animadvertit.

---

5. *impudicitiam*] *indicitiam* M.
9. *quoad*] *qua ad* M.

Haec gesta annis fere duobus, Gaio Valerio Asiatico Marco Valerio Messala, Aulo Vitellio Lucio Vipstano consulibus.

(a. u. 800.)
(a C. 47.)

* nam Valerium Asiaticum, bis consulem, fuisse quondam adulterum eius credidit; pariterque hortis inhians, quos ille a Lucullo coeptos insigni magnificentia extollebat, Suillium accusandis utrisque immitit. Adiungitur Sosibius Britannici educator, qui per speciem benivolentiae moneret Claudium cavere vim atque opes principibus infensas; praecipuum auctorem Asiaticum interficiendi Caesaris, non extimuisse concionem populi Romani, fateri, gloriamque facinoris ultro petere; clarum ex eo in urbe, didita per provincias fama, parare iter ad Germanicos exercitus, quando genitus Viennae multisque et validis propinquitatibus subnixus turbare gentiles nationes promptum haberet. At Claudius nihil ultra scrutatus, citis cum militibus tanquam opprimendo bello Crispinum praetorii praefectum misit; a quo repertus est apud Baias, vinclisque inditis in urbem raptus. Neque data senatus copia: intra cubi- 2
culum auditur, Messalina coram, et Suillio corruptionem militum, quos pecunia et stupro in omni flagitio obstrictos arguebat, exin adulterium Poppaeae, ac postremum mollitiam corporis obiectante. Ad quod victo silentio proru-

---

6. *caveri* Ms: *cavere* G. — *caveri*, quanquam a libro optimo exhibitum et a Walthero commendatum, non aptum est loci sententiae: nam ea verbi forma Sosibius indicaret vim atque opes principibus infensas vulgo ab hominibus caveri ac provideri: verum iste monet Claudium, ut ipse caveat vim atque opes *sibi* (hoc est illud *principibus*) infensas.

12. *habere* Ms.

pit reus, et „interroga" inquit, „Suilli, filios tuos: virum esse me fatebuntur." Ingressusque defensionem, commoto maiorem in modum Claudio, Messalinae quoque lacrimas excivit. Quibus abluendis cubiculo egrediens monet Vitellium, ne elabi reum sineret. Ipsa ad perniciem Poppaeae festinat, subditis qui terrore carceris ad voluntariam mortem propellerent, adeo ignaro Caesare ut paucos post dies epulantem apud se maritum eius Scipionem percunctaretur, cur sine uxore discubuisset, atque ille functam fato responderet. Sed consultanti super absolutione Asiatici flens Vitellius, commemorata vetustate amicitiae utque Antoniam principis matrem pariter observavissent, dein percursis Asiatici in rem publicam officiis recentique adversus Britanniam militia, quaeque alia conciliandae misericordiae videbantur, liberum mortis arbitrium ei permisit; et secuta sunt Claudii verba in eandem clementiam. Hortantibus dehinc quibusdam inediam et lenem exitum, remittere beneficium Asiaticus ait; et usurpatis quibus insueverat exercitationibus, lauto corpore, hilare epulatus, cum se honestius calliditate Tiberii vel impetu Gai Caesaris periturum dixisset, quam quod fraude muliebri et impudico Vitellii ore caderet, venas exsolvit, viso tamen ante rogo, iussoque transferri partem in aliam, ne opacitas arborum vapore ignis minueretur. Tantum illi

(a. C. 47.)

6. *subditos* Ma. Quoniam antea IV, 28. *mortem in se festinavit* scriptum reperitur, inde Waltherus *festinare subditos* pro *festinanter parare subditos* Latine dici opinatus est; frustra. *Festinare* cum accusativo de rebus dicitur, non de personis. Ceterum cf. IV, 59. *Assimulabatque indicis partes adversus Germanici stirpem, subditis qui accusatorum nomina sustinerent.*

13. *percursis*] *percusi* Ma. idem mox *brittanniam.*

19. *kilarem* Ma.

(a C. 47.) securitatis novissimae fuit. Vocantur post haec patres, 4 pergitque Suillius addere reos equites Romanos illustres, quibus Petra cognomentum. At causa necis ex eo, quod domum suam Mnesteris et Poppaeae congressibus praebuissent. Verum nocturnae quietis species alteri obiecta, tanquam vidisset Claudium spicea corona evinctum, spicis retro conversis, eaque imagine gravitatem annonae dixisset. Quidam pampineam coronam albentibus foliis visam atque ita interpretatum tradidere, vergente auctumno mortem principis ostendi. Illud haud ambigitur, qualicunque insomnio ipsi fratrique perniciem allatam. Sestertium quindecies et insignia praeturae Crispino decreta. Adiecit Vitellius sestertium decies Sosibio, quod Britannicum praeceptis, Claudium consiliis iuvaret. Rogatus sententiam et Scipio, „cum idem" inquit „de admissis Poppaeae sentiam quod omnes, putate me idem dicere quod omnes", eleganti temperamento inter coniugalem amorem et senatoriam necessitatem.

Continuus inde et saevus accusandis reis Suillius 5 multique audaciae eius aemuli. Nam cuncta legum et magistratuum munia in se trahens princeps materiam praedandi patefecerat. Nec quicquam publicae mercis tam venale fuit quam advocatorum perfidia, adeo ut Samius, insignis eques Romanus, quadringentis nummorum milibus Suillio datis et cognita praevaricatione ferro in domo eius incubuerit. Igitur incipiente Gaio Silio consule designato, cuius de potentia et exitio in tempore memorabo,

---

1. *novissime* Ma teste Victorio.

4. *nesteris* Ma, *mnesteris* vel *in nesteris* B: *Valerii* G et alii. Cf. c. 36.

15. *assen essentiam* Ma, *sententiam* G: *sentiam* Puteolanus.

27. *et* omittit Ma. Mox *Cicium* Ma, *Cinciam* Spira: *Titiam* ceteri codices.

consurgunt patres, legemque Cinciam flagitant, qua cavetur antiquitus, ne quis ob causam orandam pecuniam do- (a C. 47.)

6 numve accipiat. Deinde obstrepentibus his, quibus ea contumelia parabatur, discors Suillio Silius acriter incubuit, veterum oratorum exempla referens, qui famam et posteros praemia eloquentiae cogitavissent pulcherrima. Alioquin et bonarum artium principem sordidis ministeriis foedari. Ne fidem quidem integram manere, ubi magnitudo quaestuum spectetur. Quodsi in nullius mercedem negotia eant, pauciora fore: nunc inimicitias accusationes odia et iniurias foveri, ut quomodo vis morborum pretia medentibus, sic fori tabes pecuniam advocatis ferat. Meminissent Gai Asinii et Messalae ac recentiorum Arruntii et Aeserninii: ad summa provectos incorrupta vita et facundia. Talia dicente consule designato, consentientibus aliis, parabatur sententia, qua lege repetundarum tenerentur, cum Suillius et Cossutianus et ceteri, qui non iudicium, quippe in manifestos, sed poenam statui videbant,

7 circumsistunt Caesarem, ante acta deprecantes. Et postquam adnuit, agere incipiunt. Quem illum tanta superbia esse ut aeternitatem famae spe praesumat? Usui et rebus subsidium praeparari, ne quis inopia advocatorum potentibus obnoxius sit. Neque tamen eloquentiam gratuito contingere: omitti curas familiaris, ut quis se alienis negotiis intendat. Multos militia, quosdam exercendo agros tolerare vitam. Nihil a quoquam expeti, nisi cuius fructus ante providerit. Facile Asinium et Messalam, inter Antonium et Augustum bellorum prae-

---

10. *negotiant* Ma : *negotia eant* I. Fr. Gronovius.

13. *Gai Asinii et Messalae*] *gali* (vel *galbae*) *Asinii Messalae* Ma ; correxit Lipsius.

20. *tacere* Ma : *agere* R. Mox *praeparare* Ma : *praeparari* G.

(a C. 47) miis refertos, aut ditium familiarum heredes Aeserninos et Arruntios, magnum animum induisse. Prompta sibi exempla, quantis mercedibus Publius Clodius, aut Gaius Curio concionari soliti sint. Se, modicos senatores, quieta re publica nulla nisi pacis emolumenta petere. Cogitaret plebem, quae toga enitesceret. Sublatis studiorum pretiis, etiam studia peritura. Ut minus decora haec, ita haud frustra dicta princeps ratus, capiendis pecuniis posuit modum usque ad dena sestertia, quem egressi repetundarum tenerentur.

Sub idem tempus Mithridates, quem imperitasse Ar- 8 meniis * * * Caesaris vinctum memoravi, monente Claudio in regnum remeavit, fisus Pharasmanis opibus. Is rex Hiberis, idemque Mithridatis frater, nuntiabat discordare Parthos summaque imperii ambigua, minora sine cura ha-

4. *quieta—petere*] *qui et a —peterent* Ma et alii; correxit Pichena.

6. *quae* I. Fr. Gronovius: *qua* codices. — Waltherus *qua* tenuit et explicuit, „*cogitaret*, *qua* (h. e. qua via, quomodo) *togá* (pacis artibus et eloquentia forensi) *enitesceret.*“ Sed vehementer reprehendendus esset scriptor, si voces, quas formae aequalitas coniungi iubet, disiungi a legentibus voluisset.

8. *posuit* om. Ma.

12. *Armeniis* * * *] Libri Medicei lacuna in aliis codicibus ita expleta invenitur, ut verbis intrusis non nisi misellae coniecturae dignitas et pretium tribuendum sit: exhibent enim *et ad praesentiam Caesaris vinctum* vel *victum* vel *vectum*. Quae supplendi conamina vel eo ut puerilia agnoscuntur, quod nomen Caesaris, qui Mithridatem in vincula misit, omittitur. Is fuit Gaius Caesar Caligula. Cf. Dio LX, 8. Senec. de Tranq. c. 11. Taciti sententia (verba nemo reddiderit) fortasse fuit: *quem imperitasse Armeniis, mox in urbem excitum iussu Gai Caesaris vinctum memoravi.* — Paulo post Ma *Hiberis* et *farasmanis*, ut solet.

beri. Nam inter Gotarzis pleraque saeva, qui necem fratri Artabano coniugique ac filio eius praeparaverat, unde metus eius in ceteros, accivere Vardanen. Ille, ut erat magnis ausis promptus, biduo tria milia stadiorum invadit, ignarumque et exterritum Gotarzen proturbat; neque cunctatur quin proximas praefecturas corripiat, solis Seleucensibus dominationem eius abnuentibus. In quos ut patris sui quoque defectores, ira magis quam ex usu praesenti accensus, implicatur obsidione urbis validae et munimentis obiecti amnis muroque et commeatibus firmatae. Interim Gotarzes Daharum Hyrcanorumque opibus auctus bellum renovat; coactusque Vardanes omittere Seleuciam, (a C. 47.)

9 Bactrianos apud campos castra contulit. Tunc distractis Orientis viribus et quonam inclinarent incertis, casus Mithridati datus est occupandi Armeniam, vi militis Romani ad excidenda castellorum ardua, simul Hibero exercitu campos persultante. Nec enim resistere Armenii, fuso,

---

1. *gotharzes* et infra c. 10. *godarcem* M^a.

3. *accivere Vardanen*] *et accivere bardanen* M^a *et* deletum a Puteolano. Mox M^a *vardanes* et *vardanis* et *vardani*.

4. *biduo tria milia stadiorum invadit*] Si Vardanes solus in Parthos redisset, ingens hic cursus aliorum cursorum exemplis, quorum multa collegit Lipsius Centur. Epistol. ad Italos 59. (Opp. t. II. p. 600—606.), firmari posset: nunc vero cum res ipsa ostendat illum cum exercitu in terram Parthorum invadere et ad regnum occupandum venire, ille cursus non solum plane incredibilis est, sed etiam Vardanen non ut regni reciperatorem sed ut insanum cursorem ostendisset. Quapropter illud *tria milia stadiorum* de trium milium stadiorum spatio, quod Vardanes cum suis militibus in plura agmina divisis amplexus est, intelligendum existimo. Conf. II, 18. *Quinta ab hora diei ad noctem caesi hostes decem milia passuum* (h. e. decem milium passuum ambitum) *cadaveribus atque armis oppleverc.*

11. *daharum* M^a.

(a C. 47.) qui praelium ausus erat, Demonacte praefecto. Paululum cunctationis attulit rex minoris Armeniae Cotys, versis illuc quibusdam procerum; dein litteris Caesaris coercitus, et cuncta in Mithridatem fluxere, atrociorem quam novo regno conduceret. At Parthi imperatores cum pugnam pararent, foedus repente iciunt cognitis popularium insidiis, quas Gotarzes fratri patefecit; congressique primo cunctantur, dein complexi dextras apud altaria deum pepigere fraudem inimicorum ulcisci atque ipsi inter se concedere. Potiorque Vardanes visus retinendo regno: at Gotarzes, ne quid aemulationis exsisteret, penitus in Hyrcaniam abiit. Regressoque Vardani deditur Seleucia, septimo post defectionem anno, non sine dedecore Parthorum, quos una civitas tam diu eluserat. Exin validissimas praefecturas invisit. Et reciperare Armeniam avebat, ni a Vibio Marso Suriae legato, bellum minitante, cohibitus foret. Atque interim Gotarzes paenitentia concessi regni, et vocante nobilitate, cui in pace durius servitium est, contrahit copias. Et huic contra itum ad amnem Erinden; in cuius transgressu multum certato pervicit Vardanes, prosperisque praeliis medias nationes subegit ad flumen Sinden, quod Dahas Ariosque disterminat. Ibi modus rebus secundis positus: nam Parthi quanquam victores longinquam militiam aspernabantur. Igitur exstructis monimentis, quibus opes suas testabatur nec cuiquam ante Arsacidarum tributa illis de gentibus parta, regreditur ingens gloria, atque eo ferocior et subiectis intolerantior; qui do-

---

6. *iaciunt* M[a] : *iciunt* A.
15 *habeat* M[a] : *avebat* Heinsius.
20. *transgressum* M[a].
24. *munimentis* M[a]. Mox *parata* M[a] : *parta* B.

lo ante composito incautum venationique intentum interfecere, primam intra iuventam, sed claritudine paucos inter senum regum, si perinde amorem inter populares quam metum apud hostes quaesivisset. Nece Vardanis turbatae Parthorum res inter ambiguos, quis in regnum acciperetur. Multi ad Gotarzen inclinabant, quidam ad Meherdaten prolem Phraatis, obsidio nobis datum. Dein praevaluit Gotarzes. Potitusque regiam, per saevitiam ac luxum adegit Parthos mittere ad principem Romanum occultas preces, quis permitti Meherdaten patrium ad fastigium orabant. (a C. 47.)

11 Isdem consulibus ludi saeculares octingentesimo post Romam conditam, quarto et sexagesimo quam Augustus ediderat, spectati sunt. Utriusque principis rationes praetermitto, satis narratas libris, quibus res imperatoris Domitiani composui. Nam is quoque edidit ludos saeculares, iisque intentius affui sacerdotio quindecimvirali praeditus, ac tunc praetor. Quod non iactantia refero, sed quia collegio quindecimvirum antiquitus ea cura, et magistratus potissimum exsequebantur officia caerimoniarum. Sedente Claudio circensibus ludis, cum pueri nobiles equis ludicrum Troiae inirent, interque eos Britannicus imperatore genitus et Lucius Domitius adoptione mox in imperium et cognomentum Neronis adscitus, favor plebis

---

5. *in regnum* Lipsius: *in regno* Ma ac reliqui.

17. *iisque intentius affuit* Ma.

18. *ac tunc praetor*] Quod ante Bekkerum contra libri Medicei auctoritatem vulgo legitur *ac tum praetor*, id Tacitum post sacerdotium quindecimvirale praetura functum esse significat, sed id secus fuisse patet ex verbis *et magistratus potissimum exsequebantur officia caerimoniarum*.

22. *brittannicus* Ma, qui semper duplice *t*, alicubi simplice *n*.

(a C. 47.) acrior in Domitium loco praesagii acceptus est. Vulgabaturque affuisse infantiae eius dracones in modum custodum, fabulosa et externis miraculis assimulata. Nam ipse, haudquaquam sui detractor, unam omnino anguem in cubiculo visam narrare solitus est. Verum inclinatio populi super- 12
erat ex memoria Germanici, cuius illa reliqua suboles virilis; et matri Agrippinae miseratio augebatur ob saevitiam Messalinae, quae semper infesta et tunc commotior, quo minus strueret crimina et accusatores, novo et furori proximo amore detinebatur. Nam in Gaium Silium, iuventutis Romanae pulcherrimum, ita exarserat ut Iuniam Silanam, nobilem feminam, matrimonio eius exturbaret, vacuoque adultero poteretur. Neque Silius flagitii aut periculi nescius erat: sed certo, si abnueret, exitio et nonnulla fallendi spe, simul magnis praemiis, opperiri futura et praesentibus frui pro solatio habebat. Illa non furtim, sed multo comitatu ventitare domum, egressibus adhaerescere, largiri opes honores. Postremo, velut translata iam fortuna, servi liberti paratus principis apud adulterum visebantur.

At Claudius matrimonii sui ignarus et munia censo- 13
ria usurpans, theatralem populi lasciviam severis edictis increpuit, quod in Publium Pomponium consularem (is carmina scenae dabat) inque feminas illustres probra iecerat. Et lege lata saevitiam creditorum coercuit, ne in mortem parentum pecunias filiis familiarum fenori darent. Fontesque aquarum Simbruinis collibus deductos urbi intulit. Ac novas litterarum formas addidit vulgavitque,

---

3. *adsimilata* BM^a.
10. *detinebatur* B: *distinebatur* M^a.
25. *in morte* BGM^a : *in mortem* Lipsius.
27. *subinbruinis* M^a : *Simbruinis* Rhenanus Cf. XIV, 22.

comperto Graecam quoque litteraturam non simul coeptam absolutamque. (a C. 47.)

14 Primi per figuras animalium Aegyptii sensus mentis effingebant (ea antiquissima monimenta memoriae humanae impressa saxis cernuntur), et litterarum semet inventores perhibent; inde Phoenicas, quia mari praepollebant, intulisse Graeciae, gloriamque adeptos, tanquam reppererint quae acceperant. Quippe fama est Cadmum classe Phoenicum vectum rudibus adhuc Graecorum populis artis eius auctorem fuisse. Quidam Cecropem Atheniensem vel Linum Thebanum et temporibus Troianis Palamedem Argivum memorant sedecim litterarum formas, mox alios ac praecipuum Simonidem ceteras repperisse. At in Italia Etrusci ab Corinthio Damarato, Aborigines Arcade ab Euandro didicerunt; et forma litteris Latinis, quae veterrimis Graecorum. Sed nobis quoque paucae primum fuere, deinde additae sunt. Quo exemplo Claudius tres litteras adiecit, quae usui imperitante eo, post oblitteratae, aspiciuntur etiam nunc in aere publicandis plebiscitis per fora ac templa fixo.

15 Rettulit deinde ad senatum super collegio haruspicum, ne vetustissima Italiae

---

1. *comperto quoque Gr.* Mª; correxit Lipsius.

3. *ea* Lipsius: *et* codices.

13. *demarato aboriginibus arcades* Mª. Mox *formas* Mª.

17. *tres litteras adiecit*] Fuere novae litterae Aeolicum digamma immutata figura Ⅎ, scilicet ut V consona discerneretur a V vocali, ut in ȜVLGVS, SERȜVS, deinde antisigma)(pro *bs* aut *ps*, denique ⊦ (iota affectum appellare licet), ut sonus inter *i* et *u* ambiguus proferatur, qualis audiebatur in MAXIMVS, OPTIMVS. Conf. Quintilianus I, 7,27., Priscianus I. pag. 545. 558., Velius Longus pag. 2235., Taylor ad Marmor Sandvic. p. 46. sqq., Seyfertus Gramm. Latin. I. p. 99.

18. *publico. dis plebiscitis* Mª.

(a C. 47.) disciplina per desidiam exolesceret. Saepe adversis rei publicae temporibus accitos, quorum monitu redintegratas caerimonias et in posterum rectius habitas, primoresque Etruriae sponte aut patrum Romanorum impulsu retinuisse scientiam et in familias propagasse; quod nunc segnius fieri, publica circa bonas artes socordia, et quia externae superstitiones valescant. Et laeta quidem in praesens omnia, sed benignitati deum gratiam referendam, ne ritus sacrorum inter ambigua culti per prospera oblitterarentur. Factum ex eo senatus consultum viderent pontifices quae retinenda firmandaque haruspicum.

Eodem anno Cheruscorum gens regem Roma petivit, 16
amissis per interna bella nobilibus, et uno reliquo stirpis regiae, qui apud urbem habebatur, nomine Italicus. Paternum huic genus e Flavo fratre Arminii, mater ex Actumero principe Chattorum erat; ipse forma decorus, et armis equisque in patrium nostrumque morem exercitus. Igitur Caesar auctum pecunia, additis stipatoribus, hortatur gentile decus magno animo capessere: illum primum Romae ortum, nec obsidem sed civem, ire externum ad imperium. Ac primo laetus Germanis adventus, atque eo magis quod nullis discordiis imbutus pari in omnes studio ageret: celebrari coli, modo comitatem et temperantiam nulli invisam, saepius vinolentiam ac libidines, grata barbaris, usurpans. Iamque apud proximos, iam longius clarescere, cum potentiam eius suspectantes, qui factionibus florue-

---

2. *accitis* Ma : *accitos* liber Ursini.

12. *Roma* Rhenanus : codices *Romae*.

15. *Flavio* vulgo. Conf. ad. II., 9. Mox vulgo *Cattorum*: ego Medicei prioris scripturam dedi, quam alibi etiam Ma praebet.

18. *auctum*] *augustus* Ma.

23. *invisa* Ma.

stant, discedunt ad conterminos populos, ac testificantur adimi veterem Germaniae libertatem et Romanas opes insurgere. Adeo neminem isdem in terris ortum, qui principem locum impleat, nisi exploratoris Flavi progenies super cunctos attollatur? Frustra Arminium praescribi: cuius si filius hostili in solo adultus in regnum venisset, posse extimesci, infectum alimonio servitio cultu, omnibus externis. At si paterna Italico mens esset, non alium infensius arma contra patriam ac deos penates quam parentem eius exercuisse. (a. C. 47.)

17 His atque talibus magnas copias coegere. Nec pauciores Italicum sequebantur. Non enim irrupisse ad invitos, sed accitum memorabant. Quando nobilitate ceteros anteiret, virtutem experirentur, an dignum se patruo Arminio, avo Actumero praeberet. Nec patrem rubori, quod fidem adversus Romanos volentibus Germanis sumptam nunquam omisisset. Falso libertatis vocabulum obtendi ab iis, qui privatim degeneres, in publicum exitiosi, nihil spei nisi per discordias habeant. Adstrepebat huic alacre volgus; et magno inter barbaros praelio victor rex, dein secunda fortuna ad superbiam prolapsus pulsusque, ac rursus Langobardorum opibus refectus, per laeta per adversa res Cheruscas afflictabat.

18 Per idem tempus Chauci, nulla dissensione domi, et morte Sanquinii alacres, dum Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incursavere duce Gannasco, qui natione Canninefas, auxiliaris et diu meritus, post transfuga, levibus navigiis praedabundus Gallorum maxime oram vasta-

---

6. *venisse posse Textimesci* Ma; *venisset* correxit Beroaldus, *extimesci* G.

17. *iis*] *his* Ma.

27. *auxiliare ex diu meritis* Ma; correxit Puteolanus.

(a C. 47) bat, non ignarus dites et imbelles esse. At Corbulo provinciam ingressus magna cum cura, et mox gloria, cui principium illa militia fuit, triremes alveo Rheni, ceteras navium, ut quaeque habiles, per aestuaria et fossas adegit, lintribusque hostium depressis et exturbato Gannasco, ubi praesentia satis composita sunt, legiones operum et laboris ignaras, populationibus laetantes, veterem ad morem reduxit, ne quis agmine decederet, nec pugnam nisi iussus iniret. Stationes vigiliae, diurna nocturnaque munia in armis agitabantur. Feruntque militem, quia vallum non accinctus, atque alium, quia pugione tantum accinctus foderet, morte punitos. Quae nimia, et incertum an falso iacta originem tamen e severitate ducis traxere, intentumque et magnis delictis inexorabilem scias, cui tantum asperitatis etiam adversus levia credebatur. Ceterum is 19
terror milites hostesque in diversum affecit. Nos virtutem auximus: barbari ferociam infregere. Et natio Frisiorum post rebellionem clade Lucii Apronii coeptam infensa aut male fida, datis obsidibus consedit apud agros a Corbulone descriptos. Idem senatus magistratus leges imposuit. Ac ne iussa exuerent, praesidium immunivit, missis qui maiores Chaucos ad deditionem pellicerent, simul Gannascum dolo adgrederentur. Nec irritae aut degeneres insidiae fuere adversus transfugam et violatorem fidei. Sed caede eius motae Chaucorum mentes, et Corbulo semina rebellionis praebebat, ut laeta apud plerosque, ita apud quosdam sinistra fama. Cur hostem conciret? Adversa in rem publicam casura: sin prospere egisset, formidolosum

7. *ignaras* Puteolanus, *ignavas* FGM^a.

13. *acta* M^a: *iacta* Rhenanus. Mox *delectis* M^a.

21. *immunibit* M^a. idem supra c. 6. *cogitabissent*.

28. *in re publica* M^a. *casuras in prospere* M^a; correxit Mercerus. Paulo ante *in sinistra* M^a.

aci virum insignem, et ignavo principi praegravem. Igi- (a C 47.)
r Claudius adeo novam in Germanias vim probibuit, ut referri praesidia cis Rhenum iuberet. Iam castra in hostili solo molienti Corbuloni eae litterae redduntur. Ille re subita, quanquam multa simul offunderentur, metus ex imperatore, contemptio ex barbaris, ludibrium apud socios, nihil aliud prolocutus quam beatos quondam duces Romanos, signum receptui dedit. Ut tamen miles otium exueret, inter Mosam Rhenumque trium et viginti milium spatio fossam perduxit, qua incerta Oceani vetarentur. Insignia tamen triumphi indulsit Caesar, quamvis bellum negavisset. Nec multo post Curtius Rufus eundem honorem adipiscitur, qui in agro Mattiaco recluserat specus quaerendis venis argenti, unde tenuis fructus nec in longum fuit. At legionibus cum damno labor, et fodere rivos, quaeque in aperto gravia, humum infra moliri. Quis subactus miles, et quia plures per provincias similia tolerabantur, componit occultas litteras, nomine exercituum precantium imperatorem, ut quibus permissurus esset exercitus, triumphalia ante tribueret.

21 De origine Curtii Rufi, quem gladiatore genitum quidam prodidere, neque falsa prompserim, et vera exsequi pudet. Postquam adolevit, sectator quaestoris cui Africa

---

7. *quondam* Lipsius: codices *quosdam*. Mox *vi* pro *ut* et 13. *Mathiaco* Ma : *Mattiaco* Rhenanus.

15. *et fodere rivos*] *et* particula subsequenti *que* in *quaeque* respondet, ut recte monuit Waltherus, sed uterque labor, tam *fodere rivos* quam *quae in aperto gravia*, *humum infra moliri*, pertinet ad fossam inter Mosam et Rhenum perductam: nam rivi fodiebantur, ut aquae haud longe a fossa stagnantes ad eam complendam adducerentur; *quae in aperto gravia*, h. e. solida, ut lapides et arenae, infra humum molienda erant, ut iis immissis humus antea fallax et limosa emuniretur.

(a. C. 47.) obtigerat, dum in oppido Adrumeto vacuis per medium diei porticibus secretus agitat, oblata ei species muliebris ultra modum humanum, et audita est vox „tu es, Rufe, qui in hanc provinciam pro consule venies." Tali omine in spem sublatus, digressusque in urbem, et largitione amicorum simul acri ingenio quaesturam, et mox nobiles inter candidatos praeturam principis suffragio assequitur; cum hisce verbis Tiberius dedecus natalium eius velavisset „Curtius Rufus videtur mihi ex se natus." Longa post haec senecta et adversus superiores tristi adulatione, arrogans minoribus, inter pares difficilis, consulare imperium, triumphi insignia, ac postremo Africam obtinuit; atque ibi defunctus fatale praesagium implevit.

22 Interea Romae nullis palam neque cognitis mox causis Gnaeus Nonius eques Romanus ferro accinctus reperitur in coetu salutantium principem. Nam postquam tormentis dilaniabatur, de se non infitiatus conscios non edidit, incertum an occultans.

Isdem consulibus Publius Dolabella censuit spectaculum gladiatorum per omnes annos celebrandum pecunia eorum, qui quaesturam adipiscerentur. Apud maiores virtutis id praemium fuerat cunctisque civium, si bonis artibus fiderent, licitum petere magistratus, ac ne aetas quidem distinguebatur, quin prima iuventa consulatum et dictaturas inirent. Sed quaestores regibus etiam tum imperantibus instituti sunt; quod lex curiata ostendit ab Lucio Bruto repetita. Mansitque consulibus potestas deligendi, donec eum quoque honorem populus mandaret. Crea-

9. *ex se natus*] *exenatus* Ma.
15. *C. N. Nonius* Ma.
17. *non infitiatus*] *noni* . . . Ma: *non infitiatus* Iac. Gronovius.

tique primum Valerius Potitus et Aemilius Mamercus, (a C. 47.) sexagesimo tertio anno post Tarquinios exactos, ut rem militarem comitarentur. Dein gliscentibus negotiis duo additi qui Romae curarent. Mox duplicatus numerus, stipendiaria iam Italia et accedentibus provinciarum vectigalibus. Post lege Sullae viginti creati supplendo senatui, cui iudicia tradiderat. Et quanquam equites iudicia reciperavissent, quaestura tamen ex dignitate candidatorum aut facilitate tribuentium gratuito concedebatur, donec sententia Dolabellae velut venundaretur.

23 Aulo Vitellio Lucio Vipstano consulibus cum de sup- (a. u. 801.) plendo senatu agitaretur, primoresque Galliae, quae Co- (a C. 48.) mata appellatur, foedera et civitatem Romanam pridem assecuti ius adipiscendorum in urbe honorum expeterent, multus ea super re variusque rumor. Et studiis diversis apud principem certabatur, asseverantium non adeo aegram Italiam ut senatum suppeditare urbi suae nequiret. Suffecisse olim indigenas, consanguineis populis, nec paenitere veteris rei publicae. Quin adhuc memorari exempla, quae priscis moribus ad virtutem et gloriam Romana indoles prodiderit. An parum quod Veneti et Insubres curiam irruperint, nisi coetus alienigenarum velut captivitas inferatur? quem ultra honorem residuis nobilium, aut si quis pauper e Latio senator, fore? Oppleturos omnia divites illos, quorum avi proavique hostilium nationum duces exercitus nostros ferro vique ceciderint, divum Iulium apud Alesiam obsederint. Recentia haec: quid si memoria eorum moreretur, qui capitolio et ara Romana mani-

---

1. *potus* Ma; correxit Lipsius. Mox 6. *legem suillae* Ma.

11. *Vipsana* Ma: *Vipstano* Rupertus Epistol. 48. ad Reinesium.

18. *consaguines* Ma. idem 24. *foret*; correxit Acidalius.

(a C. 48.) bus eorundem per se satis * * * fruerentur sane vocabulo civitatis: insignia patrum, decora magistratuum ne vulgarent.

24 His atque talibus haud permotus princeps, et statim contra disseruit, et vocato senatu ita exorsus est. „Maiores mei, quorum antiquisssimus Clausus origine Sabina simul in civitatem Romanam et in familias patriciorum adscitus est, hortantur, uti paribus consiliis rem publicam capessam, transferendo huc quod usquam egregium fuerit. Neque enim ignoro Iulios Alba, Coruncanios Camerio, Porcios Tusculo et, ne vetera scrutemur, Etruria Lucaniaque et omni Italia in senatum accitos; postremo ipsam ad Alpes promotam, ut non modo singuli viritim, sed terrae, gentes in nomen nostrum coalescerent. Tunc solida domi quies, et adversus externa floruimus, cum Transpadani in civitatem recepti, cum specie deductarum per orbem terrae legionum additis provincialium validissimis fesso imperio subventum est. Num paenitet Balbos ex Hispania nec minus insignes viros e Gallia Narbonensi transivisse? Manent posteri eorum, nec amore in hanc patriam nobis concedunt. Quid aliud exitio Lacedaemoniis et Atheniensibus fuit, quanquam armis pollerent, nisi quod victos pro alienigenis arcebant? At conditor noster Romulus tantum sapientia valuit ut plerosque populos eodem die hostes, dein cives habuerit. Advenae in nos regnaverunt. Libertinorum filiis magistratus mandari non, ut plerique falluntur, repens, sed priori populo factitatum est. At cum Senonibus pugnavimus. Scilicet Volsci et Aequi nunquam adversam nobis aciem instruxere. Capti a Gallis sumus. Sed et Tuscis obsides dedimus, et Samnitium iugum subivimus. Attamen si cuncta bella recenseas, nullum breviore spatio quam adversus Gallos con-

---

8. *capessenda* M[a]. idem 25. *mandaret: mandari* Lipsius.

fectum. Continua inde ac fida pax. Iam moribus artibus (a C. 48.) affinitatibus nostris mixti aurum et opes suas inferant potius quam separati habeant. Omnia, patres conscripti, quae nunc vetustissima creduntur, nova fuere. Plebei magistratus post patricios, Latini post plebeios, ceterarum Italiae gentium post Latinos. Inveterascet hoc quoque, et quod
25 hodie exemplis tuemur, inter exempla erit." Orationem principis secuto patrum consulto primi Aedui senatorum in urbe ius adepti sunt. Datum id foederi antiquo, et quia soli Gallorum fraternitatis nomen cum populo Romano usurpant.

Isdem diebus in numerum patriciorum adscivit Caesar vetustissimum quemque e senatu aut quibus clari parentes fuerant, paucis iam reliquis familiarum, quas Romulus maiorum et Lucius Brutus minorum gentium appellaverant, exhaustis etiam quas dictator Caesar lege Cassia et princeps Augustus lege Saenia sublegere. Laetaque haec in rem publicam munia multo gaudio censoris inibantur. Famosos probris quonam modo senatu depelleret anxius, mitem et recens repertam quam ex severitate prisca rationem adhibuit, monendo, secum quisque de se consultaret, peteretque ius exuendi ordinis. Facilem eius rei veniam. Et motos senatu excusatosque simul propositurum, ut iudicium censorum ac pudor sponte cedentium permixti ignominiam mollirent. Ob ea Vipstanus consul rettulit patrem senatus appellandum esse Claudium. Quippe promiscuum patris patriae cognomentum, nova in rem publicam merita non usitatis vocabulis honoranda. Sed ipse cohibuit consulem ut nimium assentantem. Condiditque lustrum quo censa sunt civium quinquaginta novem

---

17. *Senia* M[a] : *Saenia* Lipsius.
22. *exeundi* codices : *exuendi* Lipsius.

(a C 48.) centena octoginta quattuor milia septuaginta duo. Isque illi finis inscitiae erga domum suam fuit. Haud multo post flagitia uxoris noscere ac punire adactus, ut deinde ardesceret in nuptias incestas.

Iam Messalina facilitate adulteriorum in fastidium **26** versa ad incognitas libidines profluebat, cum abrumpi dissimulationem etiam Silius, sive fatali vecordia, an imminentium periculorum remedium ipsa pericula ratus, urgebat. Quippe non eo ventum, ut senectam principis opperirentur. Insontibus innoxia consilia, flagitiis manifestis subsidium ab audacia petendum; adesse conscios paria metuentes. Se caelibem, orbum, nuptiis et adoptando Britannico paratum; mansuram eandem Messalinae potentiam addita securitate, si praevenirent Claudium, ut insidiis incautum, ita irae properum. Segniter eae voces acceptae, non amore in maritum, sed ne Silius summa adeptus sperneret adulteram, scelusque inter ancipitia probatum veris mox pretiis aestimaret. Nomen tamen matrimonii concupivit ob magnitudinem infamiae, cuius apud prodigos novissima voluptas est. Nec ultra exspectato, quam dum sacrificii gratia Claudius Ostiam proficisceretur, cuncta nuptiarum solennia celebrat. Haud sum ignarus fabulo- **27** sum visum iri tantum ullis mortalium securitatis fuisse in civitate omnium gnara et nihil reticente, nedum consulem designatum cum uxore principis, praedicta die, adhibitis qui obsignarent, velut suscipiendorum liberorum causa convenisse, atque illam audisse auspicum verba, subisse *,

---

5. *adulterorum* Ma: *adulteriorum* Spira. Mox 7. *arguebat* Ma.

9. *senecta pr. opperiretur* Ma: *senectam pr. opperirentur* G.

11. *paria*] *patriam* Ma. idem 23. *tanto nullis*.

27. *subisse* *] Haud dubie post hoc verbum aliquid a librariis omissum est; nam neque sententia neque partium totius loci

sacrificasse apud deos; discubitum inter convivas; oscula, (a. C. 48.
complexus; noctem denique actam licentia coniugali. Sed
nihil compositum miraculi causa, verum audita scriptaque
28 senioribus tradam. Igitur domus principis inhorruerat;
maximeque quos penes potentia et, si res verterentur, formido, non iam secretis colloquiis, sed aperte fremere, dum histrio cubiculum principis exsultaverit, dedecus quidem illatum, sed discidium procul abfuisse: nunc iuvenem nobilem, dignitate formae, vi mentis, ac propinquo consulatu maiorem ad spem accingi. Nec enim occultum, quid post tale matrimonium superesset. Subibat sine dubio metus reputantes hebetem Claudium et uxori devinctum, multasque mortes iussu Messalinae patratas. Rursus ipsa facilitas imperatoris fiduciam dabat, si atrocitate criminis praevaluissent, posse opprimi damnatam ante quam ream. Sed in eo discrimen verti, si defensio audiretur, utque clausae aures etiam confitenti forent.

29 Ac primo Callistus, iam mihi circa necem Gai Caesaris narratus, et Appianae caedis molitor Narcissus, flagrantissimaque eo in tempore gratia Pallas agitavere, num Messalinam secretis minis depellerent amore Silii, cuncta alia dissimulantes: dein metu, ne ad perniciem ultro traherentur, desistunt, Pallas per ignaviam, Callistus prioris quoque regiae peritus, et potentiam cautis quam acribus consiliis tutius haberi. Perstitit Narcissus, ut solum id immutans ne quo sermone praesciam criminis et

---

concinnitas concedit, ut tam nude *subisse* admittatur: *templa* deesse arbitror. Mox *discubitu* M[a].

7. *dum histrio* (*vel histruo*) *cub. pr. exultabero* M[a]; correxit I Fr. Gronovius. Mox in M[a] *discidium* invenit Victorius, *et scidium* Pichena.

9. *formae* Lipsius: codices *forma*. Mox 18. *Gai* om. codices, dedit Faernus. Paulo post M[a] 22. *ultra*.

(a C. 48.) accusatoris faceret, ipse ad occasiones intentus, longa apud
Ostiam Caesaris mora, duas pellices, quarum is corporibus
maxime insueverat, largitione ac promissis, et uxore deiec-
ta plus potentiae ostentando, perpulit delationem subire.
Exin Calpurnia (id pellici nomen), ubi datum secretum, 30
Caesaris genibus provoluta nupsisse Messalinam Silio ex-
clamat. Simul Cleopatram, quae idem opperiens adstabat,
an comperisset interrogat, atque illa adnuente cieri Narcis-
sum postulat. Is veniam in praeteritum petens, quod ei
cis Vectios, cis Plautios dissimulavisset, nec nunc adulte-
ria obiecturum ait, ne domum servitia et ceteros fortunae
paratus reposceret. Frueretur immo iis, et redderet uxo-
rem rumperetque tabulas nuptiales. „An discidium" in-
quit „tuum nosti? nam matrimonium Silii vidit populus
et senatus et miles; ac ni propere agis, tenet urbem ma-
ritus." Tum potissimum quemque amicorum vocat; pri- 31
mumque rei frumentariae praefectum Turranium, post Lu-
sium Getam praetorianis impositum percunctatur. Quis
fatentibus, certatim ceteri circumstrepunt, iret in castra,
firmaret praetorias cohortes, securitati antequam vindictae
consuleret. Satis constat eo pavore offusum Claudium ut
identidem interrogaret, an ipse imperii potens, an Silius
privatus esset. At Messalina non alias solutior luxu, adul-
to autumno simulacrum vindemiae per domum celebrabat.
Urgeri prela, fluere lacus; et feminae pellibus accinctae

1. *accusatores* M^a^. idem 4. *perculit.*

10. *cis vetticis plautio* M^a^; emendavit I. Fr. Gronovius. — Sententia est: quod in Messalinae gratiam, dum non ultra Vectios et Plautios progressa sit, tacuisset. Quod sequitur, *ne- reposceret* vere Waltherus pro *nedum-reposceret* accepit.

12. *iis*] *his* M^a^. Mox 16. *quemque* om. M^a^.

18. *impostum* et mox *quibus facientibus certium* M^a^. idem p. 293, 7. *lassa* pro *lapsa.*

assultabant ut sacrificantes vel insanientes Bacchae, ipsa (a C. 48)
crine fluxo thyrsum quatiens, iuxtaque Silius hedera vinc-
tus, gerere cothurnos, iacere caput, strepente circum
procaci choro. Ferunt Vectium Valentem lascivia in praeal-
tam arborem connisum, interrogantibus quid aspiceret, re-
spondisse tempestatem ab Ostia atrocem, sive coeperat ea
32 species, seu forte lapsa vox in praesagium vertit. Non
rumor interea, sed undique nuntii incedunt, qui gnara
Claudio cuncta et venire promptum ultioni afferrent. Igi-
tur Messalina Lucullianos in hortos, Silius dissimulando
metu ad munia fori digrediuntur. Ceteris passim dilaben-
tibus affuere centuriones, inditaque sunt vincla, ut quis
reperiebatur in publico aut per latebras. Messalina tamen,
quanquam res adversae consilium eximerent, ire obviam et
aspici a marito, quod saepe subsidium habuerat, haud
segniter intendit, iussitque, ut Britannicus et Octavia in
complexum patris pergerent. Et Vibidiam virginum Ve-
stalium vetustissimam oravit pontificis maximi aures adire,
clementiam expetere. Atque interim tribus omnino comi-
tantibus (id repente solitudinis erat) spatium urbis pedibus
emensa, vehiculo quo purgamenta hortorum eripiuntur,
Ostiensem viam intrat, nulla cuiusquam misericordia,
33 quia flagitiorum deformitas praevalebat. Trepidabatur ni-
hilo minus a Caesare: quippe Getae praetorii praefecto haud
satis fidebant, ad honesta seu prava iuxta levi. Ergo
Narcissus assumptis quibus idem metus, non aliam spem
incolumitatis Caesaris affirmat, quam si ius militum uno

---

10. *fucilianos* M^a; correxit Beroaldus. Mox *metum* M^a.

16. *iussitque*] *missique* M^a.

25. *fidebant*] Tam Caesar quam Caesaris satellites Getae haud satis *fidebant*, sed solus Claudius ceteris timidior propterea trepidabat. Vulgo *fidebat*, invito M^a.

(a C. 48.) illo die in aliquem libertorum transferret, seque offert
susceptorum. Ac ne, dum in urbem vehitur, ad paeni-
tentiam a Lucio Vitellio et Publio Largo Caecina mutare-
tur, in eodem gestamine sedem poscit sumitque. Crebra 34
post haec fama fuit inter diversas principis voces, cum
modo incusaret flagitia uxoris, aliquando ad memoriam
coniugii et infantiam liberorum revolveretur, non aliud
prolocutum Vitellium quam „o facinus, o scelus." Insta-
bat quidem Narcissus aperire ambages et veri copiam
facere, sed non ideo pervicit, quin suspensa et quo duce-
rentur inclinatura responderet, exemploque eius Largus
Caecina uteretur. Et iam erat in aspectu Messalina clami-
tabatque, audiret Octaviae et Britannici matrem, cum
obstreperet accusator, Silium et nuptias referens; simul
codicillos libidinum indices tradidit, quis visus Caesaris
averteret. Nec multo post urbem ingredienti offerebantur
communes liberi, nisi Narcissus amoveri eos iussisset. Vi-
bidiam depellere nequivit, quin multa cum invidia flagi-
taret, ne indefensa coniunx exitio daretur. Igitur auditu-
rum principem et fore diluendi criminis facultatem re-
spondit; iret interim virgo et sacra capesseret. Mirum in- 35
ter haec silentium Claudii, Vitellius ignaro propior, om-
nia liberto obediebant. Patefieri domum adulteri atque
illuc deduci imperatorem iubet. Ac primum in vestibulo
effigiem patris Silii consulto senatus abolitam demonstrat,
tum quicquid avitum Neronibus et Drusis in pretium pro-
bri cessisse. Incensumque et ad minas erumpentem castris
infert, parata concione militum, apud quos praemonente

---

2. *vehitur*] *referatur vehitur* Ma.
3. *et* om. codices, dedit Broterius. Mox *assumitque* Ma.
18. *quin*] *quid* Ma. idem 22. *Iulius*.
26. *habitum* codices: *avitum* Chiffletius.

Narcisso pauca verba fecit: nam etsi iustum dolorem pudor impediebat. (a C.48) Continuus dehinc cohortium clamor nomina reorum et poenas flagitantium; admotusque Silius tribunali non defensionem, non moras tentavit, precatus ut mors accelerаretur. Eadem constantia et illustres equites Romanos cupidos maturae necis fecit. Et Titium Proculum, custodem a Silio Messalinae datum, et indicium offerentem Vectium Valentem, confessum, et Pompeium Urbicum ac Saufellum Trogum ex consciis tradi ad supplicium iubet. Decrius quoque Calpurnianus vigilum praefectus, Sulpicius Rufus ludi procurator, Iuncus Virgilianus

36 senator eadem poena affecti. Solus Mnester cunctationem attulit, dilaniata veste clamitans, aspiceret verberum notas, reminisceretur vocis, qua se obnoxium iussis Messalinae dedisset. Aliis largitione aut spei magnitudine, sibi ex necessitate culpam: nec cuiquam ante pereundum fuisse, si Silius rerum poteretur. Commotum his et pronum ad misericordiam Caesarem perpulere liberti, ne tot illustribus viris interfectis histrioni consuleretur: sponte an coactus tam magna peccavisset, nihil referre. Ne Trauli quidem Montani equitis Romani defensio recepta est. Is modesta iuventa sed corpore insigni, accitus ultro noctemque intra unam a Messalina proturbatus erat paribus lasciviis ad cupidinem et fastidia. Suillio Caesonino et Plautio Laterano mors remittitur, huic ob patrui egregium meritum, Caesoninus vitiis protectus est, tanquam in illo

37 foedissimo coetu passus muliebria. Interim Messalina Lucullianis in hortis prolatare vitam, componere preces, nonnulla spe et aliquando ira: tantum inter extrema superbia

---

6. *romani cupido mature necis fuit. et titium* M^{a}. id. 10. *vigilium*.
29. *tantum — egebat* M^{a}: *tanta — agebat* G et vulgo. — Animum per libidines corruptum omnique honesto destitutum inter

(a C. 48.) egebat. Ac ni caedem eius Narcissus properavisset, verterat pernicies in accusatorem. Nam Claudius domum regressus et tempestivis epulis delenitus, ubi vino incaluit, iri iubet nuntiarique miserae (hoc enim verbo usum ferunt), dicendam ad causam postera die adesset Quod ubi auditum (et languescere ira, redire amor, ac si cunctarentur, propinqua nox et uxorii cubiculi memoria timebantur), prorumpit Narcissus denuntiatque centurionibus et tribuno, qui aderant, exsequi caedem: ita imperatorem iubere. Custos et exactor e libertis Euodus datus. Isque raptim in hortos praegressus, repperit fusam humi, assidente matre Lepida, quae florenti filiae haud concors, supremis eius necessitatibus ad miserationem evicta erat, suadebatque, ne percussorem opperiretur. Transisse vitam, neque aliud quam morti decus quaerendum. Sed animo per libidines corrupto nihil honestum inerat: lacrimaeque et questus irriti ducebantur, cum impetu venientium pulsae fores, adstititque tribunus per silentium, at libertus increpans multis et servilibus probris. Tunc primum fortunam suam 38
introspexit, ferrumque accepit, quod frustra iugulo aut pectori per trepidationem admovens ictu tribuni transigitur. Corpus matri concessum. Nuntiatumque Claudio epulanti perisse Messalinam, non distincto sua an aliena manu. Nec ille quaesivit, poposcitque poculum et solita convivio celebravit. Ne secutis quidem diebus odii gaudii irae tristitiae, ullius denique humani affectus signa dedit, non cum laetantes accusatores aspiceret, non cum filios maerentes. Iuvitque oblivionem eius senatus censendo no-

---

componendas preces superbe egisse non est verisimile, neque probatur illis *et aliquando ira*: nam quis nescit fracti debilitatique animi homines iram retinere, superbiam procul abiicere?

9. *aderat* Ma.

men et effigies privatis ac publicis locis demovendas. Decreta Narcisso quaestoria insignia, levissimum fastidii eius, cum supra Pallantem et Callistum ageret * * honesta quidem, sed ex quibus deterrima orerentur, tristitiis multis. (a. C. 48.)

LIBER DUODECIMUS.

Breviarium. Claudius de matrimonio deliberat, et Agrippina aliis praefertur, Germanici fratris eius filia. Eae nuptiae decreto senatus firmatae et legitimae habitae. Lucius Silanus mortem sibi consciscit, Claudii gener. Annaeus Seneca ab exsilio redit. Octavia Claudii filia Neroni desponsa. Parthi regem Roma petunt Meherdatem; qui praelio congressus a Gotarze vincitur. Mithridates Ponti regnum recipe̶rare tendit irrito conatu. Victus Romam tandem perducitur. Lollia illustris femina Agrippinae artibus damnata. Claudius pomerium urbis profert; et qui ante eum protulerint. Nero Domitius a Claudio adoptatur. Colonia in Ubios deducta. Catti latrocinia agitantes vincuntur. Vannius Suevorum rex pellitur regno. Publii Ostorii in Britannia res, et de Caractaco rege victoria. Britannicus Agrippinae fraudibus Neroni posthabetur et fidelissimi comites paulatim ab eo removentur. Prodigia aliquot, et Romae annonae caritas. Bellum inter Armenios et Iberos, cui Parthi et Romani quoqe miscentur. Senatus consultum Claudianum de feminis quae servo succumberent. Motus aliquis in Iudaea inter incolas et Romanos milites. Claudius lacum Fucinum emisit et navale spectaculum praebuit. Procuratorum in provinciis auctoritas ab eodem stabilita. Cois immunitas concessa. Byzantiis tributum ad tempus remissum. Lepida ad mortem agitur. Claudius denique veneno non obscure ab uxore tollitur. Nero primordia imperii capit.

Gesta haec annis sex, Gaio Pompeio Quinto Veranio, Gaio Antistio Marco Suillio Rufo, Tiberio Claudio quintum Servio Cornelio Orfito, Publio Cornelio Sulla Lucio Salvio Othone, Decimo Iunio Silano Quinto Haterio, Marco Asinio Marcello Marco Acilio Aviola consulibus.

(a. C. 48.) Caede Messalinae convulsa principis domus, orto apud libertos certamine quis deligeret uxorem Claudio, caelibis vitae intoleranti, et coniugum imperiis obnoxio. Nec minore ambitu feminae exarserant: suam quaeque nobilitatem formam opes contendere, ac dignam tanto matrimonio ostentare. Sed maxime ambigebatur inter Lolliam Paulinam Marci Lollii consularis, et Iuliam Agrippinam Germanico genitam: huic Pallas, illi Callistus fautores aderant. At Aelia Petina e familia Tuberonum Narcisso fovebatur. Ipse huc modo modo illuc, ut quemque suadentium audierat, promptus discordantes in consilium vocat, ac promere sententiam et adiicere rationes iubet. Narcissus 2 vetus matrimonium, familiam communem (nam Antonia ex Petina erat), nihil in penatibus eius novum disserebat, si sueta coniunx rediret, haudquaquam novercalibus odiis visura Britannicum et Octaviam, proxima suis pignora. Callistus improbatam longo discidio, ac, si rursus assumeretur, eo ipso superbam, longeque rectius Lolliam induci, quando nullos liberos genuisset, vacuam aemulatione et privignis parentis loco futuram. At Pallas id maxime in Agrippina laudare, quod Germanici nepotem secum traheret, dignum prorsus imperatoria fortuna: stirpem

---

1. Temere ab illis, qui Taciti Annales in libros dissecandos curavere, res gestas eius anni, quo Aulus Vitellius et Lucius Vipstanus consules fuere inter duos libros (XI, 23 — XII, 4.) diviserunt: novi enim anni res et novi consules demum XII, 5. producuntur. Falluntur editores, qui cum hoc libro novum annum et inde a XII, 5. rursus novum inducunt. Conf. Bachius Museo Rhenano a. 1833. pag. 353.

3. *intoleranti* Pichena: *intonanti* codices. *imperatoriis* Ma. idem 5. et 6. *contenderet-ostentaret.*

12. *adicere* Ma. idem 16. *et* omittit. Mox 18. *Lollia* Ma.

22. *stirpem nobilem*] Nomine *stirpem* non solum Domitius

nobilem et familiae Claudiae quae posteros coniungeret, (a C. 48.)
ne femina expertae fecunditatis, integra iuventa, claritudinem Caesarum aliam in domum ferret. Praevaluere
3 haec adiuta Agrippinae illecebris, quae ad eum per speciem necessitudinis crebro ventitando pellicit patruum, ut praelata ceteris, et nondum uxor, potentia uxoria iam uteretur. Nam ubi sui matrimonii certa fuit, struere maiora, nuptiasque Domitii, quem ex Gnaeo Aenobarbo genuerat, et Octaviae Caesaris filiae moliri; quod sine scelere perpetrari non poterat, quia Lucio Silano desponderat Octaviam Caesar, iuvenemque et alia clarum insigni triumphalium et gladiatorii muneris magnificentia protulerat ad studia vulgi. Sed nihil arduum videbatur in animo principis, cui non iudicium, non odium erat nisi indita et
4 iussa. Igitur Vitellius, nomine censoris serviles fallacias obtegens ingruentiumque dominationum provisor, quo gratiam Agrippinae pararet, consiliis eius implicari, serere crimina in Silanum, cui sane decora et procax soror, Iunia Calvina, haud multum ante Vitellii nurus fuerat. Hinc initium accusationis; fratrumque non incestum sed incustoditum amorem ad infamiam traxit. Et praebebat Caesar aures, accipiendis adversum generum suspicionibus caritate filiae promptior. At Silanus insidiarum nescius, ac forte

---

Germanici nepos sed etiam mater Agrippina comprehenditur: familia enim Claudia cum plures stirpes haberet, earum aliqua cum altera coniuncta posteri familiae Claudiae colligebantur. Sententia est, *stirpem nobilem aptamque ad posteros familiae Claudiae coniungendos.* Quae sequuntur, *ne femina-ferret*, contrarium rei eventum, quo familia illius posteri disperguntur, indicant. *Damit eine Frau von erprobter Fruchtbarkeit, unversehrter Jugendblüthe den Adel der Caesaren in kein andres Haus zu bringen brauche.* Ceterum *experta* Ma: *expertae* A.

17. *ferre* Ma: *serere* Puteolanus. Mox [*Galvina* Ma.

(a C. 48.) eo anno praetor, repente per edictum Vitellii ordine senatorio movetur, quanquam lecto pridem senatu, lustroque condito. Simul affinitatem Claudius diremit, adactusque Silanus eiurare magistratum, et reliquus praeturae dies in Eprium Marcellum collatus est.

(a.u. 802.) Gaio Pompeio Quinto Veranio consulibus pactum in- 5
(a C. 49.) ter Claudium et Agrippinam matrimonium iam fama, iam amore illicito firmabatur; necdum celebrare solennia nuptiarum audebant, nullo exemplo deductae in domum patrui fratris filiae. Quin et incestum, ac si sperneretur, ne in malum publicum erumperet, metuebatur. Nec ante omissa cunctatio, quam Vitellius suis artibus id perpetrandum sumpsit. Percunctatusque Caesarem, an iussis populi, an auctoritati senatus cederet, ubi ille unum se civium et consensui imparem respondit, opperiri intra palatium iubet. Ipse curiam ingreditur, summamque rem publicam agi obtestans veniam dicendi ante alios exposcit, orditurque gravissimos principis labores, quis orbem terrae capessat, egere adminiculis, ut domestica cura vacuus in commune consulat. Quod porro honestius censoriae mentis levamen quam assumere coniugem prosperis dubiisque sociam, cui cogitationes intimas, cui parvos liberos tradat, non luxui aut voluptatibus assuefactus, sed qui prima ab iuventa legibus obtemperavisset. Postquam haec 6
favorabili oratione praemisit multaque patrum assentatio sequebatur, capto rursus initio, quando maritandum principem cuncti suaderent, deligi oportere feminam nobilitate puerperiis sanctimonia insignem. Nec diu anquirendum, quin Agrippina claritudine generis anteiret: datum ab ea fecunditatis experimentum, et congruere artes honestas. Id vero egregium, quod provisu deum vidua iungeretur

---

6 *Verania* Ms. idem 21. *unquam et* pro *quam*.

principi sua tantum matrimonia experto. Audivisse a pa- (a. C. 49.) rentibus, vidisse ipsos arripi coniuges ad libita Caesarum: procul id a praesenti modestia. Statueretur immo documentum, quo uxorem imperator acciperet. At enim nova nobis in fratrum filias coniugia. Sed aliis gentibus solennia, neque lege ulla prohibita. Et sobrinarum diu ignorata tempore addito percrebuisse. Morem accommodari prout conducat, et fore hoc quoque in iis, quae mox
7 usurpentur. Haud defuere qui certatim, si cunctaretur Caesar, vi acturos testificantes erumperent curia. Conglobatur promiscua multitudo, populumque Romanum eadem orare clamitat. Nec Claudius ultra exspectato obvius apud forum praebet se gratantibus, senatumque ingressus decretum postulat, quo iustae inter patruos fratrumque filias nuptiae etiam in posterum statuerentur. Neque tamen repertus est nisi unus talis matrimonii cupitor, Titus Alledius Severus eques Romanus, quem plerique Agrippinae gratia impulsum ferebant. Versa ex eo civitas, et cuncta feminae obediebant non per lasciviam, ut Messalina, rebus Romanis illudenti. Adductum et quasi virile

---

4. Inter *imperator* et *acciperet* lacuna in Ma, quam cum non sine causa notatam esse admodum versimile videatur, sententia fortasse sic explenda erit: *Statueretur immo documentum, quo uxorem imperator* a senatu populoque Romano oblatam *acciperet*.

16. *receptus* Ma. Mox *T. Alledius* Lipsius: codices *Talledius*.

20. *Adductum* est servitium, ubi constringendae libertati habenae fortiter adducuntur. Conf Histor. III,7. Sed propter adiectum *quasi virile* vocem huic synonymam *adultum* a Tacito positam esse coniicias. Messalina rebus Romanis illudente servitium erat crudum et muliebre, Agrippina imperitante adultum et virile.

(a C. 49.) servitium: palam severitas, ac saepius superbia; nihil do-
mi impudicum, nisi dominationi expediret. Cupido auri
immensa obtentum habebat, quasi subsidium regno para-
retur. Die nuptiarum Silanus mortem sibi conscivit, sive 8
eo usque spem vitae produxerat, seu delecto die augen-
dam ad invidiam. Calvina soror eius Italia pulsa est. Ad-
didit Claudius sacra ex legibus Tulli regis piaculaque apud
lucum Dianae per pontifices danda, irridentibus cunctis
quod poenae procurationesque incesti id temporis exquire-
rentur. At Agrippina ne malis tantum facinoribus note-
sceret, veniam exsilii pro Annaeo Seneca, simul praetu-
ram impetrat, laetum in publicum rata ob claritudinem
studiorum eius, utque Domitii pueritia tali magistro ado-
lesceret, et consiliis eiusdem ad spem dominationis utere-
tur, quia Seneca fidus in Agrippinam memoria beneficii et
infensus Claudio dolore iniuriae credebatur. Placitum de- 9
hinc non ultra cunctari, sed designatum consulem Mem-
mium Pollionem ingentibus promissis inducunt sententiam
expromere, qua oraretur Claudius despondere Octaviam
Domitio; quod aetati utriusque non absurdum et maiora
patefacturum erat. Pollio haud disparibus verbis ac nuper
Vitellius censet, desponditurque Octavia, ac super prio-
rem necessitudinem sponsus iam et gener Domitius aequa-
ri Britannico studiis matris, arte eorum, quis ob accusa-
tam Messalinam ultio ex filio timebatur.

Per idem tempus legati Parthorum ad expetendum, 10
ut rettuli, Meherdaten missi senatum ingrediuntur, man-
dataque in hunc modum incipiunt, non se foederis ignaros
nec defectione a familia Arsacidarum venire, sed filium

---

10. *ad Agrippinae* M¹. idem 14. *uterentur.*
24. *quis ob*] *qui sub* M¹.
29. *sed*] *sed et* M¹. idem mox *intoleranda.*

Vononis, nepotem Phraatis accedere adversus dominationem (a. C. 49.) Gotarzis nobilitati plebique iuxta intolerandam. Iam fratres, iam propinquos, iam longius sitos caedibus exhaustos, adiici coniuges gravidas, liberos parvos, dum socors domi, bellis infaustus ignaviam saevitia tegat. Veterem sibi ac publice coeptam nobiscum amicitiam, et subveniendum sociis virium aemulis cedentibusque per reverentiam. Ideo regum obsides liberos dari, ut, si domestici imperii taedeat, sit regressus ad principem patresque, quorum moribus assuefactus rex melior adscisceretur.

11 Ubi haec atque talia dissertavere, incipit orationem Caesar de fastigio Romano Parthorumque obsequiis; seque divo Augusto adaequabat, petitum ab eo regem referens, omissa Tiberii memoria, quanquam is quoque miserat. Addidit praecepta (etenim aderat Meherdates), ut non dominationem et servos sed rectorem et cives cogitaret, clementiamque ac iustitiam, quanto ignara barbaris, tanto toleratiora capesseret. Hinc versus ad legatos extollit laudibus alumnum urbis, spectatae ad id modestiae, ac tamen ferenda regum ingenia, neque usui crebras mutationes. Rem Romanam huc satietate gloriae provectam, ut externis quoque gentibus quietem velit. Datum post haec Gaio Cassio, qui Suriae praeerat, deducere iuvenem ripam ad Euphratis.

12 Ea tempestate Cassius ceteros praeminebat peritia legum: nam militares artes per otium ignotae, industriosque aut ignavos pax in aequo tenet. Ac tamen quantum sine bello dabatur, revocare priscum morem, exercitare legiones, cura provisu perinde agere ac si hostis ingrueret: ita dignum maioribus suis et familia Cassia per illas quoque gentes celebrata. Igitur excitis quorum de ser-

---

16. *concitaret* Ma. idem mox *ignata*.

29. Post *Cassia* lacuna in Ma. idem p. 204, 1. *peritus*.

(a C. 49.) tentia petitus rex, positisque castris apud Zeugma, unde
maxime pervius amnis, postquam illustres Parthi rexque
Arabum Acbarus advenerat, monet Meherdaten barbarorum
impetus acres cunctatione languescere aut in perfidiam mu-
tari: ita urgeret coepta. Quod spretum fraude Acbari,
qui iuvenem ignarum et summam fortunam in luxu ratum
multos per dies attinuit apud oppidum Edessam. Et vo-
cante Carene promptasque res ostentante, si citi advenis-
sent, non cominus Mesopotamiam sed flexu Armeniam pe-
tunt, id temporis importunam, quia hiems occipiebat.
Exin nivibus et montibus fessi, postquam campos propin- 13
quabant, copiis Carenis adiunguntur, tramissoque amne
Tigri permeant Adiabenos, quorum rex Izates societatem
Meherdatis palam induerat, in Gotarzen per occulta et
magis fida inclinabat. Sed capta in transitu urbs Ninos,
vetustissima sedes Assyriae * * castellum insigne fama,
quod postremo inter Dareum atque Alexandrum praelio
Persarum illic opes conciderant. Interea Gotarzes apud
montem, cui nomen Sambulos, vota dis loci suscipiebat,
praecipua religione Herculi; qui tempore stato per quietem
monet sacerdotes, ut templum iuxta equos venatui ador-
natos sistant. Equi ubi pharetras telis onustas accepere,
per saltus vagi nocte demum vacuis pharetris multo cum
anhelitu redeunt. Rursus deus, qua silvas pererraverit,
nocturno visu demonstrat, reperiunturque fusae passim fe-
rae. Ceterum Gotarzes, nondum satis aucto exercitu, 14
flumine Corma pro munimento uti, et quanquam per in-

5. *ita urgueret*, atque 9. *petivit* M^a.

13. *Iuliates*, et mox *Ezates* M^a: *Izates* Freinshemius.

16. Ceterorum codicum lacuna non satis apte in A expletur *et Arbela*. Mox *sanbulos* M^a.

20. *praecipue*, atque p. 305, 3. *abbarus* M^a.

sectationes et nuntios ad praelium vocaretur, nectere mo- (a C. 49.) ras, locos mutare, et missis corruptoribus exuendam ad fidem hostes emercari. Ex quis Izates Adiabeno, mox Acbarus Arabum cum exercitu abscedunt, levitate gentili, et quia experimentis cognitum est barbaros malle Roma petere reges quam habere. At Meherdates validis auxiliis nudatus, ceterorum proditione suspecta, quod unum reliquum, rem in casum dare praelioque experiri statuit. Nec detrectavit pugnam Gotarzes deminutis hostibus ferox. Concursumque magna caede et ambiguo eventu, donec Carenem profligatis obversis longius evectum integer a tergo globus circumveniret. Tum omni spe perdita Meherdates, promissa Parrhacis paterni clientis secutus, dolo eius vincitur traditurque victori. Atque ille non propinquum neque Arsacis de gente, sed alienigenam et Romanum increpans, auribus decisis vivere iubet, ostentui clementiae suae et in nos dehonestamento. Dein Gotarzes morbo obiit, accitusque in regnum Vonones Medos tum praesidens. Nulla huic prospera aut adversa, quis memoraretur. Brevi et inglorio imperio perfunctus est, resque Parthorum in filium eius Vologesen translatae.

15 At Mithridates Bosporanus amissis opibus vagus, postquam Didium ducem Romanum roburque exercitus abisse cognoverat, relictos in novo regno Cotyn iuventa rudem et paucas cohortium cum Iulio Aquila equite Romano, spretis utrisque concire nationes, illicere perfugas; postremo exercitu coacto regem Dandaridarum exturbat imperioque eius potitur. Quae ubi cognita et iam iamque Bosporum invasurus habebatur, diffisi propriis viribus

13. *Parracis* M[a].

22. *bosphoranus* M[a], et c. 63. *bosphorianoque.*

29. *diffisis* M[a] : *diffisi* Pichena. Mox *Syracusorum* GRM[a] : *Siracorum* Lipsius. Infra *Seracos* vel *Siracos* M[a].

(a C. 49.) Aquila et Cotys, quia Zorsines Siracorum rex hostilia resumpserat, externas et ipsi gratias quaesivere missis legatis ad Eunonen, qui Adorsorum genti praecellebat. Nec fuit in arduo societas, potentiam Romanam adversus rebellem Mithridaten ostentantibus. Igitur pepigere, equestribus praeliis Eunones certaret, obsidia urbium Romani capesserent.

16 Tunc composito agmine incedunt; cuius frontem et terga Adorsi, media cohortes et Bosporani tutabantur nostris in armis. Sic pulsus hostis, ventumque Sozam oppidum Dandaricae, quod desertum a Mithridate ob ambiguos popularium animos obtineri relicto ibi praesidio visum. Exin in Siracos pergunt, et transgressi amnem Pandam circumveniunt urbem Uspen, editam loco et moenibus ac fossis munitam, nisi quod moenia non saxo sed cratibus et vimentis, ac media humo, adversum irrumpentes invalida erant; eductaeque altius turres facibus atque hastis turbabant obsessos. Ac ni praelium nox diremisset, coepta patrataque expugnatio eundem intra diem foret.

17 Postero misere legatos, veniam liberis corporibus orantes: servitii decem milia offerebant. Quod aspernati sunt victores, quia trucidare deditos saevum, tantam multitudinem custodia cingere arduum, ut belli potius iure caderent. Datumque militibus, qui scalis evaserant, signum caedis. Excidio Uspensium metus ceteris iniectus, nihil tutum ratis, cum arma munimenta, impediti vel eminentes loci, amnesque et urbes iuxta perrumperentur. Igitur Zorsines, diu pensitato Mithridatisne rebus extremis an patrio regno consuleret, postquam praevaluit gentilis utilitas, datis obsidibus apud effigiem Caesaris procubuit,

---

15. *gratibus et vimentibus* M^a.

19. *postremo* codices: *postero* Lipsius.

26. *perrumperentur* Rhenanus: *prorump.* codices.

magna gloria exercitus Romani, quem incruentum et victorem tridui itinere abfuisse ab amne Tanai constitit. Sed in regressu dispar fortuna fuit, quia navium quasdam, quae mari remeabant, in littora Taurorum delatas circumvenere barbari, praefecto cohortis et plerisque centurionum interfectis. (a C. 49.)

18 Interea Mithridates nullo in armis subsidio consultat, cuius misericordiam experiretur. Frater Cotys, proditor olim, deinde hostis, metuebatur: Romanorum nemo id auctoritatis aderat, ut promissa eius magni penderentur. Ad Eunonen convertit, propriis odiis non infensum et recens coniuncta nobiscum amicitia validum. Igitur cultu vultuque quam maxime ad praesentem fortunam comparato regiam ingreditur, genibusque eius provolutus „Mithridates" inquit „terra marique Romanis per tot annos quaesitus sponte adsum. Utere, ut voles, prole magni Achaemenis, quod mihi solum hostes non abstulerunt."

19 At Eunones claritudine viri, mutatione rerum et prece haud degeneri permotus, allevat supplicem, laudatque quod gentem Adorsorum, quod suam dextram petendae veniae delegerit. Simul legatos litterasque ad Caesarem in hunc modum mittit, populi Romani imperatoribus magnarumque nationum regibus primam ex similitudine fortunae amicitiam, sibi et Claudio etiam communionem victoriae esse. Bellorum egregios fines, quotiens ignoscendo transigatur. Sic Zorsini victo nihil ereptum. Pro Mithridate, quando gravius mereretur, non potentiam, non regnum precari, sed ne triumpharetur neve poenas capite expenderet.

20 At Claudius, quanquam nobilitatibus externis mitis, dubitavit tamen, accipere captivum pacto salutis an

---

2. *aufuisse* Mª. idem 5. *consiliarium* Mª: *centurionum* corr. B. 10. *non* om. Mª cum aliis, praebet A.
19. *advorsorum* Mª. idem 21. *magnarum* pro *magnarumque*.

(a C. 49.) repetere armis rectius foret. Hinc dolor iniuriarum et libido vindictae adigebat. Sed disserebatur contra suscipi bellum avio itinere, importuoso mari; ad hoc reges feroces, vagos populos, solum frugum egens; tum taedium ex mora, pericula ex properantia, modicam victoribus laudem, ac multum infamiae, si pellerentur. Quin arriperet oblata, et servaret exsulem, cui inopi quanto longiorem vitam, tanto plus supplicii fore. His permotus scripsit Eunoni meritum quidem novissima exempla Mithridaten, nec sibi vim ad exsequendum deesse: verum ita maioribus placitum, quanta pervicacia in hostem, tanta beneficentia adversus supplices utendum. Nam triumphos de populis regnisque integris acquiri. Traditus posthac 21 Mithridates, vectusque Romam per Iunium Cilonem procuratorem Ponti, ferocius quam pro fortuna disseruisse apud Caesarem ferebatur, elataque vox eius in vulgum hisce verbis „non sum remissus ad te, sed reversus: vel si non credis, dimitte et quaere." Vultu quoque interrito permansit, cum rostra iuxta, custodibus circumdatus, visui populo praeberetur. Consularia insignia Ciloni, Aquilae praetoria decernuntur.

Isdem consulibus atrox odii Agrippina ac Lolliae in- 22 fensa, quod secum de matrimonio principis certavisset, molitur crimina et accusatorem, qui obiiceret Chaldaeos, magos, interrogatumque Apollinis Clarii simulacrum super nuptiis imperatoris. Exin Claudius inaudita rea multa de claritudine eius apud senatum praefatus, sorore Lucii Volusii genitam, maiorem ei patruum Cottam Messalinum esse, Memmio quondam Regulo nuptam (nam de

---

7. *cui*] *quin* GMa.

11. *in hostem*, *tanta*] *in hoc tentata* Ma; correxit Muretus. Mox 14. *Colonem* codices: *Cilonem* Lipsius.

Gai Caesaris nuptiis consulto reticebat), addidit perniciosa (a. C. 49.)
in rem publicam consilia, et materiem sceleri detrahendam: proin publicatis bonis cederet Italia. Ita quinquagies sestertium ex opibus immensis exsuli relictum. Et Calpurnia illustris femina pervertitur, quia formam eius laudaverat princeps, nulla libidine sed fortuito sermone; unde vis Agrippinae citra ultima stetit. In Lolliam mittitur tribunus, a quo ad mortem adigeretur. Damnatus et lege repetundarum Cadius Rufus accusantibus Bithynis.

23 Galliae Narbonensi ob egregiam in patres reverentiam datum, ut senatoribus eius provinciae non exquisita principis sententia, iure quo Sicilia haberetur, res suas invisere liceret. Ituraeique et Iudaei defunctis regibus Sohaemo atque Agrippa provinciae Suriae additi. Salutis augurium quinque et viginti annis omissum repeti ac deinde continuari placitum. Et pomerium urbis auxit Caesar, more prisco, quo iis qui protulere imperium etiam terminos urbis propagare datur. Nec tamen duces Romani, quanquam magnis nationibus subactis, usurpaverant, nisi
24 Lucius Sulla et divus Augustus. Regum in eo ambitio vel gloria varie vulgata. Sed initium condendi, et quod pomerium Romulus posuerit, noscere haud absurdum reor. Igitur a foro boario, ubi aereum tauri simulacrum aspicimus, quia id genus animalium aratro subditur, sulcus designandi oppidi coeptus, ut magnam Herculis aram amplecteretur. Inde certis spatiis interiecti lapides, per ima montis Palatii ad aram Consi, mox ad curias veteres, tum ad sacellum Larum; forumque Romanum et Capitolium

---

7. *vis*] *irex* (*sive ivet*) Ma. idem 10. *narbonensis*.

13. *soliemo* Ma, et XIII, 7. *sohoemo*, H. II, 81. *sohaemus*, V, 1. *sohemus*.

20. *silla* Ma hic et c. 52. idem 27. *consii*, *mox curias*.

(a. C. 49.) non a Romulo sed a Tito Tatio additum urbi credidere. Mox pro fortuna pomerium auctum. Et quos tum Claudius terminos posuerit, facile cognitu et publicis actis perscriptum.

(a. u. 803.) (a. C. 50.) Gaio Antistio Marco Suillio consulibus adoptio in Do- 25 mitium auctoritate Pallantis festinatur, qui obstrictus Agrippinae ut conciliator nuptiarum, et mox stupro eius illigatus, stimulabat Claudium consuleret rei publicae, Britannici pueritiam robore circumdaret. Sic apud divum Augustum, quanquam nepotibus subnixum, viguisse privignos; a Tiberio super propriam stirpem Germanicum assumptum. Se quoque accingeret iuvene partem curarum capessituro. His evictus biennio maiorem natu Domitium filio anteponit, habita apud senatum oratione in eundem quem ab liberto acceperat modum. Adnotabant periti nullam antehac adoptionem inter patricios Claudios reperiri, eosque ab Atto Clauso continuos duravisse.

Ceterum actae principi grates, quaesitiore in Domiti- 26 um adulatione, rogataque lex, qua in familiam Claudiam et nomen Neronis transiret. Augetur et Agrippina cognomento Augustae. Quibus patratis nemo adeo expers misericordiae fuit, quem non Britannici fortunae maeror afficeret. Desolatus paulatim etiam servilibus ministeriis, per intempestiva novercae officia in ludibria vertebat, intelli-

---

5. *optio* M[a]. idem 12. *iuvenem*, et 14. om. *in*.

18. *questiore* M[a]: *quaesitiore* Pichena.

24. *per intempestiva* codices. Ernestius praepositionem expunxit, ego sequenti vocabulo adiunxi, de quo cogitavit Waltherus: ipse tamem codicum scripturam tenuit et explicuit, *er wurde zum Gespött*: quippe verbum *vertebat* neutra significatione, ut VI, 46. et alibi, praeditum putat. Sed primum miserrimus puer eo, quod ministeriis desolatus est, in ludibrium haud ver-

gens falsi. Neque enim segnem ei fuisse indolem ferunt, (a C. 50.)
sive verum, seu periculis commendatus retinuit famam si-
27 ne experimento. Sed Agrippina, quo vim suam sociis quoque nationibus ostentaret, in oppidum Ubiorum, in quo genita erat, veteranos coloniamque deduci impetrat; cui nomen inditum e vocabulo ipsius. Ac forte acciderat, ut eam gentem Rheno transgressam avus Agrippa in fidem acciperet.

Isdem temporibus in superiore Germania trepidatum adventu Chattorum latrocinia agitantium. Dein Lucius Pomponius legatus auxiliares Vangionas ac Nemetas addito equite alario monuit, ut anteirent populatores, vel dilapsis improvisi circumfunderentur. Et secuta consilium ducis industria militum, divisique in duo agmina, qui laevum iter petiverant, recens reversos praedaque per luxum usos et somno graves circumvenere. Aucta laetitia, quod quosdam e clade Variana quadragesimum post annum ser-
28 vitio exemerant. At qui dextris et propioribus compendiis ierant, obvio hosti et aciem auso plus cladis faciunt; et praeda famaque onusti ad montem Taunum revertuntur, ubi Pomponius cum legionibus opperiebatur, si Chatti cupidine ulciscendi casum pugnae praeberent. Illi metu, ne hinc Romanus inde Cherusci, cum quis aeternum discordant, circumgrederentur, legatos in urbem et obsides misere; decretusque Pomponio triumphalis honos, modica pars famae eius apud posteros, in quis carminum gloria
29 praecellit. Per idem tempus Vannius Suevis a Druso Caesare impositus pellitur regno, prima imperii aetate clarus

---

tebat, immo maeroris et misericordiae causa exstitit, tum vero non *ludibria* sed *ludibrium* scriptum oportuit.

9. *advectu catthorum* M[a].

12. *monuit* Puteolanus: codices *monitos*.

(a C. 50.) acceptusque popularibus, mox diuturnitate in superbiam mutans, et odio accolarum, simul domesticis discordiis circumventus. Auctores fuere Vibillius Hermundurorum rex et Vangio ac Sido sorore Vannii geniti. Nec Claudius, quanquam saepe oratus, arma certantibus barbaris interposuit, tutum Vannio perfugium promittens, si pelleretur; scripsitque Publio Atellio Histro, qui Pannoniam praesidebat, legionem ipsaque e provincia lecta auxilia pro ripa componere, subsidio victis et terrorem adversus victores, ne fortuna elati nostram quoque pacem turbarent. Nam vis innumera Ligii aliaeque gentes adventabant, fama ditis regni, quod Vannius triginta per annos praedationibus et vectigalibus auxerat. Ipsi manus propria pedites, eques e Sarmatis Iazygibus erat, impar multitudini hostium; eoque castellis sese defensare bellumque ducere statuerat.

30 Sed Iazyges obsidionis impatientes et proximos per campos vagi necessitudinem pugnae attulere, quia Ligius Hermundurusque illic ingruerant. Igitur degressus castellis Vannius funditur praelio, quanquam rebus adversis laudatus quod et pugnam manu capessiit et corpore adverso vulnera excepit. Ceterum ad classem in Danubio opperientem perfugit. Secuti mox clientes, et acceptis agris in Pannonia locati sunt. Regnum Vangio ac Sido inter se partivere, egregia adversus nos fide, subiectis, suone an servitii ingenio, dum adipiscerentur dominationis, multa caritate, et maiore odio, postquam adepti sunt.

31 At in Britannia Publium Ostorium pro praetore turbidae res excepere, effusis in agrum sociorum hostibus eo

---

18. *degressus* Ernestius: *digressus* codices. Mox 20. *capesciit* M.

23. *vagio ac sidio* M. idem 28. *brittania*.

violentius, quod novum ducem exercitu ignoto et coepta (a C. 50.) hieme iturum obviam non rebantur. Ille gnarus primis eventibus metum aut fiduciam gigni, citas cohortes rapit, et caesis qui restiterunt, disiectos consectatus, ne rursus conglobarentur infensaque et infida pax non duci non militi requiem permitteret, detrahere arma suspectis, cunctaque castris Antonam * et Sabrinam fluvios cohibere parat. Quod primi Iceni abnuere, valida gens, nec praeliis contusi, quia societatem nostram volentes accesserant. Hisque auctoribus circumiectae nationes locum pugnae delegere septum agresti aggere et aditu angusto, ne pervius equiti foret. Ea munimenta dux Romanus, quanquam sine robore legionum sociales copias ducebat, perrumpere adgreditur, et distributis cohortibus turmas quoque peditum ad munia accingit. Tunc dato signo perfringunt aggerem suisque claustris impeditos turbant. Atque illi conscientia rebellionis, et obseptis effugiis, multa et clara facinora fecere. Qua pugna filius legati Marcus Ostorius servati civis decus meruit.

32 Ceterum clade Icenorum compositi qui bellum inter et pacem dubitabant; et ductus inde in Cangos exercitus. Vastati agri, praedae passim actae, non ausis aciem hostibus, vel si ex occulto carpere agmen tentarent, punito dolo. Iamque ventum haud procul mari, quod Hiberniam insulam aspectat, cum ortae apud Brigantas discordiae retraxere ducem destinationis certum, ne nova moliretur nisi prioribus firmatis. Et Brigantes quidem, paucis qui arma coeptabant interfectis, in reli-

---

6. *cunctaque — cohibere parat*] Verba quae hic leguntur cum explicari et ad leges linguae Latinae revocari commode non possint, cumque in singulis vocibus nulla prae ceteris suspicioni obnoxia sit, aliquid intercidisse certum videtur. Num scribendum *Antonam inter et Sabrinam?*

20. *in* omittunt codices, dedit Pichena.

(a C. 50.) quos data venia, resedere: Silurum gens non atrocitate, non clementia mutabatur, quin bellum exerceret castrisque legionum premenda foret. Id quo promptius veniret, colonia Camulodunum, valida veteranorum manu, deducitur in agros captivos, subsidium adversus rebelles, et imbuendis sociis ad officia legum. Itum inde in Siluras, super 33
propriam ferociam Caractaci viribus confisos, quem multa ambigua, multa prospera extulerant, ut ceteros Britannorum imperatores praemineret. Sed tum astu locorum fraude prior, vi militum inferior, transfert bellum in Ordovicas, additisque qui pacem nostram metuebant, novissimum casum experitur, sumpto ad praelium loco, ut aditus abscessus, cuncta nobis importuna et suis in melius essent. Tunc montibus arduis, et si qua clementer accedi poterant, in modum valli saxa praestruit. Et praefluebat amnis vado incerto, catervaeque maiorum pro munimentis constiterant. Ad hoc gentium ductores circumire hortari fir- 34
mare animos, minuendo metu, accendenda spe, aliisque belli incitamentis. Enimvero Caractacus huc illuc volitans illum diem, illam aciem testabatur aut reciperandae libertatis aut servitutis aeternae initium fore. Vocabatque nomina maiorum, qui dictatorem Caesarem pepulissent; quorum virtute vacui a securibus et tributis, intemerata coniugum et liberorum corpora retinerent. Haec atque talia dicenti adstrepere vulgus, gentili quisque

---

1. *silvarum gens* M[a]. idem 7. *caractaci*, c. 36. *cataractacus*, c. 38. *carataco*, c. 40. *caratacum*. idem 7. *confisis*, et 8. *brittanorum*, c. 35. *brittannorum*, c. 36. *brittannia*.

10. *ordolicas* (M[a]): *Ordovicas* Rhenanus.

14. *Tunc — praestruit*] Caractacus locum ad praelium ita sumpserat et instruxerat, ut in fronte copiarum suarum non solum locis quae clementer insurgebant, sed etiam arduis montibus in modum valli saxa praestrueret.

religione obstringi non telis, non vulneribus cessuros. (à C. 50.)
35 Obstupefecit ea alacritas ducem Romanum; simul obiectus amnis, additum vallum, imminentia iuga, nihil nisi atrox et propugnatoribus frequens terrebat. Sed miles praelium poscere, cuncta virtute expugnabilia clamitare, praefectique ac tribuni paria disserentes ardorem exercitus intendebant. Tum Ostorius, circumspectis quae impenetrabilia quaeque pervia, ducit infensos, amnemque haud difficulter evadit. Ubi ventum ad aggerem, dum missilibus certabatur, plus vulnerum in nos et pleraeque caedes oriebantur. Postquam facta testudine rudes et informes saxorum compages distractae parque cominus acies, decedere barbari in iuga montium. Sed eo quoque irrupere ferentarius gravisque miles, illi telis assultantes, hi conferto gradu, turbatis contra Britannorum ordinibus, apud quos nulla loricarum galearumve tegmina; et si auxiliaribus resisterent, gladiis ac pilis legionariorum, si huc verterent, spathis et hastis auxiliarium sternebantur. Clara ea victoria fuit, captaque uxore et filia Caractaci fratres quoque
36 in deditionem accepti. Ipse, ut ferme intuta sunt adversa, cum fidem Cartimanduae reginae Brigantum petivisset, vinctus ac victoribus traditus est, nono post anno quam bellum in Britannia coeptum. Unde fama eius evecta insulas et proximas provincias pervagata per Italiam quoque celebrabatur, avebantque visere quis ille tot per annos opes nostras sprevisset. Ne Romae quidem ignobile Caractaci nomen erat; et Caesar dum suum decus extollit, addidit

---

1. *religioni* codices: *religione* Lipsius.

6. *expugnabili clamitare*, *praefectique tribuni* Ma.

12. *distracta* Ma. idem 19. *que* pro *quoque*.

21. *Cartimandus* Ma. idem c. 46. *catimandum* et *cartimannus*, H. III, 45. *cartismandua*, *cartismanduam*, *cartimanduum*.

(a C. 50.) gloriam victo. Vocatus quippe ut ad insigne spectaculum populus. Stetere in armis praetoriae cohortes campo qui castra praeiacet. Tunc incedentibus regiis clientulis phalerae torquesque, quaeque bellis externis quaesiverat, traducta; mox fratres et coniunx et filia, postremo ipse ostentatus. Ceterorum preces degeneres fuere ex metu: at non Caractacus aut vultu demisso aut verbis misericordiam requirens. Ubi tribunali astitit, in hunc modum 37
locutus est. ,,Si, quanta nobilitas et fortuna mihi fuit, tanta rerum prosperarum moderatio fuisset, amicus potius in hanc urbem quam captus venissem, neque dedignatus esses claris maioribus ortum, pluribus gentibus imperitantem foedere pacis accipere. Praesens sors mea ut mihi informis, sic tibi magnifica est. Habui equos viros arma opes. Quid mirum, si haec invitus amisi? Nam, si vos omnibus imperitare vultis, sequitur, ut omnes servitutem accipiant? Si statim deditus traderer, neque mea fortuna neque tua gloria inclaruisset. Et supplicium mei oblivio sequeretur: at si incolumem servaveris, aeternum exemplar clementiae ero." Ad ea Caesar veniam ipsique et coniugi et fratribus tribuit. Atque illi vinclis absoluti Agrippinam quoque haud procul alio suggestu conspicuam, isdem quibus principem laudibus gratibusque venerati sunt. Novum sane et moribus veterum insolitum feminam signis Romanis praesidere: ipsa semet parti a maioribus suis imperii sociam ferebat. Vocati posthac patres multa 38
et magnifica super captivitate Caractaci disseruere, ne-

3. *falere torquibus quaeque* M[a]. idem 13. *pacem*.

15. Si Medicei aliorumque codicum scripturam *nam* tenemus, causa prioris interrogationis ita effertur, ut novae interrogationi particula causalis praeponatur. Praestaret haud dubie *an*. Vulgari interpolatori debetur *non*, quod Agricolae codex praebet. *num* coniecit Lipsius.

que minus id clarum, quam quod Syphacem Publius Sc- (a C. 50.)
pio, Persen Lucius Paulus, et si qui alii vinctos reges populo Romano ostendere. Censentur Ostorio triumphi insignia, prosperis ad id rebus eius, mox ambiguis, sive, amoto Caractaco quasi debellatum foret, minus intenta apud nos militia fuit, sive hostes miseratione tanti regis acrius ad ultionem exarsere. Praefectum castrorum et legionarias cohortes exstruendis apud Siluras praesidiis relictas circumfundunt. Ac ni cito e vicis et castellis proximis subventum foret, copiae tum occidione occubuissent. Praefectus tamen et octo centuriones ac promptissimus quisque e manipulis cecidere. Nec multo post pabulantis
39 nostros missasque ad subsidium turmas profligant. Tum Ostorius cohortes expeditas exposuit; nec ideo fugam sistebat, ni legiones praelium excepissent. Earum robore aequata pugna, dein nobis pro meliore fuit. Effugere hostes tenui damno, quia inclinabat dies. Crebra hinc praelia, et saepius in modum latrocinii per saltus, per paludes, ut cuique sors aut virtus; temere, proviso; ob iram, ob praedam; iussu, et aliquando ignaris ducibus. Ac praecipua Silurum pervicacia, quos accendebat vulgata imperatoris Romani vox, ut quondam Sugambri excisi aut in Gallias traiecti forent, ita Silurum nomen penitus exstinguendum. Igitur duas auxiliares cohortes avaritia praefectorum incautius populantes intercepere, spoliaque et captivos largiendo ceteras quoque nationes ad defectionem trahebant, cum taedio curarum fessus Ostorius con-

---

1. *quod sifacem* Ma. idem 8. *silulas praesidiis relicta.*

9. *nuntiis* codices: *e vicis* Muretus. Mox 10. *copiae tum occidione* Rhenanus: *copiarum obsidione* Ma cum aliis.

12. *e manipulis* Lipsius: *manipulus* codices.

13. *nostros* Puteolanus: *nos ipsos* GMa.

(a C. 50.) cessit vita, laetis hostibus, tanquam ducem haud spernendum etsi non praelium, at certe bellum absumpsisset.

40 At Caesar cognita morte legati, ne provincia sine rectore foret, Aulum Didium suffecit. Is propere vectus non tamen integras res invenit, adversa interim legionis pugna cui Manlius Valens praeerat. Auctaque et apud hostes eius rei fama, quo venientem ducem exterrerent, atque illo augente audita, ut maior laus compositis vel, si duravissent, venia iustior tribueretur. Silures id quoque damnum intulerant; lateque persultabant, donec accursu Didii pellerentur. Sed post captum Caractacum praecipuus scientia rei militaris Venutius, e Brigantum civitate, ut supra memoravi, fidusque diu et Romanis armis defensus, cum Cartimanduam reginam matrimonio teneret, mox orto discidio et statim bello, etiam adversus nos hostilia induerat. Sed primo tantum inter ipsos certabatur, callidisque Cartimandua artibus fratrem ac propinquos Venutii intercepit. Inde accensi hostes, stimulante ignominia, ne feminae imperio subderentur. Valida et lecta armis iuventus regnum eius invadunt. Quod nobis praevisum; et missae auxilio cohortes acre praelium fecere; cuius initio ambiguo finis laetior fuit. Neque dispari eventu pugnatum a legione cui Caesius Nasica praeerat. Nam Didius senectute gravis et multa copia honorum, per ministros agere et arcere hostem satis habebat. Haec, quanquam a duobus [Ostorio Didioque] propraetoribus plures per annos gesta, coniunxi, ne divisa haud perinde ad memoriam sui valerent. Ad temporum ordinem redeo.

(a.u.804.) (a C. 51.) 41 Tiberio Claudio quintum Servio Cornelio Orfito consulibus virilis toga Neroni maturata, quo capessendae rei publicae habilis videretur. Et Caesar adulationibus sena-

12. *e Brigantum* A: *evigantum* BM[a]. infra 27. *proinde* M[a], et c. 60. XIII, 47. XV, 44.

tus libens cessit, ut vicesimo aetatis anno consulatum Nero (a C. 51) iniret, atque interim designatus proconsulare imperium extra urbem haberet ac princeps iuventutis appellaretur. Additum nomine eius donativum militi, congiarium plebei. Et ludicro circensium, quod acquirendis vulgi studiis edebatur, Britannicus in praetexta, Nero triumphalium veste travecti sunt. Spectaret populus hunc decore imperatorio, illum puerili habitu, ac perinde fortunam utriusque praesumeret. Simul qui centurionum tribunorumque sortem Britannici miserabantur, remoti fictis causis, et alii per speciem honoris. Etiam libertorum si quis incorrupta fide, depellitur tali occasione. Obvii inter se Nero Britannicum nomine, ille Domitium salutavere. Quod ut discordiae initium Agrippina multo questu ad maritum defert: sperni quippe adoptionem, quaeque censuerint patres, iusserit populus, intra penates abrogari; ac nisi pravitas tam infensa docentium arceatur, eruptura in publicam perniciem. Commotus is quasi criminibus optimum quemque educatorem filii exsilio ac morte afficit, datosque a noverca cu-
42 stodiae eius imponit. Nondum tamen summa moliri Agrippina audebat, ni praetoriarum cohortium cura exsolverentur Lusius Geta et Rufius Crispinus, quos Messalinae memores et liberis eius devinctos credebat. Igitur distrahi cohortes ambitu duorum, et si ab uno regerentur, intentiorem fore disciplinam asseverante uxore, transfertur regimen cohortium ad Burrum Afranium, egregiae militaris famae, gnarum tamen cuius sponte praeficeretur. Suum quoque fastigium Agrippina extollere altius: carpento Capitolium ingredi, qui mos sacerdotibus et sacris antiquitus concessus ve-

10. *remotis* Ma.

22. *Rufius*] Infra XIII, 45. XVI, 17. Ma *rufi*, *rufus*; XV, 71. XVI, 17. extr. *rufrius*, *rufrium*.

(a C. 51.) nerationem augebat feminae, quam imperatore genitam, sororem eius qui rerum potitus sit et coniugem et matrem fuisse, unicum ad hunc diem exemplum est. Inter quae praecipuus propugnator eius Vitellius, validissima gratia, aetate extrema (adeo incertae sunt potentium res) accusatione corripitur, deferente Iunio Lupo senatore. Is crimina maiestatis et cupidinem imperii obiectabat. Praebuissetque aures Caesar, nisi Agrippinae minis magis quam precibus mutatus esset, ut accusatori aqua atque igni interdiceret. Hactenus Vitellius voluerat.

43 Multa eo anno prodigia evenere. Insessum diris avibus Capitolium, crebris terrae motibus prorutae domus, ac dum latius metuitur, trepidatione vulgi invalidus quisque obtriti. Frugum quoque egestas et orta ex eo fames in prodigium accipiebatur. Nec occulti tantum questus, sed iura reddentem Claudium circumvasere clamoribus turbidis, pulsumque in extremam fori partem vi urgebant, donec militum globo infensos perrupit. Quindecim dierum alimenta urbi, non amplius, superfuisse constitit. Magnaque deum benignitate et modestia hiemis rebus extremis subventum. At Hercule olim Italia legionibus longinquas in provincias commeatus portabat; nec nunc infecunditate laboratur. Sed Africam potius et Aegyptum exercemus, navibusque et casibus vita populi Romani permissa est.

44 Eodem anno bellum inter Armenios Hiberosque exortum Parthis quoque ac Romanis gravissimorum inter se motuum causa fuit. Genti Parthorum Vologeses imperitabat, materna origine ex pellice Graeca, concessu fra-

---

12. *proruptae* M[a], si Furiae fide; *prorutae*, si Victorio.

21. *subvenientum. ad hercule* M[a]. idem 21. *regionibus* cum ceteris; *legionibus* Ernestius.

trum regnum adeptus: Hiberos Pharasmanes, vetusta possessione, Armenios frater eius Mithridates obtinebat opibus nostris. Erat Pharasmani filius nomine Radamistus, decora proceritate, vi corporis insignis, et patrias artes edoctus, claraque inter accolas fama. Is modicum Hiberiae regnum senecta patris detineri ferocius crebriusque iactabat, quam ut cupidinem occultaret. Igitur Pharasmanes iuvenem potentiae promptae et studio popularium accinctum vergentibus iam annis suis metuens, aliam ad spem trahere, et Armeniam ostentare, pulsis Parthis datam Mithridati a semet memorando: sed vim differendam, et potiorem dolum, quo incautum opprimerent. Ita Radamistus simulata adversus patrem discordia, tanquam novercae odiis impar, pergit ad patruum; multaque ab eo comitate in speciem liberum cultus primores Armeniorum ad res novas illicit, ignaro et ornante insuper Mithridate. (a C. 51)

45 Reconciliationis specie assumpta regressusque ad patrem, quae fraude confici potuerint, prompta nuntiat, cetera armis exsequenda. Interim Pharasmanes belli causas confingit; praelianti sibi adversus regem Albanorum et Romanos auxilio vocanti fratrem adversatum, eamque iniuriam excidio ipsius ultum iturum. Simul magnas copias filio tradidit. Ille irruptione subita territum exutumque campis Mithridaten compulit in castellum Gorneas, tutum loco ac praesidio militum, quis Caelius Pollio praefectus, centurio Casperius praeerat. Nihil tam ignarum barbaris quam machinamenta et astus oppugnationum [at nobis ea

---

1. *farasmanis* M[a], et 3. *radamistus*, deinde *radamastus*.

16. *orante* M[a]: *ornante* Lipsius. Mox *qua fraude confici potuerit, prompte* M[a]; emendavit Lipsius.

27. *at nobis — gnara est*] Cui quaeso eorum, quos lectores Tacitus respexit, ignarum est quod ab interpolatore, ut mihi

(a C. 51.) pars militiae maxime gnara est]. Ita Radamistus frustra vel cum damno tentatis munitionibus obsidium incipit; et cum vis neglegeretur, avaritiam praefecti emercatur, obtestante Casperio, ne socius rex, ne Armenia donum populi Romani scelere et pecunia verterentur. Postremo quia multitudinem hostium Pollio, iussa patris Radamistus obtendebant, pactus indutias abscedit, ut nisi Pharasmanen bello absterruisset, Titum Ummidium Quadratum praesidem Suriae doceret, quo in statu Armeniae forent.

46 Digressu centurionis velut custode exsolutus praefectus hortari Mithridaten ad sanciendum foedus, coniunctionem fratrum ac priorem aetate Pharasmanen et cetera necessitudinum nomina referens, quod filiam eius in matrimonio haberet, quod ipse Radamisto socer esset. Non abnuere pacem Hiberos, quanquam in tempore validiores; et satis cognitam Armeniorum perfidiam, nec aliud subsidii quam castellum commeatu egenum. Ne dubitaret armis incruentas condiciones malle. Cunctante ad ea Mithridate, et suspectis praefecti consiliis, quod pellicem regiam polluerat, inque omnem libidinem venalis habebatur, Casperius interim ad Pharasmanen pervadit, utque Hiberi obsidio decedant expostulat. Ille propalam incerta

---

videtur, hic inculcatur? Sed maius quod illud additamentum ne aptum quidem est totius loci sententiae: nam etiamsi Romanis machinamenta et astus oppugnationum maxime gnara sunt, quid militibus non oppugnantibus sed praesidium agitantibus ea scientia prodesse potuit? Postremo attendi velim ad molestam et puerilem repetitionem: *Nihil tam ignarum barbaris — nobis ea pars gnara est.*

5. *uterentur* sive *muterentnr* Ma.

8. *Titum Ummidium*] *tummidium* Ma, idemque XIII, 8. 9. *umidium* et *umidio*, XIV, 26. *umidii.* Mox *foret* Ma.

18. *quam incruentas* Ma; *quam* delevit Groslotius.

et saepius molliora respondens, secretis nuntiis monet (a C. 51.) Radamistum oppugnationem quoquo modo celerare. Augetur flagitii merces, et Pollio occulta corruptione impellit milites, ut pacem flagitarent seque praesidio abituros minitarentur. Qua necessitate Mithridates diem locumque
47 foederi accepit, castelloque egreditur. Ac primo Radamistus in amplexus eius effusus simulare obsequium, socerum ac parentem appellare. Adiicit ius iurandum, non ferro, non veneno vim allaturum. Simul in lucum propinquum trahit, provisum illic sacrificium imperatum dictitans, ut dis testibus pax firmaretur. Mos est regibus, quotiens in societatem coeant, implicare dextras pollicesque inter se vincire nodoque praestringere: mox ubi sanguis artus extremos suffuderit, levi ictu cruorem eliciunt atque invicem lambunt. Id foedus arcanum habetur quasi mutuo cruore sacratum. Sed tunc qui ea vincla admovebat, decidisse simulans genua Mithridatis invadit ipsumque prosternit; simulque concursu plurium iniiciuntur catenae; ac compede, quod dedecorum barbaris, trahebatur, moxque vulgus duro imperio habitum probra ac verbera intentabat. Et erant contra qui tantam fortunae commutationem miserarentur. Secutaque cum parvis liberis coniunx cuncta lamentatione complebat. Diversis et contectis vehiculis abduntur, dum Pharasmanis iussa exquirerentur. Illi cupido regni fratre ac filia potior, animusque sceleribus paratus.

---

4. *seque presidium ammis minitarentur* Ma.

10. *provisum* a ministris, *imperatum* a semet ipso, h. e. *provisum sive paratum esse illic sacrificium a se imperatum dictitans.*

13. *praestringere* Lipsius: *perstringere* codices. Mox *in* ante *artus* delevit N. Heinsius; dein 18. *compede* Lipsius: codices *compedes.*

19. *mox quia vulgus* Ma. idem 20. *e contra* pro *contra.*

(a C. 51.) Visui tamen consuluit, ne coram interficeret. Et Radamistus, quasi iuris iurandi memor, non ferrum, non venenum in sororem et patruum expromit, sed proiectos in humum, et veste multa gravique opertos necat. Filii quoque Mithridatis, quod caedibus parentum illacrimaverant, trucidati sunt. At Quadratus cognoscens proditum 48
Mithridaten et regnum ab interfectoribus obtineri, vocat consilium, docet acta, et an ulcisceretur consultat. Paucis decus publicum curae; plures tuta disserunt. Omne scelus externum cum laetitia habendum; semina etiam odiorum iacienda, ut saepe principes Romani eandem Armeniam, specie largitionis, turbandis barbarorum animis praebuerint. Poteretur Radamistus male partis, dum invisus infamis, quando id magis ex usu, quam si cum gloria adeptus foret. In hanc sententiam itum. Ne tamen adnuisse facinori viderentur et diversa Caesar iuberet, missi ad Pharasmanen nuntii, ut abscederet a finibus Armeniis filiumque abstraheret. Erat Cappadociae procurator Iulius 49
Pelignus, ignavi animi et deridiculo corporis iuxta despiciendus, sed Claudio perquam familiaris, cum privatus olim conversatione scurrarum iners otium oblectaret. Is Pelignus auxiliis provincialium contractis tanquam reciperaturus Armeniam, dum socios magis quam hostes praedatur, abscessu suorum et incursantibus barbaris praesidii egens ad Radamistum venit; donisque eius evictus ultro regium insigne sumere cohortatur, sumentique adest auctor et satelles. Quod ubi turpi fama divulgatum, ne ceteri quoque ex Peligno coniectarentur, Helvidius Priscus legatus cum legione mittitur, rebus turbidis pro tempore ut con-

1. *interficeret ex* (M[a]) Bekkerus: vulgo *interficerentur*. Infra 9. *omne* Lipsius: *omnes* codices.

21. *conversationes curaret* M[a] cum aliis; correxit Lipsius.

suleret. Igitur propere montem Taurum transgressus mo- (a C. 51.) deratione plura quam vi composuerat, cum redire in Suriam iubetur, ne initium belli adversus Parthos exsisteret.

50 Nam Vologeses casum invadendae Armeniae obvenisse ratus, quam a maioribus suis possessam externus rex flagitio obtineret, contrahit copias fratremque Tiridaten deducere in regnum parat, ne qua pars domus sine imperio ageret. Incessu Parthorum sine acie pulsi Hiberi, urbesque Armeniorum Artaxata et Tigranocerta iugum accepere. Deinde atrox hiems, seu parum provisi commeatus, et orta ex utroque tabes percellunt Vologesen omittere praesentia. Vacuamque rursus Armeniam Radamistus invasit, truculentior quam antea, tanquam adversus defectores et in tempore rebellaturos. Atque illi, quamvis servitio sueti, patientiam abrumpunt armisque regiam circumve-

51 niunt. Nec aliud Radamisto subsidium fuit quam pernicitas equorum, quis seque et coniugem abstulit. Sed coniunx gravida primam utcunque fugam ob metum hostilem et mariti caritatem toleravit; post festinatione continua, ubi quati uterus et viscera vibrantur, orare ut morte honesta contumeliis captivitatis eximeretur. Ille primo amplecti allevare adhortari, modo virtutem admirans, modo timore aeger, ne quis relicta poteretur. Postremo violentia amoris, et facinorum non rudis, destringit acinacem, vulneratamque ripam ad Araxis trahit, flumini tradit, ut corpus etiam auferretur. Ipse praeceps Hiberos ad patrium regnum pervadit. Interim Zenobiam (id mulieri nomen) placida illuvie spirantem ac vitae manifestam advertere pastores, et dignitate formae haud degenerem reputantes obligant vulnus, agrestia medicamina adhibent, cognito-

---

2. *rediret* Ma. idem infra 15. *circumveunt.*

(a C. 51.) que nomine et casu in urbem Artaxata ferunt. Unde publica cura deducta ad Tiridaten, comiterque excepta cultu regio habita est.

(a. u. 805.) Fausto Sulla Salvio Othone consulibus Furius Scribo- 52
(a C 52.) nianus in exsilium agitur, quasi finem principis per Chaldaeos scrutaretur. Adnectebatur crimini Iunia mater eius ut casus prioris (nam relegata erat) impatiens. Pater Scriboniani Camillus arma per Dalmatiam moverat; idque ad clementiam trahebat Caesar, quod stirpem hostilem iterum conservaret. Neque tamen exsuli longa posthac vita fuit: morte fortuita an per venenum exstinctus esset, ut quisque credidit, vulgavere. De mathematicis Italia pellendis factum senatus consultum atrox et irritum. Laudati dehinc oratione principis qui ob angustias familiares ordine senatorio sponte cederent, motique qui remanendo impudentiam paupertati adiicerent. Inter quae refert 53
ad patres de poena feminarum, quae servis coniungerentur; statuiturque, ut ignaro domino ad id prolapsae in servitute, sin consensisset, pro libertis haberentur. Pallanti, quem repertorem eius relationis ediderat Caesar, praetoria insignia et centies quinquagies sestertium censuit consul designatus Barea Soranus. Additum a Scipione Cornelio grates publice agendas quod regibus Arcadiae ortus veterrimam nobilitatem usui publico postponeret, seque inter ministros principis haberi sineret. Asseveravit Claudius contentum honore Pallantem intra priorem paupertatem subsistere. Et fixum est aere publico senatus consultum, quo libertinus sestertii ter milies possessor antiquae parcimoniae laudibus cumulabatur.

---

12. *Italia*] *ita* Ma. dein 18. *prolapsae* I. Gronovius: *prolapsa* codices.

27. inter *est* et *publico* lacuna in Ma; *aere* in margine et in G. Deinde p. 327, 3. *patientia* pro *potentia* Ma.

54 At non frater eius cognomento Felix pari moderatione agebat, iam pridem Iudaeae impositus, et cuncta malefacta sibi impune ratus tanta potentia subnixo. Sane praebuerant Iudaei speciem motus, orta seditione * * * postquam cognita caede eius haud obtemperatum esset, manebat metus, ne quis principum eadem imperitaret. Atque interim Felix intempestivis remediis delicta accendebat, aemulo ad deterrima Ventidio Cumano, cui pars provinciae habebatur, ita divisis, ut huic Galilaeorum natio, Felici Samaritae parerent, discordes olim et tum contemptu regentium minus coercitis odiis. Igitur raptare inter se, immittere latronum globos, componere insidias, et aliquando praeliis congredi, spoliaque et praedas ad procuratores referre. Hique primo laetari; mox gliscente pernicie cum arma militum interiecissent, caesi milites: Arsissetque bello provincia, ni Quadratus Suriae rector subvenisset. Nec diu adversus Iudaeos, qui in necem militum proruperant, dubitatum, quin capite poenas luerent: Cumanus et Felix cunctationem afferebant, quia Claudius causis rebellionis auditis ius statuendi etiam de procuratoribus dederat. Sed Quadratus Felicem inter iudices ostentavit, receptum in tribunal, quo studia accusantium deterrerentur; damnatusque flagitiorum, quae duo deliquerant, Cumanus; et quies provinciae reddita. (a. C. 52)

55 Nec multo post agrestium Cilicum nationes, quibus Clitarum cognomentum, saepe et alias commotae, tunc Troxobore duce montes asperos castris cepere; atque inde

---

4. Taciti sententiam, non verba, in hunc modum expleveris: *Sane praebuerant Iudaei speciem motus, orta seditione* ob iussa Gai Caesaris, ut rettuli, et *postquam cognita caede eius* cet.

8. Post *Ventidio* lacuna in Ma; *Cumano* in margine. Postea 11. *contemtui* Ma.

(a C. 52.) decursu in littora aut urbes vim cultoribus et oppidanis, ac plerumque in mercatores et navicularios audebant. Obsessaque civitas Anemuriensis, et missi a Suria in subsidium equites cum praefecto Curtio Severo turbantur, quod duri circum loci peditibusque ad pugnam idonei equestre praelium haud patiebantur. Dein rex eius orae Antiochus, blandimentis adversus plebem, fraude in ducem cum barbarorum copias dissociasset, Troxobore paucisque primoribus interfectis ceteros clementia composuit.

56 Sub idem tempus inter lacum Fucinum amnemque Lirin perrupto monte, quo magnificentia operis a pluribus viseretur, lacu in ipso navale praelium adornatur, ut quondam Augustus structo cis Tiberim stagno sed levibus navigiis et minore copia ediderat. Claudius triremes quadriremesque et undeviginti hominum milia armavit, cincto ratibus ambitu, ne vaga effugia forent, ac tamen spatium amplexus ad vim remigii, gubernantium artes, impetus navium et praelio solita. In ratibus praetoriarum cohortium manipuli turmaeque adstiterant, antepositis propugnaculis, ex quis catapultae ballistaeque tenderentur. Reliqua lacus classiarii tectis navibus obtinebant. Ripas et colles ac montium edita in modum theatri multitudo innumera complevit proximis e municipiis, et alii urbe ex ipsa, visendi cupidine aut officio in principem. Ipse insigni paludamento, neque procul Agrippina chlamyde aurata, praesedere. Pugnatum, quanquam inter sontes, fortium virorum animo; ac post multum vulnerum occidioni exempti sunt. 57 Sed perfecto spectaculo apertum aquarum iter. Incuria operis manifesta fuit haud satis depressi ad lacus ima vel media. Eoque tempore interiecto altius effossi specus, et contrahendae rursus multitudini

---

13. *tiberin* Ma. idem 22. omittit *ac*.

gladiatorum spectaculum editur, inditis pontibus pedestrem (a C. 52.) ad pugnam. Quin et convivium effluvio lacus appositum magna formidine cunctos affecit, quia vis aquarum prorumpens proxima trahebat, convolsis ulterioribus aut fragore et sonitu exterritis. Simul Aprippina trepidatione principis usa ministrum operis Narcissum incusat cupidinis ac praedarum. Nec ille reticet, impotentiam muliebrem nimiasque spes eius arguens.

58 Decimo Iunio Quinto Haterio consulibus sedecim an- (a.u. 806.) nos natus Nero Octaviam Caesaris filiam in matrimonium (a. C. 53.) accepit. Utque studiis honestis et eloquentiae gloria enitesceret, causa Iliensium suscepta, Romanum Troia demissum et Iuliae stirpis auctorem Aeneam aliaque haud procul fabulis vetera facunde exsecutus, perpetrat, ut Ilienses omni publico munere solverentur. Eodem oratore Bononiensi coloniae igni haustae subventum centies sestertii largitione. Redditur Rhodiis libertas, adempta saepe aut firmata, prout bellis externis meruerant aut domi seditione deliquerant. Tributumque Apamensibus terrae motu convolsis in quinquennium remissum.

59 At Claudius saevissima quaeque promere adigebatur eiusdem Agrippinae artibus, quae Statilium Taurum, opibus illustrem, hortis eius inhians pervertit accusante Tarquitio Prisco. Legatus is Tauri Africam imperio proconsulari regentis, postquam revenerant, pauca repetundarum crimina, ceterum magicas superstitiones obiectabat. Nec ille diutius falsum accusatorem indignasque sordes perpessus, vim vitae suae attulit ante sententiam senatus. Tarquitius tamen curia exactus est; quod

9. *auterio* M_a. idem 11. om. *et*.
14. *vera* M_a: *vetera* B.
27. *indigna sortes* M^a; emendavit N. Heinsius.

(a C 53.) patres odio delatoris contra ambitum Agrippinae pervicere.

Eodem anno saepius audita vox principis, parem vim 60
rerum habendam a procuratoribus suis iudicatarum ac si ipse statuisset. Ac ne fortuito prolapsus videretur, senatus quoque consulto cautum plenius quam antea et uberius. Nam divus Augustus apud equestres, qui Aegypto praesiderent, lege agi, decretaque eorum perinde haberi iusserat ac si magistratus Romani constituissent. Mox alias per provincias et in urbe pleraque concessa sunt, quae olim a praetoribus noscebantur. Claudius omne ius tradidit, de quo totiens seditione aut armis certatum, cum Semproniis rogationibus equester ordo in possessione iudiciorum locaretur, aut rursum Serviliae leges senatui iudicia redderent, Mariusque et Sulla olim de eo vel praecipue bellarent. Sed tunc ordinum diversa studia, et quae vicerant, publice valebant. Gaius Oppius et Cornelius Balbus primi Caesaris opibus potuere condiciones pacis et arbitria belli tractare. Matios posthac et Vedios et cetera equitum Romanorum praevalida nomina referre nihil attinuerit, cum Claudius libertos, quos rei familiari praefecerat, sibique et legibus adaequaverit.

Rettulit dein de immunitate Cois tribuenda, multaque 61
super antiquitate eorum memoravit: Argivos vel Coeum Latonae parentem vetustissimos insulae cultores; mox adventu Aesculapii artem medendi illatam maximeque inter posteros eius celebrem fuisse, nomina singulorum referens, et quibus quisque aetatibus viguissent. Quin etiam dixit Xenophontem, cuius scientia ipse uteretur, eadem familia ortum, precibusque eius dandum, ut omni tributo vacui

---

8. *proinde* M^a. idem 19. *mathios*: *Matios* Lipsius.

24. *Coeum* Mercerus: codices *cum*.

in posterum Coi sacram et tantum dei ministram insulam (a C 53) colerent. Neque dubium habetur multa eorundem in populum Romanum merita sociasque victorias potuisse tradi. Sed Claudius facilitate solita, quod uni concesserat, nullis extrinsecus adiumentis velavit.

62 At Byzantiis data dicendi copia, cum magnitudinem onerum apud senatum deprecarentur, cuncta repetivere, orsi a foedere quod nobiscum icerant qua tempestate bellavimus adversus regem Macedonum, cui ut degeneri Pseudophilippi vocabulum impositum. Missas posthac copias in Antiochum Persen Aristonicum, et piratico bello adiutum Antonium memorabant, quaeque Sullae aut Lucullo aut Pompeio obtulissent, mox recentia in Caesares merita, quando ea loca insiderent, quae transmeantibus terra marique ducibus exercitibusque, simul vehendo com-
63 meatu opportuna forent. Namque artissimo inter Europam Asiamque divortio Byzantium in extrema Europa posuere Graeci, quibus Pythium Apollinem consulentibus ubi conderent urbem, redditum oraculum est, quaererent sedem caecorum terris adversam. Ea ambage Chalcedonii monstrabantur, quod priores illuc advecti, praevisa locorum

---

2. *haberetur* codices: *habetur* Lipsius.

3. *potuisset tradidisset Claud.* M^a; correxit Rhenanus.

8. *iecerant* M^a.

20. In M^a *graecorum* Furia, *caecorum* Victorius invenit.

21. *praevisa* cum Ernestio interpretamur *non visa;* nam satis notum est in verbis motum significantibus *prae* saepius poni pro *praeter*, ut in *praeferre praevehi praelabi praefluere praenavigare praegredi praefestinare praelegere.* Conf. Gronovius et Drakenborchius ad Liv. XXIX, 32, 8. Iam verbum *videre* non quidem eodem iure atque illa utitur, neque motum significat, sed potest motus notio a cogitante suppleri; nec vero debemus oblivisci verbum *praetervidere* nullum esse in lingua Latina, mi-

(a. C. 53.) utilitate, peiora legissent. Quippe Byzantium fertili solo, fecundo mari, quia vis piscium immensa, Ponto erumpens et obliquis subter undas saxis exterrita, omisso alterius littoris flexu hos ad portus defertur. Unde primo quaestuosi et opulenti; post magnitudine onerum urgente finem aut modum orabant, adnitente principe, qui Thraecio Bosporanoque bello recens fessos iuvandosque rettulit. Ita tributa in quinquennium remissa.

(a. u. 807.) Marco Asinio Marco Acilio consulibus mutationem re- 64
(a. C. 54.) rum in deterius portendi cognitum est crebris prodigiis. Signa ac tentoria militum igne caelesti arsere. Fastigio Capitolii examen apium insedit. Biformes hominum partus, et suis fetum editum, cui accipitrum ungues inessent. Numerabatur inter ostenta deminutus omnium magistratuum numerus, quaestore aedili tribuno ac praetore et consule paucos intra menses defunctis. Sed in praecipuo pavore Agrippina, vocem Claudii, quam temulentus iecerat, fatale sibi ut coniugum flagitia ferret, dein puniret, metuens, agere et celerare statuit, perdita prius Domitia Lepida, muliebribus causis, quia Lepida minore Antonia genita, avunculo Augusto, Agrippinae sobrina prior ac

---

noremque esse audaciam *praevidère* nova significatione admittere quam verbum inauditum premere. Idem ante Tacitum ausus est Horatius Serm. I, 3, 25.: ibi enim *praevideas*, non *pervideas*, cum Rutgersio et Bentleio legendum est. Walthcrus *praevisa* explicat *prius quidem visa sed non intellecta*, sed ita Chalcedonii non *caeci* fuere sed *stolidi*.

2. *immensa, Ponto erumpens*] *in Metapontum erumpens* codices: *innumera Pontum erump.* Lipsius: *innumera Ponto erump.* Broterius. *vis* h. l. est *copia* (ut VI, 19. H. III, 5.), *numerus*: itaque vix dici poterit *vis innumera*.

5. *quaestosi* Ma. idem 9. *masilinio macilio*

20. *Lepida*] *le* Ma.

Gnaei mariti eius soror, parem sibi claritudinem credebat. (a C. 54.) Nec forma aetas opes multum distabant; et utraque impudica infamis violenta, haud minus vitiis aemulabantur, quam si qua ex fortuna prospera acceperant. Enimvero certamen acerrimum, amita potius an mater apud Neronem praevaleret: nam Lepida blandimentis ac largitionibus iuvenilem animum devinciebat, truci contra ac minaci Agrippina, quae filio dare imperium, tolerare imperitantem
65 nequibat. Ceterum obiecta sunt quod coniugem principis devotionibus petivisset, quodque parum coercitis per Calabriam servorum agminibus pacem Italiae turbaret. Ob haec mors indicta, multum adversante Narcisso, qui Agrippinam magis magisque suspectans prompsisse inter proximos ferebatur certam sibi perniciem, seu Britannicus rerum seu Nero poteretur. Verum ita de se meritum Caesarem, ut vitam usui eius impenderet. Convictam Messalinam et Silium. Pares iterum accusandi causas esse [si Nero imperitaret, Britannico successore, nullum principi

18. *si Nero — meritum, ac*] En frusta sensu carentia ac miro casu nata; quorum duo priora, *si Nero imperitaret* atque *Britannico successore,* margini antiqui cuiusdam libri adscripta sunt ad explicanda sive circumscribenda Taciti quae antecedunt verba, *seu Britannicus rerum seu Nero poteretur.* Porro adulterina *nullum principi meritum* orta sunt ex genuinis *Verum ita de se meritum Caesarem*, ad quae lector margini adiecit *nullum* tali *principi meritum* deberi, immo liberti magnificentiam non pro principis merito accipiendam esse sed eius stupori imputandam. Ea omnia Tacitinis illata et particula *ac* (Mª *a*) quoquo modo coniuncta quantas turbas dederint virosque doctos excruciaverint, ex Ernestii et Waltheri notis cognoscendum lectoribus relinquimus. Sed restat macula cito abluenda: nam vulgo legitur, *maiore flagitio quam si impudicitiam prioris coniugis reticuisset*, idque ita accipiunt, ut Narcissus semet ipse incuset ob Agrippinae facinora apud principem a se dissimulata; sed ille non dissimulavit: nam supra (c. 57.) legimus eum *impotentiam muliebrem*

(a C. 54.) meritum, ae], novercae insidiis domum omnem convelli,
maiore flagitio quam si impudicitiam prioris coniugis retinu-
isset. Quanquam ne impudicitiam quidem nunc abesse
Pallante adultero, ne quis ambigat decus pudorem corpus,
cuncta regno viliora habere. Haec atque talia dictitans
amplecti Britannicum, robur aetatis quam maturrimum
precari, modo ad deos modo ad ipsum tendere manus,
adolesceret, patris inimicos depelleret, matris etiam inter-
fectores ulcisceretur. In tanta mole curarum Claudius va- 66
litudine adversa corripitur, refovendisque viribus mollitia
caeli et salubritate aquarum Sinuessam pergit. Tum Agrip-
pina, sceleris olim certa et oblatae occasionis propera, nec
ministrorum egens, de genere veneni consultavit, ne re-
pentino et praecipiti facinus proderetur, si lentum et ta-
bidum delegisset, ne admotus supremis Claudius et dolo
intellecto ad amorem filii rediret. Exquisitum aliquid pla-
cebat, quod turbaret mentem et mortem differret. Deli-
gitur artifex talium vocabulo Locusta, nuper veneficii
damnata et diu inter instrumenta regni habita. Eius mu-
lieris ingenio paratum virus, cuius minister e spadonibus

---

nimiasque Agrippinae spes arguere, et hic eidem *multum adversatum esse.* Nec vero eiusmodi *dissimulationem* Narcissus *flagitium* potuit appellare; sufficiebat, si gravi verbo uti volebat, *facinus scelus.* Sed flagitium erat quod *noverca* (sic invidiose Agrippina appellatur) domum Claudiam convellebat. Iam expedita est sententia: libertus postquam de fato ipsum exspectante coram amicis quaedam iecit, minas profert in Agrippinam et maledicta. Convictam dicit Messalinam et Silium se accusante, ob imperii cupidinem et infamem libidinem; iam pares accusandae novae Claudii uxoris causas adesse, cum Agrippina novercalibus odiis non solum omnem principis domum convellat, sed etiam impudicitiam Messalinae aliquatenus rettulerit.

9. *Claudius* om. M[a].

67 fuit Halotus, inferre epulas et explorare gustu solitus. Ade- (a C. 54.)
oque cuncta mox pernotuere, ut temporum illorum scrip-
tores prodiderint infusum delectabili cibo boletorum vene-
num, nec vim medicaminis statim intellectam, socordiane
Claudii an vinolentia; simul soluta alvus subvenisse vide-
batur. Igitur exterrita Agrippina, et quando ultima time-
bantur, spreta praesentium invidia, provisam iam sibi
Xenophontis medici conscientiam adhibet. Ille tanquam
nisus evomentis adiuvaret, pinnam rapido veneno illitam
faucibus eius demisisse creditur, haud ignarus summa sce-
68 lera incipi cum periculo, peragi cum praemio. Vocaba-
tur interim senatus, votaque pro incolumitate principis
consules et sacerdotes nuncupabant, cum iam exanimis
vestibus et fomentis obtegeretur, dum res firmando Ne-
ronis imperio componuntur. Iam primum Agrippina, ve-
lut dolore victa et solatia conquirens, tenere amplexu
Britannicum, veram paterni oris effigiem appellare, ac
variis artibus demorari, ne cubiculo egrederetur. Anto-
niam quoque et Octaviam sorores eius attinuit, et cunc-
tos aditus custodiis clauserat, crebroque vulgabat ire
in melius valitudinem principis, quo miles bona in spe
ageret, tempusque prosperum ex monitis Chaldaeorum adven-
69 taret. Tunc medio diei tertium ante idus Octobris, foribus
palatii repente diductis, comitante Burro, Nero egreditur
ad cohortem quae more militiae excubiis adest. Ibi mo-
nente praefecto festis vocibus exceptus inditur lecticae.
Dubitavisse quosdam ferunt, respectantes rogitantesque
ubi Britannicus esset: mox nullo in diversum auctore,

---

3. *boletorum*] *leto* Ma.

4. *socordiane an Claudii vi an vinolentia* Ma; correxit Rhenanus.

14. *res*] *res forent* Ma; *forent* om. BG.

(a C. 54.) quae offerebantur secuti sunt. Illatusque castris Nero et congruentia tempori praefatus, promisso donativo ad exemplum paternae largitionis, imperator consalutatur. Sententiam militum secuta patrum consulta, nec dubitatum est apud provincias. Caelestesque honores Claudio decernuntur, et funeris solenne perinde ac divo Augusto celebratur, aemulante Agrippina proaviae Liviae magnificentiam. Testamentum tamen haud recitatum, ne antepositus filio privignus iniuria et invidia animos vulgi turbaret.

LIBER TERTIUS DECIMUS.

Breviarium. Silanus proconsul Asiae veneno necatus, Agrippinae fraude. Item Narcissus ad mortem actus. Claudio funus censorium ductum, et laudatur a principe. Bona Neronis initia, et multa arbitrio senatus constituta. Parthi Armeniam affectant, quibus Domitius Corbulo opponitur. Nero Acten libertam amat, matre fremente; eaque causa imminutae maternae potentiae. Pallas libertus cura rerum demotus. Mox venenum Britannico properatum, et festinum eius funus. Agrippina Neroni offensior, et visa res novas moliri. Accusata eo nomine absolvitur. Neronis luxus et lascivi per noctem discursus. Actum de libertis in servitutem revocandis, sed non paractum. Damnationes aliquot illustrium, itemque a fato mortes. Iterum cum Parthis discordia super Armenia. Ad quod bellum prisca severitate et disciplina militem suum Corbulo firmavit. Is Armeniam ingreditur, castella aliquot exscindit, urbem Artaxata capit et incendit, rege Tiridate praelium aut defensionem nusquam auso. Publius Suillius Romae damnatur, adnitente Seneca. Octavius Sagitta Pontiam tergiversantem de nuptiis, impotentia amoris, ferro transadigit. Libertus suum crimen id fatetur, magno exemplo. Poppaeam Sabinam amare Nero occipit; deque ingenio et Venere eius feminae. Cornelius Sulla Massiliam amovetur, suspectus principi. Publicanorum iniquitas temperata. In Germania Frisii res movent, et sedes iuxta Rhenum conantur figere; frustra, quia pulsi

ab Romano equite et disiecti. Eosdem agros mox Ansibarii occupant, sed eodem fato. Hermunduri Cattique inter se bellantur. Sed magno praelio Catti ad exitium paene gentis caesi.

Gesta haec annis quattuor, imperatore Claudio Nerone Lucio Antistio Vetere, Quinto Volusio Publio Cornelio Scipione, imperatore Claudio Nerone iterum Lucio Calpurnio Pisone, imperatore Claudio Nerone tertium Valerio Messala consulibus.

Prima novo principatu mors Iunii Silani proconsulis Asiae, (a C. 54.) ignaro Nerone, per dolum Agrippinae paratur, non quia ingenii violentia exitium irritaverat, segnis et dominationibus aliis fastiditus, adeo ut Gaius Caesar pecudem auream eum appellare solitus sit. Verum Agrippina fratri eius Lucio Silano necem molita ultorem metuebat, crebra vulgi fama anteponendum esse vixdum pueritiam egresso Neroni et imperium per scelus adepto virum aetate composita, insontem nobilem et, quod tunc spectaretur, e Caesarum posteris. Quippe et Silanus divi Augusti abnepos erat. Haec causa necis. Ministri fuere Publius Celer eques Romanus et Helius libertus, rei familiari principis in Asia impositi. Ab his proconsuli venenum inter epulas datum est apertius quam ut fallerent. Nec minus properato Narcissus Claudii libertus, de cuius iurgiis adversus Agrippinam rettuli, aspera custodia et necessitate extrema ad mortem agitur, invito principe, cuius abditis adhuc vitiis per avaritiam ac prodigentiam mire congrue-
2 bat. Ibaturque in caedes, nisi Afranius Burrus et Annaeus Seneca obviam issent. Hi rectores imperatoriae iuventae, et rarum in societate potentiae concordes, diversa

---

11. *celer* Lipsius: *celerius* codices.

21. *et parum in societate potentia* M[a]; correxit Boxhornius.

(a C. 54.) arte ex aequo pollebant, Burrus militaribus curis et severitate morum, Seneca praeceptis eloquentiae et comitate honesta, iuvantes in vicem, quo facilius lubricam principis aetatem, si virtutem aspernaretur, voluptatibus concessis retinerent. Certamen utrique unum erat contra ferociam Agrippinae, quae cunctis malae dominationis cupidinibus flagrans habebat in partibus Pallantem, quo auctore Claudius nuptiis incestis et adoptione exitiosa semet perverterat. Sed neque Neroni infra servos ingenium, et Pallas tristi arrogantia modum liberti egressus taedium sui moverat. Propalam tamen omnes in eam honores cumulabantur, signumque more militiae petenti tribuno dedit optimae matris. Decreti et a senatu duo lictores, flaminium Claudiale, simul Claudio censorium funus et mox consecratio. Die funeris laudationem eius princeps exorsus est, 3 dum antiquitatem generis, consulatus ac triumphos maiorum enumerabat, intentus ipse et ceteri. Liberalium quoque artium commemoratio, et nihil regente eo triste rei publicae ab externis accidisse pronis animis audita. Postquam ad providentiam sapientiamque flexit, nemo risui temperare, quanquam oratio a Seneca composita multum cultus praeferret, ut fuit illi viro ingenium amoenum et temporis eius auribus accommodatum. Adnotabant seniores, quibus otiosum est vetera et praesentia contendere, primum ex iis qui rerum potiti essent, Neronem alienae facundiae eguisse. Nam dictator Caesar summis oratoribus aemulus; et Augusto prompta ac profluens, quae deceret principem, eloquentia fuit. Tiberius artem quoque callebat, qua verba expendebat, tum validus sensibus ac consulto ambiguus.

---

10. *suae* M[a].

17. *ceteris* atque 24. *his* M[a].

29. *ac consulto ambiguus*] *ac* recte se habet (*aut* B): nam Tiberius semper ambigue locutus est. Conf. I, 11. *Tiberioque*

Etiam Gai Caesaris turbata mens vim dicendi non corrupit. (a C. 54.) Nec in Claudio, quotiens meditata dissereret, elegantiam requireres. Nero puerilibus statim annis vividum animum in alia detorsit: caelare pingere, cantus aut regimen equorum exercere; et aliquando carminibus pangendis inesse sibi elementa doctrinae ostendebat.

4 Ceterum peractis tristitiae imitamentis curiam ingressus, et de auctoritate patrum et consensu militum praefatus, consilia sibi et exempla capessendi egregie imperii memoravit, neque iuventam armis civilibus aut domesticis discordiis imbutam; nulla odia, nullas iniurias nec cupidinem ultionis afferre. Tum formam futuri principatus praescripsit, ea maxime declinans, quorum recens flagrabat invidia. Non enim se negotiorum omnium iudicem fore, ut clausis unam intra domum accusatoribus et reis paucorum potentia grassaretur. Nihil in penatibus suis venale aut ambitioni pervium; discretam domum et rem publicam. Teneret antiqua munia senatus, consulum tribunalibus Italia et publicae provinciae assisterent. Illi patrum aditum praeberent: se mandatis exercitibus consulturum.

5 Nec defuit fides, multaque arbitrio senatus constituta sunt: ne quis ad causam orandam mercede aut donis emeretur; ne designatis quaestoribus edendi gladiatores necessitas esset. Quod quidem adversante Agrippina, tanquam acta Claudii

---

etiam in rebus quas non occuleret, seu natura sive assuetudine suspensa semper et obscura verba, tunc vero nitenti, ut sensus suos penitus abderet, in incertum et ambiguum magis implicabantur.

2. *dissererentur* M[a]: *dissereret* Puteolanus. Dein 10. *neque inventam* M[a].

23. *designatis quidem quaestoribus* codices. Particulam *quidem*, quae mea sententia per dittographiam ex *quaestoribus* per compendium scripto orta est, delevit Ursinus.

(a C. 54.) subverterentur, obtinuere patres; qui in palatium ob id vocabantur, ut astaret obditis a tergo foribus velo discreta, quod visum arceret, auditus non adimeret. Quin et legatis Armeniorum causam gentis apud Neronem orantibus, escendere suggestum imperatoris et praesidere simul parabat, nisi ceteris pavore defixis Seneca admonuisset, venienti matri occurreret. Ita specie pietatis obviam itum dedecori.

Fine anni turbidis rumoribus prorupisse rursum 6 Parthos et rapi Armeniam allatum est, pulso Radamisto, qui saepe regni eius potitus, dein profugus, tum quoque bellum deseruerat. Igitur in urbe sermonum avida, quemadmodum princeps vix septendecim annos egressus suscipere eam molem aut propulsare posset, quod subsidium in eo, qui a femina regeretur, num praelia quoque et oppugnationes urbium et cetera belli per magistros administrari possent, anquirebant. Contra alii melius evenisse disserunt, quam si invalidus senecta et ignavia Claudius militiae ad labores vocaretur, servilibus iussis obtemperaturus. Burrum tamen et Senecam multarum rerum experientia cognitos; et imperatori quantum ad robur deesse, cum octavo decimo aetatis anno Gnaeus Pompeius, nono decimo Caesar Octavianus civilia bella sustinuerint? Pleraque in summa fortuna auspiciis et consiliis quam telis et manibus geri. Daturum plane documentum, honestis an secus amicis uteretur, si ducem amota invidia egregium, quam si pecuniosum et gratia subnixum per ambitum deligeret. Haec atque talia vulgantibus, Nero et iuventuten 7 proximas per provincias quaesitam supplendis Orientis legionibus admovere, legionesque ipsas propius Armeniam

2. *obditis* et mox *auditus* Lipsius: codices *abditis* et *aditus*.
29. *regionibus* Ma. idem mox *Iocchum*: *Antiochum* Lipsius.

collocari iubet, duosque veteres reges Agrippam et An- (a C. 54.)
tiochum expedire copias, quis Parthorum fines ultro intrarent; simul pontes per amnem Euphraten iungi. Et minorem Armeniam Aristobulo, regionem Sophenem Sohaemo cum insignibus regiis mandat. Exortusque in tempore aemulus Vologeso filius Vardanes. Et abscessere Ar-
8 menia Parthi, tanquam differrent bellum. Sed apud senatum omnia in maius celebrata sunt. sententiis eorum, qui supplicationes et diebus supplicationum vestem principi triumphalem, utque ovans urbem iniret, effigiesque eius pari magnitudine ac Martis ultoris eodem in templo censuere, praeter suetam adulationem laeti quod Domitium Corbulonem retinendae Armeniae praeposuerat. Videbaturque locus virtutibus patefactus. Copiae Orientis ita dividuntur, ut pars auxiliarium cum duabus legionibus apud provinciam Suriam et legatum eius Quadratum Ummidium remaneret, par civium sociorumque numerus Corbuloni esset, additis cohortibus alisque, quae in Cappadocia hiemabant. Socii reges, prout bello conduceret, parere iussi. Sed studia eorum in Corbulonem promptiora erant; qui ut famae inserviret, quae in novis coeptis validissima est, itinere propere confecto apud Aegeas civitatem Ciliciae obvium Quadratum habuit, illuc progressum, ne, si ad accipiendas copias Suriam intravisset Corbulo, omnium ora in se verteret corpore ingens, verbis magnificus, et super experientiam sapientiamque etiam specie inanium validus.
9 Ceterum uterque Vologesen regem nuntiis monebant, pacem

---

6. *vardanis* Mª.

16. *umidium remaneret*, *pars* Mª. mox *aliisquaeque cappadocia*; emendavit Bekkerus. Deinde 21. *inserviret* om. Mª.

25. *magnificis* Mª. idem mox *inanimum*: *inanium* G.

27. *uterque ad vologesem* Mª.

(a C. 54.) quam bellum mallet, datisque obsidibus solitam prioribus reverentiam in populum Romanum continuaret. Et Vologeses, quo bellum ex commodo pararet, an ut aemulationis suspectos per nomen obsidum amoveret, tradit nobilissimos ex familia Arsacidarum. Accepitque eos centurio Insteius, ab Ummidio missus forte priore de causa, adito rege. Quod postquam Corbuloni cognitum est, ire praefectum cohortis Arrium Varum et reciperare obsides iubet. Hinc ortum inter praefectum et centurionem iurgium ne diutius externis spectaculo esset, arbitrium rei obsidibus legatisque, qui eos ducebant, permissum. Atque illi ob recentem gloriam, et inclinatione quadam etiam hostium, Corbulonem praetulere. Unde discordia inter duces, querente Ummidio praerepta quae suis consiliis patravisset, testante contra Corbulone non prius conversum regem ad offerendos obsides, quam ipse dux bello delectus spes eius ad metum mutaret. Nero quo componeret diversos, sic evulgari iussit, ob res a Quadrato et Corbulone prospere gestas laurum fascibus imperatoriis addi. Quae in alios consules egressa coniunxi.

10 Eodem anno Caesar effigiem Gnaeo Domitio patri et consularia insignia Asconio Labeoni, quo tutore usus erat, petivit a senatu; sibique statuas argento vel auro solidas adversus offerentes prohibuit. Et quanquam censuissent patres, ut principium anni inciperet mense Decembri, quo ortus erat Nero, veterem religionem calendarum Ianuariarum inchoando anno retinuit. Neque recepti sunt inter reos Carinas Celer senator, servo accusante, aut Iulius Densus equester, cui favor in Britannicum crimini dabatur.

---

3. *ex quo modo* Ma: *ex commodo* Mercerus.

11. *ob* om. Ma. idem 17. *diversus* et 19. *addidit*.

11 Claudio Nerone Lucio Antistio consulibus cum in ac- (a. u. 808) ta principum iurarent magistratus, in sua acta collegam (a. C. 55.) Antistium iurare prohibuit, magnis patrum laudibus, ut iuvenilis animus levium quoque rerum gloria sublatus maiores continuaret. Secutaque lenitas in Plautium Lateranum, quem ob adulterium Messalinae ordine remotum reddidit senatui, clementiam suam obstringens crebris orationibus, quas Seneca, testificando quam honesta praeciperet, vel iactandi ingenii, voce principis vulgabat.

12 Ceterum infracta paulatim potentia matris delapso Nerone in amorem libertae, cui vocabulum Acte fuit, simul assumptis in conscientiam Othone et Claudio Senecione, adulescentulis decoris, quorum Otho familia consulari, Senecio liberto Caesaris patre genitus, ignara matre dein frustra obnitente, penitus irrepserat per luxum et ambigua secreta, ne senioribus quidem principis amicis adversantibus, muliercula nulla cuiusquam iniuria cupidines principis explente, quando uxore ab Octavia, nobili quidem et probitatis spectatae, fato quodam an quia praevalent illicita, abhorrebat, metuebaturque ne in stupra feminarum illustrium prorumperet, si illa libidine prohi-
13 beretur. Sed Agrippina libertam aemulam, nurum ancillam, aliaque eundem in modum muliebriter fremere.

---

15. Verbum *irrepserat* non nisi ad Senecionem referendum est: nam ad antecedentia *Otho familia consulari* facile intelligitur *erat*. Enuntiatum secundarium paulo longius, *quorum Otho - ambigua secreta*, interiectum est ad adulescentulos illos accuratius designandos, quo finito praegressis absolutis ablativis, *delapso Nerone*, atque *simul assumptis-adulescentulis decoris*, adiunguntur alia eiusdem generis enuntiata duo, *ne senioribus-adversantibus*, et *muliercula-explente*. Egregie fallitur ad h. l. Waltherus: vide eius annotationem.

19. *facto* M. idem p. 344, 3. *seque nece*: *seque Senecae* Lipsius.

(a C. 55.) Neque paenitentiam filii aut satietatem opperiri; quantoque foediora exprobrabat, acrius accendere, donec vi amoris subactus exueret obsequium in matrem seque Senecae permitteret, ex cuius familiaribus Annaeus Serenus simulatione amoris adversus eandem libertam primas adulescentis cupidines velaverat, praebueratque nomen, ut quae princeps furtim mulierculae tribuebat, ille palam largiretur. Tum Agrippina versis artibus per blandimenta iuvenem adgredi, suum potius cubiculum ac sinum offerre contegendis, quae prima aetas et summa fortuna expeterent. Quin et fatebatur intempestivam severitatem, et suarum opum, quae haud procul imperatoriis aberant, copias tradebat, ut nimia nuper coercendo filio, ita rursum intemperanter demissa. Quae mutatio neque Neronem fefellit, et proximi amicorum metuebant, orabantque cavere insidias mulieris semper atrocis, tum et falsae. Forte illis diebus Caesar inspecto ornatu, quo principum coniuges ac parentes effulserant, deligit vestem et gemmas, misitque donum matri, nulla parcimonia, cum praecipua et cupita aliis prior deferret. Sed Agrippina non his instrui cultus suos, sed ceteris arceri proclamat, et dividere filium quae cuncta ex ipsa haberet. Nec defuere qui in deterius referrent. Et Nero infensus iis, quibus superbia 14
muliebris innitebatur, demovet Pallantem cura rerum, quis a Claudio impositus velut arbitrum regni agebat, ferebaturque degrediente eo magna prosequentium multitudine non absurde dixisse ire Pallantem ut eiuraret. Sane pepi-

---

11. *intempestatem severitatem* M^a.

27. *ire Pallantem ut eiuraret*] Talis anquirenda est loci interpretatio, quae primum verbi *eiurare* significationi conveniat, tum acumen quoddam habeat, denique per sequentia explanetur; neque ulla explicationum, quae benigno numero afferuntur, tri-

gerat Pallas, ne cuiusque facti in praeteritum interrogare-(a C.55) tur, paresque rationes cum re publica haberet. Praeceps posthac Agrippina ruere ad terrorem et minas, neque principis auribus abstinere, quo minus testaretur adultum iam esse Britannicum, veram dignamque stirpem suscipiendo patris imperio, quod insitus et adoptivus per iniurias matris exerceret. Non abnuere se, quin cuncta infelicis domus mala patefierent, suae in primis nuptiae, suum veneficium. Id solum dis et sibi provisum, quod viveret privignus. Ituram cum illo in castra. Audiretur hinc Germanici filia, inde vilis rursus Burrus et exsul Seneca, trunca scilicet manu et professoria lingua generis humani regimen expostulantes. Simul intendere manus, aggerere probra, consecratum Claudium, infernos Silanorum manes invocare, et tot irrita facinora.

15 Turbatus his Nero, et propinquo die, quo quartum decimum aetatis annum Britannicus explebat, volutare se-

---

bus hisce nominibus satisfacit: nam Ryckius *eiurare* hic accepit pro *eiurare procurationem*, Aurelius pro *eiurare bonam copiam* (*seine Insolvenz erklaeren*), Graevius pro *eiurare multitudinem*, Bahrdtius pro *eiurare rationes*, Waltherus pro *eiurare regnum*, isque hac interpretatione nihil certius esse opinatur; sed ut omittam alia, quid attinet illum eiurare id, quo iam exutus est? Iam vero satis nota est ea verbi *eiurare* significatio, qua quis forum sive iudicem tanquam iniquum iure iurando interposito recusat. (Conf. Forcellinius s. v.) Pallas vero ex pacto olim cum Claudio inito forum iudices senatum ut de se iudicium ferre haud compotes suo iure potest eiurare et recusare. Itaque Nero dicit ire Pallantem ut multis coram iuramento testaretur se ob praeterita accusari non posse. Acumen sententiae sane modicum, sed tale ipsius Taciti verba (*non absurde dixisse*) indicant.

2. *preces posthac* Ma. idem 7. *qui* pro *quin*.

11. *indebilis* Ma: *inde vilis* A. Mox *expostulantis* Ma.

(a C. 55.) cum modo matris violentiam modo ipsius indolem, levi quidem experimento nuper cognitam, quo tamen favorem late quaesivisset. Festis Saturno diebus inter alia aequalium ludicra regnum lusu sortientium evenerat ea sors Neroni. Igitur ceteris diversa nec ruborem allatura: ubi Britannico iussit, exsurgeret progressusque in medium cantum aliquem inciperet, irrisum ex eo sperans pueri, sobrios quoque convictus nedum temulentos ignorantis, ille constanter exorsus est carmen, quo evolutum eum sede patria rebusque summis significabatur. Unde orta miseratio manifestior, quia dissimulationem nox et lascivia exemerat. Nero intellecta invidia odium intendit; urgentibusque Agrippinae minis, quia nullum crimen neque iubere caedem fratris palam audebat, occulta molitur, pararique venenum iubet, ministro Pollione Iulio praetoriae cohortis tribuno, cuius cura attinebatur damnata veneficii nomine Locusta, multa scelerum fama. Nam ut proximus quisque Britannico neque fas neque fidem pensi haberet, olim provisum erat. Primum venenum ab ipsis educatoribus accepit, tramisitque exsoluta alvo parum validum, sive temperamentum inerat, ne statim saeviret. Sed Nero lenti sceleris impatiens minitari tribuno, iubere supplicium veneficae, quod, dum rumorem respiciunt, dum parant defensiones, securitatem morarentur. Promittentibus dein tam praecipitem necem, quam si ferro urgeretur, cubiculum Caesaris iuxta decoquitur virus cognitis antea venenis rapidum.

16 Mos habebatur principum liberos cum ceteris idem aetatis nobilibus sedentes vesci in aspectu propinquorum, propria et parciore mensa. Illic epulante Britan-

---

1. *ut quidam* Ma: *levi quidem* Freinshemius.

4. *romanum regnum* Ma.

26. *dequoquitur* Ma. idem p. 347, 2. *omitteret*.

nico, quia cibus potusque eius delectus ex ministri gustu (a C. 55.) explorabatur, ne omitteretur institutum aut utriusque morte proderetur scelus, talis dolus repertus est. Innoxia adhuc ac praecalida et libata gustu potio traditur Britannico; dein, postquam fervore aspernabatur, frigida in aqua affunditur venenum, quod ita cunctos eius artus pervasit, ut vox pariter et spiritus raperentur. Trepidatur a circumsedentibus, diffugiunt imprudentes. At quibus altior intellectus, resistunt defixi et Neronem intuentes. Ille, ut erat reclinis et nescio similis, solitum ita ait, per comitialem morbum, quo primum ab infantia afflictaretur Britannicus, et redituros paulatim visus sensusque. At Agrippinae is pavor, ea consternatio mentis, quamvis vultu premeretur, emicuit, ut perinde ignaram fuisse atque Octaviam sororem Britannici constiterit: quippe sibi supremum auxilium ereptum et parricidii exemplum intellegebat. Octavia quoque, quamvis rudibus annis, dolorem

17 caritatem, omnis affectus abscondere didicerat. Ita post breve silentium repetita convivii laetitia. Nox eadem necem Britannici et rogum coniunxit, proviso ante funebri paratu, qui modicus fuit. In campo tamen Martis sepultus est, adeo turbidis imbribus, ut vulgus iram deum portendi crediderit adversus facinus, cui plerique etiam hominum ignoscebant, antiquas fratrum discordias et insociabile regnum aestimantes. Tradunt plerique eorum temporum scriptores crebris ante exitium diebus illusum isse pueritiae Britannici Neronem, ut iam non praematura neque saeva mors videri queat, quamvis inter sacra mensae, ne tempore quidem ad complexum sororum dato,

---

14. *atque* om. Ms, dedit Faernus, et inest in libro Harlesii. *ac sororem Br. Octaviam* suo iudicio scripsit Ernestius.

25. *extimantes* Ms. Mox *isse* Lipsius: *esse* codices.

(a C. 55.) ante oculos inimici properata sit in illum supremum Claudiorum sanguinem, stupro prius quam veneno pollutum. Festinationem exsequiarum edicto Caesar defendit, a maioribus institutum referens subtrahere oculis acerba funera neque laudationibus aut pompa detinere. Ceterum et sibi amisso fratris auxilio reliquas spes in re publica sitas, et tanto magis fovendum patribus populoque principem, qui unus superesset e familia summum ad fastigium genita. Exin largitione potissimos amicorum auxit.

18 Nec defuere qui arguerent viros gravitatem asseverantes, quod domos villas id temporis quasi praedam divisissent. Alii necessitatem adhibitam credebant a principe, sceleris sibi conscio et veniam sperante, si largitionibus validissimum quemque obstrinxisset. At matris ira nulla munificentia leniri, sed amplecti Octaviam, crebra cum amicis secreta habere, super ingenitam avaritiam undique pecunias quasi in subsidium corripere, tribunos et centuriones comiter excipere, nomina et virtutes nobilium, qui etiam tum supererant, in honore habere, quasi quaereret ducem et partes. Cognitum id Neroni, excubiasque militares, quae ut coniugi imperatoris olim, tum ut matri servabantur, et Germanos super eundem honorem custodes additos digredi iubet. Ac ne coetu salutantium frequentaretur, separat domum, matremque transfert in eam quae Antoniae fuerat, quotiens ipse illuc ventitaret, saeptus turba centurionum et post breve osculum digrediens.

19 Nihil rerum mortalium tam instabile ac fluxum est quam fama potentiae non sua vi nixa.

---

3. *id a mai.* codices; *id* delevit Ernestius.

17. *corripere* Lipsius: codices *corripiens*.

21. *olim, tum* Lipsius: *solitum* codices.

22. *digredi*] *degredi* coniecit Ernestius; sed si *digredi* cum codicibus tenemus, Neronem Germanorum cohortem dimisisse sententia est, quod quidem non factum esse nemo potest ostendere.

Statim relictum Agrippinae limen. Nemo solari, nemo (a C. 55.) adire, praeter paucas feminas, amore an odio incertum. Ex quibus erat Iunia Silana, quam matrimonio Gai Silii a Messalina depulsam supra rettuli, insignis genere forma lascivia, et Agrippinae diu percara, mox occultis inter eas offensionibus, quia Sextium Africanum nobilem iuvenem a nuptiis Silanae deterruerat Agrippina, impudicam et vergentem annis dictitans, non ut Africanum sibi seponeret, sed ne opibus et orbitate Silanae maritus poteretur. Illa spe ultionis oblata parat accusatores ex clientibus suis Iturium et Calvisium, non vetera et saepius iam audita deferens, quod Britannici mortem lugeret aut Octaviae iniurias evulgaret, sed destinavisse eam Rubellium Plautum, per maternam originem pari ac Nero gradu a divo Augusto, ad res novas extollere, coniugioque eius et iam imperio rem publicam rursus invadere. Haec Iturius et Calvisius Atimeto, Domitiae Neronis amitae liberto, aperiunt. Qui laetus oblatis (quippe inter Agrippinam et Domitiam infensa aemulatio exercebatur) Paridem histrionem, libertum et ipsum Domitiae, impulit ire propere
20 crimenque atrociter deferre. Provecta nox erat, et Neroni per vinolentiam trahebatur, cum ingreditur Paris, solitus alioquin id temporis luxus principis intendere, sed tunc compositus ad maestitiam, expositoque indicii ordine ita audientem exterret, ut non tantum matrem Plautumque interficere, sed Burrum etiam demovere praefectura destinaret tanquam Agrippinae gratia provectum et vicem reddentem. Fabius Rusticus auctor est scriptos esse ad Caecinam Tuscum codicillos, mandata ei praetoriarum co-

2. *incertas* BM[a]. deinde *Iulia* codices: *Iunia* Lipsius.
12. *differens* BM[a].
15. *et iam imperio*] *etiam perio* M[a].

(a C. 55.) hortium cura; sed ope Senecae dignationem Burro retentam. Plinius et Cluvius nihil dubitatum de fide praefecti referunt. Sane Fabius inclinat ad laudes Senecae, cuius amicitia floruit. Nos consensum auctorum secuturi, quae diversa prodiderint, sub nominibus ipsorum trademus. Nero trepidus, et interficiendae matris avidus, non prius differri potuit, quam Burrus necem eius promitteret, si facinoris coargueretur; sed cuicunque, nedum parenti, defensionem tribuendam: nec accusatores adesse, sed vocem unius ex inimica domo afferri. Refutare tenebras et vigilatam convivio noctem, omniaque temeritati et inscitiae propiora. Sic lenito principis metu, et luce orta, itur ad 21 Agrippinam, ut nosceret obiecta dissolveretque vel poenas lueret. Burrus iis mandatis, Seneca coram, fungebatur: aderant et ex libertis arbitri sermonis. Deinde a Burro, postquam crimina et auctores exposuit, minaciter actum. Et Agrippina ferociae memor „non miror" inquit „Silanam, nunquam edito partu, matrum affectus ignotos habere. Neque enim perinde a parentibus liberi quam ab impudica adulteri mutantur. Nec si Iturius et Calvisius adesis omnibus fortunis novissimam suscipiendae accusationis operam anui rependunt, ideo aut mihi infamia parricidii aut Caesari conscientia subeunda est.

---

4. *quae* G: *qui* ABMR.

10. *Refutare — propiora*] Haec de se dicit Burrus (*refutare* pro *se refutare* Taciti lectorem non debet offendere), ut Nero inde petat quod imitetur; simul vir gravis verbis infaustis eloqui veretur quod cogitantis mens facile supplet, scilicet *ad matris caedem perpetrandam. Refutare est repellere s. repudiare. Er verschmaehe* (für eine solche That) *Finsterniss und eine schmausend durchwachte Nacht, und Alles was der Verwegenheit und Unkunde verwandt sei.*

19. *proinde*, et 21. *suscipiendam*, et p. 351, 1. *concubinam* M[a].

Nam Domitiae inimicitiis gratias agerem, si benivolentia (a C. 55.) mecum in Neronem meum certaret: nunc per concubinum Atimetum et histrionem Paridem quasi scenae fabulas componit. Baiarum suarum piscinas extollebat, cum meis consiliis adoptio et proconsulare ius et designatio consulatus et cetera apiscendo imperio praepararentur. At exsistat qui cohortes urbe tentatas, qui provinciarum fidem labefactatam, denique servos vel libertos ad scelus corruptos arguat. Vivere ego Britannico potiente rerum poteram? Ac si Plautus aut quis alius rem publicam iudicaturus obtinuerit, desunt scilicet mihi accusatores, qui non verba impatientia caritatis aliquando incauta, sed ea crimina obiiciant, quibus nisi a filio absolvi non possim." Commotis qui aderant, ultroque spiritus eius mitigantibus, colloquium filii exposcit, ubi nihil pro innocentia, quasi diffideret, nec beneficiis, quasi exprobraret, disseruit, sed ul-
22 tionem in delatores et praemia amicis obtinuit. Praefectura annonae Fenio Rufo, cura ludorum, qui a Caesare parabantur, Arruntio Stellae, Aegyptus Gaio Balbillo permittuntur. Suria Publio Anteio destinata: sed variis mox artibus elusus, ad postremum in urbe retentus est. At Silana in exsilium acta. Calvisius quoque et Iturius relegantur. De Atimeto supplicium sumptum, validiore apud libidines principis Paride, quam ut poena afficeretur. Plautus ad praesens silentio transmissus est.

23 Deferuntur dehinc consensisse Pallas ac Burrus, ut Cornelius Sulla, claritudine generis et affinitate Claudii, cui per nuptias Antoniae gener erat, ad imperium vocaretur. Eius accusationis auctor exstitit Paetus quidam ex-

---

18. *Fenio* Lipsius: codices *Senio*. XIV, 51. *Faenium* Mª.

20. *Pantello* codices: *P. Anteio* Lipsius.

28. *cui* Rhenanus: *qui* codices.

(a C 55.) ercendis apud aerarium sectionibus famosus et tum vanitatis manifestus. Nec tam grata Pallantis innocentia quam gravis superbia fuit: quippe nominatis libertis eius, quos conscios haberet, respondit nihil unquam se domi nisi nutu aut manu significasse, vel si plura demonstranda essent, scripto usum, ne vocem consociaret. Burrus, quamvis reus, inter iudices sententiam dixit. Exsiliumque accusatori irrogatum, et tabulae exustae sunt, quibus oblitterata aerarii monimenta retrahebat.

24 Fine anni statio cohortis assidere ludis solita demovetur, quo maior species libertatis esset, utque miles theatrali licentia non permixtus incorruptior ageret, et plebes daret experimentum, an amotis custodibus modestiam retineret. Urbem princeps lustravit e responso haruspicum, quod Iovis ac Minervae aedes de caelo tactae erant.

25 (a. u. 809.) (a C. 56.) Quinto Volusio Publio Scipione consulibus otium foris, foeda domi lascivia, qua Nero itinera urbis et lupanaria et deverticula veste servili in dissimulationem sui compositus pererrabat, comitantibus qui raperent venditioni exposita et obviis vulnera inferrent, adversus ignaros adeo, ut ipse quoque exciperet ictus et ore praeferret. Deinde ubi Caesarem esse qui grassaretur pernotuit, augebanturque iniuriae adversus viros feminasque insignes, et quidam permissa semel licentia sub nomine Neronis inulti propriis cum globis eadem exercebant, et in modum captivitatis nox agebatur, Iulius quidem Montanus senatorii ordinis, sed qui nondum honorem capessisset, congressus forte per tenebras cum principe, quia vi attentantem acriter reppulerat, deinde agnitum oraverat, quasi expro-

---

7. *auxiliumque*, et 9. 10 *retrahebant. finem* Ma.

25. *et in*] .T. Ma. idem 28. *congressi*.

29. *quia via* (vel *qui avia*) *temptantem* Ma.

30. *adagnitum*, et mox *tum* pro *autem* Ma.

brasset, mori adactus est. Nero autem metuentior in posterum milites sibi et plerosque gladiatores circumdedit, qui rixarum initia modica et quasi privata sinerent: si a laesis validius ageretur, arma inferebant. Ludicram quoque licentiam et fautores histrionum velut in praelia convertit impunitate et praemiis, atque ipse occultus et plerumque coram prospectans, donec discordi populo et gravioris motus terrore non aliud remedium repertum est, quam ut histriones Italia pellerentur milesque theatro rursum assideret. (a C. 56.)

26 Per idem tempus actum in senatu de fraudibus libertorum efflagitatumque, ut adversus male meritos revocandae libertatis ius patronis daretur. Nec deerant qui censerent. Sed consules relationem incipere non ausi ignaro principe, perscripsere tamen consensum senatus, ille an auctor constitutionis fieret ut inter paucos ei sententiae adversos: quibusdam coalitam libertate irreverentiam eo prorupisse frementibus, vine an aequo cum patronis iure agerent, sententiam eorum consultarent, ac verberibus manus ultro intenderent, impulere vel poenam suam dissuadentes. Quid enim aliud laeso patrono concessum, quam ut vicesimum ultra lapidem in oram Campaniae libertum releget? Ceteras actiones promiscas et pares esse. Tribuendum aliquod telum, quod sperni nequeat. Nec grave manumissis per idem obsequium retinendi libertatem, per

15. *tamen icsensum* Ma.

16. *ei* Freinshemius: Ma *et.* idem 22. om. *ut.* Ibidem *centesimum* coniecit Lipsius.

18. *vine*] Locum hunc non tam corruptum esse in singulis vocibus quam lacuna impeditum liquet; itaque emendando abstinendum est. Et post *frementibus* et ante *ac verberibus* nonnulla videntur excidisse.

22. *Campaniam* Ma, et p. 354, 2. *detrahi.*

(a C. 56.) quod assecuti sint. At criminum manifestos merito ad servitutem retrahi, ut metu coerceantur quos beneficia non mutavissent. **27** Disserebatur contra paucorum culpam ipsis exitiosam esse debere, nihil universorum iuri derogandum. Quippe late fusum id corpus. Hinc plerumque tribus decurias ministeria magistratibus et sacerdotibus, cohortes etiam in urbe conscriptas; et plurimis equitum, plerisque senatoribus non aliunde originem trahi. Si separarentur libertini, manifestam fore penuriam ingenuorum. Non frustra maiores, cum dignitatem ordinum dividerent, libertatem in communi posuisse. Quin et manumittendi duas species institutas, ut relinqueretur paenitentiae aut novo beneficio locus. Quos vindicta patronus non liberaverit, velut vinclo servitutis attineri. Dispiceret quisque merita, tardeque concederet quod datum non adimeretur. Haec sententia valuit. Scripsitque Caesar senatui, privatim expenderent causam libertorum, quotiens a patronis arguerentur; in commune nihil derogent. Nec multo post ereptus amitae libertus Paris quasi iure civili, non sine infamia principis, cuius iussu perpetratum ingenuitatis iudicium erat.

28 Manebat nihilo minus quaedam imago rei publicae. Nam inter Vibullium praetorem et plebei tribunum Antistium ortum certamen, quod immodestos fautores histrionum et a praetore in vincla ductos tribunus omitti iussisset. Comprobavere patres, incusata Antistii licentia. Simul prohibiti tribuni ius praetorum et consulum praeripere, aut vocare ex Italia cum quibus lege agi posset. Addidit Lucius Piso designatus consul, ne quid intra domum pro potestate adverterent, neve multam ab iis dictam

---

18. *derogent*] *derogarent* Muretus.
23. *bibullium* Ms., idem 30. *ab his*.

quaestores aerarii in publicas tabulas ante quattuor men- (a C. 56.) ses referrent; medio temporis contra dicere liceret, deque eo consules statuerent. Cohibita artius et aedilium potestas, statutumque quantum curules, quantum plebei pignoris caperent vel poenae irrogarent. Eo Helvidius Priscus tribunus plebis adversus Obultronium Sabinum aerarii quaestorem contentiones proprias exercuit, tanquam ius hastae adversus inopes inclementer augeret. Dein princeps curam tabularum publicarum a quaestoribus ad praefectos
29 transtulit. Varie habita ac saepe immutata eius rei forma. Nam Augustus senatui permisit deligere praefectos; deinde ambitu suffragiorum suspecto, sorte ducebantur ex numero praetorum qui praeessent. Neque id diu mansit, quia sors deerrabat ad parum idoneos. Tunc Claudius quaestores rursum imposuit, iisque, ne metu offensionum segnius consulerent, extra ordinem honores promisit. Sed deerat robur aetatis eum primum magistratum capessentibus. Igitur Nero praetura perfunctos et experientia probatos delegit.

30 Damnatus isdem consulibus Vipsanius Laenas ob Sardiniam provinciam avare habitam. Absolutus Cestius Proculus repetundarum, cedentibus accusatoribus. Clodius Quirinalis, quod praefectus remigum qui Ravennae haberentur, velut infimam nationum Italiam luxuria saevitiaque afflictavisset, veneno damnationem anteiit. Gaius Aminius Rebius, ex primoribus peritia legum et pecuniae magnitudine, cruciatus aegrae senectae misso per venas sanguine effugit, haud creditus sufficere ad constantiam sumendae mortis, ob libidines muliebriter infamis. At Lucius Volusius egregia fama concessit; cui tres et nonagin-

---

18. *praefectura* codices. Paulo post 21. *cestus* Ms.

(a C. 56.) ta anni spatium vivendi, praecipuaeque opes bonis artibus, inoffensa tot imperatorum malitia fuit.

(a. u. 810.) (a C. 57.) Nerone secundum Lucio Pisone consulibus pauca 31 memoria digna evenere, nisi cui libeat laudandis fundamentis et trabibus, quis molem amphitheatri apud campum Martis Caesar exstruxerat, volumina implere, cum ex dignitate populi Romani repertum sit res illustres annalibus, talia diurnis urbis actis mandare. Ceterum coloniae Capua atque Nuceria additis veteranis firmatae sunt; plebeique congiarium quadringeni nummi viritim dati, et sestertium quadringenties aerario illatum est ad retinendam populi fidem. Vectigal quoque quintae et vicesimae venalium mancipiorum remissum, specie magis quam vi, quia cum venditor pendere iuberetur, in partem pretii emptoribus accrescebat. Edixit Caesar, ne quis magistratus aut procurator, qui provinciam obtineret, spectaculum gladiatorum aut ferarum aut quod aliud ludicrum ederet. Nam ante non minus tali largitione quam corripiendis pecuniis subiectos affligebant, dum quae libidine deliquerant, ambitu propugnant. Factum et senatus consultum 32 ultioni iuxta et securitati, ut, si quis a suis servis interfectus esset, ii quoque, qui testamento manumissi sub eodem tecto mansissent, inter servos supplicia penderent. Redditur ordini Lucius Varius consularis, avaritiae criminibus olim perculsus. Et Pomponia Graecina insignis femina, Plautio, qui ovans se de Britanniis rettulit, nupta ac superstitionis externae rea, mariti iudicio permissa. Isque prisco instituto, propinquis coram, de capite famaque coniugis, cognovit, et insontem nuntiavit. Longa huic Pomponiae aetas et continua tristitia fuit. Nam post

---

8. *ceterae* Ma. idem 16. *in provincia*; correxit Rhenanus.
24. *Lurius* BGMa: *Lucius* A. Dein 26. *platio* Ma.

Iuliam Drusi filiam dolo Messalinae interfectam per qua- (a C. 57.) draginta annos non cultu nisi lugubri, non animo nisi maesto egit. Idque illi imperitante Claudio impune, mox ad gloriam vertit.

33 Idem annus plures reos habuit. Quorum Publium Celerem accusante Asia, quia absolvere nequibat Caesar, traxit, senecta donec mortem obiret. Nam Celer interfecto, ut memoravi, Silano proconsule magnitudine sceleris cetera flagitia obtegebat. Cossutianum Capitonem Cilices detulerant maculosum foedumque, et idem ius audaciae in provincia ratum quod in urbe exercuerat. Sed pervicaci accusatione conflictatus postremo defensionem omisit, ac lege repetundarum damnatus est. Pro Eprio Marcello, a quo Lycii res repetebant, eo usque ambitus praevaluit, ut quidam accusatorum eius exsilio multarentur, tanquam insonti periculum fecissent.

34 Nerone tertium consule simul iniit consulatum Vale- (a. u. 811.) rius Messala, cuius proavum oratorem Corvinum divo Au- (a C. 58.) gusto abavo Neronis collegam in eo magistratu fuisse pauci iam senum meminerant. Sed nobili familiae honor auctus est oblatis in singulos annos quingenis sestertiis, quibus Messala paupertatem innoxiam sustentaret. Aurelio quoque Cottae et Haterio Antonino annuam pecuniam statuit princeps, quamvis per luxum avitas opes dissipassent.

Eius anni principio mollibus adhuc initiis prolatatum inter Parthos Romanosque de obtinenda Armenia bellum acriter sumitur, quia nec Vologeses sinebat fratrem Tiridaten dati a se regni expertem esse aut alienae id potentiae donum habere, et Corbulo dignum magnitudine populi Romani rebatur parta olim a Lucullo Pompeioque reci-

---

23. *atheria* M[a]. Mox *avitas* Lipsius: codices *habitas*.

(a C. 58.) pere. Ad hoc Armenii ambigua fide utraque arma invitabant, situ terrarum, similitudine morum Parthis propiores, connubiisque permixti ac libertate ignota illuc magis ad servitium inclinantes. Sed Corbuloni plus molis ad- 35
versus ignaviam militum quam contra perfidiam hostium erat. Quippe Suria transmotae legiones pace longa segnes munia Romanorum aegerrime tolerabant. Satis constitit fuisse in eo exercitu veteranos, qui non stationem, non vigilias inissent, vallum fossamque quasi nova et mira viserent, sine galeis, sine loricis, nitidi et quaestuosi, militia per oppida expleta. Igitur dimissis quibus senectus aut valitudo adversa erat, supplementum petivit. Et habiti per Galatiam Cappadociamque delectus, adiectaque ex Germania legio cum equitibus alariis et peditatu cohortium. Retentusque omnis exercitus sub pellibus, quamvis hieme saeva adeo, ut obducta glacie nisi effossa humus tentoriis locum non praeberet. Ambusti multorum artus vi frigoris, et quidam inter excubias exanimati sunt. Adnotatusque miles, qui fascem lignorum gestabat, ita praeriguisse manus, ut oneri adhaerentes truncis brachiis deciderent. Ipse cultu levi, capite intecto, in agmine, in laboribus frequens adesse; laudem strenuis, solatium invalidis, exemplum omnibus ostendere. Dehinc quia duritiam caeli militiaeque multi abnuebant deserebantque, remedium severitate quaesitum est. Nec enim, ut in aliis exercitibus primum alterumque delictum venia prosequebatur, sed qui signa reliquerat, statim capite poenas luebat. Idque usu salubre et misericordia melius apparuit: quippe pauciores illa castra deseruere quam ea, in quibus ignoscebatur. Interim Corbulo legionibus intra castra ha- 36

---

13. *Galitiam* BM[a]: *Galatiam* Rhenanus. *dilectus* M[a].
21. *evi* et 23. *duritia celi* M[a].

bitis, donec ver adolesceret, dispositisque per idoneos locos cohortibus auxiliariis, ne pugnam priores adirent praedicit. Curam praesidiorum Pactio Orfito primipili honore perfuncto mandat. Is quanquam incautos barbaros et bene gerendae rei casum offerri scripserat, tenere se munimentis et maiores copias opperiri iubetur. Sed rupto imperio, postquam paucae e proximis castellis turmae advenerant pugnamque imperitia poscebant, congressus cum hoste funditur. Et damno eius exterriti qui subsidium ferre debuerant, sua quisque in castra trepida fuga rediere. Quod graviter Corbulo accepit, increpitumque Pactium et praefectos militesque tendere extra vallum iussit; inque ea contumelia detenti, nec nisi precibus universi exercitus exsoluti sunt. (a C. 58)

37 At Tiridates super proprias clientelas ope Vologesi fratris adiutus, non furtim iam sed palam bello infensare Armeniam, quosque fidos nobis rebatur, depopulari, et si copiae contra ducerentur, eludere, hucque et illuc volitans plura fama quam pugna exterrere. Igitur Corbulo quaesito diu praelio frustra habitus et exemplo hostium circumferre bellum coactus, dispertit vires, ut legati praefectique diversos locos pariter invaderent. Simul regem Antiochum monet proximas sibi praefecturas petere. Nam Pharasmanes interfecto filio Radamisto quasi proditore, quo fidem in nos testaretur, vetus adversus Armenios odium promptius exercebat. Tuncque primum illecti Insechi, gens ante alias socia Romanis, avia Armeniae incursavit. Ita consilia Tiridati in contrarium vertebant, mittebatque oratores qui suo Parthorumque

---

3. *Orphito* codices: *Orfito* Bekkerus. Infra 11. *pacium* Ma.
17. *duceretur* Ma. Mox *hucque* Lipsius: *huc quoque* codices.
26. *Insochi* Ma.

(a C. 58.) nomine expostularent, cur datis nuper obsidibus redintegrataque amicitia, quae novis quoque beneficiis locum aperiret, vetere Armeniae possessione depelleretur. Ideo nondum ipsum Vologesen commotum, quia causa quam vi agere mallent. Sin perstaretur in bello, non defore Arsacidis virtutem fortunamque saepius iam clade Romana expertam. Ad ea Corbulo, satis comperto Vologesen defectione Hyrcaniae attineri, suadet Tiridati precibus Caesarem adgredi: posse illi regnum stabile et res incruentas contingere, si omissa spe longinqua et sera praesentem potioremque sequeretur.

38 Placitum dehinc, quia commeantibus in vicem nuntiis nihil in summam pacis proficiebatur, colloquio ipsorum tempus locumque destinari. Mile equitum praesidium Tiridates affore sibi dicebat: quantum Corbuloni cuiusque generis militum assisteret, non statuere, dum positis loricis et galeis in faciem pacis veniretur. Cuicunque mortalium, nedum veteri et provido duci, barbarae astutiae patuissent, ideo artum inde numerum finiri, et hinc maiorem afferri, ut dolus pararetur: nam equiti sagittarum usu exercito si detecta corpora obiicerentur, nihil profuturam multitudinem. Dissimulato tamen intellectu rectius de iis, quae in publicum consulerentur, totis exercitibus coram dissertaturos respondit. Locumque delegit, cuius pars altera colles erant, clementer assurgentes accipiendis peditum ordinibus, pars in planitiem porrigebatur ad explicandas equitum turmas. Dieque pacto prior Corbulo socias cohortes et auxilia regum pro cornibus, medio sextam legionem constituit, cui accita per noctem aliis ex castris tria milia tertianorum permiscuerat una cum aquila, quasi eadem legio spectaretur. Tiridates vergente iam die procul astitit, unde videri magis quam au-

---

12. *in summa* codices; correxit Faernus.

diri posset. Ita sine congressu dux Romanus abscedere (a C. 58.)
39 militem, sua quemque in castra, iubet. Rex sive fraudem suspectans, quia plura simul in loca ibatur, sive ut commeatus nostros Pontico mari et Trapezunte oppido adventantes interciperet, propere discedit. Sed neque commeatibus vim facere potuit, quia per montes ducebantur praesidiis nostris insessos; et Corbulo, ne irritum bellum traheretur, utque Armenios ad sua defendenda cogeret, exscindere parat castella. Sibique quod validissimum in ea praefectura, cognomento Volandum, sumit; minora Cornelio Flacco legato et Insteio Capitoni castrorum praefecto mandat. Tum circumspectis munimentis, et quae expugnationi idonea provisis, hortatur milites, ut hostem vagum neque paci aut praelio paratum, sed perfidiam et ignaviam fuga confitentem exuerent sedibus, gloriaeque pariter et praedae consulerent. Tum quadripartito exercitu, hos in testudinem conglobatos subruendo vallo inducit, alios scalas moenibus admovere, multos tormentis faces et hastas incutere iubet. Libratoribus funditoribusque attributus locus, unde eminus glandes torquerent, ne qua pars subsidium laborantibus ferret pari undique motu. Tantus inde ardor certantis exercitus fuit, ut intra tertiam diei partem nudati propugnatoribus muri, obices portarum subversi, capta ascensu munimenta, omnesque puberes trucidati sint, nullo milite amisso, paucis admodum vulneratis. Et imbelle vulgus sub corona venundatum; reliqua praeda victoribus cessit. Pari fortuna legatus ac praefectus usi sunt, tribusque una die castellis expugnatis cetera terrore et alia sponte incolarum in deditionem veniebant. Unde orta fiducia caput gentis Artaxata adgrediendi. Nec tamen proximo itinere ductae legiones, quae si amnem Araxen, qui moenia alluit,

30. *capti* Ma, correctum in *capitis*.

(A. C. 58.) ponte transgrederentur, sub ictum dabantur: procul et latioribus vadis transiere.

40 At Tiridates pudore et metu ne, si concessisset obsidioni, nihil opis in ipso videretur, si prohiberet, impeditis locis seque et equestres copias illigaret, statuit postremo ostendere aciem et dato die praelium incipere, vel simulatione fugae locum fraudi parare. Igitur repente agmen Romanum circumfundit, non ignaro duce nostro, qui viae pariter et pugnae composuerat exercitum. Latere dextro tertia legio, sinistro sexta incedebat, mediis decumanorum delectis; recepta inter ordines impedimenta, et tergum mille equites tuebantur, quibus iusserat, ut instantibus comminus resisterent, refugos non sequerentur. In cornibus pedes sagittarius et cetera manus equitum ibat, productior cornu in sinistro per ima collium, ut, si hostis intravisset, fronte simul et sinu exciperetur. Assultare ex diverso Tiridates, non usque ad iactum teli, sed tum minitans tum specie trepidantis, si laxare ordines et diversos consectari posset. Ubi nihil temeritate solutum, nec amplius quam decurio equitum audentius progressus et sagittis confixus ceteros ad obsequium exemplo firmaverat, propinquis iam tenebris abscessit.

41 Et Corbulo castra in loco metatus, an expeditis legionibus nocte Artaxata pergeret obsidioque circumdaret agitavit, concessisse illuc Tiridaten ratus. Dein postquam exploratores attulere longinquum regis iter et Medi an Albani peterentur incertum, lucem opperitur; praemissaque levis armatura, quae muros interim ambiret oppugnationemque eminus inciperet. Sed oppidani portis sponte patefactis se suaque Romanis permisere. Quod salutem ipsis tulit. Artaxatis ignis immissus, deletaque et solo aequata sunt, quia nec teneri sine valido praesidio ob magnitudinem moenium,

14. *cornus* Ma, et 26. *levi* teste Victorio.

nec id nobis virium erat, quod firmando praesidio et capessendo bello divideretur: vel si integra et incustodita relinquerentur, nulla in eo utilitas aut gloria, quod capta essent. Adiicitur miraculum velut numine oblatum: nam cuncta extra [tecta hactenus,] sole illustria fuere; quod moenibus cingebatur, ita repente atra nube coopertum fulguribusque discretum est, ut quasi infensantibus deis exitio tradi crederetur. Ob haec consalutatus imperator Nero, et senatus consulto supplicationes habitae; statuaeque et arcus et continui consulatus principi, atque inter festos referretur dies, quo patrata victoria, quo nuntiata, quo relatum de ea esset, aliaque in eandem formam decernuntur, adeo modum egressa, ut Gaius Cassius de ceteris honoribus assensus, si pro benignitate fortunae dis grates agerentur, ne totum quidem annum supplicationibus sufficere disseruerit, eoque oportere dividi sacros et negotiosos dies, quis divina colerent et humana non impedirent. (a C. 58)

42 Variis deinde casibus iactatus et multorum odia meritus reus haud tamen sine invidia Senecae damnatur. Is

---

5. *tectis actenus* M^a^, *tecta hactenus* ceteri codices, *tectis tenus* Lipsius. — Mihi *tecta* ab interprete adiectum videtur ad explicandam vocem *extra*, et rursum *hactenus*, ut inde verba *extra tecta* explanarentur. Contra Lipsii coniecturam recte monuit Waltherus tautologiam ineptam in locum inferri, sed ipsius vocum *tectis hactenus* (hoc ei placet) interpretatio a Latinitate repudiatur: quippe *cuncta extra tectis hactenus* accepit pro *cuncta extra cum suis tectis in hunc modum*, quae ratio procul amoveatur. Paulo post M^a^ *quod repente moenibus ita atra*, dein *infensantibus de deis*. Forma *deis* duabus syllabis pronuntianda est: nam si una syllaba effertur, *dis* et auditur et scribitur; *diis* Latini neque scripsisse neque pronuntiavisse unquam videntur.

8. *consolatus* M^a^ : *consalutatus* Rhenanus.

(a C. 58.) fuit Publius Suillius, imperitante Claudio terribilis ac venalis, et mutatione temporum non quantum inimici cuperent demissus, quique se nocentem videri quam supplicem mallet. Eius opprimendi gratia repetitum credebatur senatus consultum poenaque Cinciae legis adversum eos, qui pretio causas oravissent. Nec Suillius questu aut exprobratione abstinebat, praeter ferociam animi extrema senecta liber, et Senecam increpans infensum amicis Claudii, sub quo iustissimum exsilium pertulisset. Simul studiis inertibus et iuvenum imperitiae suetum livere iis, qui vividam et incorruptam eloquentiam tuendis civibus exercerent. Se quaestorem Germanici, illum domus eius adulterum fuisse. An gravius aestimandum sponte litigatoris praemium honestae operae assequi, quam corrumpere cubicula principum feminarum? Qua sapientia, quibus philosophorum praeceptis intra quadriennium regiae amicitiae ter milies sestertium paravisset? Romae testamenta et orbos velut indagine eius capi, Italiam et provincias immenso fenore hauriri. At sibi labore quaesitam et modicam pecuniam esse. Crimen, periculum, omnia potius toleraturum, quam veterem ac domi partam dignationem subitae felicitati submittere. Nec deerant qui haec isdem verbis aut versa in 43
deterius Senecae deferrent. Repertique accusatores direptos socios, cum Suillius provinciam Asiam regeret, ac publicae pecuniae peculatum detulere. Mox quia inquisitionem annuam impetraverant, brevius visum urbana crimina incipi, quorum obvii testes erant. Ii acerbitate accusationis Quintum Pomponium ad necessitatem belli civilis detrusum: Iuliam Drusi filiam Sabinamque Poppaeam ad mortem actas, et Valerium Asiaticum, Lusium Suturni-

13. *extimandum* Ma. Cf. p. 347, 25. 21. *ac dō*, h. e. *ac domi*, Ma. 26. *urbana* Ernestius: *suburbana* codices.

num, Cornelium Lupum circumventos; iam equitum Romanorum agmina damnata omnemque Claudii saevitiam Suillio obiectabant. Ille nihil ex his sponte susceptum, sed principi paruisse defendebat, donec eam orationem Caesar cohibuit, compertum sibi referens ex commentariis patris sui nullam cuiusquam accusationem ab eo coactam. Tum iussa Messalinae praetendi et labare defensio: cur enim neminem alium delectum, qui saevienti impudicae vocem praeberet? Puniendos rerum atrocium ministros, ubi pretia scelerum adepti scelera ipsa aliis delegent. Igitur adempta bonorum parte (nam filio et nepti pars concedebatur, eximebanturque etiam quae testamento matris aut aviae acceperant) in insulas Baleares pellitur, non in ipso discrimine, non post damnationem fractus animo, ferebaturque copiosa et molli vita secretum illud toleravisse. Filium eius Nerullinum adgressis accusatoribus per invidiam patris et crimina repetundarum, intercessit princeps tanquam satis expleta ultione. (a C. 58.)

44 Per idem tempus Octavius Sagitta plebei tribunus, Pontiae mulieris nuptae amore vecors, ingentibus donis adulterium et mox, ut omitteret maritum, emercatur, suum matrimonium promittens ac nuptias eius pactus. Sed ubi mulier vacua fuit, nectere moras, adversam patris voluntatem causari, repertaque spe ditioris coniugis promissa exuere. Octavius contra modo conqueri modo minitari, famam perditam, pecuniam exhaustam obtestans, denique salutem, quae sola reliqua esset, arbitrio eius permittens. Ac postquam spernebatur, noctem unam ad solatium poscit, qua delenitus modum in posterum adhiberet. Statuitur nox, et Pontia consciae ancillae custodiam

---

13. *insulam* M^a. Dein 16. *Nerullinum* (ex M^a?) Bekkerus: vulgo *Nerulinum*.

(a C. 58.) cubiculi mandat. Ille uno cum liberto ferrum veste occultum infert. Tum, ut assolet in amore et ira, iurgia preces, exprobratio satisfactio, et pars tenebrarum libidine seposita. Ex qua incensus nihil metuentem ferro transverberat, et accurrentem ancillam vulnere absterret cubiculoque prorumpit. Postera die manifesta caedes, haud ambiguus percussor: quippe mansitasse una convincebatur. Sed libertus suum illud facinus profiteri, se patroni iniurias ultum esse. Commoveratque quosdam magnitudine exempli, donec ancilla ex vulnere refecta verum aperuit. Postulatusque apud consules a patre interfectae, postquam tribunatu abierat, sententia patrum et lege de sicariis condemnatur.

45. Non minus insignis eo anno impudicitia magnorum rei publicae malorum initium fecit. Erat in civitate Sabina Poppaea, Tito Ollio patre genita, sed nomen avi materni sumpserat illustri memoria Poppaei Sabini, consularis et triumphalis decore praefulgentis: nam Ollium honoribus nondum functum amicitia Seiani pervertit. Huic mulieri cuncta alia fuere praeter honestum animum. Quippe mater eius, aetatis suae feminas pulchritudine supergressa, gloriam pariter et formam dederat. Opes claritudini generis sufficiebant. Sermo comis, nec absurdum ingenium. Modestiam praeferre et lascivia uti. Rarus in publicum egressus, idque velata parte oris, ne satiaret aspectum, vel quia sic decebat. Famae nunquam pepercit, maritos et adulteros non distinguens, neque affectui suo aut alieno obnoxia: unde utilitas ostenderetur, illuc libidinem transferebat. Igitur agentem eam in matrimonio Rufi Crispini equitis Romani, ex quo filium genue-

---

4. *et quastim census* Ma; correxit Bekkerus.

30. *Rufi Crispi* Ms. Est idem homo, qui ante (XII, 42.) *Ru-*

rat, Otho pellexit iuventa ac luxu, et quia flagrantissimus in amicitia Neronis habebatur. Nec mora, quin adulterio matrimonium iungeretur. (a. C. 58.)

46 Otho sive amore incautus laudare formam elegantiamque uxoris apud principem, sive ut accenderet ac, si eadem femina potirentur, id quoque vinculum potentiam ei adiiceret. Saepe auditus est consurgens e convivio Caesaris, se ire ad illam, sibi concessam dictitans nobilitatem pulchritudinem, vota omnium et gaudia felicium. His atque talibus irritamentis non longa cunctatio interponitur. Sed accepto aditu Poppaea primum per blandimenta et artes valescere, imparem cupidini se et forma Neronis captam simulans, mox acri iam principis amore ad superbiam vertens, si ultra unam alteramque noctem attineretur, nuptam esse se dictitans, nec posse matrimonium amittere, devinctam Othoni per genus vitae, quod nemo adaequaret. Illum animo et cultu magnificum; ibi se summa fortuna digna visere. At Neronem, pellice ancilla et assuetudine Actes devinctum, nihil e contubernio servili nisi abiectum et sordidum traxisse. Deiicitur familiaritate sueta, post congressu et comitatu Otho et ad postremum ne in urbe aemulatus ageret, provinciae Lusitaniae praeficitur; ubi usque ad civilia arma non ex priore infamia sed integre sancteque egit, procax otii et potestatis temperantior.

47 Hactenus Nero flagitiis et sceleribus velamenta quaesivit. Suspectabat maxime Cornelium Sullam, socors ingenium eius in contrarium trahens, callidumque et simu-

---

fius Crispinus nominatur. *Rufi* igitur, nisi forte *Rufii* corrigere mavis, pro genitivo contracto accipiendum est.

6. *addiceret* M[a]. idem mox *seque ire*, et *ubi* pro *sibi*, quod dedit Lipsius.

19. *nichil* M[a]. Paulo ante in M[a] *pellice ancillam* invenit Victorius. Mira ad h. l. protulit Waltherus.

(a. C. 58.) latorem interpretando. Quem metum Graptus ex libertis Caesaris, usu et senecta Tiberio abusque domum principum edoctus, tali mendacio intendit. Pons Mulvius in eo tempore celebris nocturnis illecebris erat, ventitabatque illuc Nero, quo solutius urbem extra lasciviret. Igitur regredienti per viam Flaminiam compositas insidias fatoque evitatas, quoniam diverso itinere Sallustianos in hortos remeaverit, auctoremque eius doli Sullam ementitur, quia forte redeuntibus ministris principis quidam per iuvenilem licentiam, quae tunc passim exercebatur, inanem metum fecerant. Neque servorum quisquam neque clientium Sullae agnitus; maximeque despecta et nullius ausi capax natura eius a crimine abhorrebat: perinde tamen quasi convictus esset, cedere patria et Massiliensium moenibus coerceri iubetur.

Isdem consulibus auditae Puteolanorum legationes, 48
quas diversas ordo plebsque ad senatum miserant, illi vim multitudinis, hi magistratuum et primi cuiusque avaritiam increpantes. Cumque seditio ad saxa, ad minas ignium progressa necem et arma proliceret, Gaius Cassius adhibendo remedio delectus. Quia severitatem eius non tolerabant, precante ipso ad Scribonios fratres ea cura transfertur, data cohorte praetoria, cuius terrore et paucorum supplicio rediit oppidanis concordia.

Non referrem vulgatissimum senatus consultum, quo 49
civitati Syracusanorum egredi numerum edendis gladiatoribus finitum permittebatur, nisi Paetus Thrasea contra

---

2. *abusque* Lipsius: *avo usque* codices. Dein 5. *solitius* M[a].

7. *salustianos* M[a].

19. *Cumque*] *eaque* M[a]. Mox *perliceret* codices: *proliceret* Berneggerus.

dixisset, praebuissetque materiem obtrectatoribus arguendae sententiae. (a C 58.) Cur enim, si rem publicam egere libertate senatoria crederet, tam levia consectaretur? Quin de bello aut pace, de vectigalibus et legibus, quibusque aliis Romana continentur, suaderet dissuaderetve? Licere patribus, quotiens ius dicendae sententiae accepissent, quae vellent expromere relationemque in ea postulare. An solum emendatione dignum, ne Syracusis spectacula largius ederentur? Cetera per omnes imperii partes perinde egregia, quam si non Nero sed Thrasea regimen eorum teneret? Quodsi summa dissimulatione transmitterentur, quanto magis inanibus abstinendum? Thrasea contra, rationem poscentibus amicis, non praesentium ignarum respondebat eiusmodi consulta corrigere, sed patrum honori dare, ut manifestum fieret magnarum rerum curam non dissimulaturos, qui animum etiam levissimis adverterent.

50 Eodem anno crebris populi flagitationibus, immodestiam publicanorum arguentis, dubitavit Nero an cuncta vectigalia omitti iuberet, idque pulcherrimum donum generi mortalium daret. Sed impetum eius, multum prius laudata magnitudine animi, attinuere senatores, dissolutionem imperii docendo, si fructus, quibus res publica sustineretur, deminuerentur. Quippe sublatis portoriis sequens, ut tributorum abolitio expostularetur. Plerasque vectigalium societates a consulibus et tribunis plebis constitutas, acri etiam populi Romani tum libertate; reliqua mox ita provisa, ut ratio quaestuum et necessitas erogationum inter se congruerent. Temperandas plane publicanorum cupidines, ne per tot annos sine querela tolerata
51 novis acerbitatibus ad invidiam verterent. Ergo edixit

---

5. *suadere dissuadereve licere* GMa; correxit Lipsius.
28. *congruere* Ma, ut *superfundere* idem c. 55. extr.

(a C. 58.) princeps, ut leges cuiusque publici, occultae ad id tempus, proscriberentur; omissas petitiones non ultra annum resumerent; Romae praetor, per provincias qui pro praetore aut consule essent, iura adversus publicanos extra ordinem redderent; militibus immunitas servaretur, nisi in iis quae veno exercerent; aliaque admodum aequa, quae brevi servata, dein frustra habita sunt. Manet tamen abolitio quadragesimae quinquagesimaeque, et quae alia exactionibus illicitis nomina publicani invenerant. Temperata apud transmarinas provincias frumenti subvectio; et ne censibus negotiatorum naves adscriberentur, tributumque pro illis penderent, constitutum.

52 Reos ex provincia Africa, qui proconsulare imperium illic habuerunt, Sulpicium Camerinum et Pomponium Silvanum absolvit Caesar, Camerinum adversus privatos et paucos saevitiae magis quam captarum pecuniarum crimina obiicientes. Silvanum magna vis accusatorum circumsteterat, poscebatque tempus evocandorum testium: reus illico defendi postulabat. Valuitque pecuniosa orbitate et senecta, quam ultra vitam eorum produxit, quorum ambitu evaserat.

53 Quietae ad id tempus res in Germania fuerant, ingenio ducum, qui pervulgatis triumphi insignibus, maius ex eo decus sperabant, si pacem continuavissent. Paullinus Pompeius et Lucius Vetus ea tempestate exercitui praeerant. Ne tamen segnem militem attinerent, ille inchoatum ante tres et sexaginta annos a Druso aggerem coercendo Rheno absolvit, Vetus Mosellam atque Ararim facta inter utrumque fossa connectere parabat, ut copiae per ma-

---

6. Hic et c. 55. *his* Mª. idem mox *quadringentesimae*.

14. *Supplicium Camelinum* Mª.

28. *Ararim* om. Mª. idem p. 371, 13. *quia* pro *qui*.

re, dein Rhodano et Arare subvectae per eam fossam, (a C. 58.)
mox fluvio Mosella in Rhenum, exin Oceanum decurrerent, sublatisque itineris difficultatibus navigabilia inter se Occidentis Septentrionisque littora fierent. Invidit operi Aelius Gracilis Belgicae legatus, deterrendo Veterem, ne legiones alienae provinciae inferret studiaque Galliarum affectaret, formidolosum id imperatori dictitans, quo ple-
54 rumque prohibentur conatus honesti. Ceterum continuo exercituum otio fama incessit ereptum ius legatis ducendi in hostem. Eoque Frisii iuventutem saltibus aut paludibus, imbellem aetatem per lacus admovere ripae, agrosque vacuos et militum usui sepositos insedere, auctore Verrito et Malorige, qui nationem eam regebant, in quantum Germani regnantur. Iamque fixerant domos, semina arvis intulerant, utque patrium solum exercebant, cum Dubius Avitus, accepta a Paullino provincia, minitando vim Romanam, nisi abscederent Frisii veteres in locos aut novam sedem a Caesare impetrarent, perpulit Verritum et Malorigem preces suscipere. Profectique Romam dum aliis curis intentum Neronem opperiuntur, inter ea, quae barbaris ostentantur, intravere Pompeii theatrum, quo magnitudinem populi viserent. Illic per otium (neque enim ludicris ignari oblectabantur) dum consessum caveae, discrimina ordinum, quis eques, ubi senatus percunctantur, advertere quosdam cultu externo in sedibus senatorum; et quinam forent rogitantes, postquam audiverant earum gentium legatis id honoris datum, quae virtute et amicitia Romana praecellerent, nullos mortalium armis aut fide ante Germanos esse exclamant, degrediunturque et inter patres considunt. Quod comiter a visentibus exceptum, quasi impetus antiqui et bona aemulatione. Nero civitate

27. *legatis*] *legum* Ma, et 30. *partes* pro *patres*.

(a C. 58.) Romana ambos donavit, Frisios decedere agris iussit. Atque illis aspernantibus auxiliaris eques repente immissus necessitatem attulit, captis caesisve qui pervicacius restiterant.

Eosdem agros Ampsivarii occupavere, validior gens 55 non modo sua copia, sed adiacentium populorum miseratione, quia pulsi a Chaucis et sedis inopes tutum exsilium orabant. Aderatque iis clarus per illas gentes et nobis quoque fidus, nomine Boiocalus, vinctum se rebellione Cherusca iussu Arminii referens, mox Tiberio et Germanico ducibus stipendia meruisse. Et quinquaginta annorum obsequio id quoque adiungere, quod gentem suam dicioni nostrae subiiceret. Quotam partem campi iacere, in quam pecora et armenta militum aliquando transmitterentur? Servarent sane receptos gregibus inter hominum famam: modo ne vastitatem et solitudinem mallent quam amicos populos. Chamavorum quondam ea arva, mox Tubantum et post Usipiorum fuisse. Sicuti caelum deis, ita terras generi mortalium datas; quaeque vacuae, eas publi-

---

5. *Amsibarii* BM[a], et c. 56. *Ampsivariis*, *Ampsivariorum* M[a].

10. *et* om. M[a]. idem 18 *usiporum*, et c. 56. *usipos*.

13. *Quotam — famam*] Agri ab Ampsivariis occupati *militum usui*, h. e. alendis pecudibus et armentis inferioris exercitus, cum *sepositi* (c. 54) essent, Boiocalus Romanis exponit, sedibus sibi suisque quamvis ad ripam Rheni (inter Isalam et Rhenum) concessis, tamen satis magnam campi illius partem superesse, in quam militum pecora et armenta aliquando transmitterentur; postremo addit, *receptos* Ampsivarios saltem *gregibus* (redit illud *pecora et armenta militum*) custodiendis et alendis *servarent*. Difficile ad explicandum est quod restat *inter hominum famam*. Waltherus ea verba ad *servarent* traxit et interpretatus est *ab interitu defenderent*, mihi aut lacuna affecta aut ab interpolatore adiecta esse versimile videtur.

eas esse. Solem deinde respiciens et cetera sidera vocans, quasi coram interrogabat, vellentne contueri inane solum: potius mare superfunderent adversus terrarum ereptores. (a C. 58.)

56 Et commotus his Avitus, patienda meliorum imperia: id dis quos implorarent placitum, ut arbitrium penes Romanos maneret, quid darent quid adimerent, neque alios iudices quam se ipsos paterentur. Haec in publicum Ampsivariis respondit, ipsi Boiocalo ob memoriam amicitiae daturum agros. Quod ille ut proditionis pretium aspernatus, addidit deesse nobis terra in qua vivamus, in qua moriamur, non potest. Atque ita infensis utrinque animis discessum. Illi Bructeros Tencteros, ulteriores etiam nationes socias bello vocabant. Avitus scripto ad Curtilium Manciam superioris exercitus legatum, ut Rhenum transgressus arma a tergo ostenderet, ipse legiones in agrum Tencterum induxit, excidium minitans, ni causam suam dissociarent. Igitur absistentibus his pari metu exterriti Bructeri. Et ceteris quoque aliena pericula defendentibus sola Ampsivariorum gens retro ad Usipios et Tubantes concessit. Quorum terris exacti cum Chattos, dein Cheruscos petissent, errore longo, hospites, egeni, hostes, in alieno, quod iuventutis erat, caeduntur; imbellis aetas in praedam divisa est.

57 Eadem aestate inter Hermunduros Chattosque certatum magno praelio, dum flumen gignendo sale fecundum et conterminum vi trahunt, super libidinem cuncta armis agendi religione insita, eos maxime locos propinquare

---

1. *despiciens* ABM[a]. Mox 4. *habitus* M[a].

8. *bolocalo* M[a]. Dein 10. *terra in qua vivamus* Rhenanus et A: *terram vivam* BGM[a].

22. *alio* (h. e. *alio* sive *alieno*) M[a].

24. *catthos* et deinde *catthis* M[a]. Paulo post *libidinem* Rhenanus: codices *libidine*.

(a C. 58.) caelo, precesque mortalium a deis nusquam propius audiri. Inde indulgentia numinum illo in amne illisque silvis salem provenire, non ut alias apud gentes eluvie maris arescente unda, sed super ardentem arborum struem fusa ex contrariis inter se elementis, igne atque aquis, concretum. Sed bellum Hermunduris prosperum, Chattis exitiosius fuit, quia victores diversam aciem Marti ac Mercurio sacravere, quo voto equi viri, cuncta victa occidoni dantur. Et minae quidem hostiles in ipsos vertebant. Sed civitas Ubiorum socia nobis malo improviso afflicta est. Nam ignes terra editi villas arva vicos passim corripiebant, ferebanturque in ipsa conditae nuper coloniae moenia. Neque exstingui poterant, non si imbres caderent, non si fluvialibus aquis aut quo alio humore, donec inopia remedii et ira cladis agrestes quidam eminus saxa iacere, dein residentibus flammis propius suggressi ictu fustium aliisque verberibus ut feras absterrebant. Postremo tegmina corpori derepta iniiciunt, quanto magis profana et usu polluta, tanto magis oppressura ignes.

58 Eodem anno Ruminalem arborem in comitio, quae octingentos et quadraginta ante annos Remi Romulique infantiam texerat, mortuis ramalibus et arescente trunco demi-

---

2. *salem* Puteolanus: *item* codices.

4. *arentem* BGM^a: *ardentem* Rhenanus. Mox *alimentis* M_a, dein *concretum* Lipsius: codices *concreta*. 9. *vertebantur* M_a.

10. *Vibonum* ABGM^a: *Ubiorum* coniecit N. Heinsius et egregie vindicavere duumviri rerum naturalium peritissimi, E. G. Nees ab Esenbeck et I. Noeggerath. Vide Noeggerathii librum, qui inscribitur: Das Gebirge in Rheinland-Westphalen. vol. III. p. 59 — 112. *Condita nuper colonia* est Colonia Agrippinensis. Cf. XII, 27. Tacitus describit incendium subterraneum (*Erdbrand*).

16. *resistentibus* M^a. Dein *derepta* A: ceteri *direpta*.

20. *septingentos* M^a. Mox *reviresceret* Pichena: M^a *revivesceret*.

nutam prodigii loco habitum est, donec in novos fetus revivesceret. a C. 58)

LIBER QUARTUS DECIMUS.

Breviarium. Nero matrem suam fastidit, denique interficit. Excusat id factum apud senatum, et is non ignoscit solum sed laudat. Inde ad deterrima quaeque prorupit, currus agitavit, in scena cantavit. Quinquennale ludicrum Romae institutum, vario sermone vulgi. Rubellius Plautus amovetur. At Corbulo in Armenia strenue rem gerit: Tigranocerta capit, Tigranem regem iis imponit. Contra in Britannia clades accepta, cum Suetonius Paulinus Monam insulam intrasset. Et tota paene provincia amissa, quam tamen mira constantia et unius praelii successu Suetonius idem retinuit. Praefectus urbis domi suae interfectus. Supplicium de familia sumptum. Lex maiestatis revocata. Burrus obiit. Seneca a pessimis in invidiam vocatur, ideoque commeatum a principe petit, nec accipit. Tigellinus unus omnia potest: is Plautum et Sullam interfici curat. Nero Octaviam dimittit, Poppaeae iungitur. Seditionem super ea re populus movet, quae causa maturandi Octaviae exitii. Ea interfecta in Pandateria insula.

Gesta haec annis circiter quattuor, Gaio Vipstano Gaio Fonteio Capitone, imperatore Nerone quartum Cosso Cornelio Lentulo, Gaio Caesonio Paeto Gaio Petronio Turpiliano, Publio Mario Celso Lucio Asinio Gallo consulibus.

Gaio Vipstano, Fonteio consulibus diu meditatum scelus a. u. 812.) non ultra Nero distulit, vetustate imperii coalita audacia, (a C. 59.) et flagrantior in dies amore Poppaeae, quae sibi matrimonium et discidium Octaviae incolumi Agrippina haud sperans, crebris criminationibus, aliquando per facetias in-

1. *Vipsano* codices: *Vipstanus* Ryckius.

(a C. 59.) cusaret principem et pupillum vocaret, qui iussis alienis obnoxius non modo imperii sed libertatis etiam indigeret. Cur enim differri nuptias suas? formam scilicet displicere et triumphales avos, an fecunditatem et verum animum? timeri ne uxor saltem iniurias patrum, iram populi adversus superbiam avaritiamque matris aperiat. Quodsi nurum Agrippina non nisi filio infestam ferre posset, reddatur ipsa Othonis coniugio. Ituram quoquo terrarum, ubi audiret potius contumelias imperatoris quam viseret, periculis eius immixta. Haec atque talia lacrimis et arte adulterae penetrantia nemo prohibebat, cupientibus cunctis infringi potentiam matris, et credente nullo usque ad caedem eius duratura filii odia.

Tradit Cluvius ardore retinendae 2
Agrippinam potentiae eo usque provectam ut medio diei, cum id temporis Nero per vinum et epulas incalesceret, offerret se saepius temulento comptam et incesto paratam. Iamque lasciva oscula et praenuntias flagitii blanditias adnotantibus proximis, Senecam contra muliebres illecebras subsidium a femina petivisse, immissamque Acten libertam, quae simul suo periculo et infamia Neronis anxia deferret pervulgatum esse incestum gloriante matre, nec toleraturos milites profani principis imperium. Fabius Rusticus non Agrippinae sed Neroni cupitum id memorat, eiusdemque libertae astu disiectum. Sed quae Cluvius, eadem ceteri quoque auctores prodidere, et fama huc inclinat, seu concepit animo tantum immanitatis Agrippina, seu credibilior novae libidinis meditatio in ea visa est, quae puellaribus annis stuprum cum Lepido spe dominationis admiserat, pari cupidine usque ad libita Pallantis provoluta, et exercita ad omne flagitium patrui nuptiis.
Igitur Nero vitare secretos eius congressus, abscedentem 3

---

7. *redditur* Ma. idem 28. *dominitationis*.

in hortos aut Tusculanum vel Antiatem in agrum laudare, (a C. 59.) quod otium lacesseret. Postremo ubicunque haberetur, praegravem ratus, interficere constituit, hactenus consultans, veneno an ferro vel qua alia vi. Placuitque primo venenum. Sed inter epulas principis si daretur, referri ad casum non poterat tali iam Britannici exitio; et ministros tentare arduum videbatur mulieris usu scelerum adversus insidias intentae; atque ipsa praesumendo remedia munierat corpus. Ferrum et caedes quonam modo occultaretur, nemo reperiebat; et ne quis illi tanto facinori delectus iussa sperneret, metuebat. Obtulit ingenium Anicetus libertus, classi apud Misenum praefectus et pueritiae Neronis educator ac mutuis odiis Agrippinae invisus. Ergo navem posse componi docet, cuius pars ipso in mari per artem soluta effunderet ignaram. Nihil tam capax fortuitorum quam mare; et si naufragio intercepta sit, quem adeo iniquum ut sceleri assignet, quod venti et fluctus deliquerint? Additurum principem defunctae templum et
4 aras et cetera ostentandae pietati. Placuit sollertia, tempore etiam iuta, quando Quinquatruum festos dies apud Baias frequentabat. Illuc matrem elicit, ferendas parentium iracundias et placandum animum dictitans, quo rumorem reconciliationis efficeret, acciperetque Agrippina, facili feminarum credulitate ad gaudia. Venientem dehinc obvius in littora (nam Antio adventabat) excepit manu et complexu, ducitque Baulos. Id villae nomen est, quae promontorium Misenum inter et Baianum lacum flexo mari alluitur. Stabat inter alias navis ornatior, tanquam id

---

3. *praegrave* BGMa.

10. *illo* Ma. idem 20. *quinquatrium*. Dein 23. *Agrippinam* plerique: *Agrippina* Freinshemius et R. Paulo post *excaepit* Ma, et 28. *allavitur*.

(a C. 59.) quoque honori matris daretur: quippe sueverat triremi et classiariorum remigio vehi. Ac tum invitata ad epulas erat, ut occultando facinori nox adhiberetur. Satis constitit exstitisse proditorem, et Agrippinam auditis insidiis, an crederet ambiguam, gestamine sellae Baias pervectam. Ibi blandimentum sublevavit metum: comiter excepta superque ipsum collocata. Nam pluribus sermonibus, modo familiaritate iuvenili Nero et rursus adductus, quasi seria consociaret, tracto in longum convictu, prosequitur abeuntem, artius oculis et pectori haerens, sive explenda simulatione, seu periturae matris supremus aspectus quamvis ferum animum retinebat.

5 Noctem sideribus illustrem et placido mari quietam, quasi convincendum ad scelus, di praebuere. Nec multum erat progressa navis, duobus e numero familiarium Agrippinam comitantibus, ex quis Crepereius Gallus haud procul gubernaculis astabat, Acerronia super pedes cubitantis reclinis paenitentiam filii et reciperatam matris gratiam per gaudium memorabat, cum dato signo ruere tectum loci multo plumbo grave; pressusque Crepereius et statim exanimatus est. Agrippina et Acerronia eminentibus lecti parietibus ac forte validioribus quam ut oneri cederent, protectae sunt. Nec dissolutio navigii sequebatur, turbatis omnibus, et quod plerique ignari etiam conscios impediebant. Visum dehinc remigibus unum in latus inclinare atque ita navem submergere. Sed neque ipsis promptus in rem subitam consensus, et alii contra nitentes dedere facultatem lenioris in mare iactus. Verum Acerronia imprudens, dum se Agrippinam esse, utque subveniretur matri principis, clamitat, contis et

---

5. *Baias* Puteolanus: codices *Baulos*.
22. *quam ut* Pichena: codices *quamvis*, et *honeri* M[a].
27. *dere* M[a].

remis et quae fors obtulerat, navalibus telis conficitur. (a C. 59.)
Agrippina silens, eoque minus agnita, unum tamen vulnus
humero excepit. Nando, deinde occursu lenunculorum Lu-
6 crinum in lacum vecta, villae suae infertur. Illic repu-
tans ideo se fallacibus litteris accitam et honore praecipuo
habitam, quodque littus iuxta, non ventis acta, non saxis
impulsa navis summa sui parte veluti terrestre machina-
mentum concidisset; observans etiam Acerroniae necem,
simul suum vulnus aspiciens; solum insidiarum remedium
esse, si non intelligerentur; misitque libertum Agerinum
qui nuntiaret filio benignitate deum et fortuna eius eva-
sisse gravem casum; orare, ut quamvis periculo matris
exterritus visendi curam differret; sibi ad praesens quiete
opus. Atque interim securitate simulata medicamina
vulneri et fomenta corpori adhibet; testamentum Acerro-
niae requiri bonaque obsignari iubet, id tantum non per
7 simulationem. At Neroni nuntios patrati facinoris opperienti
affertur evasisse ictu levi sauciam et hactenus adito discri-
mine, ne auctor dubitaretur. Tum pavore exanimis, et
iam iamque affore obtestans vindictae properam, sive ser-
vitia armaret vel militem accenderet, sive ad senatum et
populum pervaderet, naufragium et vulnus et interfectos
amicos obiiciendo: quod contra subsidium sibi, nisi quid

---

16. *id tantum non per simulationem*] *tantum non* Waltherus *μόνον οὐχί*, h. e. *propemodum*, interpretatur, sed tum pronomen *id* omitti aut *idque* scribi debebat: ut nunc sunt verba, praecedentibus aliquid opponi liquet. Quapropter *tantum* pro *tantummodo* positum cum aliis existimo, ac notari insatiabilem Agrippinae avaritiam, quae quamvis postremis proxima, bonis familiaris suae inhiabat, praeque cupidine ultimam necessitatem aliquantisper obliviscebatur. Enclitica *modo* propter negationem deesse potest.

19. *discrimine auctor dubitaret* Ms.

(a C.59.) Burrus et Seneca expedirent? Quos statim acciverat, incertum an et ante ignaros. Igitur longum utriusque silentium, ne irriti dissuaderent, an eo descensum credebant, ut, nisi praeveniretur Agrippina, pereundum Neroni esset. Post Seneca, hactenus promptius, cum respiceret Burrum ac sciscitaretur, an militi imperanda caedes essset, ille praetorianos toti Caesarum domui obstrictos memoresque Germanici nihil adversus progeniem eius atrox ausuros respondit: perpetraret Anicetus promissa. Qui nihil cunctatus poscit summam sceleris. Ad eam vocem Nero illo sibi die dari imperium, auctoremque tanti muneris libertum profitetur. Iret propere duceretque promptissimos ad iussa. Ipse audito venisse missu Agrippinae nuntium Agerinum, scenam ultro criminis parat, gladiumque, dum mandata perfert, abiicit inter pedes eius, tum quasi deprehenso vincla iniici iubet, ut exitium principis molitam matrem et pudore deprehensi sceleris sponte mortem sumpsisse confingert. Interim vulgato Agrippinae periculo, 8
quasi casu evenisset, ut quisque acceperat, decurrere ad

---

1. *expergens* Ma: *expedirent* amicus Pichenae.

4. *ut* om. Ma. idem 6. *imperande.*

5. *cum respiceret Burrum ac sciscitaretur*] Ma *respiceret Burrum ac si scitaretur*, *B despiceret Burrum ac sciscitaretur*, *G respicere Burrum ac si scitaretur.* Primum *si scitaretur* haud dubie leviter corruptum est ex *sciscitaretur*, quod inest in B; dein *respiceret* praebet liber optimus et non nisi leviter in peius mutatum servatur a B. Sed cum nihil assit, unde pendeant coniunctivi, adieci particulam *cum*, sententiamque inde ab *ille praetorianos* pro apodosi accepi. Quae alii in his verbis tentaverint, lectores ex Ernestii et Waltheri annotationibus discant. Hoc moneo, ne quis codicis A scriptura aperte interpolata, *respicere Burrum ac sciscitari* propter facilitatem cum Ernestio decipiatur.

10. *Nero illos inbidie* Ma; correxit Rhenanus.

14. *agerrimum* Ma, et 16. *exitum.*

littus. Hi molium obiectus, hi proximas scaphas scande- (a C. 59.)
re; alii, quantum corpus sinebat, vadere in mare, qui-
dam manus protendere; questibus votis clamore diversa
rogitantium aut incerta respondentium omnis ora compleri;
affluere ingens multitudo cum luminibus, atque, ubi in-
columem esse pernotuit, ut ad gratandum sese expedire,
donec aspectu armati et minitantis agminis disiecti sunt.
Anicetus villam statione circumdat, refractaque ianuà ob-
vios servorum abripit, donec ad fores cubiculi veniret;
cui pauci astabant, ceteris terrore irrumpentium exterri-
tis. Cubiculo modicum lumen inerat et ancillarum una,
magis ac magis anxia Agrippina, quod nemo a filio ac
ne Agerinus quidem: aliam fere littore faciem nunc, so-
litudinem ac repentinos strepitus et extremi mali indicia.
Abeunte dehinc ancilla, „tu quoque me deseris" prolocu-
ta, respicit Anicetum, trierarcho Herculeio et Obarito
centurione classiario comitatum; ac si ad visendum ve-
nisset, refotam nuntiaret, sin facinus patraturus, nihil se
de filio credere; non imperatum parricidium. Circumsi-
stunt lectum percussores, et prior trierarchus fusti caput
eius afflixit: nam in mortem centurioni ferrum destringen-
ti protendens uterum, „ventrem feri" exclamavit; multis-
9 que vulneribus confecta est. Haec consensu produntur.
Aspexeritne matrem exanimem Nero et formam corporis
eius laudaverit, sunt qui tradiderint, sunt qui abnu-
ant. Cremata est nocte eadem, convivali lecto et exse-
quiis vilibus; neque, dum Nero rerum potiebatur, conge-
sta aut clausa humus. Mox domesticorum cura levem
tumulum accepit, viam Miseni propter et villam Caesaris

3. *votis* Rhenanus: codices *vocis*; dein 7. *deiecti* BMa.
13. *aliam fore lateret faciem* Ma; correxit Puteolanus.
21. *nam morte* Ma: *nam in mortem* ABG.

(a C. 59.) dictatoris, quae subiectos sinus editissima prospectat. Accenso rogo libertus eius cognomento Mnester ipse se ferro transegit, incertum caritate in patronam an metu exitii. Hunc sui finem multos ante annos crediderat Agrippina contempseratque. Nam consulenti super Nerone responderunt Chaldaei fore ut imperaret matremque occideret; atque illa „occidat" inquit, dum imperet.

Sed a Caesare perfecto demum scelere magnitudo eius 10 intellecta est. Reliquo noctis modo per silentium defixus, saepius pavore exsurgens et mentis inops, lucem opperiebatur tanquam exitium allaturam. Atque eum auctore Burro prima centurionum tribunorumque adulatio ad spem firmavit, prensantium manum gratantiumque quod discrimen improvisum et matris facinus evasisset. Amici dehinc adire templa, et coepto exemplo proxima Campaniae municipia victimis et legationibus laetitiam testari: ipse diversa simulatione maestus, et quasi incolumitati suae infensus, ac morte parentis illacrimans. Quia tamen non, ut hominum vultus, ita locorum facies mutantur, obversabaturque maris illius et littorum gravis aspectus (et erant qui crederent sonitum tubae collibus circum editis planctusque tumulo matris audiri), Neapolim concessit, litterasque ad senatum misit, quarum summa erat repertum cum 11 ferro percussorem Agerinum, ex intimis Agrippinae libertis, et luisse eam poenam conscientia, qua scelus paravisset. Adiiciebat crimina longius repetita, quod consortium imperii iuraturasque in feminae verba praetorias co-

2. *ipse se f.* Ernestius: *ipse f.* Ma, *ipse ferrò se* BG.

13. *pressantium manum* Ma: Ernestius *prensantium manu.*

18. *morte* h. e. *ob mortem*: Lipsius invitis codicibus scripsit *morti.*

26. *adiciebant* Ma. Mox *optata sint* Vaticani: *ablata sit* Ma.

hortes idemque dedecus senatus et populi speravisset, ac (a C. 59.) postquam frustra optata sint, infensa militi patribusque et plebi dissuasisset donativum et congiarium, periculaque viris illustribus instruxisset. Quanto suo labore perpetratum, ne irrumperet curiam, ne gentibus externis responsa daret. Temporum quoque Claudianorum obliqua insectatione cuncta eius dominationis flagitia in matrem transtulit, publica fortuna exstinctam referens. Namque et naufragium narrabat, quod fortuitum fuisse quis adeo hebes inveniretur ut crederet? aut a muliere naufraga missum cum telo unum, qui cohortes et classes imperatoris perfringeret? Ergo non iam Nero, cuius immanitas omnium questus anteibat, sed Seneca rumore adverso erat, quod oratione tali confessionem scripsisset.

12 Miro tamen certamine procerum decernuntur supplicationes apud omnia pulvinaria, utque Quinquatrus, quibus apertae insidiae essent, ludis annuis celebrarentur; aureum Minervae simulacrum in curia, et iuxta principis imago statueretur; dies natalis Agrippinae inter nefastos esset. Thrasea Paetus silentio vel brevi assensu priores adulationes transmittere solitus exiit tum senatu, ac sibi causam periculi fecit, ceteris libertatis initium non praebuit. Prodigia quoque crebra et irrita intercessere. Anguem enixa mulier, et alia in concubitu mariti fulmine exanimata. Iam sol repente obscuratus, et tactae de caelo quattuordecim urbis regiones. Quae adeo sine cura deum

---

6. *obliqua* Lipsius et A: *oblita* BMa.

9. *fuisse* Rhenanus: codices *fuisset*.

16. *Quinquatruus* Ma: *Quinquatrus* Lipsius.

19. *statuerentur* Ma.

21. *exiit tum senatu* Lipsius: codices *exitium senatui*. Paulo post 25. *tactas* Ma.

(a C. 59.) eveniebant, ut multos post annos Nero imperium et scelera continuaverit. Ceterum quo gravaret invidiam matris eaque demota auctam lenitatem suam testificaretur, feminas illustres Iuniam et Calpurniam, praefectura functos Valerium Capitonem et Licinium Gabolum sedibus patriis reddidit, ab Agrippina olim pulsos. Etiam Lolliae Paulinae cineres reportari sepulcrumque exstrui permisit; quosque ipse nuper relegaverat, Iturium et Calvisium poena exsolvit. Nam Silana fato functa erat, longinquo ab exsilio Tarentum regressa labante iam Agrippina, cuius inimicitiis conciderat, vel tandem mitigata.

13 Cunctanti in oppidis Campaniae, quonam modo urbem ingrederetur, an obsequium senatus, an studia plebis reperiret anxio, contra deterrimus quisque, quorum non alia regia fecundior exstitit, invisum Agrippinae nomen et morte eius accensum populi favorem disserunt: iret intrepidus, et venerationem sui coram experiretur. Simul praegredi exposcunt. Et promptiora quam promiserant inveniunt, obvias tribus, festo cultu senatum, coniugum ac liberorum agmina per sexum et aetatem disposita, exstructos, qua incederet, spectaculorum gradus, quo modo triumphi visuntur. Hinc superbus ac publici servitii victor Capitolium adiit, grates exsolvit, seque in omnes libidines effudit, quas male coercitas qualiscunque matris reverentia tardaverat. **14** Vetus illi cura erat curriculo quadrigarum insistere, nec minus foedum studium cithara ludicrum in modum canere, cum cenaret; quod regium et antiquis ducibus factitatum memorabat; idque vatum laudibus celebre et deorum honori datum. Enimvero cantus

---

11. *tām*, h. a. *tandem*, Ma. 12. *cunctari* et 14. *ansius* Ma. 19. *senatu* Ma. Infra 25. *cura* Puteolanus: codices *copia*. 27. *quod*] *qs* Ma.

Apollini sacros, talique ornatu adstare non modo Grae- (a C. 59.) cis in urbibus sed Romana apud templa numen praecipuum et praescium. Nec iam sisti poterat, cum Senecae ac Burro visum, ne utraque pervinceret, alterum concedere. Clausumque valle Vaticana spatium, in quo equos regeret, haud promisco spectaculo. Mox ultro vocari populus Romanus, laudibusque extollere, ut est vulgus cupiens voluptatum et, si eodem princeps trahat, laetum. Ceterum evulgatus pudor non satietatem, ut rebantur, sed incitamentum attulit. Ratusque dedecus molliri, si plures foedasset, nobilium familiarum posteros egestate venales in scenam deduxit; quos fato perfunctos ne nominatim tradam, maioribus eorum tribuendum puto. Et eius flagitium est, qui pecuniam ob delicta potius dedit, quam ne delinquerent. Notos quoque equites Romanos operas arenae promittere subegit donis ingentibus, nisi quod merces ab eo, qui iubere potest, vim necessitatis affert.

15 Ne tamen adhuc publico theatro dehonestaretur, instituit ludos iuvenalium vocabulo, in quos passim nomina data. Non nobilitas cuiquam, non aetas aut acti honores impedimento, quo minus Graeci Latinive histrionis artem exercerent usque ad gestus modosque haud viriles. Quin et feminae illustres deformia meditari; exstructaque apud nemus, quod navali stagno circumposuit Augustus, conventicula et cauponae et posita veno irritamenta luxui. Dabanturque stipes, quas boni necessitate, intemperantes gloria consumerent. Inde gliscere flagitia et infamia; nec ulla moribus olim corruptis plus libidinum circumdedit quam illa colluvies. Vix artibus honestis pudor retinetur, nedum inter certamina vitiorum, pudicitia aut modestia aut

---

13. *et*] *nam et* codices: *nam* omisit Spira. Mox 19. *iuvenilium* Ma.

(a C. 59.) quicquam probi moris reservaretur. Postremo ipse scenam incedit, multa cura tentans citharam et praemeditans assistentibus. Facies accesserat, cohors militum, centuriones tribunique et maerens Burrus ac laudans. Tuncque primum conscripti sunt equites Romani cognomento Augustanorum, aetate ac robore conspicui, et pars ingenio procaces, alii in spe potentiae. Ii dies ac noctes plausibus personare formam principis vocemque deum vocabulis appellantes; quasi per virtutem clari honoratique agere.

16 Ne tamen ludicrae tantum imperatoris artes notescerent, carminum quoque studium affectavit, contractis quibus aliqua pangendi facultas. Necdum insignis aetatis nati considere simul, et allatos vel ibidem repertos versus connectere, atque ipsius verba quoquo modo prolata supplere. Quod species ipsa carminum docet, non impetu et instinctu nec ore uno fluens. Etiam sapientiae doctoribus tempus impartiebat post epulas, ut contraria asseverantium discordia erueretur. Nec deerant qui ore vultuque tristi inter oblectamenta regia spectari cuperent.

17 Sub idem tempus levi contentione atrox caedes orta inter colonos Nucerinos Pompeianosque, gladiatorio spectaculo, quod Livineius Regulus, quem motum senatu rettuli, edebat. Quippe oppidana lascivia in vicem incessentes probra, dein saxa, postremo ferrum sumpsere, validi-

---

3. *accesserat* Lipsius: *abscesserat* BGM[a]. Paulo ante *scenas* M[a].

7 *hii* M[a].

13. *ablatos* M[a]. Paulo ante nonnulla videntur excidisse.

17. *utque contraria adseverant. tum discordiae rueretur* M[a]. Recepi emendationem Bekkeri.

20. *contentione*] *incentio* M[a]. Dein *Livineius* Lipsius: M[a] hic *libidine eius* et infra *lividineius*.

23. *incessente* codices; correxit Lipsius.

ore Pompeianorum plebe, apud quos spectaculum edebatur. (a C. 59.) Ergo deportati sunt in urbem multi e Nucerinis trunco per vulnera corpore, ac plerique liberorum aut parentum mortes deflebant. Cuius rei iudicium princeps senatui, senatus consulibus permisit. Et rursus re ad patres relata, prohibiti publice in decem annos eiusmodi coetu Pompeiani, collegiaque, quae contra leges instituerant, dissoluta; Livineius et qui alii seditionem conciverant, exsilio multati sunt.

18 Motus senatu et Pedius Blaesus, accusantibus Cyrenensibus violatum ab eo thesaurum Aesculapii delectumque militarem pretio et ambitione corruptum. Iidem Cyrenenses reum agebant Acilium Strabonem, praetoria potestate usum et missum disceptatorem a Claudio agrorum, quos regi Apioni quondam habitos et populo Romano cum regno relictos proximus quisque possessor invaserant, diutinaque licentia et iniuria quasi iure et aequo nitebantur. Igitur abiudicatis agris orta adversus iudicem invidia; et senatus ignota sibi esse mandata Claudii et consulendum principem respondit. Nero probata Strabonis sententia, se nihilo minus subvenire sociis et usurpata concedere scripsit.

19 Sequuntur virorum illustrium mortes, Domitii Afri et Marci Servilii, qui summis honoribus et multa eloquentia viguerant, ille orando causas, Servilius diu foro, mox tradendis rebus Romanis celebris, et elegantia vitae, quam clariorem effecit, ut par ingenio, ita morum diversus.

Nerone quartum Cornelio Cosso consulibus quinquen- (a. u. 813.) nale ludicrum Romae institutum est ad morem Graeci cer- (a C. 60.)

---

15. *regis Apionis* codices; correxit Lipsius.

20. *Nero* Pichena; *ne* M^a. Mox 28. *quarto* M^a, et 29. *institum*.

(a. C. 60.) taminis, varia fama, ut cuncta ferme nova. Quippe erant 20 qui Gnaeum quoque Pompeium incusatum a senioribus ferrent, quod mansuram theatri sedem posuisset. Nam antea subitariis gradibus et scena in tempus structa ludos edi solitos; vel si vetustiora repetas, stantem populum spectavisse. Si consideret theatro, dies totos ignavia continuaret. Ne spectaculorum quidem antiquitas servaretur, quotiens praetor sederet, nulla cuiquam civium necessitate certandi. Ceterum abolitos paulatim patrios mores funditus everti per accitam lasciviam, ut quod usquam corrumpi et corrumpere queat, in urbe visatur, degeneretque studiis externis iuventus, gymnasia et otia et turpes amores exercendo, principe et senatu auctoribus, qui non modo licentiam vitiis permiserint, sed vim adhibeant, proceres Romani specie orationum et carminum scena polluantur. Quid superesse nisi ut corpora quoque nudent et caestus assumant, easque pugnas pro militia et armis meditentur? An iustitiam augurii et decurias equitum, egregium iudicandi munus, expleturos, si fractos sonos et dulcedinem vocum perite audissent? Noctes quoque dedecori adiectas, ne quod tempus pudori relinquatur, sed coetu promiscuo, quod perditissimus quisque per diem concupiverit, per tenebras audeat. Pluribus ipsa licentia placebat, ac 21 tamen honesta nomina praetendebant. Maiores quoque non abhorruisse spectaculorum oblectamentis pro fortuna quae tum erat, eoque a Tuscis accitos histriones, a Thuriis equorum certamina; et possessa Achaia Asiaque ludos curatius editos, nec quemquam Romae honesto loco ortum ad theatrales artes degeneravisse, ducentis iam annis a Lucii Mummii triumpho, qui primus id genus spectaculi in urbe praebuerit. Sed et consultum parcimoniae,

---

16. *quis* M^a, idemque 18. *iustitia*.

quod perpetua sedes theatro locata sit potius quam immenso sumptu singulos per annos consurgeret ac strueretur. Nec perinde magistratus rem familiarem exhausturos, aut populo efflagitandi Graeca certamina a magistratibus causam fore, cum eo sumptu res publica fungatur. Oratorum ac vatum victorias incitamentum ingeniis allaturas; nec cuiquam iudici grave aures studiis honestis et voluptatibus concessis impartire. Laetitiae magis quam lasciviae dari paucas totius quinquennii noctes, quibus tanta luce ignium nihil illicitum occultari queat. Sane nullo insigni dehonestamento id spectaculum transiit. Ac ne modica quidem studia plebis exarsere, quia redditi quanquam scenae pantomimi certaminibus sacris prohibebantur. Eloquentiae primas nemo tulit, sed victorem esse Caesarem pronuntiatum. Graeci amictus, quis per eos dies plerique incesserant, tum exoleverant. (a C. 60.)

22 Inter quae et sidus cometes effulsit, de quo vulgi opinio est tanquam mutationem regis portendat. Igitur quasi iam depulso Nerone, quisnam deligeretur anquirebant. Et omnium ore Rubellius Plautus celebratur, cui nobilitas per matrem ex Iulia familia. Ipse placita maiorum colebat, habitu severo, casta et secreta domo, quantoque metu occultior, tanto plus famae adeptus. Auxit rumorem pari vanitate orta interpretatio fulguris. Nam quia discumbentis Neronis apud Simbruina stagna, cui Sublaqueum nomen est, ictae dapes mensaque disiecta erat, idque finibus Tiburtum acciderat, unde paterna Plauto origo, hunc illum numine deum destinari credebant. Fovebantque multi, quibus nova et ancipitia praecolere avida et ple-

1. *totius* Lipsius: codices *potius*. Infra 11. *transit* M[a].
15. *quis* Groslotius: *quo* BFM[a]. 18. *regnis* Bentleius.
24. *interpretatio*] *intrã. et actio* M[a].

(a C.60) rumque fallax ambitio est. Ergo permotus iis Nero componit ad Plautum litteras, consuleret quieti urbis, seque prava diffamantibus subtraheret: esse illi per Asiam avitos agros, in quibus tuta et inturbida iuventa frueretur. Ita illuc cum coniuge Antistia et paucis familiarium concessit.

Isdem diebus nimia luxus cupido infamiam et periculum Neroni tulit, quia fontem aquae Marciae ad urbem deductae nando incesserat; videbaturque potus sacros et caerimoniam loci corpore loto polluisse. Secutaque anceps valitudo iram deum affirmavit.

23 At Corbulo post deleta Artaxata utendum recenti terrore ratus ad occupanda Tigranocerta, quibus excisis metum hostium intenderet vel, si pepercisset, clementiae famam adipisceretur, illuc pergit, non infenso exercitu, ne spem veniae auferret, neque tamen remissa cura, gnarus facilem mutatu gentem, ut segnem ad pericula, ita infidam ad occasiones. Barbari, pro ingenio quisque, alii preces offerre, quidam deserere vicos et in avia digredi; ac fuere qui se speluncis, et carissima secum, abderent. Igitur dux Romanus diversis artibus, misericordia adversus supplices, celeritate adversus profugos, immitis iis qui latebras insederant, ora et exitus specuum sarmentis virgultisque completos igni exurit. Atque illum fines suos praegredientem incursavere Mardi, latrociniis exerciti contraque irrumpentem montibus defensi; quos Corbulo immissis Hiberis vastavit, hostilemque audaciam externo sanguine ultus est. 24 Ipse exercitusque ut nullis ex praelio damnis, ita per inopiam et labores fatiscebant, carne pecu-

2. *quieti* Pichena: *quiet* M^a^.

7. *Marciae* Puteolanus: *margio* M^a^; tum 9. *loto* Lipsius: codices *toto*.

16. *facilem*] *faciem* M^a^. idem 21. *his* pro *iis*.

dum propulsare famem adacti. Ad hoc penuria aquae, fervida aestas; longinqua itinera sola ducis patientia mitigabantur, eodem plura quam gregario milite tolerante. (a C. 60.) Ventum dehinc in locos cultos, demessaeque segetes, et ex duobus castellis, in quae confugerant Armenii, alterum impetu captum; qui primam vim depulerant, obsidione coguntur. Unde in regionem Tauranitium transgressus, improvisum periculum vitavit. Nam haud procul tentorio eius non ignobilis barbarus cum telo repertus ordinem insidiarum, seque auctorem et socios per tormenta edidit. Convictique et puniti sunt, qui specie amicitiae dolum parabant. Nec multo post legati Tigranocerta missi patere moenia afferunt, intentos populares ad iussa. Simul hospitale donum, coronam auream, tradebant. Accepitque cum honore; nec quicquam urbi detractum, quo promp-

25 tius obsequium integri retinerent. At praesidium regium, quod ferox iuventus clauserat, non sine certamine expugnatum est: nam et praelium pro muris ausi erant, et pulsi intra munimenta aggeris demum et irrumpentium armis cessere. Quae facilius proveniebant, quia Parthi Hyrcano bello distinebantur. Miserantque Hyrcani ad prin-

---

3. *eodem — tolerante* G: *eadem* M[a], et *toleranti* BM[a]. — Inconsulte scripsit Ernestius *ipso*, non *eodem*, postulare Latinitatem. *eodem* est *eo etiam*, significatque Corbuloni non vulgarem sed prorsus insignem patientiam fuisse. Etiam Graeci in eiusmodi enuntiatis modo *αὐτός* modo *αὑτός* ponunt. *quam gregario milite* est *quam si idem gregarius miles fuisset*; ablativus igitur per attractionem admissus est. Inde autem planissime erroris convincuntur qui *eadem* probant, idque referunt ad *patientia*: nam tum aut abundat *quam* (id fieri nunquam potest, quamvis grammatici opinentur), aut ablativus ad linguae leges revocari nequit, ut omittam *patientiam tolerantem* Latine dici vix posse.

16. *regium* Puteolanus: *legerat* BGM[a], *inerat* A.

(a C. 60) cipem Romanum societatem oratum, attineri a se Vologe-
sen pro pignore amicitiae ostentantes. Eos regredientes Cor-
bulo, ne Euphraten transgressi hostium custodiis circum-
venirentur, dato praesidio ad littora maris rubri deduxit,
unde vitatis Parthorum finibus patrias in sedes remeavere.
Quin et Tiridaten per Medos extrema Armeniae intran- 26
tem, praemisso cum auxiliis Verulano legato, atque ipse
legionibus citis, abire procul ac spem belli amittere subegit;
quosque nobis aversos animis cognoverat, caedibus et
incendiis perpopulatus, possessionem Armeniae usurpabat,
cum advenit Tigranes a Nerone ad capessendum imperium
delectus, Cappadocum ex nobilitate, regis Archelai nepos,
sed quod diu obses apud urbem fuerat, usque ad servilem
patientiam demissus. Nec consensu acceptus, durante apud
quosdam favore Arsacidarum. At plerique superbiam Par-
thorum perosi datum a Romanis regem malebant. Additum
et praesidium, mile legionarii, tres sociorum cohortes
duaeque equitum alae, quo facilius novum regnum tueretur.
Pars Armeniae, ut cuique finitima, Pharasmani
Polemonique et Aristobulo atque Antiocho parere iussae
sunt. Corbulo in Suriam abscessit, morte Ummidii legati
vacuam ac sibi permissam.

Eodem anno ex illustribus Asiae urbibus Laodicea tre- 27
more terrae prolapsa, nullo a nobis remedio, propriis opi-
bus revaluit. At in Italia vetus oppidum Puteoli ius co-
loniae et cognomentum a Nerone apiscuntur. Veterani Ta-

---

9. *nobis ab rege aninis* M[a] et alii, *nobis ob regem aversos animis* G: ego secutus sum Bekkerum.

15. *plerisque superbia* M[a]. Dein 18. *et* ante *quo* expulit Freinshemius; mox BM[a] *pars Armenia eunt cuique*, G *pars Armeniae ut c.*, tum *Pharasmani Polemonique* I. Fr. Gronovius: *pars nipulique* M[a].

21. *abscessit* Lipsius: codices *accessit*. Mox 24. *a* om. M[a].

rentum et Antium adscripti non tamen infrequentiae loco- (a. C. 60) rum subvenere, dilapsis pluribus in provincias, in quibus stipendia expleverant; neque coniugiis suscipiendis neque alendis liberis sueti orbas sine posteris domos relinquebant. Non enim, ut olim, universae legiones deducebantur cum tribunis et centurionibus et sui cuiusque ordinis militibus, ut consensu et caritate rem publicam efficerent, sed ignoti inter se, diversis manipulis, sine rectore, sine affectibus mutuis, quasi ex alio genere mortalium repente in unum collecti, numerus magis quam colonia.

28 Comitia praetorum arbitrio senatus haberi solita, quod acriore ambitu exarserant, princeps composuit, tris, qui supra numerum petebant, legioni praeficiendo. Auxitque patrum honorem statuendo, ut qui a privatis iudicibus ad senatum provocavissent, eiusdem pecuniae periculum facerent, cuius ii, qui imperatorem appellavere. Nam antea vacuum id solutumque poena fuerat. Fine anni Vibius Secundus eques Romanus accusantibus Mauris repetundarum damnatur atque Italia exigitur, ne graviore poena afficeretur, Vibii Crispi fratris opibus enisus.

29 Caesonio Paeto et Petronio Turpiliano consulibus gra- (a. u. 814.) vis clades in Britannia accepta. In qua neque Aulus Di- (a. C. 61.) dius legatus, ut memoravi, nisi parta retinuerat, et successor Veranius modicis excursibus Siluras populatus, quin ultra bellum proferret, morte prohibitus est, magna dum vixit severitatis fama, supremis testamenti verbis ambiti-

---

6. *cuiusque*] Num *quisque?* Bekkerus c. *quibusque*. 16. *cuius is* Ma.

18. *vivius* Ma. Mox *fratris opibus* Pichena: *frisoribus* M.

23. *havitus* Ma: *A. Didius* Lipsius: idemque 25. *Siluras* pro *silvas* et p. 394, 2. *provinciam* pro *provincias*.

(a C. 61.) onis manifestus: quippe multa in Neronem adulatione ad-
didit subiecturum ei provinciam fuisse, si biennio proxi-
mo vixisset. Sed tum Paulinus Suetonius obtinebat Bri-
tannos, scientia militiae et rumore populi, qui neminem
sine aemulo sinit, Corbulonis concertator, receptaeque Ar-
meniae decus aequare domitis perduellibus cupiens. Igitur
Monam insulam, incolis validam et receptaculum perfuga-
rum, adgredi parat, navesque fabricatur plano alveo ad-
versus breve et incertum. Sic pedes: equites vado secuti,
aut altiores inter undas adnantes equis tramisere. Stabat 30
pro littore diversa acies, densa armis virisque, intercur-
santibus feminis, in modum Furiarum veste ferali, crini-
bus deiectis, faces praeferebant. Druidaeque circum, pre-
ces diras sublatis ad caelum manibus fundentes, novitate
aspectus perculere militem, ut quasi haerentibus membris
immobile corpus vulneribus praeberent. Dein cohortatio-
nibus ducis et se ipsi stimulantes ne muliebre et fanaticum
agmen pavescerent, inferunt signa sternuntque obvios et
igni suo involvunt. Praesidium posthac impositum victis,
excisique luci saevis superstitionibus sacri: nam cruore
captivo adolere aras et hominum fibris consulere deos fas
habebant.

Haec agenti Suetonio repentina defectio provinciae nuntia-
tur. Rex Icenorum Prasutagus, longa opulentia clarus, Cae- 31
sarem heredem duasque filias scripserat, tali obsequio ra-
tus regnumque et domum suam procul iniuria fore. Quod
contra vertit, adeo ut regnum per centuriones, domus per

---

9. Sane *breve et incertum* insolentius dictum est pro *brevia et incerta*, sed inde non movemur ut manifestam codicis G interpolationem *breve littus et incertum* Tacito donemus: is enim Graecorum βράχος Latine convertere videtur voluisse.

18. *sternuuntque* Ma.

servos velut capta vastarentur. Iam primum uxor eius (a C. 61.) Boudicea verberibus affecta et filiae stupro violatae sunt. Praecipui quique Icenorum, quasi cunctam regionem muneri accepissent, avitis bonis exuuntur, et propinqui regis inter mancipia habebantur. Qua contumelia, et metu graviorum, quando in formam provinciae cesserant, rapiunt arma, commotis ad rebellationem Trinobantibus, et qui alii nondum servitio fracti resumere libertatem occultis coniurationibus pepigerant, acerrimo in veteranos odio. Quippe in coloniam Camulodunum recens deducti pellebant domibus, exturbabant agris, captivos, servos appellando, foventibus impotentiam veteranorum militibus similitudine vitae et spe eiusdem licentiae. Ad hoc templum divo Claudio constitutum quasi arx aeternae dominationis aspiciebatur; delectique sacerdotes specie religionis omnis fortunas effundebant. Nec arduum videbatur exscindere coloniam nullis munimentis saeptam; quod ducibus nostris parum provisum erat, dum amoenitati prius, quam usui
32 consulitur. Inter quae nulla palam causa delapsum Camuloduni simulacrum Victoriae ac retro conversum, quasi cederet hostibus. Et feminae in furorem turbatae adesse exitium canebant. Externosque fremitus in curia eorum auditos; consonuisse ululatibus theatrum, visamque speciem in aestuario Tamesae subversae coloniae; iam Oceanum

2. *Boodicia* Ma, c. 35. *bouducea*, c. 37. *Boudicea*. Mox 3. *ygenorum* Ma, et 7. *trinovantibus*.

8. *fracti* A: *facti* Ma.

14. *arx* Acidalius: codices *ara*.

21. *Feminae in furorem turbatae* sunt ita turbatae, ut furor divinus sive ἐνθουσιασμός in iis agnosceretur. Accusativus cum praepositone *in* hic, ut saepe apud Tacitum aliosque aetatis argenteae scriptores, rem effectam vel efficiendam significat.

24. *Oceanus cr. aspectu sic labente-relictae-trahebantur* Ma cum aliis; emendavit Lipsius.

(a C. 61.) cruento aspectu, dilabente aestu humanorum corporum effigies relictas, ut Britanni ad spem, ita veterani ad metum trahebant. Sed quia procul Suetonius aberat, petivere a Cato Deciano procuratore auxilium. Ille haud amplius quam ducentos sine iustis armis misit; et inerat modica militum manus. Tutela templi freti, et impedientibus qui occulti rebellionis conscii consilia turbabant, neque fossam aut vallum praeduxerunt, neque motis senibus et feminis iuventus sola restitit, quasi media pace incauti multitudine barbarorum circumveniuntur. Et cetera quidem impetu direpta aut incensa sunt: templum, in quo se miles conglobaverat, biduo obsessum expugnatumque. Et victor Britannus Petilio Ceriali legato legionis nonae in subsidium adventanti obvius fudit legionem, et quod peditum interfecit. Cerialis cum equitibus evasit in castra et munimentis defensus est. Qua clade et odiis provinciae, quam avaritia in bellum egerat, trepidus procurator Catus in Galliam transiit. At Suetonius mira constantia me- 33
dios inter hostes Londinium perrexit, cognomento quidem coloniae non insigne, sed copia negotiatorum et commeatuum maxime celebre. Ibi ambiguus an illam sedem bello deligeret, circumspecta infrequentia militis, satisque magnis documentis temeritatem Petilii coercitam, unius oppidi damno servare universa statuit. Neque fletu et lacrimis auxilium eius orantium flexus est, quin daret profectionis signum et comitantes in partem agminis acciperet. Si quos imbellis sexus aut fessa aetas vel loci dulcedo attinuerat, ab hoste oppressi sunt. Eadem clades municipio Verulamio fuit, quia barbari omissis castellis praesidiisque militarium quod uberrimum spolianti et defendentibus in-

13. *britiamnus* Mª. *Petilio* Lipsius: codices *Petio*.

30. *spolianti* et mox *segnes* Mercerus: codices *spoliant* et *insignes*. Paulo post *caecidisse consistit* Mª.

tutum laeti praeda et aliorum segnes petebant. Ad septuaginta (a C. 61.) milia civium et sociorum iis quae memoravi locis cecidisse constitit. Neque enim capere aut venundare, aliudve quod belli commercium, sed caedes patibula ignes cruces, tanquam reddituri supplicium ac praerepta interim
34 ultione, festinabant. Iam Suetonio quarta decuma legio cum vexillariis vicesimanis, et e proximis auxiliares, decem ferme milia armatorum erant, cum omittere cunctationem et congredi acie parat. Deligitque locum artis faucibus et a tergo silva clausum, satis cognito nihil hostium nisi in fronte et apertam planitiem esse, sine metu insidiarum. Igitur legionarius frequens ordinibus, levis circum armatura, conglobatus pro cornibus eques adstitit. At Britannorum copiae passim per catervas et turmas exsultabant, quanta non alias multitudo et animo adeo fero, ut coniuges quoque testes victoriae secum traherent plaustrisque imponerent, quae super extremum ambitum campi posuerant.
35 Boudicea curru filias prae se vehens, ut quamque nationem accesserat, solitum quidem Britannis feminarum ductu bellare testabatur: sed tunc non ut tantis maioribus ortam regnum et opes, verum ut unam e vulgo libertatem amissam, confectum verberibus corpus, contrectatam filiarum pudicitiam ulcisci. Eo provectas Romanorum cupidines, ut non corpora, ne senectam quidem aut virginitatem impollutam relinquant. Adesse tamen deos iustae vindictae: cecidisse legionem quae praelium ausa sit; ceteros castris occultari aut fugam circumspicere. Ne strepitum quidem et clamorem tot milium nedum impetus et manus perlaturos. Si copias armatorum, si causas belli secum

---

7. *vicesimaris* M; correxit Acidalius.
21. *dictu* M², idemque 25. *nec* pro *ne*.

(a C. 61.) expenderent, vincendum illa acie vel cadendum esse. Id mulieri destinatum: viverent viri et servirent. Ne Sueto- 36
nius quidem in tanto discrimine silebat. Quanquam confideret virtuti, tamen exhortationes et preces miscebat, ut spernerent sonores barbarorum et inanes minas. Plus illic feminarum quam iuventutis aspici. Imbelles inermes cessuros statim, ubi ferrum virtutemque vincentium totiens fusi agnovissent. Etiam in multis legionibus paucos esse, qui praelia profligarent; gloriaeque eorum accessurum quod modica manus universi exercitus famam adipiscerentur. Conferti tantum et pilis emissis, post umbonibus et gladiis stragem caedemque continuarent, praedae immemores: parta victoria cuncta ipsis cessura. Is ardor verba ducis sequebatur, ita se ad intorquenda pila expedierat vetus miles et multa praeliorum experientia, ut certus eventus Suetonius daret pugnae signum. Ac primum legio gradu 37
immota et angustias loci pro munimento retinens, postquam propius suggressus hostis certo iactu tela exhauserat, velut cuneo erupit. Idem auxiliarium impetus; et eques protentis hastis perfringit quod obvium et validum erat. Ceteri terga praebuere, difficili effugio, quia circumiecta vehicula saepserant abitus. Et miles ne mulierum quidem neci temperabat; confixaque telis etiam iumenta corporum cumulum auxerant. Clara et antiquis victoriis par ea die laus parta: quippe sunt qui paulo minus quam octoginta milia Britannorum cecidisse tradant, mi-

2. *viris* Ma. idem 3. *quam* pro *quanquam*, ut I, 13. XVI, 19.

15. *eventus* Beroaldus: codices *eventu*. κακοφωνία, quam nonnulli in *certus eventus Suetonius* perceperunt, mitigatur ac fere evanescit, eo quod medium vocabulum in longam vocalem desinit.

21. *effugium* Ma. idem 23. *confixa teli*, et 26. *actingenta*.

litum quadringentis ferme interfectis, nec multo amplius (a C. 61.) vulneratis. Boudicea vitam veneno finivit. Et Poenius Postumus praefectus castrorum secundae legionis, cognitis quartadecimanorum vicesimanorumque prosperis rebus, quia pari gloria legionem suam fraudaverat abnueratque contra ritum militiae iussa ducis, se ipsum gladio transegit.

38 Contractus deinde omnis exercitus sub pellibus habitus est, ad reliqua belli perpetranda. Auxitque copias Caesar missis ex Germania duobus legionariorum milibus, octo auxiliarium cohortibus ac mile equitibus; quorum adventu nonani legionario milite suppleti sunt. Cohortes alaeque novis hibernaculis locatae, quodque nationum ambiguum aut adversum fuerat, igni atque ferro vastatur. Sed nihil aeque quam fames affligebat serendis frugibus incuriosos, et omni aetate ad bellum versa, dum nostros commeatus sibi destinant. Gentesque praeferoces tardius ad pacem inclinant, quia Iulius Classicianus successor Cato missus et Suetonio discors bonum publicum privatis simultatibus impediebat, disperseratque novum legatum opperiendum esse, sine hostili ira et superbia victoris clementer deditis consulturum. Simul in urbem mandabat, nullum praelio finem exspectarent, nisi succederetur Suetonio, cuius adversa pravitati ipsius, prospera ad fortunam

39 rei publicae referebat. Igitur ad spectandum Britanniae statum missus est e libertis Polyclitus, magna Neronis spe posse auctoritate eius non modo inter legatum procuratoremque concordiam gigni, sed et rebelles barbarorum animos pace componi. Nec defuit Polyclitus quo minus, ingenti agmine Italiae Galliaeque gravis, postquam Oceanum

19. *et suetior* Ma. Mox 22. *urbem* Rhenanus: codices *urbe*. 25. *reipublicae* Puteolanus: codices *ipsius*.

(a C. 61.) transmiserat, militibus quoque nostris terribilis incederet. Sed hostibus irrisui fuit, apud quos flagrante etiam tum libertate nondum cognita libertinorum potentia erat; mirabanturque quod dux et exercitus tanti belli confector servitiis obedirent. Cuncta tamen ad imperatorem in mollius relata; detentusque rebus gerundis Suetonius, quod post paucas naves in littore remigiumque in iis amiserat, tanquam durante bello, tradere exercitum Petronio Turpiliano, qui iam consulatu abierat, iubetur. Is non irritato hoste, neque lacessitus, honestum pacis nomen segni otio imposuit.

40 Eodem anno Romae insignia scelera, alterum senatoris, servili alterum audacia, admissa sunt. Domitius Balbus erat praetorius, simul longa senecta simul orbitate et pecunia insidiis obnoxius. Ei propinquus Valerius Fabianus, capessendis honoribus destinatus, subdidit testamentum, ascitis Vinicio Rufino et Terentio Lentino equitibus Romanis. Illi Antonium Primum et Asinium Marcellum sociaverant. Antonius audacia promptus, Marcellus Asinio Pollione proavo clarus, neque morum spernendus habebatur, nisi quod paupertatem praecipuum malorum credebat. Igitur Fabianus tabulas iis quos memoravi, et aliis minus illustribus obsignat. Quod apud patres convictum; et Fabianus Antoniusque cum Rufino et Terentio lege Cornelia damnantur. Marcellum memoria maiorum et preces Caesaris poenae magis quam infamiae exemere.
41 Perculit is dies Pompeium quoque Aelianum iuvenem quaestorium tanquam flagitiorum Fabiani gnarum, eique Italia et Hispania, in qua ortus erat, interdictum est. Pari igno-

7. *remigumque in his* Ma. Paulo ante *post* est adverbium, non praepositio.

15. *codices et*: *ei* Rhenanus, qui mox *Vinicio* pro *Vincio*.

22. *tabulasiis*, h. e. *tabulas iis*, VMa.

minia Valerius Ponticus afficitur, quod reos, ne apud (a C. 61.) praefectum urbis arguerentur, ad praetorem detulisset, interim specie legum, mox praevaricando ultionem elusurus. Additur senatus consulto, qui talem operam emptitasset vendidissetve, perinde poena teneretur, ac si publico iudicio calumniae condemnatus.

42 Haud multo post praefectum urbis Pedanium Secundum servus ipsius interfecit, seu negata libertate, cui pretium pepigerat, sive amore exoleti infensus, et dominum aemulum non tolerans. Ceterum cum vetere ex more familiam omnem, quae sub eodem tecto mansitaverat, ad supplicium agi oporteret, concursu plebis, quae tot innoxios protegebat, usque ad seditionem ventum est; senatuque in ipso erant studia nimiam severitatem aspernantium, pluribus nihil mutandum censentibus. Ex quis Gaius Cassius sententiae loco in hunc modum disseruit.

43 „Saepenumero, patres conscripti, in hoc ordine interfui, cum contra instituta et leges maiorum nova senatus decreta postularentur; neque sum adversatus, non quia dubitarem super omnibus negotiis melius atque rectius olim provisum et, quae converterentur, in deterius mutari, sed ne nimio amore antiqui moris studium meum extollere viderer. Simul quicquid hoc in nobis auctoritatis est, crebris contradictionibus destruendum non existimabam, ut maneret integrum, si quando res publica consiliis eguisset. Quod hodie venit, consulari viro domi suae interfecto per insidias serviles, quas nemo prohibuit aut prodidit, quamvis nondum concusso senatus consulto, quod supplicium toti familiae minitabatur. Decernite, Hercule

---

13. *senatusque in quo ipso* codices; correxit Lipsius. Paulo post *multandum* Ma.

21. *in* om. Ma. idem 25. *manaret*.

(a C. 61.) impunitatem, ut quem dignitas sua defendat, cum praefectura urbis non profuerit. Quem numerus servorum tuebitur, cum Pedanium Secundum quadringenti non protexerint? Cui familia opem feret, quae ne in metu quidem pericula nostra advertit? An, ut quidam fingere non erubescunt, iniurias suas ultus est interfector, quia de paterna pecunia transegerat, aut avitum mancipium detrahebatur? Pronuntiemus ultro dominum iure caesum videri.

44 Libet argumenta conquirere in eo, quod sapientioribus deliberatum est? Sed et si nunc primum statuendum haberemus, creditisne servum interficiendi domini animum insumpsisse, ut non vox minax excideret, nihil per temeritatem proloqueretur? Sane consilium occuluit, telum inter ignaros paravit: num excubias transiret, cubiculi fores recluderet, lumen inferret, caedem patraret omnibus nesciis? Multa sceleris indicia praeveniunt: servi si prodant, possumus singuli inter plures, tuti inter anxios, postremo, si pereundum sit, non inulti inter nocentes agere. Suspecta maioribus nostris fuere ingenia servorum, etiam cum in agris aut domibus isdem nascerentur caritatemque dominorum statim acciperent. Postquam vero nationes in familiis habemus, quibus diversi ritus, externa sacra aut nulla sunt, colluviem istam non nisi metu coercueris. At quidam insontes peribunt. Nam et ex fuso exercitu cum decimus quisque fusti feritur, etiam strenui sortiuntur. Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos utilitate publica rependitur."

45 Sententiae Cassii ut nemo unus contra ire ausus est, ita dissonae voces respondebant numerum aut aetatem

---

1. *cui praefectus — profuit* Ma; vulgata a Puteolano est.
13. *occul uit* Ma. lacunam rec. man. syllaba *ta* explevit.
20. *idem* Ma hic et c. 46. Mox 25. *veritur* Ma.

aut sexum ac plurimorum indubiam innocentiam miserantium. (a C. 61.) Praevaluit tamen pars, quae supplicium decernebat. Sed obtemperari non poterat, conglobata multitudine et saxa ac faces minante. Tum Caesar populum edicto increpuit, atque omne iter, quo damnati ad poenam ducebantur, militaribus praesidiis saepsit. Censuerat Cingonius Varro, ut liberti quoque, qui sub eodem tecto fuissent, Italia deportarentur. Id a principe prohibitum est, ne mos antiquus, quem misericordia non minuerat, per saevitiam incenderetur.

46 Damnatus isdem consulibus Tarquitius Priscus repetundarum Bithynis interrogantibus, magno patrum gaudio, qui accusatum ab eo Statilium Taurum proconsulem ipsius meminerant. Census per Gallias a Quinto Volusio et Sextio Africano Trebellioque Maximo acti sunt, aemulis inter se per nobilitatem Volusio atque Africano: Trebellium dum uterque dedignatur, supra tulere.

47 Eo anno mortem obiit Memmius Regulus, auctoritate constantia fama, in quantum praeumbrante imperatoris fastigio datur, clarus, adeo ut Nero aeger valitudine, et adulantibus circum qui finem imperio adesse dicebant, si quid fato pateretur, responderit habere subsidium rem publicam, rogantibus dehinc in quo potissimum, addiderit in Memmio Regulo. Vixit tamen post haec Regulus, quiete defensus, et quia nova generis claritudine neque invidiosis opibus erat. Gymnasium eo anno dedicatum a Nerone, praebitumque oleum equiti ac senatui Graeca facilitate.

48 Publio Mario Lucio Asinio consulibus Antistius prae- (a.u. 815.) tor, quem in tribunatu plebis licenter egisse memoravi, (a C. 62.) probrosa adversus principem carmina factitavit, vulgavit-

13. *proconsule* Ma. idem 18. *obit.*

(a C 62) que celebri convivio, dum apud Ostorium Scapulam epulatur. Exin a Cossutiano Capitone, qui nuper senatorium ordinem precibus Tigellini soceri sui receperat, maiestatis delatus est. Tum primum revocata ea lex; credebaturque haud perinde exitium Antistio quam imperatori gloria quaeri, ut condemnatus a senatu intercessione tribunicia morti eximeretur. Et cum Ostorius nihil audivisse pro testimonio dixisset, adversis testibus creditum; censuitque Iunius Marullus consul designatus adimendam reo praeturam necandumque more maiorum. Ceteris inde assentientibus, Paetus Thrasea, multo cum honore Caesaris et acerrime increpito Antistio, non quicquid nocens reus pati mereretur, id egregio sub principe et nulla necessitate obstricto senatui statuendum disseruit. Carnificem et laqueum pridem abolita; et esse poenas legibus constitutas, quibus sine iudicum saevitia et temporum infamia supplicia decernerentur. Quin in insula, publicatis bonis, quo longius sontem vitam traxisset, eo privatim miseriorem et publicae clementiae maximum exemplum futurum. Libertas 49
Thraseae servitium aliorum rupit, et postquam discessionem consul permiserat, pedibus in sententiam eius iere, paucis exemptis; in quibus adulatione promptissimus fuit Aulus Vitellius, optimum quemque iurgio lacessens et respondenti reticens, ut pavida ingenia solent. At consules perficere decretum senatus non ausi, de consensu scripsere Caesari. Ille inter pudorem et iram cunctatus, postremo rescripsit nulla iniuria provocatum Antistium gravis-

3. *tigellani* Ma, qui infra constanter *Tigillinus*.

4. codices *credebatur quae*: *credebaturque* Acidalius; I. Gronovius *quaeri uti*: codices *quaesivit*. Mox *eximeret* Ma.

17. *quin in insulam* G, *qui in insula*. Ma

18. *miseriorem* Lipsius: codices *miserior*.

22. *exeptis*, h. e. *exēptis* sive *exemptis*, Ma.

simas in principem contumelias dixisse; earum ultionem a patribus postulatam, et pro magnitudine delicti poenam statui par fuisse. Ceterum se, qui severitatem decernentium impediturus fuerit, moderationem non prohibere: statuerent ut vellent; datam et absolvendi licentiam. His atque talibus recitatis, et offensione manifesta, non ideo aut consules mutavere relationem aut Thrasea decessit sententia, ceterive quae probaverant deseruere, pars, ne principem obiecisse invidiae viderentur, plures numero tuti, Thrasea sueta firmitudine animi et ne gloria intercideret. (a C 61.)

50 Haud dispari crimine Fabricius Veiento conflictatus est, quod multa et probrosa in patres et sacerdotes composuisset iis libris, quibus nomen codicillorum dederat. Adiiciebat Talius Geminus accusator venditata ab eo munera principis et adipiscendorum honorum ius. Quae causa Neroni fuit suscipiendi iudicii, convictumque Veientonem Italia depulit, et libros exuri iussit, conquisitos lectitatosque donec cum periculo parabantur, mox licentia habendi oblivionem attulit.

51 Sed gravescentibus in dies publicis malis subsidia minuebantur, concessitque vita Burrus, incertum valitudine an veneno. Valitudo ex eo coniectabatur, quod in se tumescentibus paulatim faucibus et impedito meatu spiritum finiebat. Plures iussu Neronis, quasi remedium adhiberetur, illitum palatum eius noxio medicamine asseverabant, et Burrum intellecto scelere, cum ad visendum eum princeps venisset, aspectum eius aversatum sciscitanti hactenus respondisse „ego me bene habeo." Civitati grande desiderium eius mansit per memoriam virtutis et successorum alterius segnem innocentiam, alterius flagrantis-

12. *Vegento* BM². 23. *an* Rhenanus: *aut* BM². Dein 28 *ad versatum* M².

(a C. 62.) sima flagitia et adulteria. Quippe Caesar duos praetoriis cohortibus imposuerat, Fenium Rufum ex vulgi favore, quia rem frumentariam sine quaestu tractabat, Sofonium Tigellinum, veterem impudicitiam atque infamiam in eo secutus. Atque illi pro cognitis moribus fuere, validior Tigellinus in animo principis et intimis libidinibus assumptus, prospera populi et militum fama Rufus; quod apud Neronem adversum experiebatur.

52 Mors Burri infregit Senecae potentiam, quia nec bonis artibus idem virium erat altero velut duce amoto, et Nero ad deteriores inclinabat. Hi variis criminationibus Senecam adoriuntur, tanquam ingentes et privatum supra modum evectas opes adhuc augeret, quodque studia civium in se verteret, hortorum quoque amoenitate et villarum magnificentia quasi principem supergrederetur. Obiiciebant etiam eloquentiae laudem uni sibi asciscere, et carmina crebrius factitare, postquam Neroni amor eorum evenisset. Nam oblectamentis principis palam iniquum detrectare vim eius equos regentis, illudere voces, quotiens caneret. Quem ad finem nihil in re publica clarum fore, quod non ab illo reperiri credatur? Certe finitam Neronis pueritiam, et robur iuventae adesse. Exueret magistrum, satis amplis doctoribus instructus maioribus suis. 53 At Seneca criminantium non ignarus, prodentibus iis, quibus aliqua honesti cura, et familiaritatem eius magis aspernante Caesare, tempus sermoni orat, et accepto ita incipit. „Quartus decimus annus est, Caesar, ex quo spei tuae admotus sum,

1. *et* om. M^a. Mox *Sofonium* Lipsius ex Dione LIX, 23. *Offonium* vel *Ofonium* codices.

5. *pro cognitis* Mercerus: BGM^a *pro cognatis*.

18. *detractare* GM^a: *detrectare* Pichena.

octavus, ut imperium obtines: medio temporis tantum honorum atque opum in me cumulasti, ut nihil felicitati meae desit nisi moderatio eius. Utar magnis exemplis, nec meae fortunae sed tuae. Abavus tuus Augustus Marco Agrippae Mytilenense secretum, Gaio Maecenati urbe in ipsa velut peregrinum otium permisit, quorum alter bellorum socius, alter Romae pluribus laboribus iactatus ampla quidem, sed pro ingentibus meritis, praemia acceperant. Ego quid aliud munificentiae adhibere potui quam studia, ut sic dixerim, in umbra educata, et quibus claritudo venit, quod iuventae tuae rudimentis affuisse videor, grande huius rei pretium. At tu gratiam immensam, innumeram pecuniam circumdedisti, adeo ut plerumque intra me ipse volvam 'egone equestri et provinciali loco ortus, proceribus civitatis adnumeror? Inter nobiles et longa decora praeferentes novitas mea enituit? ubi est animus ille modicis contentus? Talis hortos exstruit, et per haec suburbana incedit, et tantis agrorum spatiis, tam lato fenore exuberat?' Una defensio occurrit, quod mune-
54 ribus tuis obniti non debui. Sed uterque mensuram implevimus, et tu, quantum princeps tribuere amico posset, et ego, quantum amicus a principe accipere. Cetera invidiam augent. Quae quidem, ut omnia mortalia, infra tuam magnitudinem iacent, sed mihi incumbunt: mihi subveniendum est. Quomodo in militia aut via fessus adminiculum orarem, ita in hoc itinere vitae, senex et levissimis quoque curis impar, cum opes meas ultra susti-

(a C. 62)

---

4. *ne* Ma. Mox *abavus* Lipsius: codices *atavus*. *mytelense* Ma.

16. *decora*] *cura* Ma.

21. *tu* om. Ma. idem 23. *agunt*, et p. 408, 1. *iubere*. Vulgo *iube eas* invitis BGMa.

(a C. 62.) nere non possim, praesidium peto. Iube per procuratores tuos administrari, in tuam fortunam recipi. Nec me in paupertatem ipse detrudam, sed traditis, quorum fulgore praestringor, quod temporis hortorum aut villarum curae seponitur, in animum revocabo. Superest tibi robur et tot per annos visum fastigii regimen; possumus seniores amici quietem respondere. Hoc quoque in tuam gloriam cedet, eos ad summa vexisse, qui et modica tolerarent."

Ad quae Nero sic ferme respondit. „Quod meditatae ora- 55
tioni tuae statim occurram, id primum tui muneris habeo, qui me non tantum praevisa sed subita expedire docuisti. Avus meus Augustus Agrippae et Maecenati usurpare otium post lobores concessit, sed in ea ipsa aetate, cuius auctoritas tueretur quicquid illud et qualecunque tribuisset, ac tamen neutrum datis a se praemiis exuit. Bello et periculis meruerant: in iis enim iuventa Augusti versata est. Nec mihi tela et manus tuae defuissent in armis agenti. Sed quod praesens condicio poscebat, ratione consilio praeceptis pueritiam, dein iuventam meam fovisti. Et tua quidem erga me munera, dum vita supetet, aeterna erunt: quae a me habes, horti et fenus et villae, casibus

---

4. *praestringor* Cannegieterus.: codices *perstringor*.

7. *quietem respondere*] Bene notandum quod praecedens *regimen* pro *gubernaculum* dicitur, ut apud Ovidium Metam. III, 593. (ita demum locutio *visum fastigii regimen*, quam falso explicuit Waltherus, omni dubitationi exempta est); itaque illud *quietem respondere* (*quietem* ABMV, *quiete* G) fortasse ex nautico, ut ita dicam, sermone, petitum est: quippe Nero gubernator in puppi ad regimen sedens dum seniores consulit quid videant, illi respondent „quietem."

9. *Quod*] *et quod* M^{a}.

12. *Avus*] *abvus* Lipsius, sed cf. II, 27. 43. 53., ubi *amita* pro *amita maiore* et *avunculus* idem qui *proavunculus*.

obnoxia sunt. Ac licet multa videantur, plerique haudquaquam artibus tuis pares plura tenuerunt. (a C. 62.) Pudet referre libertinos, qui ditiores spectantur. Unde etiam rubori mihi est quod praecipuus caritate nondum omnes
56 fortuna antecellis. Verum et tibi valida aetas, rebusque et fructui rerum sufficiens, et nos prima imperii spatia ingredimur, nisi forte aut te Vitellio ter consuli aut me Claudio postponis. Sed quantum Volusio longa parcimonia quaesivit, tantum in te mea liberalitas explere non potest. Quin si qua in parte lubricum adolescentiae nostrae declinat, revocas, ornatumque robur subsidio impensius regis. Non tua moderatio, si reddideris pecuniam, nec quies, si reliqueris principem, sed mea avaritia, meae crudelitatis metus in ore omnium versabitur. Quodsi maxime continentia tua laudetur, non tamen sapienti viro decorum fuerit, unde amico infamiam paret, inde gloriam sibi recipere." His adiicit complexum et oscula, factus natura et consuetudine exercitus velare odium fallacibus blanditiis. Seneca, qui finis omnium cum dominante sermonum, grates agit: sed instituta prioris potentiae commutat, prohibet coetus salutantium, vitat comitantes, rarus per urbem, quasi valitudine infensa aut sapientiae studiis domi attineretur.

57 Perculso Seneca promptum fuit Rufum Fenium imminuere Agrippinae amicitiam in eo criminantibus. Validiorque in dies Tigellinus, et malas artes, quibus solis pollebat, gratiores ratus, si principem societate scelerum obstringeret, metus eius rimatur; compertoque Plautum et Sullam maxime timeri, Plautum in Asiam, Sullam in Galliam Narbonensem nuper amotos, nobilitatem eorum et propinquos huic Orientis illi Germaniae exercitus com-

9. *in me mea libertas* Ma.

(a. C. 62.) memorat. Non se, ut Burrum, diversas spes sed solam incolumitatem Neronis spectare; cui caveri utcunque ab urbanis insidiis praesentia: longinquos motus quonam modo comprimi posse? Erectas Gallias ad nomen dictatorium, nec minus suspectos Asiae populos claritudine avi Drusi. Sullam inopem, unde praecipuam audaciam, et simulatorem segnitiae, dum temeritati locum reperiret. Plautum magnis opibus ne fingere quidem cupidinem otii, sed veterum Romanorum imitamenta praeferre, assumpta etiam Stoicorum arrogantia sectaque, quae turbidos et negotiorum appetentes faciat. Nec ultra mora. Sulla sexto die pervectis Massiliam percussoribus ante metum et rumorem interficitur, cum epulandi causa discumberet. Relatum caput eius illusit Nero, tanquam praematura canitie deforme. Plauto parari necem non perinde occultum fuit, 58
quia pluribus salus eius curabatur; et spatium itineris ac maris tempusque interiectum moverat famam; vulgoque fingebant petitum ab eo Corbulonem, magnis tum exercitibus praesidentem et, si clari atque insontes interficerentur, praecipuum ad pericula. Quin et Asiam favore iuvenis arma cepisse, nec milites ad scelus missos aut numero validos aut animo promptos, postquam iussa efficere nequiverint, ad spes novas transisse. Vana haec more famae credentium otio augebantur. Ceterum libertus Plauti celeritate ventorum praevenit centurionem, et mandata Lucii Antistii soceri attulit: effugeret segnem mortem, otium

3 *praesentiora* BGM[a]: *praesentia* Puteolanus. 5. *suspensos* Lipsius.

11. *moras* M[a], et 13. *prelatum* et 15. *plautio.*

17. *fama* M[a]. Dein 19. *et, si* Ernestius: *et* M[a].

20 *asya* M[a], et 23. *transissent.*

23 *vana* Boxhornius, et *augebantur* Modius: codices *una*, et *agebantur*. Mox 26. *effugere* M[a].

suffugium et magni nominis miseratione reperturum bonos, (a C. 62.) consociaturum audaces. Nullum interim subsidium aspernandum. Si sexaginta milites (tot enim veniebant) propulisset, dum refertur nuntius Neroni, dum manus alia permeat, multa secutura, quae ad usque bellum evalescerent. Denique aut salutem tali consilio quaeri, aut nihil 59 gravius audenti quam ignavo patiendum esse. Sed Plautum ea non movere, sive nullam opem providebat inermis atque exsul, seu taedio ambiguae spei, an amore coniugis et liberorum, quibus placabiliorem fore principem rebatur nulla sollicitudine turbatum. Sunt qui alios a socero nuntios venisse ferant, tanquam nihil atrox immineret; doctoresque sapientiae, Coeranum Graeci, Musonium Tusci generis, constantiam opperiendae mortis pro incerta et trepida vita suasisse. Repertus est certe per medium diei nudus exercitando corpori. Talem eum centurio trucidavit, coram Pelagone spadone, quem Nero centurioni et manipulo, quasi satellitibus ministrum regium, praeposuerat. Caput interfecti relatum; cuius aspectu (ipsa principis verba referam) „cur" inquit, „Nero" * * * Et posito metu nuptias Poppaeae, ob eiusmodi terrores dilatas, maturare parat, Octaviamque coniugem amoliri, quamvis modeste ageret, nomine patris et studiis populi gravem. Sed ad senatum litteras misit de caede Sullae Plautique haud confessus, verum utriusque turbidum ingenium esse et sibi incolumitatem rei publicae magna cura haberi. Decretae eo nomine supplicationes, utque Sulla et Plautus senatu moverentur, gravioribus tamen ludibriis quam malis.

---

1. *miseratione* M[a], si fides ex silentio Bekkeri, et corr. B: ceteri *miserationem*. Paulo post *aspernantium* M[a].

20. *referebam* M[a]. De sequentibus cf. Waltherus.

(a C. 62.) 60 Igitur accepto patrum consulto, postquam cuncta scelerum suorum pro egregiis accipi videt, exturbat Octaviam, sterilem dictitans. Exin Poppaeae coniungitur. Ea diu pellex, et adulteri Neronis mox mariti potens, quendam ex ministris Octaviae impulit servilem ei amorem obiicere. Destinaturque reus cognomento Eucerus, natione Alexandrinus, canere tibiis doctus. Actae ob id de ancillis quaestiones, et vi tormentorum victis quibusdam ut falsa adnuerent, plures perstitere sanctitatem dominae tueri; ex quibus una instanti Tigellino castiora esse muliebria Octaviae respondit quam os eius. Movetur tamen primo civilis discidii specie; domumque Burri, praedia Plauti, infausta dona, accipit. Mox in Campaniam pulsa est addita militari custodia. Inde crebri questus nec occulti per vulgum, cui minor sapientia, ex mediocritate fortunae pauciora pericula sunt. His quanquam * * Nero paenitentia flagitii, coniugem revocavit Octaviam.

61 Exin laeti Capitolium scandunt, deosque tandem venerantur. Effigies Poppaeae proruunt, Octaviae imagines gestant humeris, spargunt floribus, foroque ac templis statuunt. Itur et in principis laudes * * repetitum venerantium. Iamque et palatium multitudine et clamoribus complebant, cum emissi militum globi verberibus et intento ferro turbam disiecere. Mutataque quae per seditionem verterant, et Poppaeae honos repositus est. Quae semper odio, tum et metu atrox, ne aut vulgi acrior vis ingrueret, aut Nero inclinatione populi mutaretur, provoluta genibus eius, non eo loci res suas agi, ut de matrimonio certet, quanquam id sibi vita potius, sed vitam ipsam in extremum adductam a clientelis et servitiis Octaviae, quae plebis sibi no-

---

7. *Alexandrinus* Lipsius: codices *Alexandrina*. Mox *per tybias* Ma, et 8. *victi quibusdam si falsa*.

men indiderint, ea in pace ausi, quae vix bello evenirent. (a C. 62.) Arma illa adversus principem sumpta; ducem tantum defuisse, qui motis rebus facile reperiretur: omitteret modo Campaniam, et in urbem ipsam pergeret, ad cuius nutum absentis tumultus cierentur. Quod alioquin suum delictum? Quam cuiusquam offensionem? An quia veram progeniem penatibus Caesarum datura sit? Malle populum Romanum tibicinis Aegyptii subolem imperatorio fastigio induci? Denique, si id rebus conducat, libens quam coactus acciret dominam, vel consuleret securitati iusta ultione. Et modicis remediis primos motus consedisse: at si desperent uxorem Neronis fore Octaviam, illi maritum

62 daturos. Varius sermo, et ad metum atque iram accommodatus, terruit simul audientem et accendit. Sed parum valebat suspicio in servo, et quaestionibus ancillarum elusa erat. Ergo confessionem alicuius quaeri placet, cui rerum quoque novarum crimen affingeretur. Et visus idoneus maternae necis patrator Anicetus, classi apud Misenum, ut memoravi, praefectus, levi post admissum scelus gratia, dein graviore odio, quia malorum facinorum ministri quasi exprobrantes aspiciuntur. Igitur accitum eum Caesar operae prioris admonet: solum incolumitati principis adversus insidiantem matrem subvenisse; locum haud minoris gratiae instare, si coniugem infensam depelleret. Nec manu aut telo opus: fateretur Octaviae adulterium. Occulta quidem ad praesens, sed magna ei praemia et secessus amoenos promittit, vel si negavisset, necem intentat. Ille insita vecordia, et facilitate priorum flagitiorum, plura etiam quam iussum erat fingit fateturque apud amicos, quos velut consilio adhibuerat princeps.

---

7. *malle* Puteolanus: BGM[a] *mallet*: *mallene* Handius.
16 *elusa erat* Lectius: *eluserat* BGMa.

(a C. 62.) Tum in Sardiniam pellitur, ubi non inops exsilium tole-
ravit et fato obiit. At Nero praefectum in spem sociandae 63
classis corruptum, et incusatae paulo ante sterilitatis ob-
litus abactos partus conscientia libidinum, eaque sibi com-
perta edicto memorat; insulaque Pandateria Octaviam claudit.
Non alia exsul visentium oculos maiore misericordia affecit.
Meminerant adhuc quidam Agrippinae a Tiberio, recentior
Iuliae memoria obversabatur a Claudio pulsae. Sed illis
robur aetatis affuerat: laeta aliqua viderant, et praesentem
saevitiam melioris olim fortunae recordatione allevabant.
Huic primum nuptiarum dies loco funeris fuit, deductae
in domum, in qua nihil nisi luctuosum haberet, erepto
per venenum patre et statim fratre; tum ancilla domina
validior, et Poppaea non nisi in perniciem uxoris nupta,
postremo crimen omni exitio gravius. Ac puella vicesimo 64
aetatis anno, inter centuriones et milites, praesagio malo-
rum iam vita exempta, nondum tamen morte acquiescebat.
Paucis dehinc interiectis diebus mori iubetur, cum iam
viduam se et tantum sororem testaretur, communesque
Germanicos et postremo Agrippinae nomen cieret, qua in-
columi infelix quidem matrimonium sed sine exitio pertu-
lisset. Restringitur vinculis, venaeque eius per omnes ar-
tus exsolvuntur; et quia pressus pavore sanguis tardius la-
bebatur, praefervidi balnei vapore enecatur. Additurque
atrocior saevitia, quod caput amputatum latumque in ur-
bem Poppaea vidit. Dona ob haec templis decreta. Quod
ad eum finem memoravimus, ut quicunque casus tempo-
rum illorum nobis vel aliis auctoribus noscent, praesump-
tum habeant, quotiens fugas et caedes iussit princeps, to-

---

4 *compertae dicto* Ms. idem mox *pandeteria.*

26 *decretaque ad eum finem memorabimus, quicumque* Ms, correxit Puteolanus.

tiens grates deis actas, quaeque rerum secundarum olim, tum publicae cladis insignia fuisse. Neque tamen silebimus, si quod senatus consultum adulatione novum aut patientia postremum fuit. (a C 62.)

65 Eodem anno libertorum potissimos veneno interfecisse creditus est, Doryphorum, quasi adversatum nuptiis Poppaeae, Pallantem, quod immensam pecuniam longa senecta detineret. Romanus secretis criminationibus incusaverat Senecam ut Gai Pisonis socium; sed validius a Seneca eodem crimine perculsus est. Unde Pisoni timor, et orta insidiarum in Neronem magna moles, sed improspera.

LIBER QUINTUS DECIMUS.

Breviarium. Vologeses Parthorum rex Armeniam invadit, quem Corbulo caute et tamen fortiter repressit. Sed Caesennius Paetus missu Neronis mox supervenit, proprius Armeniae tuendae dux. Is imperitia et temeritate rem perdidit, turpi foedere cum hoste depactus. Corbulo ei tamen sed sero succurrit. Neroni filia ex Poppaea nascitur, non vitalis. Legati Parthorum Romam venere super Armenia retinenda, irriti remittuntur, et bellum Corbuloni permissum. Is Armeniam iterum invadit, et metu Parthis iniecto ad colloquium ventum. Placuit arma poni, et Tiridaten diadema statuae Neronis submittere, nec nisi sponte eius resumere. Nero Neapoli cantat in publico, Romae luxu et libidine omnia polluit. Ipsa urbs ardet casu sive principis dolo; qui in ruinis eius ingentem sibi domum exstruxit. Christiani ab eo exagitati et necati, falso crimine incendii. Coniuratio in Neronem inita et detecta, capite eius Gaio Pisone. Multi interfecti illustrium, interque eos Seneca. Grates tamen dis actae et dona decreta templis ut rebus laetis.

---

6. *adversatum* suprascr. *rum* et *ros* Ma.
11. *sed*] *et* Ma.

Gesta haec annis paulo amplius tribus, Gaio Memmio Regulo Verginio Rufo, Gaio Lecanio Basso Marco Licinio Crasso, Publio Silio Nerva Gaio Iulio Attico Vestino consulibus.

(a C. 62.) Interea rex Parthorum Vologeses cognitis Corbulonis rebus regemque alienigenam Tigranen Armeniae impositum, simul fratre Tiridate pulso spretum Arsacidarum fastigium ire ultum volens, magnitudine rursum Romana et continui foederis reverentia diversas ad curas trahebatur, cunctator ingenio et defectione Hyrcanorum, gentis validae, multisque ex eo bellis illigatus. Atque illum ambiguum novus insuper nuntius contumeliae exstimulat: quippe egressus Armenia Tigranes Adiabenos, conterminam nationem, latius ac diutius quam per latrocinia vastaverat; idque primores gentium aegre tolerabant, eo contemptionis descensum, ut ne duce quidem Romano incursarentur, sed temeritate obsidis tot per annos inter mancipia habiti. Accendebat dolorem eorum Monobazus, quem penes Adiabenum regimen, quod praesidium aut unde peteret rogitans. Iam de Armenia concessum, proxima trahi, et nisi defendant Parthi, levius servitium apud Romanos deditis quam captis esse. Tiridates quoque regni profugus per silentium aut modice querendo gravior erat. Non enim ignavia magna imperia contineri: virorum armorumque faciendum certamen. Id in summa fortuna aequius quod validius. Et sua retinere privatae domus, de alienis certare regiam laudem esse. Igitur commotus his 2
Vologeses concilium vocat, et proximum sibi Tiridaten constituit, atque ita orditur. „Hunc ego eodem mecum patre genitum, cum mihi per aetatem summo nomine concessisset, in possessionem Armeniae deduxi, qui tertius potentiae gradus habetur: nam Medos Pacorus ante

ceperat. Videbarque, contra vetera fratrum odia et cer- (a C. 62.) tamina, familiae nostrae penates rite composuisse. Prohibent Romani, et pacem nunquam ipsis prospere lacessitam nunc quoque in exitium suum abrumpunt. Non ibo infitias: aequitate quam sanguine, causa quam armis retinere parta maioribus malueram. Si cunctatione deliqui, virtute corrigam. Vestra quidem vis et gloria in integro est, addita modestiae fama, quae neque summis mortalium spernenda est et a dis aestimatur." Simul diademate caput Tiridatis evinxit; promptam equitum manum, quae regem ex more sectatur, Monesi nobili viro tradidit, adiectis Adiabenorum auxiliis; mandavitque Tigranen Armenia exturbari, dum ipse positis adversus Hyrcanos discordiis vires intimas molemque belli ciet, provinciis Romanis mi-

3 nitans. Quae ubi Corbuloni certis nuntiis audita sunt, legiones duas cum Verulano Severo et Vettio Bolano subsidium Tigrani mittit, occulto praecepto, compositius cuncta quam festinantius agerent: quippe bellum habere quam gerere malebat. Scripseratque Caesari proprio duce opus esse, qui Armeniam defenderet: Suriam ingruente Vologese acriore in discrimine esse. Atque interim reliquas legiones pro ripa Euphratis locat, tumultuariam provincialium manum armat,

4 hostiles ingressus praesidiis intercipit. Et quia egena aquarum regio est, castella fontibus imposita; quosdam rivos congestu arenae abdidit. Ea dum a Corbulone tuendae Suriae parantur, acto raptim agmine Moneses, ut famam sui praeiret, non ideo nescium aut incautum Tigranen offendit. Occupaverat Tigranocertam, urbem copia de-

---

1. *certamina* Rhenanus: *certam in* Ma, qui 3 *absitium* pro *exitium*.

7. *in* om. Ma. idem 13. *exturba* pro *exturbari*.

18. *confestinantius* omisso *quam* Ma.

27. *tygranem* et *tyranocertam* (sic etiam c. 5.) Ma. idem p. 418, 4. *inheserantque*.

(a C. 62.) fensorum et magnitudine moenium validam. Ad hoc Nicephorius amnis haud spernenda latitudine partem murorum ambit; et ducta ingens fossa, qua fluvio diffidebatur. Inerantque milites et provisi ante commeatus; quorum subvectu pauci avidius progressi et repentinis hostibus circumventi ira magis quam metu ceteros accenderant. Sed Partho ad exsequendas obsidiones nulla cominus audacia: raris sagittis neque clausos exterret et semet frustratur. Adiabeni cum promovere scalas et machinamenta inciperent, facile detrusi, mox erumpentibus nostris caeduntur.

5 Corbulo tamen, quamvis secundis rebus suis, moderandum fortunae ratus misit ad Vologesen qui expostularent vim provinciae illatam: socium amicumque regem, cohortes Romanas circumsideri. Omitteret potius obsidionem, aut se quoque in agro hostili castra positurum. Casperius centurio in eam legationem delectus apud oppidum Nisibin septem et triginta milibus passuum a Tigranocerta distantem adit regem et mandata ferociter edidit. Vologesi vetus et penitus infixum erat arma Romana vitandi; nec praesentia prospere fluebant. Irritum obsidium; tutus manu et copiis Tigranes; fugati qui expugnationem sumpserant; missae in Armeniam legiones, et aliae pro Suria paratae ultro irrumpere; sibi imbecillum equitem pabuli inopia: nam exorta vis locustarum ambederat quicquid herbidum aut frondosum. Igitur metu abstruso mitiora obtendens, missurum ad imperatorem Romanum legatos super petenda Armenia et firmanda pace respondet. Monesen omittere Tigranocertam iubet; ipse retro concedit.

6 Haec ut plures formidine regis et Corbulonis minis patrata ac magnifica extollebant. Alii occulte pepigisse in-

---

14. *circumsedere* M[a]: *circumsideri* A.

24. *vi locustarum aberat*; correxit Lipsius.

terpretabantur, ut omisso utrinque bello et abeunte Vologese Tigranes quoque Armenia abscederet. (a C. 62.) Cur enim exercitum Romanum a Tigranocertis deductum? Cur deserta per otium quae bello defenderant? An melius hibernavisse in extrema Cappadocia, raptim erectis tuguriis, quam in sede regni modo retenti? Dilata prorsus arma, ut Vologeses cum alio quam cum Corbulone certaret, Corbulo meritae tot per annos gloriae non ultra periculum faceret. Nam, ut rettuli, proprium ducem tuendae Armeniae poposcerat, et adventare Caesennius Paetus audiebatur. Iamque aderat, copiis ita divisis, ut quarta et duodecima legiones addita quinta, quae recens e Moesis excita erat, simul Pontica et Galatarum Cappadocumque auxilia Paeto obedirent. Tertia et sexta et decuma legiones priorque Suriae miles apud Corbulonem manerent. Cetera ex rerum usu sociarent partirenturve. Sed neque Corbulo aemuli patiens, et Paetus, cui satis ad gloriam erat, si proximus haberetur, despiciebat gesta, nihil caedis aut praedae, usurpatas nomine tenus urbium expugnationes dictitans: se tributa ac leges et pro umbra regis Romanum ius victis impositurum.

7 Sub idem tempus legati Vologesis, quos ad principem missos memoravi, revertere irriti, bellumque propalam sumptum a Parthis. Nec Paetus detrectavit, sed duabus legionibus, quarum quartam Funisulanus Vettonianus eo in tempore, duodecimam Calavius Sabinus regebant, Armeniam intrat, tristi omine. Nam in transgressu Euphratis, quem ponte tramittebant, nulla palam causa turbatus equus, qui consularia insignia gestabat, retro evasit. Hostiaque, quae muniebantur hibernaculis assistens, semifacta opera fuga perrupit seque vallo

---

26. *tristione. nam* M[a], et 28. *consiliaria* eraso *u.*
29. *ostia quaeque m.* M[a].

(a C. 62.) extulit. Et pila militum arsere, magis insigni prodigio,
quia Parthus hostis missilibus telis decertat. Ceterum Pae- 8
tus spretis ominibus, necdum satis firmatis hibernaculis,
nullo rei frumentariae provisu, rapit exercitum trans mon-
tem Taurum reciperandis, ut ferebat, Tigranocertis,
vastandisque regionibus, quas Corbulo integras omisisset.
Et capta quaedam castella, gloriaeque et praedae nonni-
hil partum, si aut gloriam cum modo aut praedam cum
cura habuisset. Longinquis itineribus percursando quae
obtineri nequibant, corrupto qui captus erat commeatu,
et instante iam hieme, reduxit exercitum, composuitque
ad Caesarem litteras quasi confecto bello, verbis magni-
ficis, rerum vacuas. Interim Corbulo nunquam neglectam 9
Euphratis ripam crebrioribus praesidiis insedit; et ne ponti
iniiciendo impedimentum hostiles turmae afferrent (iam
enim subiectis campis magna specie volitabant), naves ma-
gnitudine praestantes et connexas trabibus ac turribus auc-
tas agit per amnem, catapultisque et balistis proturbat
barbaros; in quos saxa et hastae longius permeabant, quam
ut contrario sagittarum iactu adaequarentur. Dein pons
continuatus, collesque adversi per socias cohortes, post
legionum castris occupantur, tanta celeritate et ostentatio-
ne virium, ut Parthi omisso paratu invadendae Suriae spem
omnem in Armeniam verterent. Ubi Paetus imminentium 10
nescius quintam legionem procul in Ponto habebat, reli-
quas promiscuis militum commeatibus infirmaverat, donec
adventare Vologesen magno et infenso agmine auditum.
Accitur legio duodecima, et unde famam aucti exercitus
speraverat, prodita infrequentia; qua tamen retineri castra
et eludi Parthus tractu belli poterat, si Paeto aut in suis

---

17. *conexa* Ma, et 19. *in quo saxa — permanebant.*
28. *fama* Ma.

aut in alienis consiliis constantia fuisset. Verum ubi a (a C. 62.) viris militaribus adversus urgentes casus firmatus erat, rursus ne alienae sententiae indigens videretur, in diversa ac deteriora transibat. Et tunc relictis hibernis, non fossam neque vallum sibi sed corpora et arma in hostem data clamitans, duxit legiones quasi praelio certaturus. Deinde amisso centurione et paucis militibus, quos visendis hostium copiis praemiserat, trepidus remeavit. Et quia minus acriter Vologeses institerat, vana rursus fiducia tria milia delecti peditis proximo Tauri iugo imposuit, quo transitum regis arcerent; alares quoque Pannonios, robur equitatus, in parte campi locat. Coniunx ac filius castello, cui Arsamosata nomen est, abditi, data in praesidium cohorte ac disperso milite, qui in uno habitus vagum hostem promptius sustentavisset. Et aegre compulsum ferunt ut instantem Corbuloni fateretur. Nec a Corbulone properatum, quo gliscentibus periculis etiam subsidii laus augeretur. Expediri tamen itineri singula milia ex tribus legionibus et alarios octingentos, parem numerum e cohortibus iussit.

11 At Vologeses, quamvis obsessa a Paeto itinera hinc peditatu inde equite accepisset, nihil mutato consilio sed vi ac minis alares exterruit, legionarios obtrivit, uno tantum centurione Tarquitio Crescente turrim, in qua praesidium agitabat, defendere auso, factaque saepius eruptione et caesis qui barbarorum propius suggrediebantur, donec ignium iactu circumveniretur. Peditum si quis integer, longinqua et avia, vulnerati castra repetivere; virtutem regis, saevitiam et copias gentium, cuncta metu extollentes, facili credulitate eorum, qui eadem pavebant. Ne dux quidem obniti adversis, sed cuncta militiae munia deseruerat, missis iterum ad Corbulonem precibus, veniret propere, signa et aquilas et nomen reliquum infelicis exercitus tueretur: se fidem interim, donec

(a C. 62.) vita suppeditet, retenturos. Ille interritus, et parte copi- 12
arum apud Suriam relicta, ut munimenta Euphrati imposita retinerentur, qua proximum et commeatibus non egenum, regionem Commagenam, exin Cappadociam, inde Armenios petivit. Comitabantur exercitum, praeter alia sueta bello, magna vis camelorum onusta frumenti, ut simul hostem famemque depelleret. Primum e perculsis Pactium primipili centurionem obvium habuit, dein plerosque militum, quos diversas fugae causas obtendentes redire ad signa et clementiam Paeti experiri monebat, se nisi victoribus immitem esse. Simul suas legiones adire hortari, priorum admonere, novam gloriam ostendere. Non vicos aut oppida Armeniorum sed castra Romana duasque in iis legiones pretium laboris peti. Si singulis manipularibus praecipua servati civis corona imperatoria manu tribueretur, quod illud et quantum decus, ubi par eorum numerus [apisceretur], qui attulissent salutem et qui accepissent? His atque talibus in commune alacres (et erant quos pericula fratrum aut propinquorum propriis stimulis incenderent) continuum diu noctuque iter properabant. Eoque intentius Vologeses premere obsessos, 13
modo vallum legionum, modo castellum, quo imbellis aetas defendebatur, appugnare, propius incedens quam mos Parthis, si ea temeritate hostem in praelium eliceret. At illi vix contuberniis extracti, nec aliud quam munimenta

---

8. *Paccium* Mª.

17. Sententia est, si unus de multis unum civem servasset ac propterea corona civica, tanquam praecipuo virtutis praemio, ab imperatore donaretur, quod et quantum decus, ubi par servantium ac servatorum numerus. Inane igitur et supervacuum est verbum *apisceretur*, quod primum sententiam impedit, tum obiecto caret, deinde aliena infert, cum non solum servatores sed etiam servati decus illud adipisci dicantur.

propugnabant, pars iussu ducis, et alii propria ignavia, (a C. 63.)
ut Corbulonem opperientes, ac si vis ingrueret, provisis exemplis Caudinae ac Numantinae cladis. Neque eandem vim Samnitibus Italico populo aut Hispanis quam Romani imperii aemulis. Validam quoque et laudatam antiquitatem, quotiens fortuna contra daret, saluti consuluisse. Qua desperatione exercitus dux subactus primas tamen litteras ad Vologesen non supplices sed in modum querentis composuit, quod pro Armeniis semper Romanae dicionis, aut subiectis regi quem imperator delegisset, hostilia faceret: pacem ex aequo utilem. Nec praesentia tantum spectaret. Ipsum adversus duas legiones totis regni viribus advenisse: at Romanis orbem terrarum reliquum, quo bel-
14 lum iuvarent. Ad ea Vologeses nihil pro causa, sed opperiendos sibi fratres Pacorum ac Tiridaten rescripsit; illum locum tempusque consilio destinatum, quid de Armenia cernerent; adiecisse deos dignum Arsacidarum, simul et de legionibus Romanis statuerent. Missi post a Paeto nuntii et regis colloquium petitum, qui Vasacen praefectum equitatus ire iussit. Tum Paetus Lucullos Pompeios et si qua Caesares obtinendae donandaeve Armeniae egerant, Vasaces imaginem retinendi largiendive penes nos,

---

2. *ut* Rhenanus: *aut* ABM[a]. Mox *si* om. M[a], qui etiam *caudine numantineque eandem.*

4. *Hispanis quam Romani*] *Poenis Romani* codices, *Hispanis quam Parthis Rom.* I. Fr. Gronovius. — Gronovium verum puto vidisse, nisi quod nomine *Parthis* carere possumus: nam illi verbis *Romani imperii aemulis* sponte intelliguntur.

10. *regi*] *rei* M[a], qui 11. *utile.*

16. *quid* B, *qui* G, *quod* AM[a], *quo* codex Ursini. *cernerent* est *decernerent;* quod subsequitur *et* est *etiam*

18. *post a*] *posthac* M[a]. idem 21. *ces* pro *Caesares*, quod est a Pichena. Paulo post p. 424, 2. *his* M[a].

(a C. 62.) vim penes Parthos memorat. Et multum in vicem disceptato, Monobazus Adiabenus in diem posterum testis iis quae pepigissent adhibetur. Placuitque liberari obsidio legiones, et decedere omnem militem finibus Armeniorum, castellaque et commeatus Parthis tradi, quibus perpetratis copia Vologesi fieret mittendi ad Neronem legatos. **15** Interim flumini Arsaniae (is castra praefluebat) pontem imposuit, specie sibi illud iter expedientis; sed Parthi quasi documentum victoriae iusserant. Namque iis usui fuit; nostri per diversum iere. Additit rumor sub iugum missas legiones et alia ex rebus infaustis, quorum simulacrum ab Armeniis usurpatum est. Namque et munimenta ingressi sunt, antequam agmen Romanum excederet, et circumstetere vias, captiva olim mancipia aut iumenta agnoscentes abstrahentesque. Raptae etiam vestes, retenta arma, pavido milite et concedente, ne qua praelii causa exsisteret. Vologeses armis et corporibus caesorum aggregatis, quo cladem nostram testaretur, visu fugientium legionum abstinuit. Fama moderationis quaerebatur, postquam superbiam expleverat. Flumen Arsaniam elephanto insidens, proximus quisque regem vi equorum perrupere, quia rumor incesserat pontem cessurum oneri dolo fabricantium. Sed qui ingredi ausi sunt, validum et fidum intellexere. **16** Ceterum obsessis adeo suppeditavisse rem frumentariam constitit, ut horreis ignem iniicerent, contraque prodiderit Corbulo Parthos inopes copiarum, et pabulo attrito relicturos oppugnationem, neque se plus tridui itinere afuisse. Adiicit iure iurando Paeti cautum apud signa, adstantibus iis quos testificando rex misisset,

7. *Arsaniae* Lipsius : *Arsanieti* AMa. Mox *expedientis* Grotius : Ma cum aliis *experientis*. idem 9. *docimentum*.

28. *affuisse* Ma., mutatum in *aufuisse*; idem *adicit*.

neminem Romanum Armeniam ingressurum, donec refer- (a C. 62.) rentur litterae Neronis, an paci annueret. Quae ut augendae infamiae composita, sic reliqua non in obscuro habentur, una die quadraginta milium spatium emensum esse Paetum, desertis passim sauciis, neque minus deformem illam fugientium trepidationem, quam si terga in acie vertissent. Corbulo cum suis copiis apud ripam Euphratis obvius non eam speciem insignium et armorum praetulit ut diversitatem exprobraret. Maesti manipuli ac vicem commilitonum miserantes ne lacrimis quidem temperare. Vix prae fletu usurpata consalutatio. Decesserat certamen virtutis et ambitio gloriae, felicium hominum affectus: sola misericordia valebat, et apud minores magis.

17 Ducum inter se brevis sermo secutus est. Hoc conquerente irritum laborem, potuisse bellum fuga Parthorum finiri, ille integra utrique cuncta respondit: converterent aquilas et iuncti invaderent Armeniam abscessu Vologesis infirmatam. Non ea imperatoris habere mandata Corbulo: periculo legionum commotum e provincia egressum. Quando in incerto habeantur Parthorum conatus, Suriam repetiturum. Sic quoque optimam fortunam orandam, ut pedes confectus spatiis itinerum alacrem et facilitate camporum praevenientem equitem assequeretur. Exin Paetus per Cappadociam hibernavit. At Vologesis ad Corbulonem missi nuntii, detraheret castella trans Euphraten, amnemque ut olim medium faceret. Ille Armeniam quoque diversis praesidiis vacuam fieri expostulabat. Et postremo concessit rex, dirutaque quae Euphraten ultra communiverat Corbulo, et Armenii sine arbitro relicti sunt.

1. *referentur* BGM[a].
14. *conquerente* Faernus: *conquerentium* codices.
28. *diruta quaeque* codices; correxit Puteolanus.

(a C. 62.) At Romae tropaea de Parthis arcusque medio Capitolini montis sistebantur, decreta ab senatu integro adhuc bello, neque tum omissa, dum aspectui consulitur, spreta conscientia. Quin et dissimulandis rerum externarum curis Nero frumentum plebis vetustate corruptum in Tiberim iecit, quo securitatem annonae ostentaret. Cuius pretio nihil additum est, quamvis ducentas ferme naves portu in ipso violentia tempestatis et centum alias Tiberi subvectas fortuitus ignis absumpsisset. Tris dein consulares, Lucium Pisonem, Ducennium Geminum, Pompeium Paulinum vectigalibus publicis praeposuit, cum insectatione priorum principum, qui gravitate sumptuum iustos reditus anteissent: se annuum sexcenties sestertium rei publicae largiri. 18

19 Percrebuerat ea tempestate pravissimus mos, cum propinquis comitiis aut sorte provinciarum plerique orbi fictis adoptionibus adsciscerent filios, praeturasque et provincias inter patres sortiti statim emitterent manu quos adoptaverant. Magna cum invidia senatum adeunt, ius naturae, labores educandi adversus fraudem et artes et brevitatem adoptionis enumerant. Satis pretii esse orbis quod multa securitate, nullis oneribus gratiam honores, cuncta prompta et obvia haberent. Sibi promissa legum diu exspectata in ludibrium verti, quando quis sine sollicitudine parens, sine luctu orbus longa patrum vota repente adaequaret. Factum ex eo senatus consultum, ne simulata adoptio in ulla parte muneris publici iuvaret, ac ne usurpandis quidem hereditatibus prodesset.

---

3. *dum amissa* et mox *spreto* M[a].

6. *ostentaret* A: ceteri *sustentaret*. Mox 10. *ducenium* M[a].

15. *pravissimos cum* M[a], correctum *pravus mos cum*.

19. *senatum adeuntibus naturae* M[a]; emend. Rhenanus. Pag. 437, 1. *exim* M[a].

20 Exin Claudius Timarchus Cretensis reus agitur, cete- (a C. 62) ris criminibus, ut solent praevalidi provincialium et opibus nimiis ad iniurias minorum elati: una vox eius usque ad contumeliam senatus penetraverat, quod dictitasset in sua potestate situm, an proconsulibus, qui Cretam obtinuissent, grates agerentur. Quam occasionem Paetus Thrasea ad bonum publicum vertens, postquam de reo censuerat provincia Creta depellendum, haec addidit. „Usu probatum est, patres conscripti, leges egregias, exempla honesta apud bonos ex delictis aliorum gigni. Sic oratorum licentia Cinciam rogationem, candidatorum ambitus Iulias leges, magistratuum avaritia Calpurnia scita pepererunt. Nam culpa quam poena tempore prior, emendari quam peccare posterius est. Ergo adversus novam provincialium superbiam dignum fide constantiaque Romana capiamus consilium, quo tutelae sociorum nihil derogetur, nobis opinio decedat, qualis quisque habeatur, alibi quam

21 in civium iudicio esse. Olim quidem non modo praetor aut consul sed privati etiam mittebantur, qui provincias viserent et, quid de cuiusque obsequio videretur, referrent; trepidabantque gentes de existimatione singulorum. At nunc colimus externos et adulamur; et quomodo ad nutum alicuius grates, ita promptius accusatio decernitur. Decernaturque et maneat provincialibus potentiam suam tali modo ostentandi: sed laus falsa et precibus expressa perinde cohibeantur quam malitia, quam crudelitas. Plura saepe peccantur, dum demeremur quam dum offendimus. Quaedam immo virtutes odio sunt, severitas obstinata, invictus adversum gratiam animus. Inde initia magistratuum nostrorum meliora ferme, et finis inclinat, dum in modum candidatorum suffragia conquirimus; quae si arceantur,

---

14. *provinciarium* Ma, et 18 *iudicia*, et 25. *optentandi.*

(a C. 62.) aequabilius atque constantius provinciae regentur. Nam ut metu repetundarum infracta avaritia est, ita vetita gratiarum actione ambitio cohibetur." 22 Magno assensu celebrata sententia, non tamen senatus consultum perfici potuit, abnuentibus consulibus ea de re relatum. Mox auctore principe sanxere, ne quis ad consilium sociorum referret agendas apud senatum propraetoribus prove consulibus grates, neu quis ea legatione fungeretur.

Isdem consulibus gymnasium ictu fulminis conflagravit, effigiesque in eo Neronis ad informe aes liquefacta. Et motu terrae celebre Campaniae oppidum Pompeii magna ex parte proruit. Defunctaque virgo Vestalis Laelia, in cuius locum Cornelia ex familia Cossorum capta est.

(a. u. 816.) 23 Memmio Regulo et Verginio Rufo consulibus natam (a C. 63.) sibi ex Poppaea filiam Nero ultra mortale gaudium accepit, appellavitque Augustam, dato et Poppaeae eodem cognomento. Locus puerperio colonia Antium fuit, ubi ipse generatus erat. Iam senatus uterum Poppaeae commendaverat dis, votaque publice susceperat; quae multiplicata exsolutaque. Et additae supplicationes templumque Fecunditati, et certamen ad exemplar Actiacae religionis decretum, utque Fortunarum effigies aureae in solio Capitolini Iovis locarentur; ludicrum circense, ut Iuliae genti apud Bovillas, ita Claudiae Domitiaeque apud Antium ederetur. Quae fluxa fuere, quartum intra mensem defuncta infante. Rursusque exortae adulationes censentium honorem divae et pulvinar aedemque et sacerdotem. Atque ipse ut laetitiae, ita maeroris immodicus egit. Adnota-

---

1. *aequabilius* A: ceteri *aequalius*. Mox *cohibebitur* c. Lipsius.

10. *effiegies usque in* M^a^.

21. *accierce* M^a^: *Actiacae* R. Mox 23. *Iobis* et 24. *vobillas* M^a^.

tum est, omni senatu Antium sub recentem partum effu- (a C. 63.) so, Thraseam prohibitum immoto animo praenuntiam imminentis caedis contumeliam excepisse. Secutam dehinc vocem Caesaris ferunt, qua reconciliatum se Thraseae apud Senecam iactaverit, ac Senecam Caesari gratulatum. Unde gloria egregiis viris et pericula gliscebant.

24 Inter quae, veris principio, legati Parthorum mandata regis Vologesis litterasque in eandem formam attulere. Se priora et totiens iactata super obtinenda Armenia nunc omittere, quoniam di, quamvis potentium populorum arbitri, possessionem Parthis non sine ignominia Romana tradidissent. Nuper clausum Tigranen; post Paetum legionesque cum opprimere posset, incolumes dimisisse. Satis approbatam vim; datum et lenitatis experimentum. Nec recusaturum Tiridaten accipiendo diademati in urbem venire, nisi sacerdotii religione attineretur. Iturum ad signa et effigies principis, ubi legionibus coram regnum
25 auspicaretur. Talibus Vologesis litteris, quia Paetus diversa tanquam rebus integris scribebat, interrogatus centurio qui cum legatis advenerat, quo in statu Armenia esset, omnes inde Romanos excessisse respondit. Tum intellecto barbarorum irrisu, qui peterent quod eripuerant, consuluit inter primores civitatis Nero, bellum anceps an pax inhonesta placeret. Nec dubitatum de bello. Et Corbulo militum atque hostium tot per annos gnarus gerendae rei praeficitur, ne cuius alterius inscitia rursum peccaretur, quia Paeti piguerat. Igitur irriti remittuntur, cum donis tamen, unde spes fieret non frustra eadem oraturum Tiridaten, si preces ipse attulisset. Suriaeque executio Cin-

10. *committere* Ma, et 14. *adprovatam.*
24. *inhonesta* Victorius: *inhosta* Ma.
29. *excutio* Ma, et *Citio* cum aliis pro *Cincio.*

(a C. 63.) cio, copiae militares Corbuloni permissae; et quinta decuma legio ducente Mario Celso e Pannonia adiecta est. Scribitur tetrarchis ac regibus praefectisque et procuratoribus, et qui praetorum finitimas provincias regebant, iussis Corbulonis obsequi, in tantum ferme modum aucta potestate, quem populus Romanus Gnaeo Pompeio bellum Piraticum gesturo dederat. Regressum Paetum, cum graviora metueret, facetiis insectari satis habuit Caesar, his ferme verbis, ignoscere se statim, ne tam promptus in pavorem longiore sollicitudine aegresceret. At Corbulo 26
quarta et duodecuma legionibus, quae fortissimo quoque amisso et ceteris exterritis parum habiles praelio videbantur, in Suriam translatis, sextam inde ac tertiam legiones, integrum militem et crebris ac prosperis laboribus exercitum, in Armeniam ducit. Addiditque legionem quintam, quae per Pontum agens expers cladis fuerat, simul quintadecumanos, recens adductos, et vexilla delectorum ex Illyrico et Aegypto, quodque alarum cohortiumque, et auxilia regum in unum conducta apud Melitenen, qua tramittere Euphraten parabat. Tum lustratum rite exercitum ad concionem vocat, orditurque magnifica de auspiciis imperatoriis rebusque a se gestis, adversa in inscitiam Paeti declinans, multa auctoritate, quae viro militari pro facundia erat. Mox iter Lucio Lucullo quondam penetratum, 27
apertis quae vetustas opsaepserat, pergit. Et venientes Tiridatis Vologesisque de pace legatos haud aspernatus, adiungit iis centuriones cum mandatis non immitibus: nec enim adhuc eo ventum, ut certamine extremo opus esset. Multa Romanis secunda, quaedam Parthis evenisse, documento adversus superbiam. Proinde et Tiridati conducere intactum vastationibus regnum dono accipere, et Vologe-

---

22. *adversa inscitiam* Ms; correxit Freinshemius.

sen melius societate Romana, quam damnis mutuis genti (a C. 63.) Parthorum consulturum. Scire, quantum intus discordiarum, quamque indomitas et praeferoces nationes regeret. Contra imperatori suo immotam ubique pacem et unum id bellum esse. Simul consilio terrorem adiicere, et megistanas Armenios, qui primi a nobis defecerant, pellit sedibus, castella eorum exscindit, plana edita, validos invalidosque pari metu complet.

28 Non infensum nec cum hostili odio Corbulonis nomen etiam barbaris habebatur, eoque consilium eius fidum credebant. Ergo Vologeses neque atrox in summam, et quibusdam praefecturis indutias petit. Tiridates locum diemque colloquio poscit. Tempus propinquum, locus, in quo nuper obsessae cum Paeto legiones erant, cum barbaris delectus esset ob memoriam laetioris sibi rei, Corbulo non vitavit, ut dissimilitudo fortunae gloriam augeret. Neque infamia Paeti angebatur; quod eo maxime patuit, quia filio eius tribuno ducere manipulos atque operire reliquias malae pugnae imperavit. Die pacta Tiberius Alexander illustris eques Romanus, minister bello datus, et Vinianus Annius gener Corbulonis, nondum senatoria aetate sed pro legato quintae legioni impositus, in castra Tiridatis venere, honori eius ac ne metueret insidias tali pignore. Viceni dehinc equites assumpti. Et viso Corbulone rex prior equo desiluit, nec cunctatus Corbulo, sed pedes uterque dextras miscuere.

29 Exin Romanus laudat iuvenem omissis praecipitibus tuta et salutaria capessentem. Ille de nobilitate generis multum praefatus, cetera temperanter adiungit: iturum

---

6. *pelluit* Ma. Dein 14. *esset* G: *est* BMa.
15. *vitatus* codices: *vitavit* Bekkerus. Mox *augebatur* GMa.
22. *honor* Ma: *honori* Lipsius. Mox 25. Ma. *dexterae*, et 28. *multum* pro *militum*.

(a C. 63.) quippe Romam, laturumque novum Caesari decus, non adversis Parthorum rebus supplicem Arsaciden. Tum placuit Tiridaten ponere apud effigiem Caesaris insigne regium, nec nisi manu Neronis resumere; et colloquium osculo finitum. Dein paucis diebus interiectis, magna utrinque specie, inde eques compositus per turmas et insignibus patriis, hinc agmina legionum stetere fulgentibus aquilis signisque et simulacris deum in modum templi. Medio tribunal sedem curulem et sedes effigiem Neronis sustinebat. Ad quam progressus Tiridates, caesis ex more victimis, sublatum capite diadema imagini subiecit, magnis apud cunctos animorum motibus, quos augebat insita adhuc oculis exercituum Romanorum caedes aut obsidio. At nunc versos casus: iturum Tiridaten ostentui gentibus, quanto minus quam captivum? Addidit gloriae Corbulo 30
comitatem epulasque; et rogitante rege causas, quotiens novum aliquid adverterat, ut initia vigiliarum per centurionem nuntiari, convivium bucina dimitti et structam ante augurale aram subdita face accendi, cuncta in maius attollens admiratione prisci moris affecit. Postero die spatium oravit, quo tantum itineris aditurus fratres ante matremque viseret: obsidem interea filiam tradit litterasque supplices ad Neronem. Et digressus Pacorum apud Me- 31
dos, Vologesen Ecbatanis repperit, non incuriosum fratris: quippe et propriis nuntiis a Corbulone petierat, ne quam imaginem servitii Tiridates perferret, neu ferrum traderet, aut complexu provincias obtinentium arceretur foribusve eorum assisteret, tantusque ei Romae, quantus consulibus, honor esset. Scilicet externae superbiae sueto non inerat notitia nostri, apud quos vis imperii valet, inania tramittuntur.

11. *sublati capiti* Ms. idem 14. *iterum*.
19. *augurale* Lipsius: codices *auguralem*. 23. *Pacorem* Ms.
30. *inherat* Ms.

32 Eodem anno Caesar nationes Alpium maritimarum (a C.63.)
in ius Latii transtulit. Equitum Romanorum locos sedi-
libus plebis anteposuit apud circum. Namque ad eam
diem indiscreti inibant, quia lex Roscia nihil nisi de
quattuordecim ordinibus sanxit. Spectacula gladiatorum
idem annus habuit, pari magnificentia ac priora. Sed fe-
minarum illustrium senatorumque plures per arenam foe-
dati sunt.

33 Gaio Lecanio Marco Licinio consulibus acriore (a. u. 817.)
in dies cupidine adigebatur Nero promiscuas scenas fre- (a C.64.)
quentandi. Nam adhuc per domum aut hortos ceci-
nerat, iuvenalibus ludis, quos ut parum celebres et
tantae voci angustos spernebat. Non tamen Romae inci-
pere ausus Neapolim quasi Graecam urbem delegit, inde
initium fore, ut transgressus in Achaiam, insignesque et
antiquitus sacras coronas adeptus, maiore fama studia ci-
vium eliceret. Ergo contractum oppidanorum volgus, et
quos e proximis coloniis et municipiis eius rei fama cive-
rat, quique Caesarem per honorem aut varios usus sectan-
tur, etiam militum manipuli, theatrum Neapolitanorum com-
34 plent. Illic, plerique ut arbitrabantur, triste, ut ipse, pro-
vidum potius et secundis numinibus evenit: nam egresso
qui affuerat populo vacuum et sine ullius noxa theatrum
collapsum est. Ergo per compositos cantus grates dis at-
que ipsam recentis casus frotunam celebrans, petiturus-
que maris Hadriae traiectus, apud Beneventum interim
consedit; ubi gladiatorium munus a Vatinio celebre ede-
batur. Vatinius inter foedissima eius aulae ostenta fuit,
sutrinae tabernae alumnus, corpore detorto, facetiis scur-
rilibus, primo in contumelias assumptus; dehinc optimi
cuiusque criminatione eo usque valuit, ut gratia pecunia
35 vi nocendi etiam malos praemineret. Eius munus fre-
quentanti Neroni ne inter voluptates quidem a sceleribus

(a C. 64.) cessabatur. Isdem quippe illis diebus Torquatus Silanus mori adigitur, quia super Iuniae familiae claritudinem divum Augustum atavum ferebat. Iussi accusatores obiicere prodigum largitionibus, neque aliam spem quam in rebus novis esse. Quin eum nobiles habere, quos ab epistulis et libellis et rationibus appellet, nomina summae curae et meditamenta. Tum intimus quisque libertorum vincti abreptique. Et cum damnatio instaret, brachiorum venas Torquatus interscidit. Secutaque Neronis oratio ex more, quamvis sontem et defensioni merito diffisum victurum tamen fuisse, si clementiam iudicis exspectasset.

36 Nec multo post, omissa in praesens Achaia (causae in incerto fuere) urbem revisit, provincias Orientis, maxime Aegyptum, secretis imaginationibus agitans. Dehinc edicto testificatus non longam sui absentiam et cuncta in re publica perinde immota ac prospera fore, super ea profectione adiit Capitolium. Illic veneratus deos, cum Vestae quoque templum inisset, repente cunctos per artus tremens, seu numine exterrente, seu facinorum recordatione nunquam timore vacuus, deseruit inceptum, cunctas sibi curas amore patriae leviores dictitans. Vidisse maestos civium vultus, audire secretas querimonias, quod tantum iter aditurus esset cuius ne modicos quidem egressus tolerarent, sueti adversum fortuita aspectu principis refoveri. Ergo ut in privatis necessitudinibus proxima pignora praevalerent, ita populum Romanum vim plurimam habere, parendumque retinenti. Haec atque talia plebi volentia fuere, voluptatum cupidine, et quae praecipua

---

5. *q ne innobiles habere* Ma; correxit Rhenanus.
8. *abrectique* Ma. Dein 15. *edicto* Rhenanus: codices *dicto*.
16. *in repperiende* Ma; correxit Pichena. Mox *prospere* Ma.
21. *mestos* Ma, et 23. *tantum auditurus esset cuius*.

cura est, rei frumentariae angustias, si abesset, metuenti. (¹ C. 64) Senatus et primores in incerto erant, procul an coram atrocior haberetur: dehinc, quae natura magnis timoribus, deterius credebant quod evenerat.

37 Ipse quo fidem acquireret nihil usquam perinde laetum sibi, publicis locis struere convivia, totaque urbe quasi domo uti. Et celeberrimae luxu famaque epulae fuere, quas a Tigellino paratas ut exemplar referam, ne saepius eadem prodigentia narranda sit. Igitur in stagno Agrippae fabricatus est ratem, cui superpositum convivium navium aliarum tractu moveretur. Naves auro et ebore distinctae; remigesque exoleti per aetates et scientiam libidinum componebantur. Volucres et feras diversis e terris et animalia maris Oceano abusque petiverat. Crepidinibus stagni lupanaria astabant illustribus feminis completa; et contra scorta visebantur nudis corporibus. Iam gestus motusque obsceni; et postquam tenebrae incedebant, quantum iuxta nemoris, et circumiecta tecta consonare cantu et luminibus clarescere. Ipse per licita atque illicita foedatus, nihil flagitii reliquerat quo corruptior ageret, nisi paucos post dies uni ex illo contaminatorum grege (nomen Pythagorae fuit) in modum solennium coniugiorum denupsisset. Inditum imperatori flammeum; visi auspices, dos et genialis torus et faces nuptiales; cuncta denique spectata quae etiam in femina nox operit.

38 Sequitur clades, forte an dolo principis incertum (nam utrumque auctores prodidere), sed omnibus, quae huic

---

19. Per *licita* indicatur Neronis cum feminis consuetudo, sive illustres erant sive scorta, per *illicita* aut eiusdem cum viris complexus aut concubitus cum feminis nefando more institutus.

23. *visi* Rhenanus: *misit* Ms.

(a C. 64.) menta ingeniorum antiqua et incorrupta: quamvis in tanta resurgentis urbis pulchritudine, multa seniores meminerant, quae reparari nequibant. Fuere qui adnotarent quarto decimo calendas sextiles principium incendii huius ortum, quo et Senones captam urbem inflammaverint. Alii eo usque cura progressi sunt ut totidem annos mensesque et dies inter utraque incendia numerent.

Ceterum Nero usus est patriae ruinis, exstruxitque domum, 42
in qua haud perinde gemmae et aurum miraculo essent, solita pridem et luxu volgata, quam arva et stagna et in modum solitudinum hinc silvae inde aperta spatia et prospectus, magistris et machinatoribus Severo et Celere, quibus ingenium et audacia erat, etiam quae natura denegavisset per artem tentare et viribus principis illudere. Namque ab lacu Averno navigabilem fossam usque ad ostia Tiberina depressuros promiserant, squalenti littore, aut per montes adversos. Neque enim aliud humidum gignendis aquis occurrit quam Pomptinae paludes, cetera abrupta aut arentia; ac si perrumpi possent, intolerandus labor, nec satis causae. Nero tamen, ut erat incredibilium cupitor, effodere proxima Averno iuga connisus est; manentque vestigia irritae spei.

43 Ceterum urbis quae domui supererant, non, ut post Gallica incendia, nulla distinctione nec passim erecta, sed dimensis vicorum ordinibus et latis viarum spatiis, cohibitaque aedificiorum altitudine ac patefactis areis, additisque porticibus quae frontem insularum protegerent. Eas porticus Nero sua pecunia exstructurum, purgatasque areas dominis traditurum polli-

---

5. *quo et* Rhenanus: *et quo* M^a^ et alii.

14. *temperare* M^a^. idem 15. *hostia tyberina.*

21. *conisus* M^a^, et c. 51. 57. *conisa*, c. 66. *conisis*; idem mox *irrita.*

citus est. Addidit praemia pro cuiusque ordine et rei fami- (a C. 64.)
liaris copiis, finivitque tempus, intra quod effectis domibus aut insulis apiscerentur. Ruderi accipiendo Ostienses paludes destinabat, utique naves, quae frumentum Tiberi subvectassent, onustae rudere decurrerent, aedificiaque ipsa, certa sui parte, sine trabibus saxo Gabino Albanove solidarentur, quod is lapis ignibus impervius est. Iam aqua privatorum licentia intercepta quo largior et pluribus locis in publicum flueret, custodes, et subsidia reprimendis ignibus in propatulo quisque haberet, nec communione parietum, sed propriis quaeque muris ambirentur. Ea ex utilitate accepta decorem quoque novae urbi attulere. Erant tamen qui crederent veterem illam formam salubritati magis conduxisse, quoniam angustiae itinerum et altitudo tectorum non perinde solis vapore perrumperentur: at nunc patulam latitudinem et nulla umbra de-
44 fensam graviore aestu ardescere. Et haec quidem humanis consiliis providebantur. Mox petita dis piacula, aditique Sibyllae libri, ex quibus supplicatum Volcano et Cereri Proserpinaeque, ac propitiata Iuno per matronas, primum in Capitolio, deinde apud proximum mare, unde hausta aqua templum et simulacrum deae perspersum est, et sellisternia ac pervigilia celebravere feminae quibus mariti erant. Sed non ope humana, non largitionibus principis aut deum placamentis decedebat infamia, quin iussum incendium crederetur. Ergo abolendo rumori Nero subdidit reos, et quaesitissimis poenis affecit, quos per flagitia invisos vulgus Christianos appellabat. Auctor nominis eius Christus Tiberio imperitante per procuratorem

---

5. *subvecta essent* M[a].

17. *dis*] *a dis* (vel *diis*) codices: praepositionem, quae nata est ex fine antecedentis vocabuli, delevit I. Fr. Gronovius.

(a C. 64.) Pontium Pilatum supplicio affectus erat. Repressaque in praesens exitiabilis superstitio rursus erumpebat, non modo per Iudaeam, originem eius mali, sed per urbem etiam, quo cuncta undique atrocia aut pudenda confluunt celebranturque. Igitur primum correpti qui fatebantur, deinde indicio eorum multitudo ingens, haud perinde in crimine incendii quam odio humani generis convicti sunt. Et pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contecti laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi, atque ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur. Hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat, et circense ludicrum edebat, habitu aurigae permixtus plebi vel curriculo insistens. Unde, quanquam adversus sontes et novissima exempla meritos, miseratio oriebatur, tanquam non utilitate publica sed in saevitiam unius absumerentur. Interea conferendis pecuniis pervastata Italia, 45
provinciae eversae, sociique populi et quae civitatium liberae vocantur. Inque eam praedam etiam di cessere, spoliatis in urbe templis, egestoque auro, quod triumphis, quod votis omnis populi Romani aetas prospere aut in metu sacraverat. Enimvero per Asiam atque Achaiam non dona tantum sed simulacra numinum abripiebantur, missis in eas provincias Acrato ac Secundo Carrinate. Ille libertus cuicunque flagitio promptus, hic Graeca doctrina ore tenus exercitus, animum bonis artibus non induerat. Ferebatur Seneca, quo invidiam sacrilegii a semet averteret, longinqui ruris secessum oravisse, et postquam non concedebatur, ficta valitudine, quasi aeger nervis, cubiculum non egressus. Tradidere quidam venenum ei per libertum ipsius, cui nomen Cleonicus, paratum iussu Neronis, vitatumque a Seneca proditione li-

---

7. *coniuncti* M[a], et 10. *usu*. 13. *curriculo* A.: ceteri *circulo*.

berti seu propria formidine, dum persimplici victu et agrestibus pomis, ac si sitis admoneret, profluente aqua vitam tolerat. (a C. 64.)

46 Per idem tempus gladiatores apud oppidum Praeneste tentata eruptione praesidio militis, qui custos aderat, coerciti sunt, iam Spartacum et vetera mala rumoribus ferente populo, ut est novarum rerum cupiens pavidusque. Nec multo post clades rei navalis accipitur, non bello (quippe haud alias tam immota pax), sed certum ad diem in Campaniam redire classem Nero iusserat, non exceptis maris casibus. Ergo gubernatores, quamvis saeviente pelago, a Formiis movere; et gravi Africo, dum promontorium Miseni superare contendunt, Cumanis littoribus impacti, triremium plerasque et minora navigia passim amiserunt.

47 Fine anni volgantur prodigia, imminentium malorum nuntia. Vis fulgurum non alias crebrior, et sidus cometes, sanguine illustri semper Neroni expiatum. Bicipites hominum aliorumve animalium partus abiecti in publicum, aut in sacrificiis, quibus gravidas hostias immolare mos est, reperti. Et in agro Placentino, viam propter, natus vitulus, cui caput in crure esset. Secutaque haruspicum interpretatio, parari rerum humanarum aliud caput, sed non fore validum neque occultum, quia in utero repressum aut iter iuxta editum sit.

48 Ineunt deinde consulatum Silius Nerva et Atticus (a. u. 818.)
Vestinus, coepta simul et aucta coniuratione, in quam (a C. 65.)

---

5. *aderat* AC: ceteri *adesset*.

22. *cui caput in crure esset*] Subiunctivus positus est, ut relatio ac persuasio eorum, qui prodigium vulgabant, declaretur. Germanice convertas, *das den Kopf am Beine haben sollte*. Ceterum talia a Tacito enarrata sunt, ut prioris aevi *annalium* χαρακτῆρ etiam suis quodammodo conciliaretur.

(a C. 65.) certatim nomina dederant, senatores eques miles, feminae etiam, cum odio Neronis, tum favore in Gaium Pisonem. Is Calpurnio genere ortus, ac multas insignesque familias paterna nobilitate complexus, claro apud volgum rumore erat per virtutem aut species virtutibus similes. Namque facundiam tuendis civibus exercebat, largitionem adversum amicos, et ignotis quoque comi sermone et congressu. Aderant etiam fortuita, corpus procerum, decora facies. Sed procul gravitas morum aut voluptatum parcimonia: lenitati ac magnificentiae et aliquando luxu indulgebat. Idque pluribus probabatur, qui in tanta vitiorum dulcedine summum imperium non restrictum nec perseverum volunt. Initium coniurationi non a cupidine ipsius fuit; 49
nec tamen facile memoraverim, quis primus auctor, cuius instinctu concitum sit quod tam multi sumpserunt. Promptissimos Subrium Flavum tribunum praetoriae cohortis et Sulpicium Asprum centurionem exstitisse constantia exitus docuit. Et Lucanus Annaeus Plautiusque Lateranus consul designatus vivida odia intulere. Lucanum propriae causae accendebant, quod famam carminum eius premebat Nero, prohibueratque ostentare, vanus aemulatione: Lateranum consulem desginatum nulla iniuria sed amor rei publicae sociavit. At Flavius Scaevinus et Afranius Quintianus, uterque senatorii ordinis, contra famam sui principium tanti facinoris capessivere. Nam Scaevino dissoluta luxu mens et proinde vita somno languida: Quintianus

16. Ma hic *Flavium*, c. 50. *Flaus*, c. 58. *Flavo*, c. 67. *Flavus* et *Flavi*.

21. *aemulatione* Lipsius: Ma et alii *assimulatione*.

23. Vulgo *Scevinus*, sed cum Ma inde a c. 53. hominem *Scaevinum* appellet, hanc scribendi rationem secutus est Bekkerus, et recte quidem: nam a *scaevo* fit *Scaevinus*, quemadmodum a *iusto Iustinus*. Paulo ante *amore* Ma.

mollitia corporis infamis et a Nerone probroso carmine (a. C. 65.)
50 diffamatus contumelias ultum ibat. Ergo dum scelera principis, et finem adesse imperio, deligendumque qui fessis rebus succurreret, inter se aut inter amicos iaciunt, adgregavere Tullium Senecionem, Cervarium Proculum, Vulcatium Araricum, Iulium Tugurinum, Munatium Gratum, Antonium Natalem, Marcium Festum, equites Romanos; ex quibus Senecio, e praecipua familiaritate Neronis, speciem amicitiae etiam tum retinens eo pluribus periculis conflictabatur. Natalis particeps ad omne secretum Pisoni erat. Ceteris spes ex novis rebus petebatur. Adscitae sunt super Subrium et Sulpicium, de quibus rettuli, militares manus, Gavius Silvanus et Statius Proximus tribuni cohortium praetoriarum, Maximus Scaurus et Venetus Paulus centuriones. Sed summum robur in Fenio Rufo praefecto videbatur, quem vita famaque laudatum per saevitiam impudicitiamque Tigellinus in animo principis anteibat, fatigabatque criminationibus ac saepe in metum adduxerat quasi adulterum Agrippinae et desiderio eius ultioni intentum. Igitur ubi coniuratis praefectum quoque praetorii in partes descendisse crebro ipsius sermone facta fides, promptius iam de tempore ac loco caedis agitabant. Et cepisse impetum Subrius Flavus ferebatur in scena canentem Neronem adgrediendi, aut cum ardente domo per noctem huc illuc cursaret incustoditus. Hic occasio solitudinis, ibi ipsa frequentia tanti decoris testis pulcherrimum animum exstimulaverant, nisi impunitatis cupido retinuisset, magnis semper conatibus adversa.
51 Interim cunctantibus prolatantibusque spem ac metum,

---

2. *multum*, et 3. *imperia deligendum quoque fessis* Ms.
6. *augurinum*, et paulo ante *vulgacium*, et 13. *Silanus* Ms.
16. *Faenio* hic et infra Ms., idem 22. *sermonis*.

(a C. 65.) Epicharis quaedam, incertum quonam modo sciscitata (neque illi ante ulla rerum honestarum cura fuerat), accendere et arguere coniuratos; ac postremum lentitudinis eorum pertaesa, et in Campania agens, primores classiariorum Misenensium labefacere et conscientia illigare connisa est tali initio. Erat chiliarchus in ea classe Volusius Proculus, occidendae matris Neronis inter ministros, non ex magnitudine sceleris provectus, ut rebatur. Is mulieri olim cognitus, seu recens orta amicitia, dum merita erga Neronem sua et quam in irritum cecidissent aperit, adiicitque questus et destinationem vindictae, si facultas oreretur, spem dedit posse impelli et plures conciliare: nec leve auxilium in classe, crebras occasiones, quia Nero multo apud Puteolos et Misenum maris usu laetabatur. Ergo Epicharis plura; et omnia scelera principis orditur: neque senatui quid manere; sed provisum quonam modo poenas eversae rei publicae daret. Accingeretur modo navare operam et militum acerrimos ducere in partes, ac digna pretia exspectaret. Nomina tamen coniuratorum reticuit. Unde Proculi indicium irritum fuit, quamvis ea quae audierat ad Neronem detulisset. Accita quippe Epicharis, et cum indice composita, nullis testibus innisum facile confutavit. Sed ipsa in custodia retenta est, suspectante Nerone haud falsa esse etiam quae vera non probabantur.

52 Coniuratis tamen metu proditionis permotis placitum maturare caedem apud Baias in villa Pisonis, cuius amoenitate captus Caesar crebro ventitabat, balneasque et epulas inibat, omissis excubiis et fortunae suae mole. Sed abnuit Piso, invidiam praetendens, si sacra mensae dique hospitales caede qualiscunque principis cruentarentur: melius

---

6. *erant varchus* Ms.

29. *hospitiales* Ms. idem p. 445, 6. om. *operam.*

apud urbem in illa invisa et spoliis civium exstructa domo, (a. C. 65.) vel in publico patraturos quod pro re publica suscepissent. Haec in commune, ceterum timore occulto, ne Lucius Silanus eximia nobilitate disciplinaque Gai Cassii, apud quem educatus erat, ad omnem claritudinem sublatus imperium invaderet, prompte daturis operam qui a coniuratione integri essent, quique miserarentur Neronem tanquam per scelus interfectum. Plerique Vestini quoque consulis acre ingenium vitavisse Pisonem crediderunt, ne ad libertatem oreretur, vel delecto imperatore alio sui muneris rem publicam faceret. Etenim expers coniurationis erat, quamvis super eo crimine Nero vetus adversum insontem odium expleverit.

53 Tandem statuere circensium ludorum die, qui Cereri celebratur, exsequi destinata, quia Caesar rarus egressu domoque aut hortis clausus ad ludicra circi ventitabat, promptioresque aditus erant laetitia spectaculi. Ordinem insidiis composuerant, ut Lateranus, quasi subsidium rei familiari oraret, deprecabundus et genibus principis accidens prosterneret incautum premeretque, animi validus et corpore ingens. Tum iacentem et impeditum tribuni et centuriones et ceterorum ut quisque audentiae plus habuisset, accurrerent trucidarentque, primas sibi partes expostulante Scaevino, qui pugionem templo Salutis [in Etruria] sive, ut alii tradidere, Fortunae Ferentino in oppido detraxerat, gestabatque velut magno operi sacrum. Interim Piso apud aedem Cereris opperiretur, unde eum praefectus Fenius et ceteri accitum fer-

9. *ad libertate moreretur* (h. e. *ad libertatem oreretur*) Ma: *ad l. oriretur* Pichena.

19. *accidens* Rhenanus: codices *accedens*.

22. *audientiae plus hab.* Ma; Dein 24. *Ferentino* Cluverius: codices *Ferentano*, atque 25. *magno operi* Pichena: Ma *magno operis*; idemque paulo ante *deae traxerat*.

(a C. 65.) rent in castra, comitante Antonia Claudii Caesaris filia ad eliciendum vulgi favorem; quod Gaius Plinius memorat. Nobis quoquo modo traditum non occultare in animo fuit, quamvis absurdum videretur aut inanem ad spem Antoniam nomen et periculum commodavisse, aut Pisonem notum amore uxoris alii matrimonio se obstrinxisse, nisi si cupido dominandi cunctis affectibus flagrantior est. Sed 54
mirum quam inter diversi generis ordinis aetatis sexus, dites pauperes taciturnitate omnia cohibita sint, donec proditio coepit e domo Scaevini; qui pridie insidiarum multo sermone cum Antonio Natale, dein regressus domum testamentum obsignavit, promptum vagina pugionem, de quo supra rettuli, vetustate obtusum increpans asperari saxo et in mucronem ardescere iussit, eamque curam liberto Milicho mandavit. Simul affluentius solito convivium initum, servorum carissimi libertate et alii pecunia donati. Atque ipse maestus et magnae cogitationis manifestus erat, quamvis laetitiam vagis sermonibus simularet. Postremo volneribus ligamenta, quibusque sistitur sanguis, parare eundem Milichum monet, sive gnarum coniurationis et illuc usque fidum, seu nescium et tunc primum arreptis suspicionibus, ut plerique tradidere de consequentibus. Nam cum secum servilis animus praemia perfidiae reputavit, simulque immensa pecunia et potentia obversabantur, cessit fas et salus patroni et acceptae libertatis memoria. Etenim uxoris quoque consilium assumpserat

4. *aut inane aut* Mª; correxit Pichena.

13. *asperhari* Mª.

20. *parare* Puteolanus: *partiebatque* Mª. idem statim *melicum*.

26. *etenim*] *ut enim* Mª. idem p. 447, 8. *et aphroditum* pro *Epaphroditum*, et 447, 9. *audierat* (suprascr. v) *coniectaverat*, omissa copula.

muliebre ac deterius: quippe ultro metum intentabat, (a C. 65) multosque astitisse libertos ac servos, qui eadem viderint; nihil profuturum unius silentium; at praemia
55 penes unum fore, qui indicio praevenisset. Igitur coepta luce Milichus in hortos Servilianos pergit, et cum foribus arceretur, magna et atrocia afferre dictitans, deductusque ab ianitoribus ad libertum Neronis Epaphroditum, mox ab eo ad Neronem, urgens periculum, graves coniuratos, et cetera quae audierat coniectaveratque docet. Telum quoque in necem eius paratum ostendit, accirique reum iussit. Is raptus per milites et defensionem orsus, ferrum, cuius argueretur, olim religione patria cultum et in cubiculo habitum ac fraude liberti subreptum respondit. Tabulas testamenti saepius a se et incustodita dierum observatione signatas. Pecunias et libertates servis et ante dono datas, sed ideo tunc largius, quia tenui iam re familiari et instantibus creditoribus testamento diffideret. Enimvero liberales semper epulas struxisse, et vitam amoenam et duris iudicibus parum probatam. Fomenta volneribus nulla iussu suo, sed quia cetera palam vana obiecisset, adiungere crimen ut sese pariter indicem et testem faceret. Adicit dictis constantiam; incusat ultro intestabilem et consceleratum, tanta vocis ac vultus securitate, ut labaret indicium, nisi Milichum uxor admonuisset Antonium Natalem multa cum Scaevino ac secreta collocutum, et esse utrosque Gaï Pisonis intimos.
56 Ergo accitur Natalis, et diversi interrogantur quisnam is sermo, qua de re fuisset. Tum exorta suspicio, quia non congruentia responderant; inditaque vincla. Et tormentorum aspectum ac minas non tulere. Prior tamen Natalis, totius conspirationis magis gnarus, simul arguendi periti-

21. *ut sese*] *l*; *sisse* Mª : *ut sese* Pichena et A.

(a C 65.) or, de Pisone primum fatetur, deinde adiicit Annaeum Senecam, sive internuntius inter eum Pisonemque fuit, sive ut Neronis gratiam pararet, qui infensus Senecae omnes ad eum opprimendum artes conquirebat. Tum cognito Natalis indicio Scaevinus quoque, pari imbecillitate, an cuncta iam patefacta credens nec ullum silentii emolumentum, edidit ceteros. Ex quibus Lucanus Quintianusque et Senecio diu abnuere: post promissa impunitate corrupti, quo tarditatem excusarent, Lucanus Atillam matrem suam, Quintianus Glitium Gallum, Senecio Annium Pollionem, amicorum praecipuos, nominavere. Atque interim Nero 57 recordatus Volusii Proculi indicio Epicharin attineri, ratusque muliebre corpus impar dolori, tormentis dilacerari iubet. At illam non verbera, non ignes, non ira eo acrius torquentium, ne a femina spernerentur, pervicere, quin obiecta denegaret. Sic primus quaestionis dies contemptus. Postero cum ad eosdem cruciatus retraheretur gestamine sellae (nam dissolutis membris insistere nequibat), vinclo fasciae, quam pectori detraxerat, in modum laquei ad arcum sellae restricto, indidit cervicem, et corporis pondere connisa tenuem iam spiritum expressit, clariore exemplo libertina mulier in tanta necessitate alienos ac prope ignotos protegendo, cum ingenui et viri et equites Romani senatoresque intacti tormentis carissima suorum quisque pignorum proderent. Non enim omittebant Lucanus quoque et Senecio et Quintianus passim conscios edere, magis magisque pavido Nerone, quamquam multiplicatis

---

7. M^a qui ante *Quintianus*, h. l. *quintilienus*, infra *quintilianus*.

10. *gligium* M^a, et 11. *praecipue*, et 12. *apichari*.

24. *intactis* AM^a, et p. 449, 6. *vincta* M^a, et p. 449, 7. *latatum*.

58 excubiis semet saepsisset. Quin et urbem, per manipulos (a C. 65)
occupatis moenibus, insesso etiam mari et amne, velut in
custodiam dedit. Volitabantque per fora, per domos, ru-
ra quoque et proxima municipiorum pedites equitesque,
permixti Germanis, quibus fidebat princeps quasi externis.
Continua hinc et iuncta agmina trahi ac foribus hortorum
adiacere. Atque ubi dicendam ad causam introissent, lae-
tatum erga coniuratos, sed fortuitus sermo et subiti oc-
cursus, si convivium, si spectaculum simul inissent, pro
crimine accipi, cum super Neronis ac Tigellini saevas
percunctationes Fenius quoque Rufus violenter urgeret,
nondum ab indicibus nominatus, sed quo fidem inscitiae
pararet, atrox adversus socios. Idem Subrio Flavo assi-
stenti adnuentique, an inter ipsam cognitionem de-
stringeret gladium caedemque patraret, renuit infre-
59 gitque impetum iam manum ad capulum referentis. Fu-
ere qui prodita coniuratione, dum auditur Milichus,
dum dubitat Scaevinus, hortarentur Pisonem pergere
in castra aut rostra escendere, studiaque militum et
populi tentare. Si conatibus eius conscii aggregarentur,
secuturos etiam integros; magnamque motae rei famam,
quae plurimum in novis consiliis valeret. Nihil adversum
haec Neroni provisum. Etiam fortes viros subitis terreri,
nedum ille scenicus, Tigellino scilicet cum pellicibus suis
comitante, arma contra cieret. Multa experiendo con-
fieri, quae segnibus ardua videantur. Frustra silenti-
um et fidem in tot consciorum animis et corporibus spe-
rari: cruciatui aut praemio cuncta pervia esse. Venturos
qui ipsum quoque vincirent, postremo indigna nece affice-
rent. Quanto laudabilius periturum, dum amplectitur rem

---

27. *sperare* M², et 29. *vincerent*.

(a C. 65.) publicam, dum auxilia libertati invocat. Miles potius deesset et plebes desereret, dum ipse maioribus, dum posteris, si vita praeriperetur, mortem approbaret. Immotus his et paululum in publico versatus, post domi secretus, animum adversum suprema firmabat, donec manus militum adveniret, quos Nero tirones aut stipendiis recentes delegerat: nam vetus miles timebatur, tanquam favore imbutus. Obiit abruptis brachiorum venis. Testamentum foedis adversus Neronem adulationibus amori uxoris dedit, quam degenerem et sola corporis forma commendatam amici matrimonio abstulerat. Nomen mulieris Atria Galla, priori marito Domitius Silus: hic patientia, illa impudicitia Pisonis infamiam propagavere.

60 Proximam necem Plautii Laterani consulis designati Nero adiungit, adeo propere, ut non complecti liberos, non illud breve mortis arbitrium permitteret. Raptus in locum servilibus poenis sepositum manu Statii tribuni trucidatur, plenus constantis silentii, nec tribuno obiiciens eandem conscientiam.

Sequitur caedes Annaei Senecae, laetissima principi, non quia coniurationis manifestum compererat, sed ut ferro grassaretur, quando venenum non processerat. Solus quippe Natalis et hactenus prompsit, missum se ad aegrotum Senecam, uti viseret conquerereturque, cur Pisonem aditu arceret: melius fore, si amicitiam familiari congressu exercuissent. Et respondisse Senecam sermones mutuos et crebra colloquia neutri conducere; ceterum salutem suam incolumitate Pisonis inniti. Haec ferre Gavius Silvanus tribunus praetoriae cohortis, et an dicta Natalis suaque responsa nosceret, percunctari Senecam iubetur.

---

7. *tanquam* Rhenanus: codices *quamquam*.
11. *matrimonio abstulerant* (cum hiatu) Ma.
27. *Granius* h. l. codices.

Is forte an prudens ad eum diem ex Campania remeave- (a C 65.) rat, quartumque apud lapidem suburbano rure substiterat. Illo propinqua vespera tribunus venit et villam globis militum saepsit. Tum ipsi cum Pompeia Paulina uxore et
61 amicis duobus epulanti mandata imperatoris edidit. Seneca missum ad se Natalem conquestumque nomine Pisonis quod a visendo eo prohiberetur, seque rationem valitudinis et amorem quietis excusavisse respondit. Cur salutem privati hominis incolumitati suae anteferret, causam non habuisse, nec sibi promptum in adulationes ingenium. Idque nulli magis gnarum quam Neroni, qui saepius libertatem Senecae quam servitium expertus esset. Ubi haec a tribuno relata sunt, Poppaea et Tigellino coram, quod erat saevienti principi intimum consiliorum, interrogat, an Seneca voluntariam mortem pararet. Tum tribunus nulla pavoris signa, nihil triste in verbis eius aut vultu deprensum confirmavit. Ergo regredi et indicere mortem iubetur. Tradit Fabius Rusticus non eo quo venerat itinere reditum, sed flexisse ad Fenium praefectum, et expositis Caesaris iussis an obtemperaret interrogavisse, monitumque ab eo ut exsequeretur, fatali omnium ignavia. Nam et Silvanus inter coniuratos erat, augebatque scelera in quorum ultionem consenserat. Voci tamen et aspectui pepercit. Intromisitque ad Senecam unum ex
62 centurionibus, qui necessitatem ultimam denuntiaret. Ille interritus poscit testamenti tabulas, ac denegante centurione conversus ad amicos, quando meritis eorum referre gratiam prohiberetur, quod unum iam et tamen pulcherrimum habeat, imaginem vitae suae relinquere testatur, cuius si memores essent, bonarum artium famam, tum constantis amicitiae laturos. Simul lacrimas eorum modo ser-

30. *tum* Muretus: *tam* M^a cum aliis.

(a C. 65.) mone, modo intentior in modum coercentis, ad firmitudinem revocat, rogitans ubi praecepta sapientiae, ubi tot per annos meditata ratio adversum imminentia? Cui enim ignaram fuisse saevitiam Neronis? Neque aliud superesse post matrem fratremque interfectos, quam ut educatoris praeceptorisque necem adiiceret. Ubi haec atque talia in 63
commune disseruit, complectitur uxorem, et paululum adversus praesentem fortitudinem mollitus rogat oratque, temperaret dolorem aeternum suscipere, sed in contemplatione vitae per virtutem actae desiderium mariti solatiis honestis toleraret. Illa contra sibi quoque destinatam mortem asseverat, manumque percussoris exposcit. Tum Seneca gloriae eius non adversus, simul amore, ne sibi unice dilectam ad iniurias relinqueret, ,,vitae" inquit ,,delenimenta monstraveram tibi, tu mortis decus mavis. Non invidebo exemplo. Sit huius tam fortis exitus constantia penes utrosque par, claritudinis plus in tuo fine." Post quae eodem ictu brachia ferro exsolvunt. Seneca, quoniam senile corpus et parvo victu tenuatum lenta effugia sanguini praebebat, crurum quoque et poplitum venas abrumpit. Saevisque cruciatibus defessus, ne dolore suo animum uxoris infringeret atque ipse visendo eius tormenta ad impatientiam delaberetur, suadet in aliud cubiculum abscedere. Et novissimo quoque momento suppeditante eloquentia, advocatis scriptoribus pleraque tradidit, quae in vulgus edita eius verbis invertere supersedeo. At Nero nullo in Paulinam proprio odio, ac ne glisceret 64
invidia crudelitatis, inhiberi mortem imperat. Hortanti-

---

5. *post*] *quam* M^a. Dein 9. *suscipere* I. Fr. Gronovius: *susciperet* codices. 13. Nonne *timore* pro *amore*?

19. *parco* a man. pr. M^a. idem 26. *supersideo*.

28. *imperat* om. M^a. idem p. 453, 4. *fama societatem*.

bus militibus servi libertique obligant brachia, premunt (a C. 65.) sanguinem, incertum an ignarae. Nam ut est vulgus ad deteriora promptum, non defuere qui crederent, donec implacabilem Neronem timuerit, famam sociatae cum marito mortis petivisse, deinde oblata mitiore spe blandimentis vitae evictam; cui addidit paucos postea annos, laudabili in maritum memoria, et ore ac membris in eum pallorem albentibus, ut ostentui esset multum vitalis spiritus egestum. Seneca interim, durante tractu et lentitudine mortis, Statium Annaeum, diu sibi amicitiae fide et arte medicinae probatum, orat, provisum pridem venenum, quo damnati publico Atheniensium iudicio exstinguerentur, promeret; allatumque hausit frustra, frigidus iam artus, et cluso corpore adversum vim veneni. Postremo stagnum calidae aquae introiit, respergens proximos servorum, addita voce, libare se liquorem illum Iovi liberatori. Exin balneo illatus et vapore eius exanimatus, sine ullo funeris solenni crematur. Ita codicillis praescripserat, cum etiam tum praedives et praepotens supremis suis consuleret.

65 Fama fuit Subrium Flavum cum centurionibus occulto consilio, neque tamen ignorante Seneca, destinavisse, ut post occisum opera Pisonis Neronem Piso quoque interficeretur, tradereturque imperium Senecae, quasi insontibus claritudine virtutum ad summum fastigium delecto. Quin et verba Flavi vulgabantur, non referre dedecori, si citharoedus demoveretur et tragoedus succederet, quia ut Nero cithara, ita Piso tragico ornatu canebat.

66 Ceterum militaris quoque conspiratio non ultra fefellit, accensis indicibus ad prodendum Fenium Rufum, quem eundem conscium et inquisitorem non tolerabant. Ergo

---

29. *accensis quoque* codices: *quoque* om. Lipsius. p. 454, 3. *Fenius* Ma.

(a C 65) instanti minitantique renidens Scaevinus neminem ait plu-
ra scire quam ipsum, hortaturque ultro, redderet tam
bono principi vicem. Non vox adversum ea Fenio, non
silentium, sed verba sua praepediens et pavoris manife-
stus, ceterisque ac maxime Cervario Proculo equite ad
convincendum eum connisis, iussu imperatoris a Cassio
milite, qui ob insigne corporis robur astabat, corripitur
vinciturque. Mox eorundem indicio Subrius Flavus tri- 67
bunus pervertitur, primo dissimilitudinem morum ad de-
fensionem trahens, neque se armatum cum inermibus et
effeminatis tantum facinus consociaturum; dein postquam
urgebatur, confessionis gloriam amplexus. Interrogatusque
a Nerone, quibus causis ad oblivionem sacramenti proces-
sisset, „oderam te" inquit, „nec quisquam tibi fidelior
militum fuit, dum amari meruisti: odisse coepi, postquam
parricida matris et uxoris, auriga et histrio et incendiari-
us exstitisti." Ipsa rettuli verba, quia non, ut Senecae, vulga-
ta erant; nec minus nosci decebat militaris viri sensus in-
comptos et validos. Nihil in illa coniuratione gravius au-
ribus Neronis accidisse constitit, qui ut faciendis sceleri-
bus promptus, ita audiendi quae faceret insolens erat.
Poena Flavi Veiano Nigro tribuno mandatur. Is proximo
in agro scrobem effodi iussit, quam Flavus ut humilem
et angustam increpans, circumstantibus militibus, „ne hoc
quidem" inquit „ex disciplina." Admonitusque fortiter
protendere cervicem, „utinam" ait „tu tam fortiter fe-
rias." Et ille multum tremens, cum vix duobus ictibus 68
caput amputavisset, saevitiam apud Neronem iactavit, se-
squiplaga interfectum a se dicendo. Proximum constantiae
exemplum Sulpicius Asper centurio praebuit, percunctan-
ti Neroni, cur in caedem suam conspiravisset, breviter

23. *quam*] *quamvis* BGM[a].

respondens non aliter tot flagitiis eius subveniri potuisse. (a C. 65.)
Tum iussam poenam subiit Nec ceteri centuriones in perpetiendis suppliciis degeneravere At non Fenio Rufo par animus, sed lamentationes suas etiam in testamentum contulit.

Opperiebatur Nero, ut Vestinus quoque consul in crimen traheretur, violentum et infensum ratus, sed ex coniuratis consilia cum Vestino non miscuerant; quidam vetustis in eum simultatibus, plures, quia praecipitem et insociabilem credebant. Ceterum Neronis odium adversus Vestinum ex intima sodalitate coeperat, dum hic ignaviam principis penitus cognitam despicit, ille ferociam amici metuit, saepe asperis facetiis illusus, quae ubi multum ex vero traxere, acrem sui memoriam relinquunt. Accesserat repens causa, quod Vestinus Statiliam Messalinam matrimonio sibi iunxerat, haud nescius inter adulteros eius et
69 Caesarem esse. Igitur non crimine, non accusatore exsistente, quia speciem indiciis adiungere non poterat, ad vim dominationis conversus Gerelanum tribunum cum co-

1. *non aliter — subveniri potuisse*] Scelere contracto qu puniatur, eum non malo quodam sed summo beneficio affici scite expositum a Platone in Gorgia. Ad eandem persuasionem ac benevola irrisione centurio dixit non nisi caede flagitiis Neronis subveniri potuisse. Sententiae acumen magis elucet ex Xiphilini verbis LXII, 24. *ὅτι ἄλλως σοι βοηθῆσαι οὐκ ἠδυνάμην.* Cf. Suetonius Ner. c. 36. *cum quidam crimen ultro faterentur, nonnulli etiam imputarent, tanquam aliter illi non possent, nisi morte, succurrere, dedecorato flagitiis omnibus.*

11. *ex inima sodialitate* M^a^.

18. *quia—non poterat*] Indicia Vestino adversa per scelerum adiutores comparare Nero poterat, sed speciem veritatis istis indiciis adiungere nequibat. *adiungère* M^a^: vulgo *induere*. Mox *Gerellanum* M^a^, et paulo post *occuparet*.

(a C. 65.) horte militum immittit, iubetque praevenire conatus consulis, occupare velut arcem eius, opprimere delectam iuventutem, quia Vestinus imminentes foro aedes decoraque servitia et pari aetate habebat. Cuncta eo die munia consulis impleverat conviviumque celebrabat, nihil metuens, an dissimulando metu, cum ingressi milites vocari eum a tribuno dixere. Ille nihil demoratus exsurgit, et omnia simul properantur: clauditur cubiculo, praesto est medicus, abscinduntur venae, vigens adhuc balneo infertur, calida aqua mersatur, nulla edita voce, qua semet miseraretur. Circumdati interim custodia qui simul discubuerant, nec nisi provecta nocte omissi sunt, postquam pavorem eorum, ex mensa exitium opperientium, et imaginatus et irridens Nero satis supplicii luisse ait pro epulis consularibus.

70 Exin Marci Annaei Lucani caedem imperat. Is profluente sanguine, ubi frigescere pedes manusque et paulatim ab extremis cedere spiritum fervido adhuc et compote mentis pectore intellegit, recordatus carmen a se compositum, quo volneratum militem per eiusmodi mortis imaginem obisse tradiderat, versus ipsos rettulit, eaque illi suprema vox fuit. Senecio posthac et Quintianus et Scaevinus, non ex priore vitae mollitia, mox reliqui coniuratorum periere, nullo facto dictove memorando.

71 Sed compleri interim urbs funeribus, Capitolium victimis; alius filio, fratre alius aut propinquo aut amico interfectis, agere grates deis, ornare lauru domum, genua ipsius advolvi et dextram osculis fatigare. Atque ille gaudium id credens, Antonii Natalis et Cervarii Proculi festinata indicia impunitate remuneratur. Milichus praemiis ditatus conservatoris sibi nomen, Graeco eius rei vocabulo,

---

13. *ex mensa* Franc. Medices: *et mensae* AGM[a].

15. *eximmane na et lucani* M[a]; emend. Rhenanus.

assumpsit. E tribunis Gavius Silvanus, quamvis absolutus, sua manu cecidit; Statius Proximus veniam, quam ab imperatore acceperat, vanitate exitus corrupit. Exuti dehinc tribunatu Pompeius, Cornelius Martialis, Flavius Nepos, Statius Domitius, quasi principem non quidem odissent, sed tamen existimarentur. Novio Prisco per amicitiam Senecae, et Glitio Gallo atque Annio Pollioni infamatis magis quam convictis data exsilia. Priscum Antonia Flaccilla coniunx comitata est, Gallum Egnatia Maximilla magnis primum et integris opibus, post ademptis, quae utraque gloriam eius auxere. Pellitur et Rufius Crispinus, occasione coniurationis, sed Neroni invisus quod Poppaeam quondam matrimonio tenuerat. Verginium et Musonium Rufum claritudo nominis expulit: nam Verginius studia iuvenum eloquentia, Musonius praeceptis sapientiae fovebat. Cluvidieno Quieto, Iulio Agrippae, Blitio Catulino, Petronio Prisco, Iulio Altino, velut in agmen et numerum, Aegaei maris insulae permittuntur. At Cadicia uxor Scaevini et Caesonius Maximus Italia prohibentur, reos fuisse se tantum poena experti. Atilla mater Annaei Lucani sine absolutione, sine supplicio dissimulata. (a C 65.)

72 Quibus perpetratis Nero, et concione militum habita, bina nummum milia viritim manipularibus divisit, addiditque sine pretio frumentum, quo ante ex modo annonae utebantur. Tum quasi gesta bello expositurus, vocat senatum, et triumphale decus Petronio Turpiliano consulari,

1. *Gavius Silanus* M^a^. 6. *extimarentur* codices; correxit Rhenanus. Mox 8. *artoria* M^a^.

11. *rufrius* M^a^. Dein 13. *Verginium Rufum* codices; explevit Lipsius.

19. *Caesonius* et mox *Atilla* Lipsius: M^a^ *caesennius* et *Acilia*.

26. *Turpiano* codices; correxit Lipsius.

(a C. 65.) Cocceio Nervae praetori designato, Tigellino praefecto
praetorii tribuit, Tigellinum et Nervam ita extollens, ut
super triumphales in foro imagines apud palatium quo-
que effigies eorum sisteret. Consularia insignia Nymphi-
dio; de quo, quia nunc primum oblatus est, pauca repe-
tam: nam et ipse pars Romanarum cladium erit. Igitur
matre libertina ortus, quae corpus decorum inter servos
libertosque principum vulgaverat, ex Gaio Caesare se ge-
nitum ferebat, quoniam forte quadam habitu procerus et
torvo vultu erat, sive Gaius Caesar scortorum quoque cu-
piens etiam matri eius illusit. Sed Nero vocato senatu, 73
oratione inter patres habita, edictum apud populum et
collata in libros indicia confessionesque damnatorum ad-
iunxit. Etenim crebro vulgi rumore lacerabatur, tanquam
viros * et insontes ob invidiam aut metum exstinxisset.
Ceterum coeptam adultamque et revictam coniurationem
neque tunc dubitavere quibus verum noscendi cura erat,
et fatentur qui post interitum Neronis in urbem regressi
sunt. At in senatu cunctis, ut cuique plurimum maero-
ris, in adulationem demissis, Iunium Gallionem Se-
necae fratris morte pavidum et pro sua incolumitate sup-
plicem increpuit Salienus Clemens, hostem et parricidam
vocans, donec consensu patrum deterritus est, ne publicis
malis abuti ad occasionem privati odii videretur, neu com-
posita aut oblitterata mansuetudine principis novam ad
saevitiam retraheret. Tum dona et grates deis decernun- 74
tur, propriusque honos soli (cui est vetus aedes apud cir-

---

5. *quia*] *qua* Ma, et 6. *ipsa*.

24. *compositam aut oblitteratam mansuetudinem* Ma cum aliis; emendavit Lipsius.

26. *tum decreta dona* codices; *decreta*, quod ex dittographia ortum videtur, delendum censuit I. Fr. Gronovius.

cum, in quo facinus parabatur), qui occulta coniurationis numine retexisset; utque circensium Cerealium ludicrum pluribus equorum cursibus celebraretur, mensisque Aprilis Neronis cognomentum acciperet, templum Saluti exstrueretur eo loci, ex quo Scaevinus ferrum prompserat. Ipse eum pugionem apud Capitolium sacravit, inscripsitque Iovi vindici. In praesens haud animadversum, post arma Iulii Vindicis ad auspicium et praesagium futurae ultionis trahebatur. Reperio in commentariis senatus Cerialem Anicium consulem designatum pro sententia dixisse, ut templum divo Neroni quam maturrime publica pecunia poneretur. Quod quidem ille decernebat tanquam mortale fastigium egresso et venerationem hominum merito, quondam ad omina [dolum] sui exitus verteretur: nam deum honor principi non ante habetur, quam agere inter homines desierit. (a C. 65.)

LIBER SEXTUS DECIMUS.

Breviarium. **Falsi thesauri in Africa reperti, inque iis Neronis vanitas. Qui Romae quinquennale certamen certat, prorsus histrionum in morem. Poppaea moritur, eique amplum funus ductum. Gaius Cassius et Lucius Silanus in exsilium pelluntur, posterior denique interficitur ac plures alii. In Campania magna et prodigii loco tempestas. Anteius et Ostorius ad mortem aguntur, Mela, Crispinus, Petronius. Thrasea Paetus etiam accusatur, tunc lumen Romani orbis, et Barea Soranus. Damnantur, et ipsi se absolvunt.**

Anni unius haec gesta, quia reliqua libri fatum invidit.

---

13. *venerationem*] *veneratio item* M[a]; correxit Rhenanus.

13. *quondam*] *quorundam* codices. Quod sequitur *dolum* sive *dotum* (G *dolo*) ex dittographia natum coniicio.

(a C. 65.) Illusit dehinc Neroni fortuna per vanitatem ipsius et promissa Caeselli Bassi, qui origine Poenus; mente turbida, nocturnae quietis imaginem ad spem haud dubiam retraxit, vectusque Romam, principis aditum emercatus, expromit repertum in agro suo specum altitudine immensa, quo magna vis auri contineretur, non in formam pecuniae sed rudi et antiquo pondere. Lateres quippe praegraves iacere, astantibus parte alia columnis; quae per tantum aevi occulta augendis praesentibus bonis. Ceterum, ut coniectura demonstraret, Dido Phoenissam Tyro profugam condita Carthagine illas opes abdidisse, ne novus populus nimia pecunia lasciviret, aut reges Numidarum et alias infensi cupidine auri ad bellum accenderentur.

2 Igitur Nero non auctoris, non ipsius negotii fide satis spectata, nec missis per quos nosceret, an vera afferrentur, auget ultro rumorem, mittitque qui velut partam praedam adveherent. Dantur triremes et delectum remigium iuvandae festinationi. Nec aliud per illos dies populus credulitate prodentis diversa fama tulere. Ac forte quinquennale ludicrum secundo lustro celebratur; [a narratoribus] oratoribusque praecipua materia in laudem principis assumpta est. Non enim solitas tantum fruges nec confusum metallis aurum gigni, sed nova ubertate provenire terram et obvias opes deferre deos: quaeque alia summa facundia nec minore adulatione servilia fingebant, securi de facilitate credentis.

3 Gliscebat interim luxuria spe inani, consumebanturque veteres opes, quasi oblatis quas multos per annos prodigeret. Quin et inde iam largieba-

2. *plenus* Mª. idem *turvida*, et 3. *dubie*.

10. *demonstrat* codices: *demonstraret* Ernestius. *Fenissam* BMª.

17. *remigium* Boxhornius: codices *navigium*. 20. *anaratoribus*(Mª).

tur, et divitiarum exspectatio inter causas paupertatis publicae erat. (a C. 65.) Nam Bassus, effosso agro suo latisque circum arvis, dum hunc vel illum locum promissi specus asseverat, sequunturque non modo milites sed populus agrestium efficiendo operi assumptus, tandem posita vecordia, non falsa antea somnia sua seque tunc primum elusum admirans, pudorem et metum morte voluntaria effugit. Quidam vinctum ac mox dimissum tradidere, ademptis bonis in locum regiae gazae.

4 Interea senatus, propinquo iam lustrali certamine, ut dedecus averteret, offert imperatori victoriam cantus, adiicitque facundiae coronam, qua ludicra deformitas velaretur. Sed Nero nihil ambitu nec potestate senatus opus esse dictitans, se aequum adversus aemulos et religione iudicum meritam laudem assecuturum, primo carmen in scena recitat; mox flagitante vulgo, ut omnia studia sua publicaret (haec enim verba dixere), ingreditur theatrum, cunctis citharae legibus obtemperans, ne fessus resideret, ne sudorem nisi ea quam indutui gerebat veste detergeret, ut nulla oris aut narium excrementa viserentur. Postremo flexus genu, et coetum illum manu veneratus, sententias iudicum opperiebatur ficto pavore. Et plebs quidem urbis, histrionum quoque gestus iuvare solita, personabat certis modis plausuque composito. Crederes laetari; ac fortasse laetabantur per incuriam publici flagitii.

5 Sed qui remotis e municipiis severamque adhuc et antiqui moris retinentes Italiam, quique per longinquas provincias lasciviae inexperti officio legationum aut privata utilitate advenerant, neque aspectum illum tolerare neque la-

---

20. *viserentur* Puteolanus: codices *viserent*.

25. *incuriam* Acidalius: codices *iniuriam*. Tum 28. *lasciviam experti* BM[a]: *lasciviae inexperti* Puteolanus.

(a C. 65.) omisit Silanus obniti et intendere ictus, quantum manibus nudis valebat, donec a centurione volneribus adversis tanquam in pugna caderet.

Haud minus prompte Lucius Vetus socrusque eius **10** Sextia et Pollutia filia necem subiere, invisi principi, tanquam vivendo exprobrarent interfectum esse Rubellium Plautum generum Lucii Veteris. Sed initium detegendae saevitiae praebuit interversis patroni rebus ad accusandum transgrediens Fortunatus libertus, adscito Claudio Demiano, quem ob flagitia vinctum a Vetere Asiae proconsule exsolvit Nero in praemium accusationis. Quod ubi cognitum reo, seque et libertum pari sorte componi, Formianos in agros digreditur. Illic eum milites occulta custodia circumdant. Aderat filia, super ingruens periculum longo dolore atrox, ex quo percussores Plauti mariti sui viderat; cruentamque cervicem eius amplexa servabat sanguinem et vestes respersas vidua implexa luctu continuo, nec ullis alimentis nisi quae mortem arcerent. Tum hortante patre Neapolim pergit. Et quia aditu Neronis prohibebatur, egressus obsidens, audiret insontem neve consulatus sui quondam collegam dederet liberto, modo muliebri eiulatu, aliquando sexum egressa voce infensa clamitabat, donec princeps immobilem se precibus et invidiae iuxta ostendit.

Ergo nuntiat patri abiicere spem et uti necessitate. **11** Simul affertur parari cognitionem senatus et trucem sententiam. Nec defuere qui monerent magna ex parte heredem Caesarem nuncupare, atque ita nepotibus de reliquo consulere. Quod aspernatus, ne vitam proxime libertatem actam novissimo servitio foedaret, largitur in

---

5. *Polutia*, et mox *invisit principi tamquam vincendo* M1. 21. *mulieri helulatu* M1.

servos quantum aderat pecuniae; et si qua asportari pos- (a C. 65.) sent, sibi quemque deducere, tris modo lectulos ad suprema retineri iubet. Tunc eodem in cubiculo, eodem ferro abscindunt venas, properique et singulis vestibus ad verecundiam velati balineis inferuntur, pater filiam, avia neptem, illa utrosque intuens, et certatim precantes labenti animae celerem exitum, ut relinquerent suos superstites et morituros. Servavitque ordinem fortuna, ac seniores prius, tum cui prima aetas exstinguuntur. Accusati post sepulturam, decretumque, ut more maiorum punirentur. Et Nero intercessit, mortem sine arbitro permittens. Ea caedibus peractis ludibria adiicie-
12 bantur. Publius Gallus eques Romanus, quod Fenio Rufo intimus et Veteri non alienus fuerat, aqua atque igni prohibitus est. Liberto et accusatori praemium operae locus in theatro inter viatores tribunicios datur. Et mensis qui Aprilem eundemque Neroneum sequebatur, Maius Claudii, Iunius Germanici vocabulis mutantur, testificante Cornelio Orfito, qui id censuerat, ideo Iunium mensem transmissum, quia duo iam Torquati ob scelera interfecti infaustum nomen Iunium fecissent.

Tot facinoribus foedum annum etiam di tempestatibus
13 et morbis insignivere. Vastata Campania turbine ventorum, qui villas arbusta fruges passim disiecit, pertulitque violentiam ad vicina urbi, in qua omne mortalium genus vis pestilentiae depopulabatur, nulla caeli intemperie, quae occurreret oculis. Sed domus corporibus exanimis, itine-

---

8. *relinqueret* Ma. Mox *seniores* Acidalius: *seniore* Ma.

21. *Iunium* Lipsius: *iunctum* BMa. Mox *faedum in annum* Ma.

25. *vicina*] Ma a pr. m. *menia*.

(a C. 65.) ra funeribus complebantur. Non sexus, non aetas periculo vacua. Servitia perinde et ingenua plebes raptim exstingui, inter coniugum et libertorum lamenta, qui dum assident, dum deflent, saepe eodem rogo cremabantur. Equitum senatorumque interitus, quamvis promiscui, minus flebiles erant, tanquam communi mortalitate saevitiam principis praevenirent.

Eodem anno delectus per Galliam Narbonensem Africamque et Asiam habiti sunt supplendis Illyrici legionibus, ex quibus aetate aut valitudine fessi sacramento solvebantur. Cladem Lugdunensem quadragies sestertio solatus est princeps, ut amissa urbi reponerent; quam pecuniam Lugdunenses ante obtulerant turbidis casibus.

(a. u. 819.) (a C. 66.) Gaio Suetonio Lucio Telesino consulibus Antistius Sosianus, factitatis in Neronem carminibus probrosis exsilio, 14 ut dixi, multatus, postquam id honoris indicibus tamque promptum ad caedes principem accepit, inquies animo et occasionum haud segnis, Pammenem eiusdem loci exsulem et Chaldaeorum arte famosum, eoque multorum amicitiis innexum, similitudine fortunae sibi conciliat. Ventitare ad eum nuntios et consultationes non frustra ratus, simul annuam pecuniam a Publio Anteio ministrari cognoscit. Neque nescium habebat Anteium caritate Agrippinae invisum Neroni, opesque eius praecipuas ad eliciendam cupidinem, eamque causam multis exitio esse. Igitur, interceptis Anteii litteris, furatus etiam libellos, quibus dies genitalis eius et eventura secretis Pammenis occultabantur, simul repertis, quae de ortu vitaque Ostorii Scapulae composita erant, scribit ad principem magna se et quae incolumitati eius conducerent allaturum, si brevem

---

13. *turbidis*] *turbis* Ma. Dein 20. *innexum* Lipsius: GMa *innixum*.

exsilii veniam impetravisset: quippe Anteium et Ostorium (a C. 66.) imminere rebus, et sua Caesarisque fata scrutari. Exin missae liburnicae, advehiturque propere Sosianus. Ac vulgato eius indicio inter damnatos magis quam inter reos Anteius Ostoriusque habebantur, adeo ut testamentum Anteii nemo obsignaret, nisi Tigellinus auctor exstitisset. Monitus prius Anteius ne supremas tabulas moraretur. Atque ille hausto veneno tarditatem eius perosus intercisis

15 venis mortem approperavit. Ostorius longinquis in agris apud finem Ligurum id temporis erat. Eo missus centurio, qui caedem eius maturaret. Causa festinandi ex eo oriebatur, quod Ostorius multa militari fama, et civicam coronam apud Britanniam meritus, ingenti corporis robore armorumque scientia metum Neroni fecerat, ne invaderet pavidum semper et reperta nuper coniuratione magis exterritum. Igitur centurio, ubi effugia villae clausit, iussa imperatoris Ostorio aperit. Is fortitudinem saepe adversum hostes spectatam in se vertit. Et quia venae, quanquam interruptae parum sanguinis effundebant, hactenus manu servi usus ut immotum pugionem extolleret, appressit dextram eius iuguloque occurrit.

16 Etiam si bella externa et obitas pro re publica mortes tanta casuum similitudine memorarem, meque ipsum satias cepisset, aliorumque taedium exspectarem, quamvis honestos civium exitus, tristes tamen et continuos aspernantium. At nunc patientia servilis tantumque sanguinis domi perditum fatigant animum et maestitia restringunt. Neque aliam defensionem ab iis quibus ista noscen-

---

7. *Anteio* Ma.

14. *robore*] *corporis* iterum Ma, et 17. *in* p̃ pro *imperatoris*.

28. *his* Ma. Mox p. 468, 3. *editam* G: *edito* Ma cum aliis.

(a C. 66.) tur exegerim, quam ne oderim tam segniter pereuntes. Ira illa numinum in res Romanas fuit, quam non, ut in cladibus exercituum aut captivitate urbium, semel editam transire licet. Detur hoc illustrium virorum posteritati, ut quomodo exsequiis a promiscua sepultura separantur, ita in traditione supremorum accipiant habeantque propriam memoriam.

17 Paucos quippe intra dies eodem agmine Annaeus Mela, Cerialis Anicius, Rufius Crispinus ac Gaius Petronius cecidere, Mela et Crispinus equites Romani dignitate senatoria. Nam hic quondam praefectus praetorii et consularibus insignibus donatus, ac nuper crimine coniurationis in Sardiniam exactus, accepto iussae mortis nuntio semet interfecit. Mela quibus Gallio et Seneca parentibus natus petitione honorum abstinuerat per ambitionem praeposteram, ut eques Romanus consularibus potentia aequaretur; simul acquirendae pecuniae brevius iter credebat, per procurationes administrandis principis negotiis. Idem Annaeum Lucanum genuerat, grande adiumentum claritudinis. Quo interfecto dum rem familiarem eius acriter requirit, accusatorem concivit Fabium Romanum, ex intimis Lucani amicis. Mixta inter patrem filiumque coniurationis scientia fingitur, assimulatis Lucani litteris. Quas inspectas Nero ferri ad eum iussit, opibus eius inhians. At Mela, quae tum promptissima mortis via, exsolvit venas, scriptis codicillis, quibus grandem pecuniam in Tigellinum generumque eius Cossutianum Capitonem erogabat, quo cetera manerent. Additur codicillis, tanquam de iniquitate exitii querens, ita scripsisse, se quidem mori nullis supplicii causis, Rufium autem Crispinum et Anicium Cerialem vita frui infensos principi. Quae

---

8 *Anneus* M^a^. Mox 9. *Gaius* a Rhenano est. Cf. c. 18.
22. *finguntur* M^a^. idem p. 469, 6. *somnium*.

composita credebantur, de Crispino, quia interfectus erat, (a C. 66.)
de Ceriale, ut interficeretur. Neque enim multo post vim sibi attulit, minore quam ceteri miseratione, quia proditam Gaio Caesari coniurationem ab eo meminerant.

18 De Gaio Petronio pauca supra repetenda sunt. Nam illi dies per somnum, nox officiis et oblectamentis vitae transigebatur; utque alios industria, ita hunc ignavia ad famam protulerat, habebaturque non ganeo et profligator, ut plerique sua haurientium, sed erudito luxu. Ac dicta factaque eius quanto solutiora et quandam sui negligentiam praeferentia, tanto gratius in speciem simplicitatis accipiebantur. Proconsul tamen Bithyniae, et mox consul, vigentem se ac parem negotiis ostendit; dein revolutus ad vitia, seu vitiorum imitatione, inter paucos familiarium Neroni assumptus est, elegantiae arbiter, dum nihil amoenum et molle affluentia putat, nisi quod ei Petronius approbavisset. Unde invidia Tigellini, quasi adversus aemulum et scientia voluptatum potiorem. Ergo crudelitatem principis, cui ceterae libidines cedebant, adgreditur, amicitiam Scaevini Petronio obiectans, corrupto ad indicium servo ademptaque defensione, et maiore parte familiae
19 in vincla rapta. Forte illis diebus Campaniam petiverat
Caesar, et Cumas usque progressus Petronius illic attinebatur. Nec tulit ultra timoris aut spei moras. Neque tamen praeceps vitam expulit, sed incisas venas, ut libitum obligatas aperire rursum, et alloqui amicos, non per seria aut quibus gloriam constantiae peteret. Audiebatque referentes, nihil de immortalitate animae et sapientium placitis, sed levia carmina et faciles versus. Servorum alios largitione, quosdam verberibus affecit. Iniit epulas,

---

30. *epulas* Marklandus: *et vias* codices. Mox *quanquam* Rhenanus: *quam* BMa.

a C. 66.) somno indulsit, ut quanquam coacta mors fortuitae similis esset. Ne codicillis quidem quod plerique pereuntium, Neronem aut Tigellinum aut quem alium potentium adulatus est: sed flagitia principis sub nominibus exoletorum feminarumque et novitate cuiusque stupri perscripsit, atque obsignata misit Neroni. Fregitque anulum, ne mox usui esset ad facienda pericula. Ambigenti Neroni, quonam modo 20 noctium suarum ingenia notescerent, offertur Silia, matrimonio senatoris haud ignota, et ipsi ad omnem libidinem ascita, ac Petronio perquam familiaris. Agitur in exsilium, tanquam non siluisset quae viderat pertuleratque, proprio odio. At Minucium Thermum praetura functum Tigellini simultatibus dedidit, quia libertus Thermi quaedam de Tigellino criminose detulerat, quae cruciatibus tormentorum ipse, patronus eius nece immerita lueret.

Trucidatis tot insignibus viris ad postremum Nero 21 virtutem ipsam exscindere concupivit interfecto Thrasea Paeto et Barea Sorano, olim utrisque infensus, et accedentibus causis in Thraseam, quod senatu egressus est, cum de Agrippina referretur, ut memoravi, quodque iuvenalium ludicro parum expetibilem operam praebuerat; eaque offensio altius penetrabat, quia idem Thrasea Patavii, unde ortus erat, ludis cesticis a Troiano Antenore institutis habitu tragico cecinerat. Die quoque, quo praetor

---

12. *Minucium* Ryckius: Mª *Municium*. Mox *dedidit* G: *deditum* ABM^a^.

20. *ferretur* M^a^. Mox *expetibilem* B: *et exspectabilem* M^a^. — *expetibilis* opera est qualem Nero sociique *expetere* sive *exoptare* poterant, *exspectabilis* qualem *exspectare* poterant; sed vel illi nihil exspectare poterant, quo vir sanctissimus morum famam sui dehonestasset. Ceterum voce *expetibilis* unus Tacitus uti voluit.

23. *cesticis* Puteolanus: *cetastis* M^a^. idem *Patavi* et *traiano*.

Antistius ob probra in Neronem composita ad mortem (a C. 66.) damnabatur, mitiora censuit obtinuitque; et cum deum honores Poppaeae decernuntur, sponte absens, funeri non interfuerat. Quae oblitterari non sinebat Capito Cossutianus, praeter animum ad flagitia praecipitem iniquus Thraseae, quod auctoritate eius concidisset, iuvantis Cilicum legatos, dum Capitonem repetundarum interrogant.

22 Quin et illa obiectabat, principio anni vitare Thraseam solenne ius iurandum; nuncupationibus votorum non adesse, quamvis quindecimvirali sacerdotio praeditum; nunquam pro salute principis aut caelesti voce immolavisse, assiduum olim et indefessum, qui vulgaribus quoque patrum consultis semet fautorem aut adversarium ostenderet, triennio non introisse curiam; nuperrimeque, cum ad coercendos Silanum et Veterem certatim concurreretur, privatis potius clientium negotiis vacavisse. Secessionem iam id et partes, et si idem multi audeant, bellum esse. „Ut quondam Gaium Caesarem" inquit „et Marcum Catonem, ita nunc te, Nero, et Thraseam avida discordiarum civitas loquitur. Et habet sectatores vel potius satellites, qui nondum contumaciam sententiarum sed habitum voltumque eius sectantur, rigidi et tristes, quo tibi lasciviam exprobrent. Huic uni incolumitas tua, tuae artes sine honore. Prosperas principis res spernit: etiamne luctibus et doloribus non satiatur? Eiusdem animi est Poppaeam divam non credere, cuius in acta divi Augusti et divi Iulii non iurare. Spernit religiones, abrogat leges. Diurna populi Romani per provincias, per exercitus curatius le-

---

4. *interfuerit* BGMa. Infra 17. *et* om. Ma.

22. *quo tibi* Rhenanus : *quod ibi* Ma.

23. *tuae* I. Fr. Gronovius : codices *sine*. Dein 27. *legiones* ABMa.

(a C. 66.) guntur, ut noscatur quid Thrasea non fecerit. Aut transeamus ad illa instituta, si potiora sunt: aut nova cupientibus auferatur dux et auctor. Ista secta Tuberones et Favonios, veteri quoque rei publicae ingrata nomina, genuit. Ut imperium evertant, libertatem praeferunt: si perverterint, libertatem ipsam adgredientur. Frustra Cassium amovisti, si gliscere et vigere Brutorum aemulos passurus es. Denique nihil ipse de Thrasea scripseris; disceptatorem senatum nobis relinque.“ Extollit ira promptum Cossutiani animum Nero, adiicitque Marcellum Eprium, acri eloquentia. At Bream Soranum iam sibi Osto- 23
rius Sabinus eques Romanus poposcerat reum ex proconsulatu Asiae, in qua offensiones principis auxit iustitia atque industria, et quia portui Ephesiorum aperiendo curam insumpserat, vimque civitatis Pergamenae, prohibentis Acratum Caesaris libertum statuas et picturas avehere, inultam omiserat. Sed crimini dabatur amicitia Plauti et ambitio conciliandae provinciae ad spes novas. Tempus damnationi delectum, quo Tiridates accipiendo Armeniae regno adventabat, ut ad externa rumoribus intestinum scelus obscuraretur, an ut magnitudinem imperatoriam caede insignium virorum quasi regio facinore ostentaret. Igi- 24
tur omni civitate ad excipiendum principem spectandumque regem effusa, Thrasea occursu prohibitus non demisit animum, sed codicillos ad Neronem composuit, requirens obiecta et expurgaturum asseverans, si notitiam criminum et copiam diluendi habuisset. Eos codicillos Nero prope-

4. *Fabonios* Mª. idem 7. *admovisti*.

11. *Ostorius S.*] *torius savinus* hic et c. 30. Mª; correxit Lipsius. Dein 16. Mª *se vehere* pro *avehere*, et 23. *accipiendae*.

ranter accepit spe exterritum Thraseam scripsisse per quae (a C.66.) claritudinem principis extolleret suamque famam dehonestaret. Quod ubi non evenit, voltumque et spiritus et libertatem insontis ultro extimuit, vocari patres iubet. Tum Thrasea inter proximos consultavit, tenaretne defensio-

25 nem an sperneret. Diversa consilia afferebantur. Quibus intrari curiam placebat, securos esse de constantia eius dixerunt; nihil dicturum, nisi quo gloriam augeret. Segnes et pavidos supremis suis secretum circumdare. Aspiceret populus virum morti obvium; audiret senatus voces quasi ex aliquo numine, supra humanas: posse ipso miraculo etiam Neronem permoveri. Sin crudelitati insisteret, distingui certe apud posteros memoriam honesti exitus ab ignavia

26 per silentium pereuntium. Contra, qui opperiendum domi censebant, de ipso Thrasea eadem, sed ludibria et contumelias imminere: subtraheret aures conviciis et probris. Non solum Cossutianum aut Eprium ad scelus promptos: superesse qui forsitan manus ictusque per immanitatem augusti * * * etiam bonos metu sequi. Detraheret potius senatui, quem perornavisset, infamiam tanti flagitii; et relinqueret incertum, quid viso Thrasea reo decreturi patres fuerint. Ut Neronem flagitiorum pudor caperet, irrita spe agitari, multoque magis timendum, ne in coniugem, in familiam, in cetera pignora eius saeviret. Proinde intemeratus, impollutus, quorum vestigiis et studiis vitam duxerit, eorum gloria peteret finem. Aderat consilio Rusticus Arulenus, flagrans iuvenis, et cupidine laudis

1. *spe* Rhenanus: codices *saepe*. Mox 3. *quo dubie non venit* Ma; dein idem 7. *securos et esse*.

11. *humanos* Ma. 12. *si in* pro *sin* Ma.

19. *augusti*]-Plura hic desunt, quam ut leni vel levi medicina vulnus sanari possit. Sententia Taciti forsitan fuerit: *augusti hominis vultu* (sive *vultui*) *intenderent*.

(a C. 66.) offerebat se intercessurum senatus consulto: nam plebi tribunus erat. Cohibuit spiritus eius Thrasea, ne vana et reo non profutura, intercessori exitiosa inciperet. Sibi actam aetatem, et tot per annos continuum vitae ordinem non deserendum: illi initium magistratuum et integra quae supersint. Multum ante secum expenderet, quod tali in tempore capessendae rei publicae iter ingrederetur. Ceterum ipse, an venire in senatum deceret, meditationi suae reliquit.

27 At postera luce duae praetoriae cohortes armatae templum Genetricis Veneris insedere. Aditum senatus globus togatorum obsederat non occultis gladiis; dispersique per fora ac basilicas cunei militares. Inter quorum aspectus et minas ingressi curiam senatores. Et oratio principis per quaestorem eius audita est. Nemine nominatim compellato patres arguebat quod publica munia desererent, eorumque exemplo equites Romani ad segnitiam verterentur. Etenim quid mirum e longinquis provinciis haud veniri, cum plerique adepti consulatum et sacerdotia hortorum potius amoenitati inservirent; quod velut telum corripuere accusatores.

28 Et initium faciente Cossutiano maiore vi Marcellus summam rem publicam agi clamitabat, contumacia inferiorum lenitatem imperitantis deminui. Nimium mites ad eam diem patres, qui Thraseam desciscentem, qui generum eius Helvidium Priscum in isdem furoribus, simul Paconium Agrippinum paterni in principes odii heredem, et Curtium Montanum detestanda carmina factitantem eludere impune sinerent. Requirere se in senatu consularem, in votis sacerdotem,

---

10. *insidere* Ma. idem 17. *uterentur* pro *verterentur.*

18. *hadveniri* Ma; *haud ven.* Lipsius. Dein 25. *hisdem* et mox *Ragonium* Ma.

28. *Requirere se — induisset*] Callidissime accusator paula-

in iure iurando civem, nisi contra instituta et caerimonias maiorum proditorem palam et hostem Thrasea induisset. Denique agere senatorem et principis obtrectatores protegere solitus veniret, censeret quid corrigi aut mutari vellet: facilius perlaturos singula increpantem, quam nunc silentium perferrent omnia damnantis. Pacem illi per orbem terrae, an victorias sine damno exercituum displicere? Ne hominem bonis publicis maestum, et qui fora theatra templa pro solitudine haberet, qui minitaretur exsilium suum, ambitionis pravae compotem facerent. Non illi consulta haec, non magistratus aut Romanam urbem videri. Abrumperet vitam ab ea civitate, cuius (a C. 66.)
29 caritatem olim, nunc et aspectum exuisset. Cum per haec atque talia Marcellus, ut erat torvus ac minax, voce voltu oculis ardesceret, non illa nota et celebritate periculorum sueta iam senatus maestitia, sed novus et altior pavor manus et tela militum cernentibus. Simul ipsius Thraseae venerabilis species obversabatur; et erant qui Helvidium quoque miserarentur, innoxiae affinitatis poenas

---

tim assurgit in criminando, a veris et levibus pertendens ad falsa et invidiosa: nam primum obiicit Thraseae quod in senatum diu non venerit, tum quod nuncupationibus votorum haud affuerit, quamvis quindecimvirali sacerdotio praeditus, deinde illum principio anni solenne ius iurandum vitare indignatur. Conf. c. 22. Iam pergit haec omnia se *requirere* (h. e. *desiderare* vel *desideraturum esse*), nisi satis appareat Thraseam contemptis institutis et caerimoniis maiorum proditorem palam et hostem induisse. *Consularis* Thrasea appellatur, quod ortus ex familia, in qua consulatus honor fuit, vel quod ab imperatore inter consulares allectus erat. De quo saeculi a Christo primi ac secundi loquendi usu conf. Marinius *Fratelli Arval.* t. II. p. 794. et p. 804. not. 9.

5. *increpantium* Ma. Dein 14 *ut erat* Piehena: *uteret* Ma.

(a.C. 66) maxime intentus Demetrio Cynicae institutionis doctori; cum quo, ut coniectare erat intentione voltus et auditis, si qua clarius proloquebantur, de natura animae et dissociatione spiritus corporisque inquirebat, donec advenit Domitius Caecilianus ex intimis amicis, et ei quid senatus censuisset exposuit. Igitur flentes queritantesque qui aderant, facessere propere Thrasea, neu pericula sua miscere cum sorte damnati hortatur, Arriamque, tentantem mariti suprema et exemplum Arriae matris sequi, monet retinere vitam filiaeque communi subsidium unicum non adimere.

35 Tum progressus in porticum, illic a quaestore reperitur, laetitiae propior, quia Helvidium generum suum Italia tantum arceri cognoverat. Accepto dehinc senatus consulto Helvidium et Demetrium in cubiculum inducit; porrectisque utriusque brachii venis, postquam cruorem effudit, humum super spargens, propius vocato quaestore „libemus" inquit „Iovi liberatori. Specta, iuvenis; et omen quidem di prohibeant: ceterum in ea tempora natus es, quibus firmare animum expediat constantibus exemplis. Post lentitudine exitus graves cruciatus afferente, obversis in Demetrium

---

17. *libamus* M_a.

21. „Multa et libro huic et Neronianae historiae deesse clarum. Duo anni dicendi supersunt, in quibus de adventu Tiridatis, de coniuratione Viniciana, de motu Vindicis, aliaque digna quae a magno auctore tradita legeremus, si fatis ita visum fuisset." Lipsius.

BONNAE, TYPIS CAROLI GEORGII.

'i.
;,
)-
it
us
e-
e-
m
et
on
re
u-
se-
n-
ru-
ne-
is;
r
s
n-